ЗАПОРІЗЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ГОРДІЄНКО АРТУР ВІКТОРОВИЧ

УДК 342.92

ДИСЕРТАЦІЯ

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА БЕЗПЕКИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

Подається на здобуття наукового ступеня **доктора юридичних наук**

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____А.В. Гордієнко

Науковий консультант – **Коломоєць Тетяна Олександівна**,
доктор юридичних наук, професор,
член-кореспондент НАПрН України,
заслужений юрист України

Запоріжжя – 2025

АНОТАЦІЯ

Гордієнко А.В. Адміністративно-правові засади механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Запорізький національний університет, Запоріжжя, 2025.

У дисертації досліджено адміністративно-правові засади механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових досліджень, що присвячені визначенню моделі адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій та висновків, зокрема уперше:

- обґрунтовано взаємозв’язок безпеки повітряного простору та безпеки атмосферного повітря, на підставі чого зроблено висновок, що будь-які несанкціоновані дії, що спричинюють непорушність повітряного простору України, що вимагає висунення презумпції забруднення атмосферного повітря в наслідок несанкціонованого використання повітряного простору російськими пілотними та безпілотними засобами;

- акцентовано на необхідності запровадження до національної правової системи категорії «атмосферний простір» як категорії, що здатна відобразити взаємозв’язок атмосферного повітря та повітряного простору, охарактеризувати його безпековий стан використання такого об’єкту як з точки зору оборони та державної безпеки, так і з точки зору національної екологічної безпеки;

- аргументовано доцільність класифікувати суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України на: 1) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору;

- відображено структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України за найбільш узагальненою моделлю, яка містить такі елементи: 1) ідентифікація суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (момент утворення суб'єкта взаємодії, його цілі та призначення); 2) принципи правового статусу суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, 3) компетенційно-правомочний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпеченням охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; 5) гарантійний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

- виділено три основні групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) правові та регуляторні інструменти; 2) економічні (фінансові) інструменти; 3) адміністративні та управлінські інструменти;

удосконалено:

- визначення науково-практичного підходу до розуміння безпеки атмосферного повітря та безпеки повітряного простору як складової системи національної безпеки, де перша є складовою екологічної безпеки, а друга є складовою державної безпеки, та має розумітися як стан атмосферного повітря та сталості процесів забезпечення якості повітря, за якого впроваджуються заходи із дотримання встановлених фізичних, хімічних та біологічних властивостей, що створює сприятливі та достатні умови для функціонування людей та населених пунктів;

- наукові підходи до класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) інструменти фіскально-бюджетного характеру: екологічне оподаткування, екологічні платежі і збори, штрафні санкції за порушення законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, відшкодування в установленому порядку збитків тощо; 2) інструменти фінансово-економічного стимулювання: пільгові податки, пільгові кредити, субсидії, при впровадження найкращих з наявних технологій, нетрадиційних видів енергії, а також при здійснені інших ефективних заходів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; формування ринку екологічних товарів, послуг та робіт; системи страхування екологічних та економічних ризиків; 3) інструменти, пов’язані із економічною оцінкою, аналізом впливу господарської діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: проведення економічної оцінки, моніторингу, аналізу впливу господарської та іншої діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) інструменти встановлення лімітів на викиди і скиди забруднюючих речовин і мікроорганізмів, лімітів на розміщення відходів виробництва і споживання та інші види негативного впливу; встановлення цін на первинні ресурси і кінцеву продукцію; 5) інструменти, пов’язані із включенням питань, щодо

цінності охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в місцеві програмні документи економічного характеру та плани розвитку економіки регіонів;

- наукові підходи щодо класифікації принципів контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, як виду діяльності, чим обґрунтовано, що контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору притаманні такі принципи: універсальність; систематичність; безсторонність; реальність; дієвість, оперативність, результативність; гласність тощо;

дістали подальшого розвитку:

- обґрунтування, що під фінансовими інструментами адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно розуміти сукупність різноманітних засобів, прийомів, методів економічного спрямування, що застосовуються органами публічної управління з метою забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

- розуміння поняття контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна розглядати як родового поняття, в якому нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розглядається, в якості певного різновиду контролю;

- підходи до класифікації контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору залежно від характеру організаційних зв’язків контролюючого та підконтрольного суб’єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно поділити на: 1) внутрішній контроль; 2) зовнішній контроль;

- аргументація подальшої правотворчої діяльності із розробки та прийняття Екологічного (Природоресурсного) кодексу, Закону України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору», авторський підхід

до розуміння структури якого обґрунтовано як складову моделі адміністративно-правового механізму.

Обґрунтовано, що організаційно-правовими напрямами, вжиття яких дозволить підвищити ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України є: удосконалення чинного законодавства України, зокрема, у частині розширення категоріального ряду і встановлення змісту поняття «якість атмосферного повітря»; доповнення чинного законодавства принципами охорони атмосферного повітря, до системи яких необхідно віднести принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян; принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення; принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин; принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантуванні впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони; принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників; принцип економічної збалансованості; принцип екологічної обґрунтованості та оцінки впливу на довкілля; створення розгалуженої мережі моніторингових станцій у всіх регіонах України; запровадження економічних механізмів стимулювання підприємств до зменшення викидів (торгівля квотами, удосконалення системи екологічних податків та зборів); запровадження жорстких санкцій за перевищення нормативів викидів шкідливих речовин; стимулювання переходу на чисті технології, зокрема використання альтернативних джерел енергії; створення чітких правил для використання безпілотних літальних апаратів (дронів) із врахуванням

безпеки та охорони довкілля; інтеграція систем управління повітряним рухом для уникнення конфліктів між комерційною, військовою та цивільною авіацією.

Ключові слова: *адміністративні процедури, адміністративно-правовий механізм, атмосферне повітря, безпека, дозвіл, економіко-правовий механізм, ліцензія, нормативно-правове регулювання, охорона, повітряний простір, правова охорона, сталий розвиток.*

SUMMARY

Hordienko A.V. Administrative and legal foundations of the mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and safety of the airspace of Ukraine. – Qualification scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for the degree of Doctor of Law in the specialty 12.00.07 – administrative law and process; financial law; Information Law. – Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, 2025.

The dissertation studies the administrative and legal foundations of the mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and the safety of the airspace of Ukraine. The scientific novelty of the results obtained lies in the fact that the work is one of the first comprehensive scientific studies in the domestic legal science devoted to the definition of the model of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and the safety of the airspace of Ukraine. As a result of the study, a number of new scientific provisions, recommendations and conclusions were formulated, in particular at first:

- the relationship between airspace safety and airborne safety has been substantiated, on the basis of which it has been concluded that any unauthorized actions that entail the inviolability of the airspace of Ukraine, which requires the presumption of air pollution as a result of unauthorized use of airspace by Russian pilots and unmanned vehicles;

- emphasis is placed on the need to introduce the category "atmospheric space" into the national legal system as a category that can reflect the relationship between atmospheric air and airspace, to characterize its safety state of use of such an object both from the point of view of defense and state security, and from the point of view of national environmental security;

- the expediency of classifying the subjects of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and the safety of the airspace of Ukraine into: 1) subjects of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air; 2) subjects of the administrative and legal mechanism for ensuring airspace security;

- the structure of the administrative and legal status of the subjects of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and the safety of the airspace of Ukraine is reflected according to the most generalized model, which contains the following elements: 1) identification of the subject of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and safety of the airspace of Ukraine (the moment of formation of the subject of interaction, its goals and purpose); 2) principles of the legal status of the subject of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and safety of the airspace of Ukraine, 3) the competence and competence element of the subject of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and airspace safety; 4) responsibility of the subjects of the administrative and legal mechanism to ensure the protection of atmospheric air and safety of the airspace of Ukraine; 5) a guarantee element of the subject of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and airspace safety;

- three main groups of tools of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and airspace safety are allocated: 1) legal and regulatory instruments; 2) economic (financial) instruments; 3) administrative and managerial tools;

Improved:

- definition of a scientific and practical approach to understanding the safety of atmospheric air and airspace safety as a component of the national security system, where the first is a component of environmental safety, and the second is a component of state security, and should be understood as the state of atmospheric air and the sustainability of air quality processes, in which measures are implemented to comply with the established physical, chemical and biological properties, which creates favorable and sufficient conditions for functioning of people and settlements;

- scientific approaches to the classification of financial instruments of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and airspace safety: 1) instruments of fiscal and budgetary nature: environmental taxation, environmental payments and fees, penalties for violation of legislation in the field of atmospheric air protection and airspace safety, compensation for losses in accordance with the established procedure, etc.; 2) instruments of financial and economic stimulation: preferential taxes, preferential loans, subsidies, in the introduction of the best available technologies, non-traditional types of energy, as well as in the implementation of other effective measures for the protection of atmospheric air and airspace safety; formation of the market for environmental goods, services and works; environmental and economic risk insurance systems; 3) tools related to economic assessment, analysis of the impact of economic activities on the field of atmospheric air protection and airspace safety: conducting economic assessment, monitoring, analysis of the impact of economic and other activities on the field of atmospheric air protection and airspace safety; 4) tools for setting limits on emissions and discharges of pollutants and microorganisms, limits on the disposal of production and consumption wastes and other types of negative impact; setting prices for primary resources and final products; 5) tools related to the inclusion of issues related to the value of air protection and airspace safety in local program documents of an economic nature and plans for the development of the regional economy;

- scientific approaches to the classification of the principles of control in the field of air protection and airspace safety as a type of activity, which substantiates that control in the field of atmospheric air protection and airspace safety is characterized by the following principles: universality; systematicity; impartiality; reality; effectiveness, efficiency, efficiency, effectiveness; publicity, etc.;

have been further developed:

- justification that under the financial instruments of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and airspace safety, it is advisable to understand a set of various means, techniques, methods of economic direction used by public administration bodies in order to ensure the protection of atmospheric air and airspace safety;

- understanding of the concept of control in the field of atmospheric air protection and airspace safety can be considered as a generic concept, in which supervision in the field of atmospheric air protection and airspace safety is considered as a certain type of control;

- Approaches to the classification of control in the field of atmospheric air protection and airspace safety, depending on the nature of organizational relations of the administrative and legal mechanism for ensuring atmospheric air protection and airspace safety, controlled by public administration entities, should be divided into: 1) internal control; 2) external control;

- argumentation of further law-making activities for the development and adoption of the Environmental (Natural Resources) Code, the Law of Ukraine "On the Protection of Atmospheric Air and Airspace", the author's approach to understanding the structure of which is substantiated as a component of the model of the administrative and legal mechanism.

It is substantiated that the organizational and legal directions, the adoption of which will increase the effectiveness of the administrative and legal mechanism for ensuring the protection of atmospheric air and the safety of the airspace of Ukraine, are: improvement of the current legislation of Ukraine, in particular, in terms of expanding the categorical range and establishing the content of the

concept of "air quality"; supplementing the current legislation with the principles of atmospheric air protection, the system of which should include the principle of maintaining the proper state of atmospheric air to ensure the health and well-being of citizens; the principle of prevention, the implementation of which is aimed at preventing air pollution by establishing norms, standards and restrictions for industrial enterprises, transport and other sources of pollution; the principle of minimizing anthropogenic impact through the introduction of technologies and practices that reduce emissions of harmful substances; the principle of public participation, which requires providing access to information on the state of atmospheric air, as well as guaranteeing the introduction of a variety of forms of participation of social groups in decision-making on its protection; the principle of liability to be applied for violations of the rules on air protection, including fines and other sanctions for violators; the principle of economic balance; the principle of environmental feasibility and environmental impact assessment; creation of an extensive network of monitoring stations in all regions of Ukraine; introduction of economic mechanisms to stimulate enterprises to reduce emissions (quota trading, improvement of the system of environmental taxes and fees); the introduction of tough sanctions for exceeding the standards for emissions of harmful substances; stimulating the transition to clean technologies, in particular the use of alternative energy sources; creation of clear rules for the use of unmanned aerial vehicles (drones), taking into account safety and environmental protection; integration of air traffic control systems to avoid conflicts between commercial, military and civil aviation.

Key words: *administrative and legal mechanism, administrative procedures, airspace, atmospheric air, economic and legal mechanism, legal protection, license, permit, protection, regulatory and legal regulation, security, sustainable development.*

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

Статті в періодичних фахових наукових виданнях України:

1. Гордієнко А.В. Атмосферне повітря та повітряний простір як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 278–280. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/64.

2. Гордієнко А.В. Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як об'єкт адміністративно-правової охорони: сучасний стан. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 350–353. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/82.

3. Гордієнко А.В. Принципи адміністративно-правової охорони атмосферного повітря. *Ампаро*. 2024. № 1. С. 11–15. DOI: https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-1-02.

4. Гордієнко А.В. Particular of adaptation of national legislation in the field of atmospheric air protection to the requirements of the European Union. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право».* 2024. № 2(71). С. 9–15. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.71.18782.

5. Гордієнко А.В. Авіаційна безпека повітряного простору: окремі питання державної політки та досвід зарубіжних країн. *Juris Europensis Scientia*. 2024. Вип. 1. С. 155–159. DOI: https://doi.org/10.32782/chern.v1.2024.28.

6. Гордієнко А. Окремі види інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2024. № 1(70). С. 9–15. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.70.18474.

7. Гордієнко А.В. Нормативно-правове регулювання адміністративно-правового механізму безпеки атмосферного повітря та використання повітряного простору. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 183–187. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.24.

8. Гордієнко А.В. Ефективне використання повітряного простору як складова оптимального механізму адміністрування навколишнього середовища: міжнародний досвід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. № 68. С. 120–124. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.68.24.

9. Гордієнко А.В. Екологічна стратегія безпеки повітряного простору: досвід Великобританії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 140–145. DOI: https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-26.

10. Гордієнко А.В. Система та адміністративно-правовий статус суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 67–74. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.9.

11. Гордієнко А.В. Система та повноваження суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря України. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 77–86. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.10.

12. Гордієнко А.В. Система суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору України. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 87–93. DOI: https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.12.

13. Гордієнко А.В. Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: нормативне регулювання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2024. Т. 35(74). № 3. С. 91–97. DOI: https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/14.

14. Гордієнко А.В. Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. Вип. 69. С. 34–38. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.69.7.

15. Гордієнко А.В. Сутність інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 198–203. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.30.

16. Гордієнко А.В. Світові стандарти охорони атмосферного повітря та повітряного простору: нормативно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 433–437. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/104.

17. Гордієнко А.В. Європейські нормативно-правові акти з охорони Атмосферного повітря та повітряного простору. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 269–273. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.34.

18. Гордієнко А.В. Зарубіжний досвід нормативно-правового регулювання з охорони атмосферного повітря та повітряного простору. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 449–452. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.62.

Статті в періодичних наукових виданнях, які індексуються в наукометричних базах Web of Sciences та Scopus:

19. Kolomoiets T., Hordienko A., Yevtushenko D. Protection of the atmospheric air and airspace of Ukraine: regulatory, legal, ecological and economic aspects. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. № 3. P. 168–179. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-3-168-179.

20. Kumeiko A., Hordienko A., Volkova Yu., Goncharenko G., Blagodarnyi A. State safety as an object of legal protection. *Studies in Science of Science*. 2024. Vol. 42. № 11. P. 168–178. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14242254.

21. Hordienko A., Najafli E., Kobko Y., Savenko V., Korostashova I. Legal Regulation of E-courts in Ukraine as an Element of Access to Justice for the Protection of Individual Rights. *Jurnal IUS Kajian Hukum Dan Keadilan*. 2024. Vol. 12. № 1. P. 17–30. DOI: https://doi.org/10.29303/ius.v12i1.1316.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Гордієнко А.В. Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як складова механізму публічного адміністрування. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи* : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 23 лютого 2024 р. Тернопіль : Вектор, 2024. С. 198–201.

23. Гордієнко А.В. Охорона атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: досвід ЄС. *Актуальні проблеми правової науки* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Т.О. Коломоєць ; м. Запоріжжя, 29 лютого 2024 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. С. 31–34.

24. Hordienko A. Adapting Ukraine's legislation in the field of air protection and airspace security to EU standards. *Політ. Сучасні проблеми науки. Правове регулювання авіаційної та космічної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану* : тези доповідей XXIV Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених / ред. кол. В. Шульга та ін ; м. Київ, Національний авіаційний університет, 2024 р. Київ : НАУ, 2024. С. 7–8.

25. Hordienko A. The basis of European legislation in the field of air quality and airspace. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 249–251. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-71.

26. Гордієнко А.В. Сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції* : матеріали міжнародного науково-практичного конгресу / за заг. ред. Т.О. Коломоєць ; м. Запоріжжя, 16 травня 2024 р. ; у 2 ч. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. Ч. 1. С. 52–56.

27. Гордієнко А.В. Окремі аспекти державної політики зарубіжних країн у сфері авіаційної безпеки повітряного простору. *Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів :* матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ, 24 травня 2024 р. Суми : СФ ХНУВС, 2024. С. 123–125.

28. Гордієнко А.В. Реалізація права громадськості на доступ до інформації про стан охорони атмосферного повітря. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали XV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених / за заг. ред. С.І. Оковитий та О.Л. Соколенко ; м. Дніпро, 10 листопада 2024 р. Дніпро :

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2024. С. 139–141.

29. Гордієнко А.В. Фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. *«Молодь: наука та інновації» 2024* : матеріали XII Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Дніпро, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», 13–15 листопада 2024 р. ; у 3-х т. Дніпро : НТУ «ДП», 2024. Т. 3. С. 138–139.

30. Hordienko A.V. The basis of European legislation in the field of air quality. *Proceedings of the international scientific conference "The latest law developments"*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House "Baltija Publishing", 2024. P. 253–255. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-61.

31. Гордієнко А.В. Європейські акти з питань охорони атмосферного повітря та повітряного простору. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : міжнародна науково-практична конференція, Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 296–299. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-395-1-87.

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ……...…20

ВСТУП…….....21

РОЗДІЛ 1 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА БЕЗПЕКИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ…….33

1.1 Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як об’єкт адміністративно-правової охорони 33

1.2 Сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України 52

1.3 Нормативно-правове регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України 61

Висновки до першого розділу 83

РОЗДІЛ 2 СУБ’ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА БЕЗПЕКИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ……94

2.1 Система суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України 94

2.2 Поняття та структура адміністративно-правового статусу суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України..... 119

2.3 Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України 156

Висновки до другого розділу..... 186

РОЗДІЛ 3 ІНСТРУМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА БЕЗПЕКИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ.....210

3.1 Сутність та види інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України……...210

3.2 Фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України……...…..226

3.3 Контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України……..….250

Висновки до третього розділу……..…273

РОЗДІЛ 4 НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА БЕЗПЕКИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ……297

4.1 Зарубіжний та світовий досвід реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України……...297

4.2 Напрями забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України…….....346

Висновки до четвертого розділу……..…359

ВИСНОВКИ…….368

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..…379

ДОДАТКИ…….423

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

КАС України – Кодекс адміністративного судочинства України

Міндовкілля України – Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів

НПС – навколишнє природне середовище

ОВД – оцінка впливу на довкілля

ОТГ – об’єднана територіальна громада

ПЗФ – природо-заповідний фонд

ЦОВВ – центральний орган виконавчої влади

ВСТУП

Актуальність теми. Зміна клімату, втрата біорізноманіття, забруднення повітря – ці проблеми не зупиняються на кордонах країн, що зумовлює потребу спільних міжнародних зусиль для ефективного вирішення наявних загроз. Захист атмосферного повітря та повітряного простору є однією із важливих проблем сучасності та визначається як складник політики Сталого розвитку.

Розвиток технологій, що активізувався у другій половині ХХ ст., пов'язується зі створенням нових видів продукції, може позначитися на зростанні техногенного навантаження на атмосферне повітря, його токсикації, що є шкідливими для довкілля, що особливо актуалізується в умовах воєнного стану.

Ефективна співпраця в галузі екології стає критичною, що усвідомлюється світовою спільнотою та закріплюється у міжнародних домовленостях і конвенціях, що свідчить про готовність країни приймати спільні зобов'язання і співпрацювати з іншими націями для зменшення негативного впливу на навколишнє середовище. Співпраця у галузі науки та технологій дозволяє обмінюватися передовими методами та інноваціями для розв'язання екологічних проблем цивілізації.

Проте варто підкреслити, що наявні ризики пов'язані не тільки із забрудненням атмосферного повітря, а і становлять загрозу для посилення небезпеки повітряного простору. Зокрема, зростання повітряного руху в Європі має прямі наслідки для обльотів нашої території у зв'язку з безпековими вимогами, пов'язаними із війною в Україні, що робить питання адаптації вітчизняних суб'єктів контролю у сфері повітряного простору до міжнародних стандартів більш актуальними.

Варто вказати, що спільною метою Єдиного європейського неба (SES) є дефрагментація національних повітряних просторів та оптимізація повітряних шляхів, як цивільних, так і військових. Відповідно, розробка

оптимальної моделі механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України є на часі. Така модель, безумовно, має враховувати як зростаючі загрози з боку агресора, так і ті аспекти, що заклик до сталого розвитку та необхідність вирішувати транскордонні та глобальні проблеми забруднення атмосферного повітря та повітряного простору вимагають розробки нових та ефективних політик. Відповідно, наведене вимагає створення нової «політики для неба», яка включає оптимальний обсяг дієвих інструментів механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Зазначені обставини визначають актуальність цієї дисертації, що полягає у досягненні мети обґрунтування моделі адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Стан наукової розробки проблеми визначається як такий, що не містить комплексного підходу до визначення адміністративно-правових засад механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Окремі питання адміністративно-правового забезпечення права і свободи людини загалом розглядались у публікаціях А.І. Берлача, Ю.П. Битяка, Ю.А. Волкової, Є.А. Гетьмана, В.В. Доненка, О.Ю. Дрозда, О.Ю. Дубинського, Н.Ю. Задираки, Л.О. Золотухіної, Н.В. Коваленко, Т.О. Коломоєць, Д.В. Луценка, Р.В. Миронюка, В.Г. Чорної та ін.

Визначення проблематики атмосферного повітря та повітряного простору як об’єкта адміністративно-правової охорони в межах комплексних досліджень питань природокористування здійснювалось у наукових працях таких учених, як: В.І. Андрейцев, А.О. Борисенко, Л.В. Горбайчук, О.С. Заржицький, В.А. Зуєв, Р.С. Кіріна, В.В. Костицький, В.В. Ладиченко, Я.В. Лазур, Ю.О. Легеза, О.О. Сурілова, Ю.С. Шемшученко та ін. При цьому питання захисту атмосферного повітря та повітряного простору досліджувалось доволі фрагментарно. Окремі питання встановлення змісту

режиму охорони атмосферного повітря та повітряного простору досліджувалось у дисертації С.В. Ворушило на тему «Адміністративно-правова охорона атмосферного повітря»; дисертації Ю.С. Болдирєвої на тему «Адміністративно-правові засади відповідальності за порушення порядку використання повітряного простору безпілотними повітряними суднами» (2021 р.), однак при цьому є відсутнім комплексне монографічне дослідження.

Відсутніми є і комплексні дослідження адміністративно-правового механізму забезпечення цілей сталого розвитку у сфері охорони довкілля на регіональному рівні в Україні, що зумовило мету та актуальність цього дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертацію виконано відповідно до Пріоритетних напрямів розвитку правової науки на 2016–2020 рр., затверджених Національною академією правових наук України 03 березня 2016 р. Положення дисертації корелюються із Концепцією зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря, Концепцією реалізації державної політики щодо скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які призводять до підкислення, евтрофікації та утворення приземного озону, Програмою розвитку державної системи використання повітряного простору України, вимогами Закону України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.» від 28 лютого 2019 р. № 2697-VIII, Закону України від 9 липня 2022 р. № 2389-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо засад державної регіональної політики та політики відновлення регіонів і територій», Стратегії сталого розвитку «Україна–2020», затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 р. № 5/2015, Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 25 серпня 2015 р. № 501/2015; Державної стратегії регіонального розвитку на 2021–2027 рр., затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. №

695, Концепції розвитку електронної демократії в Україні, схваленої Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 08 листопада 2017 р. № 797-р та ін.

Мета та задачі дослідження. *Мета* дисертаційної роботи полягає у визначенні на підставі аналізу доктринальних та нормативних джерел проблематики розуміння моделі адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Для досягнення вказаної мети в дисертаційній роботі поставлено й вирішено такі основні *задачі:*

– визначити розуміння змісту забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як об'єкт адміністративно-правової охорони;

– встановити сутність та структуру адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

– охарактеризувати нормативно-правове регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

– охарактеризувати систему суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

– визначити поняття та структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

– виділити форми участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

– відобразити сутність та види інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

– встановити фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

– описати контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

– охарактеризувати зарубіжний та світовий досвід реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

– обґрунтувати напрями забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають у зв'язку з функціонуванням адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Методи дослідження. Методологічну основу роботи становили загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання. Розуміння моделі адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено із застосуванням діалектичного методу наукового пізнання. Історико-правовий метод застосовано для дослідження нормативно-правового регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України та обґрунтування пропозицій із його удосконалення (підрозділи 1.3, 4.2). Застосування формально-догматичного методу сприяло визначенню поняття та структури адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; виділенню

форм участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; відображенню сутності та видів інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (розділ 3). Системно-структурний метод став науковим базисом для встановлення та характеристики фінансових та контрольно-наглядових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (підрозділи 3.2, 3.3). Логіко-нормативний метод покладено в основу дослідження сутності та структури адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (розділи 1, 2). Із застосуванням порівняльно-правових методів досліджено моделі побудови механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України в окремих зарубіжних країнах (у Федеративній Республіці Німеччина, Сполучених Штатах Америки, Французькій Республіці, Латвійській Республіці, Литовській Республіці, Італійській Республіці), що дозволило обґрунтувати напрями його вдосконалення в Україні (підрозділи 4.1, 4.2).

Нормативну основу роботи становлять Конституція України, акти Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, центральних органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, міжнародні нормативно-правові акти, згода на обов’язковість яких надана Верховною Радою України, у сфері розгляду та вирішення адміністративних спорів, законодавство зарубіжних держав.

Емпіричну базу дослідження становлять статистичні дані, акумульовані Державною службою статистики України за період 2019–2025 рр., інформація Єдиного державного реєстру судових рішень України та офіційних електронних ресурсів суб’єктів публічного адміністрування.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у тому, що робота є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексних наукових

досліджень, що присвячені визначенню моделі адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових положень, рекомендацій та висновків, зокрема:

уперше:

– обґрунтовано взаємозв'язок безпеки повітряного простору та безпеки атмосферного повітря, на підставі чого зроблено висновок, що будь-які несанкціоновані дії спричинюють непорушність повітряного простору України, що вимагає висунення презумпції забруднення атмосферного повітря внаслідок несанкціонованого використання повітряного простору російськими пілотними та безпілотними засобами;

– акцентовано на необхідності запровадження до національної правової системи категорії «атмосферний простір» як категорії, що здатна відобразити взаємозв'язок атмосферного повітря та повітряного простору, охарактеризувати безпековий стан використання такого об'єкта як з точки зору оборони та державної безпеки, так і з точки зору національної екологічної безпеки;

– аргументовано доцільність класифікувати суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України на: 1) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору;

– відображено структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України за найбільш узагальненою моделлю, яка містить такі елементи, як: 1) ідентифікація суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (момент утворення суб'єкта взаємодії, його цілі та призначення); 2) принципи правового статусу

суб’єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, 3) компетенційно-правомочний елемент суб’єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) відповідальність суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; 5) гарантійний елемент суб’єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

– виділено три основні групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) правові та регуляторні інструменти; 2) економічні (фінансові) інструменти; 3) адміністративні та управлінські інструменти;

удосконалено:

– визначення науково-практичного підходу до розуміння безпеки атмосферного повітря та безпеки повітряного простору як складової частини системи національної безпеки, де перша є складовою частиною екологічної безпеки, а друга є складовою частиною державної безпеки, та має розумітися як стан атмосферного повітря та сталості процесів забезпечення якості повітря, за якого впроваджуються заходи із дотримання встановлених фізичних, хімічних та біологічних властивостей, що створює сприятливі та достатні умови для функціонування людей та населених пунктів;

– наукові підходи до класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) інструменти фіскально-бюджетного характеру: екологічне оподаткування, екологічні платежі і збори, штрафні санкції за порушення законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, відшкодування в установленому порядку збитків тощо; 2) інструменти фінансово-економічного стимулювання: пільгові податки, пільгові кредити, субсидії, у

разі впровадження найкращих з наявних технологій, нетрадиційних видів енергії, а також під час здійснення інших ефективних заходів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; формування ринку екологічних товарів, послуг та робіт; системи страхування екологічних та економічних ризиків; 3) інструменти, пов'язані з економічною оцінкою, аналізом впливу господарської діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: проведення економічної оцінки, моніторингу, аналізу впливу господарської та іншої діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) інструменти встановлення лімітів на викиди і скиди забруднюючих речовин і мікроорганізмів, лімітів на розміщення відходів виробництва і споживання та інші види негативного впливу; встановлення цін на первинні ресурси і кінцеву продукцію; 5) інструменти, пов'язані із включенням питань щодо цінності охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, в місцеві програмні документи економічного характеру та плани розвитку економіки регіонів;

– наукові підходи до класифікації принципів контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору як виду діяльності, чим обґрунтовано, що контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору притаманні такі принципи, як: універсальність, систематичність, безсторонність, реальність, дієвість, оперативність, результативність, гласність тощо;

дістали подальшого розвитку:

– обґрунтування, що під фінансовими інструментами адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно розуміти сукупність різноманітних засобів, прийомів, методів економічного спрямування, що застосовуються органами публічного управління з метою забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

– контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна розуміти як родове поняття, в якому нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розглядається як певний різновид контролю;

– підходи до класифікації контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору залежно від характеру організаційних зв'язків контролюючого та підконтрольного суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно поділити на: 1) внутрішній контроль; 2) зовнішній контроль;

– аргументація подальшої правотворчої діяльності із розробки та прийняття Екологічного (Природоресурсного) кодексу, Закону України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору», авторський підхід до розуміння структури якого обґрунтовано як складову частину моделі адміністративно-правового механізму.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес та можуть бути використані у:

– *науково-дослідній діяльності* – для подальшого розроблення теоретичних і прикладних проблем реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України;

– *правотворчій та правозастосовній діяльності* – результати дослідження містять низку пропозицій щодо внесення змін до чинного адміністративного законодавства, викладені рекомендації можуть бути використані для підвищення ефективності практичної діяльності суб'єктів правозастосування у цій сфері;

– *навчальному процесі* – у викладанні студентам закладів вищої освіти дисциплін «Адміністративне право України», для підготовки відповідних підрозділів підручників і навчальних посібників із курсу «Адміністративне

право України» та під час розробки навчальних посібників, підручників тощо.

Особистий внесок здобувача. Висновки та пропозиції сформульовані автором самостійно з використанням новітніх досягнень вітчизняної науки адміністративного права, робіт іноземних учених та обґрунтовані на підставі власних досліджень. Окремі наукові праці здобувачем підготовлені у співавторстві. У межах підготовки наукових публікацій у співавторстві здобувачем зроблено особистий внесок, що полягає в отриманні таких наукових результатів:

– у науковій публікації «Protection of the atmospheric air and airspace of Ukraine: regulatory, legal, ecological and economic aspects» визначено особливості правового регулювання охорони атмосферного повітря;

– у науковій публікації «State safety as an object of legal protection» встановлено зміст права особи на охорону атмосферного повітря та повітряного простору як складника об’єкта національної безпеки;

– у науковій публікації «Legal Regulation of E-courts in Ukraine as an Element of Access to Justice for the Protection of Individual Rights» досліджено специфіку врегулювання спорів у сфері охорони атмосферного повітря та повітряного простору.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та висновки дисертації були оприлюднені на 10 міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях, конгресах а саме: «Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи» (м. Київ, 2024 р.); «Актуальні проблеми правової науки» (м. Запоріжжя, 2024 р.); «Політ. Сучасні проблеми науки. Правове регулювання авіаційної та космічної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану» (м. Київ, 2024 р.); «Юридичні науки: проблеми та перспективи» (м. Запоріжжя, 2024 р.); «Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції» (м. Запоріжжя, 2024 р.); «Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів» (м. Суми,

2024 р.); «Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права» (м. Дніпро, 2024 р.); «“Молодь: наука та інновації” 2024» (м. Дніпро, 2024 р.); «The latest law developments» (м. Влоцлавек, Республіка Польща, 2024 р.); «Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану» (Науково-дослідний інститут публічного права, 2024 р.).

Публікації. Основні положення та результати дисертації відображені у 18 наукових статтях, що опубліковані у виданнях, які визнані як фахові з юридичних наук категорії Б, у 3 статтях – у зарубіжних наукових виданнях, що індексуються у наукометричних базах Web of Sciences та Scopus, а також у 10 тезах доповідей на науково-практичних конференціях, конгресах.

Структура та обсяг роботи. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, які містять 11 підрозділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 438 сторінок, у т. ч. основного тексту – 358 сторінок. Список використаних джерел налічує 381 найменування.

РОЗДІЛ 1
МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА БЕЗПЕКИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

1.1 Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як об'єкт адміністративно-правової охорони

Забезпечення впровадження ідеї сталого розвитку та економіки замкненого циклу вимагає впровадження дієвих механізмів реалізації права особи на безпечне довкілля в цілому, і зокрема, безпеки атмосферного повітря та ефективності використання повітряного простору. Безпека атмосферного повітря та повітряного простору відноситься до складових національної безпеки [201].

Справжній сталий розвиток держави вимагає інтегрованого підходу, що враховує екологічні, соціальні та економічні аспекти. Роль держави в забезпеченні екологічно сприятливих умов для громадян і збереження природних ресурсів надзвичайно важлива. Ефективне управління природними ресурсами вимагає розробку та впровадження стратегічних планів збереження природних ресурсів, лісів, водних систем і інших природних екосистем. Впровадження ефективних механізмів контролю та нагляду за використанням природних ресурсів, включаючи впровадження сучасних технологій та стандартів. Охорона довкілля та боротьба з забрудненням має відображатися через розробку та впровадження стратегій зменшення викидів та іншого забруднення, включаючи регулювання викидів промислових підприємств. Запровадження стандартів екологічної безпеки для різних галузей економіки та суспільних сфер. Стимулювання сталого споживання та виробництва вимагає впровадження економічних механізмів, що сприяють сталому виробництву та споживанню. Заохочення

використання відновлюваних джерел енергії та технологій, які мають менший вплив на навколишнє середовище. Реалізація політики із впровадження політики із забезпечення безпеки атмосферного повітря та безпеки повітряного простору має впровадження механізмів громадської участі в прийнятті рішень, пов'язаних з екологічними питаннями шляхом забезпечення доступу до інформації про стан навколишнього середовища та екологічних проектів [26; 12].

Ефективність здійснення політики із адміністративно-правового забезпечення безпеки атмосферного повітря та безпеки повітряного простору пов’язується із впровадженням новітніх екологічно чистих технологій та інновацій в різних галузях, що вимагає надання фінансової підтримки та стимулювання досліджень у сфері енергоефективності та екологічних технологій.

Отже, збалансована та системна політика у сфері охорони навколишнього середовища, підтримана ефективним адміністративним управлінням, може сприяти сталому розвитку, поліпшенню якості життя громадян і забезпеченню національної безпеки в цілому, і зокрема, у сфері безпеки атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Таким чином, важливе значення має обґрунтування ролі держави у встановленні змісту та складових елементів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Забезпечення вимог екологічної безпеки є складовою національної безпеки України, і є однією із найбільш актуальних проблем, врегулювання яких є нагальним та актуальним, і з врахуванням масштабів антропогенного та техногенного навантаження на довкілля в сучасних умовах.

Природоохоронна політика кожної держави може впливати на екологічну ситуацію не лише в межах власних кордонів, але і на міжнаціональному та глобальному рівнях.

Зміна клімату, втрата біорізноманіття, забруднення океанів та повітря - ці проблеми не зупиняються на кордонах країн. Вони потребують спільних міжнародних зусиль для ефективного вирішення. Забруднення, виникаюче в одній країні, може мати транскордонний вплив на природні ресурси і здоров'я громадян інших країн. Таким чином, ефективна співпраця в галузі екології стає критичною. Участь у міжнародних домовленостях і конвенціях (наприклад, Паризька угода, Кіотський протокол) свідчить про готовність країни приймати спільні зобов'язання і співпрацювати з іншими націями для зменшення впливу на навколишнє середовище. Співпраця у галузі науки та технологій дозволяє обмінюватися передовими методами та інноваціями для розв'язання екологічних проблем. Таким чином, вирішення природоохоронних проблем вимагає співпраці та координації дій на міжнаціональному рівні. Країни повинні працювати разом, враховуючи загальні інтереси збереження природи і забезпечення сталого розвитку планети. Особливого значення набуває це питання в аспекті забезпечення безпеки атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Ефективність здійснення природоохоронної політики на національному рівні в цілому, і зокрема, з питань охорони атмосферного простору, а також забезпечення безпеки повітряного простору як складова системи національної безпеки (ст. 3 Закону України «Про національну безпеку України» [201]) впливає в цілому на стан використання довкілля.

Захист атмосферного повітря та повітряного простору є однією із важливих проблем сучасності. Забруднення повітря визначається як складова політики Сталого розвитку. Атмосферне повітря страждає від забруднення об’єктів промисловості, енергетичних систем, внаслідок використання транспортних засобів, що здійснюють викиди до довкілля, особливо в містах промислового значення.

Захист атмосферного повітря та безпеки повітряного простору особливо актуалізується в умовах воєнного стану. Розвиток технологій, що активізувався у другій половині ХХ ст., пов’язується із створенням нових

видів продукції, може позначитися на зростанні техногенного навантаження на атмосферне повітря, його токсикацію, що є шкідливими для довкілля.

Забруднення атмосферного повітря впливає не лише стан охорони довкілля, на безпеку повітряного простору, на ефективність та безпеки експлуатації транспортних засобів. Забруднення довкілля може відбуватися внаслідок теплових викидів, впливу електромагнітних полей, шумами, вібраціями, ультрафіолетового, інфрачервоного та іонізуючого випромінювання [9, с. 16-17].

Негативний вплив на атмосферне повітря впливає на стан здоров'я людини, на стан довкілля, на рівень забруднення земель та їх родючість, спричинює не лише екологічні збитки, але і збитки економіці, впливаючи на рівень працездатності населення. Через забруднене атмосферне повітря до легень людини потрапляють шкідливі речовини, які негативно впливаючи на респіраторну систему організму, заподіюють шкоду іншим внутрішнім органам людини. Забруднення атмосферного повітря призводить до забруднення інших екосистем довкілля, включаючи гідросферу, літосферу та біосферу [21, с. 8-9].

Джерелами забруднення атмосферного повітря можуть бути як стаціонарні засоби (наприклад, аграрно-промисловий комплекс, гірниче підприємство, переробне виробництво, електроенергетичне виробництво, газовидобування, водогосподарське підприємство, підприємство із надання житлово-комунальних послуг) і пересувні засоби (серед яких передусім виділяються транспортні засоби, будь-який вид транспорту, в тому числі залізничний, повітряний, водний транспорт, а також виробнича пересувна техніка). За результатами світових досліджень найбільший негативний вплив на стан атмосферного повітря у звичайних умовах спричинюється внаслідок викидів транспортних засобів [287;341]. Таким чином, в звичайних умовах внаслідок викидів до атмосферного повітря з транспортних засобів утворюється близько 28% [319]. Така ситуація із забруднення атмосферного повітря не є характерною лише для України. У більшості країн світу питання

забруднення атмосферного повітря стоїть особливо гостро питання зменшення викидів до довкілля, що відбуваються в результаті діяльності із спалювання викопного палива в комунальному господарстві, промисловості та для виробництва електроенергії [373]. Антропогенний вплив на довкілля здійснює також спалювання палива [335]. Безумовно має негативний вплив на довкілля і фактори природогенного характеру впливу, зокрема, такий фактор, як зміна природних джерел викидів через екстремальні погодні явища, в тому числі лісові пожежі та пил, що утворюється на переноситься вітром [276].

За дослідженнями ВООЗ фактори, що забруднюють довкілля, які спричинюють негативний вплив на здоров'я людини, є тверді мікрочастинки діаметром 2,5 мікрона та менше (PM 2,5). Шкідливий вплив на організм людини полягає у здатності таких мікрочастинок потрапляти до легенів людини, і потім переноситися у кров, що призводить до захворювань населення, в тому числі онкологічних [376]. Токсикологічний вплив PM 2,5 є доведеним чисельними дослідженнями в аспекті визначення негативного впливу на епідермальну [343], дихальну [331], імунну [381], нервову [370] і серцево-судинну системи [298].

Отже, в Україні, як і в інших країнах ЄС та світу, гостро стоїть питання захисту атмосферного простору від забруднення як з пересувних, так і зі стаціонарних джерел впливу.

Здійснення моніторингових процедур захисту атмосферного повітря на національному та міждержавному рівні відтак є вкрай актуальним, та вимагається як складова досягнення цілей Сталого розвитку, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019 [218], що корелюються із положеннями з європейськими директивами, що визначаються стандарти захисту довкілля в цілому, і зокрема, атмосферного повітря [300].

Відповідно до Директиви 2004/35/СЕ Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року про екологічну відповідальність щодо

запобігання та усунення шкоди, завданої навколишньому середовищу [294], закріплюється один із головних принципів успішності захисту атмосферного повітря, як принцип «забруднювач платить». Принцип «забруднювач платить» реалізується Директивою про екологічну відповідальність, метою якої є запобігання або іншим чином відшкодування екологічної шкоди видам, що охороняються, або природним середовищам існування, воді та ґрунту [294]. Оператори певної професійної діяльності, наприклад, транспортування небезпечних речовин або діяльності, яка передбачає скидання у воду, повинні вживати превентивних заходів у разі безпосередньої загрози навколишньому середовищу. Якщо шкода вже сталася, вони зобов'язані вжити відповідних заходів для її усунення та оплатити витрати. Сфера дії директиви була тричі розширена, щоб включити управління відходами видобутку, експлуатацію місць геологічного зберігання та безпеку морських нафтових і газових операцій відповідно [294].

Крім того, інтеграція проблем навколишнього середовища в інші сфери політики ЄС стала важливою концепцією в європейській політиці після Європейської Ради, що відбулася в Кардіффі в 1998 році. За останні роки інтеграція екологічної політики досягла значного прогресу, наприклад, у сфері енергетичної політики, як відображено в паралельній розробці кліматичного та енергетичного пакету ЄС або в дорожній карті переходу до конкурентоспроможної економіки з низьким рівнем вуглецю до 2050 року [353].

Цілі Сталого розвитку закріплено відповідно до змісту «2030 Agenda for Sustainable Development» (Стратегія сталого розвитку), ухваленої у 2019 році [362]. Історія розробки та прийняття Стратегії сталого розвитку почалася із 2001 року із ухвалення першої стратегію сталого розвитку (SDS), додавши таким чином екологічний вимір до своєї Лісабонської стратегії. У відповідь на Порядок денний сталого розвитку до 2030 року, прийнятий ООН у 2015 році, Комісія опублікувала повідомлення у 2016 році під назвою «Наступні кроки для сталого європейського майбутнього – Європейські дії

для сталого розвитку», в якому описується, як інтегрувати Цілі сталого розвитку (ЦСР) у пріоритети політики ЄС [300]. У січні 2019 року Європейська комісія представила документ для роздумів щодо Цілей Сталого розвитку під назвою «На шляху до сталої Європи до 2030 року», в якому запропоновано три сценарії для їх досягнення. Парламент висловив свою підтримку сценарію, який йде найдальше, який пропонує керувати всіма діями ЄС і держав-членів шляхом визначення конкретних цілей реалізації сталого розвитку, пропозиції конкретних результатів до 2030 року та встановлення механізму звітності та моніторингу прогресу їх досягнення.

У 2011 році ЄС прийняв свою стратегію біорізноманіття до 2020 року, що відображає зобов'язання, взяті в рамках Конвенції ООН про біологічне різноманіття [103] (CBD), основної міжнародної угоди про біорізноманіття, учасником якої є ЄС. Як внесок у обговорення глобальної рамкової програми збереження біорізноманіття на період після 2020 року (Конференція ООН з біорізноманіття 2022 року (COP15)) у травні 2020 року Комісія представила свою стратегію біорізноманіття на 2030 рік як комплексний, амбітний і довгостроковий план захисту природи та зміни деградація екосистем. У червні 2021 року парламент схвалив цю стратегію та вніс додаткові пропозиції щодо її посилення.

У рамках Європейської зеленої угоди в травні 2020 року Європейська Комісія представила свою стратегію «від ферми до виделки», яка спрямована на те, щоб зробити харчові системи справедливими, здоровими та екологічно чистими. Парламент значною мірою схвалив бачення та цілі цієї стратегії у жовтні 2021 року.

Забезпечення реалізації цілей Сталого розвитку вимагає налагодження міждержавного співробітництва, і тому ЄС відіграє ключову роль у міжнародних екологічних переговорах. ЄС є учасником численних глобальних, регіональних або субрегіональних багатосторонніх екологічних угод з широкого кола питань, таких як охорона природи та біорізноманіття, зміна клімату та транскордонне забруднення повітря чи води. ЄС допоміг

сформувати кілька важливих міжнародних угод, ухвалених у 2015 році на рівні ООН, таких як Порядок денний сталого розвитку до 2030 року (який включає 17 глобальних ЦСР і 169 пов'язаних з ними завдань), Паризьку угоду про зміну клімату та Сендайську рамкову програму щодо ризиків стихійних лих. Зменшення. Він також став учасником Конвенції про міжнародну торгівлю видами, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), підкреслюючи свою прихильність до збереження біорізноманіття та стримування незаконної торгівлі дикими тваринами [300].

Одним із важливих напрямів забезпечення захисту атмосферного повітря є індексація його забруднення. При цьому в Україні не ведеться моніторинг вмісту твердих мікрочастинок (PM2,5), що ведеться у країнах ЄС [55]. Зокрема, у наказі МОЗ України від 14 січня 2020 року № 52 «Гігієнічні регламенти орієнтовно безпечних рівнів впливу хімічних і біологічних речовин в атмосферному повітрі населених місць» є відсутніми показники гранично допустимого вмісту твердих мікрочастинок (PM2,5) у атмосферному повітрі.

У світі є визнаним здійснення такої адміністративної контрольно-наглядової діяльності як індексація якості атмосферного повітря (AQI), які відображають в тому числі вміст твердих мікрочастинок (PM 2,5), що є доступним для здійснення громадського моніторингу в населених пунктах. Узагальнення відомостей про середні добові значення індексів якості атмосферного повітря задля забезпечення здійснення функції громадського моніторингу розміщується на окремому інтернет-ресурсу – SaveEcoBot «Єдина в України екологічна система»[265]. На зазначено публічному інформаційному ресурсі розміщуються дані про забруднення, забруднювачів та відображує аналітичні узагальнення забруднення довкілля за останні три роки.

Індекс AQI відноситься до інструментів публічного адміністрування сферою охороною довкілля, що є визнано світовою спільнотою, і використовується як критерій успішності та ефективності захисту

атмосферного повітря у діяльності урядових агенцій різних країн, зокрема у діяльності агенції з охорони навколишнього середовища США, що дозволяє інституції оприлюднювати відомості інформації про якість повітря для населення. Необхідно підкреслити, що індекс AQI розраховується для кожного окремого забруднювача за формулою NowCast [340].

Індекс AQI передбачає відображення шістьох категорій, що висвітлюють рівень забруднення атмосферного повітря. Зростання показників AQI є свідченням зростанням рівня забруднення атмосферного повітря, і є індексом несприятливості довкілля для населення відповідного регіону. Показники індексу AQI відображено у табл. 1.1

Рівень якості атмосферного повітря (AQI)	Оцінка рівня забруднення атмосферного повітря	Загрози для стану здоров'я населення
51-100	Задовільний	Стан забруднення атмосферного повітря, в умовах якого рекомендується особам, які мають алергічні реакції, обмежити час перебування на вулиці
101-150	Несприятливий для осіб з алергічною чутливістю	Людям похилого віку, дітям, а також особам, що мають алергічну чутливість, рекомендовано зменшити час перебування на вулиці
151-200	Нездорове	Людям похилого віку, дітям, людям із захворюванням легень не рекомендується перебувати на вулиці. Іншим особами рекомендовано обмежити час перебування на вулиці.
201-300	Підвищен	Має підвищений рівень

	о нездорове	небезпеки. Людям, чутливим до стану атмосферного повітря, не рекомендується фізична рухова активність на вулиці.
Вище 300	Небезпечне (загрозливе)	Рекомендовано усім особам не перебувати на вулиці

Табл. 1.1 Рівні забруднення атмосферного повітря (категорії індексу AQI) [342]

Оцінка якості атмосферного повітря в Україні робиться за іншим індексом – індексом забруднення атмосферного повітря (ІЗА), за яким до найбільш забруднених міст України відносяться м. Камянське (індекс ІЗА – 14,8), м. Дніпро (індекс ІЗА – 14,1), м. Кривий Ріг (індекс ІЗА – 13,8) [73].

Необхідно відобразити в межах даного дослідження стан атмосферного повітря та вплив на нього воєнного стану.

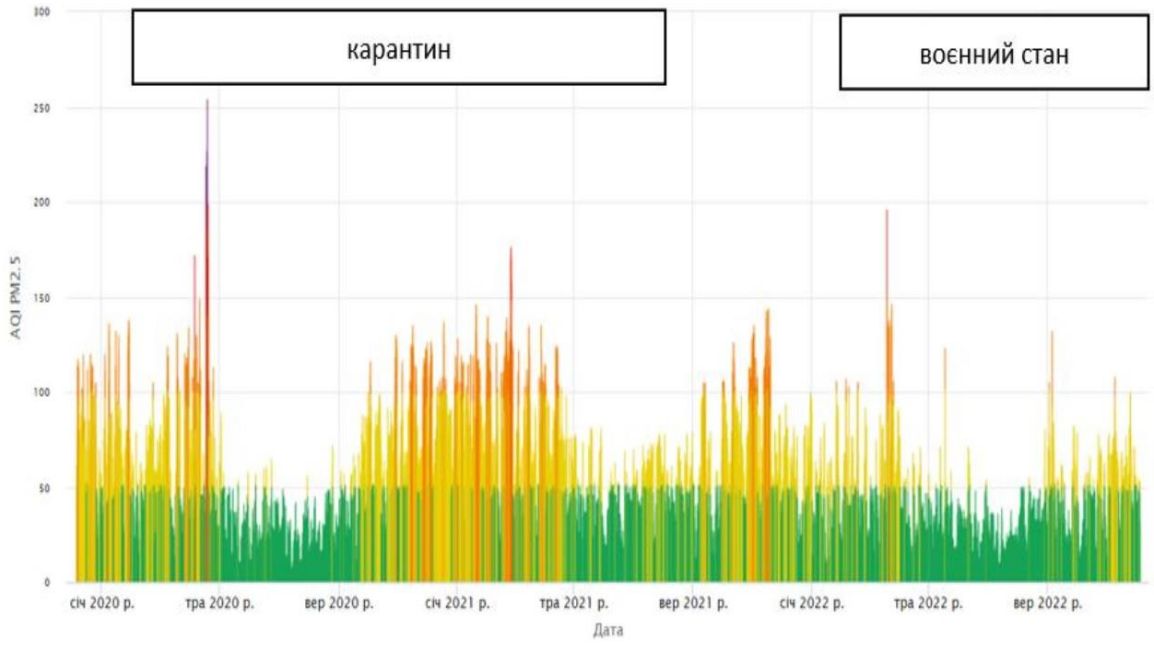

Мал. 1.1 Стан забруднення атмосферного повітря у м. Кам’янське упродовж 2020-2022 рр. [265]

Як показує мал. 1.1. на стан забруднення атмосферного повітря воєнний стан має відмінний вплив - в окремих часових проміжках у 2022 році спостерігалось і зниження забруднення, що пов’язується із економічним

занепадом та зовнішньою імміграцією населення, і тому подекуди відбувається зниження антропогенного навантаження на атмосферне повітря. Однак дослідження екологів засвідчили збільшення техногенного навантаження на атмосферне повітря внаслідок артобстрілів, ворожих нападів із «Градів», «Смерчів» тощо [55, с. 10].

Таким чином, воєнний стан та постійні бомбардування з ворожих літальних засобів та ворожої артилерії негативно впливає на якість атмосферного повітря, його безпечність для здоров'я населення.

Отже, проблема захисту довкілля в цілому, і зокрема, забезпечення якості атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в Україні є актуальним, і поглиблюється в умовах воєнного стану та в умовах відбудови України.

Необхідно підкреслити, що безпека атмосферного повітря є складовою національної екологічної безпеки.

Система національної екологічної безпеки в цілому і зокрема, безпеки та якості атмосферного повітря, безпеки повітряного простору є предметом досліджень як представників еколого-правової науки, так і представників адміністративно-правової науки. Так, під забезпеченням екологічної безпеки В.І. Андрейцев розуміє вжиття заходів, що функціонально спрямовується на раціональне використання природних ресурсів, охорону довкілля, його збереження та створення умов для його сприятливості для населення, фізичних та юридичних осіб [9, с. 106-119].

Ряд вчених розглядають захист довкілля як певний правовий режим, де вжиття визначених законодавством заходів спрямовується або на подолання вже наявних наслідків шкоди довкіллю, або на попередження їх настання [80; 87;72, 514-516].

Право екологічної безпеки розглядається як окрема галузь знань чи самостійний правовий інститут, що є певною системою нормативних положень, які регулюють коло суспільних відносин, яке характеризується принципом єдності, комплексності, поєднанням функціонального

спрямування на забезпечення безпеки довкілля та безпеки експлуатації природних ресурсів та об'єктів [93, с. 300-302].

Екологічна безпека визначається О.М. Хіміч як вжиття заходів із усунення загрози життю та здоров'ю людей, за якої є можливим існування та життєдіяльність людей. При цьому так завдання має покладатися не лише спеціалізованих суб'єктів, але і на правоохоронні та судові органи [252, с. 48].

Існує підхід, за якого екологічна безпека розглядається як певна форма екологічної діяльності, при реалізації якої є можливим гармонійний розвиток людини, суспільства та природи [109, с. 268–272].

М.А. Шепель зазначає, що реалізації завдань та цілей забезпечення екологічної безпеки розглядається як складова право захисту довкілля, і має бути певною мірою відокремлено від реалізації завдань із відновлення довкілля [257, с. 158-163]. Подібний підхід базується на наукових висновках, обґрунтованих у публікаціях В.І. Андрейцева, яким визначено, що право екологічної безпеки має багатоаспектне розуміння – як певна система норм, що регулює застосування заходів впливу, спрямованих на забезпечення життєво важливих інтересів людини; та як система норм, що регламентує діяльність, пов'язану із заподіянням шкідливого впливу на довкілля, виникнення загрози заподіяння екологічної шкоди (наприклад, діяльність, пов'язана із перевезенням небезпечних відходів) [118;329]. Екологічна безпека, на думку Ю.О. Легези, має розглядатися як одна із функцій держави, як гарантія забезпечення належного рівня благоустрою населених пунктів, гарантування дотримання вимог громадського порядку та правопорядку, законності, а отже є складовою суспільної, національної та державної безпеки [118, с. 95-101]. Варто підкреслити, що Ю.О. Легеза визначає, що екологічна безпека є складовою національної безпеки, і визначає стан захищеності населення від шкідливих впливів як з боку суб'єктів господарювання, так і з боку зовнішніх негативних перешкод, в тому числі військової агресії [120, с. 141-143; 119].

Варто підкреслити, що такий підхід корелюється із нормативно-правовим регулюванням засад забезпечення екологічної безпеки, що по суті вперше були визначені ще у Декларації про державний суверенітет України, де на рівні окремого розділу було встановлено засади екологічної безпеки. Так, у Декларації про державний суверенітет України зазначено, що: «Україна дбає про екологічну безпеку громадян, про генофонд народу, його молоде покоління, а також має право заборонити будівництво та припинити функціонування будь-яких підприємств, установ, організацій та інших об'єктів, що спричиняють загрозу екологічній безпеці» [58].

У Законі України від 25 червня 1991 р. «Про охорону навколишнього природного середовища» встановлено, що під стан екологічної безпеки має розумітися такий стан навколишнього природного середовища, за якого забезпечується попередження погіршення екологічної обстановки та виникнення небезпеки для здоров'я людей [205].

Таким чином, безпека атмосферного повітря та безпека повітряного простору є складової системи національної безпеки, де перша є складовою екологічної безпеки, а друга є складовою державної безпеки, та має розумітися як стан атмосферного повітря та непорушності повітря, за якого дотримуються встановлені фізичні, хімічні та біологічні властивості, що створює сприятливі та достатні умови для функціонування людей та населених пунктів.

Забезпечення ефективності захисту атмосферного повітря та повітряного простору вимагає оптимізації системи чинного законодавства України у досліджуваній сфері, і в цілому – у сфері забезпечення вимог екологічної безпеки.

Забезпечення вимог екологічної безпеки вимагає від суб'єктів правовідносин вжиття заходів із попередження вчинення порушень його цілісності, комплексності захисту та недопущення заподіяння шкоди [84, с. 9].

Варто підкреслити, що наявний стан захисту довкілля в цілому, і зокрема, з питань охорони атмосферного повітря, залежить як від вжиття внутрішньо національних заходів, так і забезпечення ефективності міжнародного співробітництва, пов'язаного із врегулюванням шкоди, заподіяної внаслідок небезпеки, заподіяної російським повномасштабним вторгненням, так і через забруднення повітря, що пов'язується із діями на сусідніх з Україною територіях [102;107;108, с. 122-125].

До об'єктів правової охорони відповідно до Конституції України відносяться «земля, її надра, вода, ліси, атмосферне повітря, тваринний світ, особливо охоронювані природні території та об'єкти» [104]. Отже, встановлення режимів використання відповідних природних ресурсів та об'єктів є підставою і для реалізації механізму екологічної безпеки [108, с. 122-125].

Отже, забезпечення належної якості атмосферного повітря є складовою механізму забезпечення екологічної безпеки.

Таким чином, розуміння системи нормативно-правового регулювання охорони атмосферного повітря та повітряного простору має функціонально спрямовуватися на забезпечення дотримання екологічних стандартів експлуатації таких об'єктів, із дотримання економічної доцільності та соціальної обґрунтованості.

Атмосферне повітря є таким об'єктом, що вимагає вжиття заходів із забезпечення збереження такого природного об'єкту, так і вжиття заходів із запобігання зростання антропогенного впливу на його якість.

Забезпечення реалізації заходів із здійснення адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простору вимагає вжиття на належному рівні правової ефективності заходів із здійснення обліку та моніторингу забруднення довкілля, що вимагає реалізації функції державного та громадського контролю через визначення нормативів із використання атмосферного повітря та рівня гранично допустимих викидів, дотримання обмежень щодо антропогенного впливу на атмосферне повітря, а

також зонування населених пунктів, із виділенням територій, де пріоритетними є розміщення промислових зон [115, с. 105-110;113;272, с. 180-188].

Здійснення на належному рівні адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного безпеки вимагає вжиття попереджувальних, правовідновлюючих, правозахисних, контрольно-наглядових та адміністративно-деліктних заходів впливу.

Головний функціональний зміст адміністративно-правової охорони атмосферного повітря полягає у оптимізації рівня антропогенного впливу та навантаження на нього.

Саме такі вимоги є базисними для побудови системи нормативно-правового регулювання адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простору, що має відповідати досягнення збалансованості економічної доцільності та екологічної раціональності, корелюватися із соціальними інтересами та потребами.

Загальними принципами адміністративно-правової охорони атмосферного повітря є принципи верховенства права, законності, демократизму, гуманізму, доброчесності, справедливості, рівності, поєднання переконання та примусу, відповідальності за вину та ін..

Але визначення змісту адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простору пріоритетно відображаються через реалізацію спеціальних принципів регулювання.

С.В. Ворушило до спеціальних принципів адміністративно-правової охорони атмосферного повітря відносить : 1) пріоритет охорони життя та здоров’я людини, сьогодення і майбутніх поколінь; 2) здійснення обов’язкового моніторингу та контролю за дотриманням вимог законодавства у сфері охорони атмосферного повітря; 3) недопущення зворотних наслідків забруднення атмосферного повітря для людини та навколишнього середовища; 4) державного регулювання викидів шкідливих (забруднюючих) речовин в атмосферне повітря і шкідливих фізичних дій на

нього; 5) гласності, повноти і достовірності інформації про стан атмосферного повітря, його забруднення; 6) наукової обґрунтованості, системності та комплексності підходу до охорони атмосферного повітря; 7) невідворотності відповідальності за порушення правових вимог охорони атмосферного повітря [27, с. 8].

Необхідно сказати, що зазначений підхід відображує зміст адміністративно-правової охорони, як вжиття заходів із сприяння мінімізації антропогенного впливу на атмосферне повітря та дотримання вимог економічної безпеки.

Т.О. Шевчук пропонує зазначений перелік спеціально-правових принципів адміністративно-правової охорони атмосферного повітря доповнити такими принципами, як пріоритет захист права людини на життя та здоровя; недопущення незворотніх наслідків забруднення атмосферного повітря для довкілля; обов'язковість державного регулювання викидів шкідливих (забруднюючих) речовин в атмосферне повітря і шкідливих фізичних впливів на нього; обов'язковість дотримання вимог повітря охоронного законодавства усіма суб’єктами його споживання; принцип презумпції потенційної екологічної небезпеки будь-якої планованої господарської та іншої діяльності; принцип повноти інформації, представленої при оцінці впливу на навколишнє середовище; принцип наукової обґрунтованості, об'єктивності і законності висновків оцінки впливу на навколишнє середовище; принцип гласності, а також участі суб'єктів права на екологічну інформацію; принцип обов'язковості проведення оцінки впливу на навколишнє середовище до прийняття рішень про реалізацію об'єкта оцінки; принцип відповідальності замовника адміністративних послуг у сфері охорони атмосферного повітря за наслідки реалізації проектних рішень тощо [256, с. 36-37].

Підтримуючи наведені підходи до розуміння принципів адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простору, зазначимо на доцільності їх доповнення принципами економічної

доцільності та принципу екологічної обґрунтованості. На підставі здійсненого аналізу до спеціальних принципів адміністративно-правової охорони атмосферного повітря, які відображають вимоги суспільства та правове регулювання природоохоронної діяльності держави, необхідно віднести такі засади, як: принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян; принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення; принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин; принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантуванні впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони; принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників; принцип економічної збалансованості; принцип екологічної обґрунтованості. Ці принципи спрямовані на досягнення балансу між потребами суспільства в економічному розвитку та збереженні природного середовища для майбутніх поколінь.

Однак при цьому у Законі України «Про охорону атмосферного повітря» є відсутніми зазначені спеціальні засади його адміністративно-правової охорони, що вимагає внесення змін до чинного законодавства та закріплення спеціальних засад правового регулювання.

Необхідно підкреслити, що чинний Закон України від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII «Про охорону атмосферного повітря» [204] містить доволі значну кількість прогалин, і одна із них, зокрема, відсутність спеціально-правових засад нормативного регулювання. Безумовно, до недоліків Закону України «Про охорону атмосферного повітря» є його застарілість та недостатність категоріального апарату повітряохоронного законодавства.

Зокрема, у ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» визначено такі поняття, як: «атмосферне повітря», «охорона атмосферного повітря»; «забруднення атмосферного повітря»; «забруднююча речовина»; «викид»; «неорганізоване стаціонарне джерело викиду»; «нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря»; «норматив вмісту забруднюючої речовини у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувного джерела»; «норматив гранично допустимого викиду забруднюючої речовини стаціонарного джерела»; «технологічний норматив допустимого викиду забруднюючої речовини»; «норматив якості атмосферного повітря»; «норматив гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел»; «джерело викиду»; «організоване стаціонарне джерело викиду»; «фонова концентрація забруднюючої речовини в атмосферному повітрі».

Не визначеними нормативно є категорії «якість атмосферного повітря», «безпечний рівень якості повітря», «громадський контроль у сфері охорони атмосферного повітря». Чинним повітряохоронним законодавством України не визначено засади спеціально-правового законодавства.

Забезпечення ефективності адміністративно-правової охорони атмосферного повітря вимагає вжиття сукупності заходів організаційно-правового, економічного, екологічного та іншого характеру.

Вжиття таких заходів впливу має визнаватися інструментами здійснення публічно-управлінської діяльності, та сприяє захисту потреб населення у створенні якісних умов життєдіяльності населених пунктів.

Адміністративно-правова охорона атмосферного повітря базується на різних інструментах, які використовуються для забезпечення чистоти та збереження якості повітря та забезпечення безпеки повітряного простору. До інструментів адміністративно-правової охорони атмосферного повітря необхідно віднести: нормативно-правові акти (закони, постанови, постанови уряду, рішення місцевих органів влади тощо), які встановлюють правила і вимоги щодо допустимих рівнів забруднення атмосферного повітря,

використання екологічно чистих технологій, обмеження викидів тощо; ліцензування та видача спеціальних дозволів для підприємств, що можуть впливати на якість повітря (наприклад, промислові підприємства), повинні мати спеціальні дозволи на викид забруднюючих речовин у повітря; контроль та моніторинг забруднення повітря, що може включати обов'язкові вимірювання рівнів забруднення, облік викидів, інспекції та перевірки дотримання встановлених норм; відповідальність за порушення, в тому числі застосування адміністративно-господарських санкцій, адміністративно-деліктних штрафів тощо; стимулюючі заходи, що спрямовуються на активізацію процесів екологізації підприємств шляхом впровадження «зелених» технологій та процесів, у формі зниження податків для екологічно чистих підприємств, надання субсидій на впровадження чистих технологій тощо; громадський контроль. Ці інструменти працюють разом для створення системи, яка сприяє збереженню та покращенню якості атмосферного повітря, що є важливим завданням для збереження здоров'я людей та екології в цілому.

Таким чином, функціональним змістом адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору є: забезпечення забруднення повітря в межах гранично допустимих норм викидів задля забезпечення права особи на безпечне та якісне довкілля; екологізація виробництва; запровадження екологічних стандартів якості палива; екологізація енергетичного кластеру економіки, в тому числі шляхом запровадження принципів децентралізації енергетичної системи країни; налагодження інформаційної взаємодії учасників правовідносин задля забезпечення прозорості вчинення господарської діяльності, пов’язаної із забрудненням довкілля; формування високого рівня екологічної правосвідомості тощо.

Однак на разі попри наявність значної кількості стратегічних планів, програм розвитку та здійснення природоохоронної державної та регіональної політик неможливо зробити висновок про успішність їх впровадження як на

рівні екологізації виробництв, так і на рівні нормативно-правового регулювання засад охорони довкілля, в тому числі засобами адміністративно-правової охорони.

1.2 Сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України

Визначення проблематики атмосферного повітря та повітряного простору як об’єкту адміністративно-правової охорони в межах комплексних досліджень питань природокористування здійснювалось у наукових працях таких вчених, як: В. І. Андрейцев, А. О. Борисенко, О. С. Заржицький, Ю.О. Легеза, О. О. Сурілова, Ю. С. Шемшученко та ін.. При цьому питання захисту атмосферного повітря та повітряного простору досліджувалось доволі фрагментарно. Окремі питання встановлення змісту режиму охорони атмосферного повітря та повітряного простору досліджувалось у: дисертації С.В. Ворошуло на тему: «Адміністративно-правова охорона атмосферного повітря»; дисертації Ю.С. Болдирєвої на тему «Адміністративно-правові засади відповідальності за порушення порядку використання повітряного простору безпілотними повітряними суднами» (2021 р.) [17], де досліджувались окремі питання нормативно-правового регулювання використання таких об’єктів.

На сьогодні можна констатувати, що реалізація багатьох програмних екологічних документів, прийнятих за роки незалежності, дозволила б не тільки стабілізувати екологічну ситуацію, а й поліпшити природний стан атмосферного повітря. На жаль, до теперішнього часу концепція сталого розвитку, а також значна кількість нормативно-правових актів не зробили значного впливу на національне право та екологічну політику у сфері забезпечення безпеки атмосферного повітря. Основоположні постулати, вироблені світовою науковою думкою так і не стали складовою частиною

державної екологічної політики, а техногенний шлях розвитку економіки продовжує залишатися пріоритетним, що негативно впливає на природний стан атмосферного повітря. Такий підхід протилежним чином впливає і якість діяльності суб’єктів публічного адміністрування досліджуваною сферою, що характеризується неадекватністю, а в певних випадках − втратою прямих і зворотних зв’язків. Наявність безлічі законів, указів, інших нормативно-правових актів, їх ігнорування суб’єктами правозастосовної діяльності свідчать про зростаючу авторитарну бюрократизацію управлінського впливу на повітряохоронну сферу. Системі публічного адміністрування в сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору притаманні прагнення до максимальної автономності, закритість, високий рівень корумпованості та інші негативні чинники. До того ж відсутній і системний комплексний підхід та координація у вирішенні проблем охорони атмосферного повітря галузевими і територіальними виконавчими органами державної влади, механізм належного фінансування природоохоронних заходів тощо.

Як відомо, основним правовим засобом регулювання суспільних відносин у сфері екології є закон. Саме ним визначаються форми і методи державного впливу на сферу природокористування, а також заходи належної і можливої поведінки господарюючих суб'єктів, фізичних осіб і держави. Закону як засобу регулювання суспільних відносин притаманний як функціональний, так і інституційний характер. Саме з цих позицій слід оцінювати адміністративно-правові засоби в механізмі правового регулювання суспільних відносин, що складаються в атмосфероохоронній сфері.

Крім традиційно загальних рис адміністративно-правовим засобам забезпечення атмосферного повітря та безпеки повітряного простору притаманні й специфічні ознаки, серед яких:

1) особлива сфера впливу цих засобів, що пов’язано із застосуванням виключно з метою збереження, поліпшення та відновлення стану

атмосферного повітря, запобігання та зниження рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів;

2) виключне застосування лише в межах дії адміністративно-правових відносин, що виникають під час охорони цього природного компоненту;

3) наявність широкого кола суб'єктів застосування;

4) домінування серед них застосування заходів контрольно-наглядового та превентивно-примусового характеру;

5) переважна деталізація і розвиток у відомчих нормативних актах і рішеннях місцевих органів влади та місцевого самоврядування;

6) використання під час застосування норм техніко-юридичного змісту та характеру.

Відтак, адміністративно-правові засоби забезпечення атмосферного повітря слід розглядати як правові явища, що виражаються в інструментах (установленнях) та адміністративно-правових діяннях суб'єктів адміністративно-правової охорони цього важливого природного компоненту, спрямованих на збереження та відновлення природного його стану, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище.

Для розгляду поточних питань, пов'язаних із проведенням моніторингу атмосферного повітря та управлінням якістю атмосферного повітря, органами управління якістю атмосферного повітря утворюються комісії з питань здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря та управління якістю атмосферного повітря в кожній зоні та агломерації [152].

Комісія з питань здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря та управління якістю атмосферного повітря – це консультативно-дорадчий орган у межах території зони або агломерації, утворений органом управління якістю атмосферного повітря відповідної зони

або агломерації з метою забезпечення взаємодії суб'єктів моніторингу атмосферного повітря.

Для здійснення координації на загальнодержавному рівні дій суб'єктів моніторингу атмосферного повітря, а також розгляду питань, пов'язаних із проведенням моніторингу атмосферного повітря та управлінням якістю атмосферного повітря, при Мінприроди утворюється Міжвідомча комісія з питань здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря. Загальна координація та організація моніторингу атмосферного повітря здійснюється Мінприроди [152].

Згідно Положення про порядок інформаційної взаємодії органів Мінекоресурсів України та інших суб'єктів системи моніторингу довкілля при здійсненні режимних спостережень за станом довкілля КНД 211.0.1.101-02, затвердженого Наказом Мінекоресурсів України 21.08.2002 № 323 [151] суб'єктами системи моніторингу довкілля є: Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінекоресурсів України), Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та справах захисту населення від насфлідків Чорнобильської катастрофи (МНС), Міністерство охорони здоров'я України (МОЗ), Міністерство аграрної політики України (Мінагрополітики), Державний комітет України по земельних ресурсах (Держкомзем), Державний комітет України по водному господарству (Держводгосп), Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики України (Держбуд), Державний комітет лісового господарства України (Держкомлісгосп), їх органи на місцях, установи та організації, що належать до сфер їх управління і на яких покладено реалізацію заходів з моніторингу довкілля.

Основними завданнями суб'єктів системи моніторингу довкілля при здійсненні режимних спостережень відповідно до компетенції є: довгострокові систематичні спостереження за станом довкілля; аналіз екологічного стану довкілля та прогнозування його змін; оцінки впливу негативних змін навколишнього середовища на здоров'я людини;

інформаційно-аналітична підтримка прийняття рішень у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки; інформаційне обслуговування органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також забезпечення інформацією про стан довкілля населення країни і міжнародних організацій.

До основних функцій суб'єктів системи моніторингу довкілля відносяться: організація діяльності підпорядкованих їм установ та організацій з реалізації планових заходів відповідно до загальнодержавної програми моніторингу довкілля;забезпечення роботи відомчих систем державної системи моніторингу довкілля; науково-методичне забезпечення проблем інтеграції екологічної інформації на усіх рівнях функціонування системи моніторингу; розроблення і забезпечення дотримання вимог нормативно-правових актів і нормативних документів з питань моніторингу довкілля.

До суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря також входять також регіональні органи управління якістю атмосферного повітря. Так, Розпорядженням Голови Київської ОДА від 25 жовтня 2019 року № 616 утворено Департамент екології та природних ресурсів Київської ОДА, Розпорядженням Голови Дніпропетровської ОДА від 25.11.2019 року № Р-660/0/3-19 утворено Департамент екології та природних ресурсів Дніпропетровської ОДА, Розпорядженням Голови Харківської ОДА № 638 від 21.12.2019 утворено Департамент захисту довкілля та природокористування Харківської ОДА, Розпорядженням Голови Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) № 526 від 30.03.2020 р. утворено Управління екології та природних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), Рішенням Запорізької міської ради № 29 від 27.11.2019 утворено Управління з питань екологічної безпеки Запорізької міської ради та багато інших підпорядкованих структурних підрозділів у структурі органів державного управляння.

Підсумовуючи наведене доцільно вказати, що проведений аналіз суб’єктів першої групи суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, а саме суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря, варто дійти висновку, що до ці суб’єкти утворюють систему, яка складається із суб’єктів загальної та спеціальної компетенції.

До суб’єктів з загальною компетенцією слід віднести Президента України, Раду національної безпеки і оборони України, Верховну Раду України, в межах якої функціонує Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування.

До суб’єктів зі спеціальною компетенцією доцільно віднести: Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади, що реалізують політику у сфері охорони природного навколишнього середовища; що забезпечують формування державної політики у сфері охорони здоров’я; що реалізують державну політику у сфері охорони здоров’я; органи місцевого самоврядування: місцеві державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим; 4) інші центральні та місцеві органи державної влади.

Реалізація зазначених адміністративно-правових засобів дозволяє поєднувати приватні та публічні інтереси в екологічній сфері, а також долати різного роду розбіжності і протиріччя, які виникають в процесі здійснення атмосфероохоронної діяльності. Реалізація розглянутих та інших адміністративно-правових засобів повинна сприяти більш послідовному і обгрунтованому проведенню політики, а також поліпшенню процесу модернізації національної економіки в цілому.

На сьогодні цілком очевидним, з огляду на стан екосистеми української держави, має бути концептуально переглянута система застосування адміністративно-правових засобів убезпечення атмосферного повітря, що пов'язано:

по-перше, з наявністю обґрунтованої поетапної стратегії досягнення поставлених екологічних цілей і плану дій охорони природи;

по-друге, з підтримкою реформи екологічною громадськістю, бізнесом, органами регіонального і муніципального управління;

по-третє, значною латентністю порушень повітряохоронного законодавства;

по-четверте, відсутнітю динаміки у застосуванні адміністративних природоохоронних заходів;

по-п’яте, недостатньою імплементацією міжнародних екологічних норм і стандартів, а також механізмів регулювання в галузі охорони атмосферного повітря в українську природоохоронну практику [256].

Нова система адміністративно-правового забезпечення атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на сьогодні повинна базуватися на фундаментальній концептуальній основі, що враховуватиме, обов’язкове оцінювання реальної ситуації і визначення пріоритетів в діях, спрямованих на максимальне зниження негативного впливу стаціонарних та пересуваних джерел забруднення на стан атмосферного повітря.

Складовою адміністративно-правового механізму безпеки атмосферного повітря та використання повітряного простору є економіко-правові або фінансово-правові інструменти, що складаються із нормативно-правових актів, системи суб’єктів застосування нормативних положень, суб’єктів, на діяльність яких поширюється використання таких інструментів.

Система фінансово-правових інструментів складається із таких елементів, як: заходи економічного стимулювання; заходи оподаткування діяльності; заходи еколого-економічного страхування.

Створення умов ефективності використання повітряного простору України у повоєнний час вимагає побудови фінансово-правового законодавства на засадах забезпечення умов для формування інвестиційного та технологічного потенціалу України, що має визнаватися як основа політики сталого розвитку. Занепад галузі цивільної авіації має очевидне

свідчення фінансово-правового дисбалансу такого кластеру національної економіки, що обумовлено передусім його стагнацією в умовах воєнного стану.

Функціонально адміністративно-правовий механізм забезпечення охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору спрямовується на інтеграцію проблем навколишнього середовища в інші сфери політики ЄС стала важливою концепцією в європейській політиці після Європейської Ради, що відбулася в Кардіффі в 1998 році. За останні роки інтеграція екологічної політики досягла значного прогресу, наприклад, у сфері енергетичної політики, як відображено в паралельній розробці кліматичного та енергетичного пакету ЄС або в дорожній карті переходу до конкурентоспроможної економіки з низьким рівнем вуглецю до 2050 року [353].

Цілі Сталого розвитку закріплено відповідно до змісту «2030 Agenda for Sustainable Development» (Стратегія сталого розвитку), ухваленої у 2019 році [362]. Історія розробки та прийняття Стратегії сталого розвитку почалася із 2001 року із ухвалення першої стратегію сталого розвитку (SDS), додавши таким чином екологічний вимір до своєї Лісабонської стратегії. У відповідь на Порядок денний сталого розвитку до 2030 року, прийнятий ООН у 2015 році, Комісія опублікувала повідомлення у 2016 році під назвою «Наступні кроки для сталого європейського майбутнього – Європейські дії для сталого розвитку», в якому описується, як інтегрувати Цілі сталого розвитку (ЦСР) у пріоритети політики ЄС [300]. У січні 2019 року Європейська комісія представила документ для роздумів щодо Цілей Сталого розвитку під назвою «На шляху до сталої Європи до 2030 року», в якому запропоновано три сценарії для їх досягнення. Парламент висловив свою підтримку сценарію, який йде найдальше, який пропонує керувати всіма діями ЄС і держав-членів шляхом визначення конкретних цілей реалізації сталого розвитку, пропозиції конкретних результатів до 2030 року та встановлення механізму звітності та моніторингу прогресу їх досягнення.

У 2011 році ЄС прийняв свою стратегію біорізноманіття до 2020 року, що відображає зобов'язання, взяті в рамках Конвенції ООН про біологічне різноманіття [103] (CBD), основної міжнародної угоди про біорізноманіття, учасником якої є ЄС. Як внесок у обговорення глобальної рамкової програми збереження біорізноманіття на період після 2020 року (Конференція ООН з біорізноманіття 2022 року (COP15)) у травні 2020 року Комісія представила свою стратегію біорізноманіття на 2030 рік як комплексний, амбітний і довгостроковий план захисту природи та зміни деградація екосистем. У червні 2021 року парламент схвалив цю стратегію та вніс додаткові пропозиції щодо її посилення.

У рамках Європейської зеленої угоди в травні 2020 року Європейська Комісія представила свою стратегію «від ферми до виделки», яка спрямована на те, щоб зробити харчові системи справедливими, здоровими та екологічно чистими. Парламент значною мірою схвалив бачення та цілі цієї стратегії у жовтні 2021 року.

Забезпечення реалізації цілей Сталого розвитку вимагає налагодження міждержавного співробітництва, і тому ЄС відіграє ключову роль у міжнародних екологічних переговорах. ЄС є учасником численних глобальних, регіональних або субрегіональних багатосторонніх екологічних угод з широкого кола питань, таких як охорона природи та біорізноманіття, зміна клімату та транскордонне забруднення повітря чи води. ЄС допоміг сформувати кілька важливих міжнародних угод, ухвалених у 2015 році на рівні ООН, таких як Порядок денний сталого розвитку до 2030 року (який включає 17 глобальних ЦСР і 169 пов'язаних з ними завдань), Паризьку угоду про зміну клімату та Сендайську рамкову програму щодо ризиків стихійних лих. Зменшення. Він також став учасником Конвенції про міжнародну торгівлю видами, що перебувають під загрозою зникнення (CITES), підкреслюючи свою прихильність до збереження біорізноманіття та стримування незаконної торгівлі дикими тваринами [300].

Таким чином, під адміністративно-правовим механізмом охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору розуміється сукупність об'єктно-суб'єктного складу правовідносин, що взаємодіють та мають взаємний вплив через реалізацію нормативно визначених соціальних, фінансових, екологічних та інших інструментів задля сприяння впровадженню цілей Сталого розвитку України як учасника європейської спільноти держав.

1.3 Нормативно-правове регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України

Питання використання повітряного простору є предметом правового регулювання не лише на національному рівні, але передусім на рівні міжнародному, на рівні взаємодії та взаємних домовленостей, укладених між Україною та країнам ЄС, в результаті яких укладено проєкт «Спільний повітряний простір» [247]. Укладення угоди відбулося 12 жовтня в межах 23-го Саміту Україна та ратифіковано відповідно до Закону України «Про ратифікацію Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір» [214;246]. Безумовно дана євроінтеграційна угода мала прогресивний характер, але належним чином її реалізація в умовах воєнного стану є неможливою. Відповідно до положень Угоди, сторони встановлять Спільний авіаційний простір між Україною та ЄС на основі рівних правил безпеки авіації, управління повітряним рухом, соціальних прав працівників, електронних систем бронювання, захисту довкілля та забезпечення прав споживачів [247].

Базис для нормативно-правового регулювання використання повітряного простору закладено на рівні ряду міжнародних договорів та актів, одним із яких є Договір про засновування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), підписаному в Римі в 1957 р., де

закріплено окремі положення, що стосуються сфери надання послуг в галузі транспорту [65].

Активізація міжнародно-правового регулювання у сфері використання повітряного простору пов'язується із 1980-ми роками, коли було ухвалено ряд нормативно-правових актів на рівні домовленостей між європейськими державами, виходячи із змісту яких було встановлено такі пріоритетні завдання забезпечення безпеки повітряного простору та охорони атмосферного повітря, як: а) забезпечення регулярних авіатранспортних зв'язків з регіонами, перевезення в які є явно збитковими через географічне або економічне положення даних регіонів; б) запобігання невиправданій конкуренції на деяких повітряних лініях і тимчасова підтримка дрібних, новоутворених авіакомпаній; в) захист навколишнього середовища від шкідливої дії цивільної авіації; г) усунення проблеми перевантаженості аеропортів і інших об'єктів авіаційної наземної інфраструктури; д) підтримка на необхідному рівні безпеки польотів. Такі завдання були відображені у European Common Aviation Area (ECAA, СЄН) з державами, що не є членами ЄС [304;131].

Задля реалізації European Common Aviation Area (ECAA, СЄН) 10 березня 2004 р. Європейський парламент та Рада ЄС було ухвалено низку регламентів, де необхідно виокремити такі акти, як: регламент № 549/2004 «Встановлення структури створення СЄН» [349]; регламент № 550/2004 «Надання послуг з аеронавігаційного обслуговування (АНО) в умовах СЄН» [349]; регламент № 551/2004 «Організація та використання повітряного простору в умовах СЄН [350]; регламент № 552/2004 [351]; регламент 2006/2005, що встановив спільні вимоги до надання аеронавігаційного обслуговування [281]; регламент 2150/2004 [347].

У регламенті № 549/2004 «Встановлення структури створення СЄН», де встановлено загальні рамки СЄН [348], та закріплено, що метою СЄН є задоволення вимог із нормативного регулювання та гарантування безпеки повітряного простору та гарантувати економічну ефективність повітряного

руху в Європі; при цьому забезпечення регламенту № 549/2004 «Встановлення структури створення СЄН» не може обмежувати національні суверенітет держав – учасниць Регламенту № 549/2004. Відповідно до ст. 7 Регламенту № 549/2004 передбачено, що до ініціативи з СЄН можуть приєднатися і треті держави, що розташовані в Європі. Згідно із Регламентом № 549/2004 було проголошено створення Європейською Комісією спеціальної структури, що функціонально гармонізаційних та імплементаційних вимог задля організації повітряного руху та повітряного простору, в тому числі задля забезпечення економічної ефективності надання аеронавігаційних послуг у верхньому повітряному просторі [348;131].

Далі було ухвалено регламент № 550/2004 «Надання послуг з аеронавігаційного обслуговування (АНО) в умовах СЄН» [349]. Зміст регламенту № 550/2004 «Надання послуг з аеронавігаційного обслуговування (АНО) в умовах СЄН» [349] полягає у визначенні критеріїв та стандартів з надання послуг АНО в умовах СЄН, що має відображати як поточний рівень врегулювання діяльності організацій, так і створення нормативного базису для європейської інтеграції у сфері використання повітряного простору. У статті 2 регламенту № 550/2004 «Надання послуг з аеронавігаційного обслуговування (АНО) в умовах СЄН» [349] закріплено завдання національних спостережних органів з нагляду за дотриманням правил, організації, інспектування та аналізу задовільного дотримання правил. Відповідно до ст. 4 регламенту № 550/2004 «Надання послуг з аеронавігаційного обслуговування (АНО) в умовах СЄН» [349] було закріплено набуття чинності вимоги ESARRs з контролю за безпекою в повітрі, на основі яких має функціонувати СЄН [349;131].

Наступним європейським актом у сфері інтеграційного економіко-правового використання повітряного простору, став регламент № 551/2004 «Організація та використання повітряного простору в умовах СЄН (Регулювання повітряного простору)» [350;131], де закріплено організаційно-технічні аспекти функціонування СЄН.

У подальшому у регламенті № 552/2004 було визначено питання інтероперабельності європейської інфраструктури з управління повітряних рухом та безпекою повітряного простору [351;131].

Спільні правила для гнучкого використання повітряного простору визначено у регламенті № 552/2004 [351]; регламенті 2006/2005, що встановив спільні вимоги до надання аеронавігаційного обслуговування [281]; регламенті 2150/2004 [347].

Забезпечення спрощення регулювання авіаційних перевезень між Європейським Союзом (ЄС) та іншими країнами передусім переслідує мету спрощення здійснення взаємодії торговельних партнерів та розширення торговельних взаємозв'язків між державами, суб'єктами господарювання , які є резидентами як країн ЄС, так і держав-кандидатів до ЄС [282;131].

Розвиток європейського законодавства призвів у 2006 р. призвів до укладення Багатосторонньої угоди між Європейським співтовариством і його державами-членами та Республікою Албанією, колишньою югославською Республікою Македонія, Боснією і Герцеговиною, Республікою Болгарія, Республікою Хорватія, Республікою Ісландія, Королівством Норвегія, Румунією, Сербією, Чорногорією і Адміністрацією Тимчасової Місії ООН в Косово про створення Спільного повітряного простору Європи» (далі Угода про СЄН ЄС – Балкани) [336], де було встановлено положення щодо створення ЕСАА.

Укладення таких угод та регламентів ЄС створює нормативного базису для розширення ринку надання послуг у сфері використання повітряного простору.

Формування ринку надання економічних послуг у сфері використання повітряного простору втілилось в укладення чисельної кількості міжнародних двосторонніх чи багатосторонніх договорів (угод) між третіми країнами та державами-членами ЄС, де відображується взаємозв'язок між правовим статусом суб'єктами господарювання та іншими учасниками ринку перевезень [352;131].

Таким чином, необхідно відмітити, що спостерігається тенденція розвитку європейського законодавства, спрямованого на створення інтеграційного повітряного простору, де важливе місце в умовах повоєнного відновлення, буде відігравати Україна. Отже, важливим є встановлення структури промислових та економічних кластерів авіаційного бізнесу, що має базуватися на дотриманні безпеки перевезень повітряним простором, безпеки атмосферного повітря та повітряного простору [131].

Процеси глобалізації та інтернаціоналізації авіаційного бізнесу як кластеру національних економік та економіки ЄС, характеризується специфічними явищами лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, підвищення рівня відкритості національних економік, зростанню частки експортно-імпортних потоків, міграції людського капіталу.

Побудова використання повітряного простору та забезпечення безпеки атмосферного повітря в Україні має відповідати визнаним у світі принципам Сталого розвитку та екологізації виробництва [144, с. 322;131]. В основу побудови адміністративно-правового механізму використання повітряного простору мають бути покладено інтереси людини, суспільства та держави в цілому на забезпечення вимог національної безпеки та екологізації виробництва.

До важливих завдань використання повітряного простору є поширення інформації про безпеку транспортних перевезень, безпеки поводжень із впровадження господарської діяльності, сприяння підвищенню споживчої цінності такого об’єкту, що визначає зміст адміністративно-правового регуляторного впливу держави.

Ефективність здійснення такого завдання адміністративно-правового регулювання корелюється від належності встановлення нормативно визначених процедур діяльності суб’єктів господарювання, належності інформування населення про безпеку перевезень, використання повітряного простору та дотримання вимог щодо забруднення атмосферного повітря.

Нормативно-правове регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України здійснюється за відповідними рівнями юридичного впливу на суспільні правовідносини, що дозволяє виокремити: конституційний та законодавчий рівень; підзаконний рівень [131].

Конституційні засади використання атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України відображуються у ст. 13, де встановлено, що ресурс повітря відноситься до категорії «національного багатства» і є об'єктами права власності Українського народу [104].

Відповідно до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII встановлюються основні засади поводження із природним ресурсом повітря. Зокрема, відповідно до ст. 1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII визначено, що «атмосферне повітря - життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень». Відповідно до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII встановлюються нормативні засади здійснення державного управління у відповідній сфері правовідносин, встановлюються нормативи в галузі охорони атмосферного повітря (нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря; нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел; нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел; технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин); загальні засади визначення умов проектування, будівництва та реконструкції підприємств та інших об’єктів, які впливають або можуть впливати на стан атмосферного повітря; встановлюються засади відповідальності за порушення законодавства в галузі охорони атмосферного повітря тощо [204].

Згідно із Повітряного кодексу України встановлюється, що повітряним простором є «частина повітряної сфери, розташована над суходолом і водною територією України, у тому числі над її територіальними водами (територіальним морем), і обмежена вертикальною поверхнею, що проходить по лінії державного кордону України» [145]. Згідно із положеннями Повітряного кодексу України встановлюються особливості державного регулювання діяльності в галузі авіації та використання повітряного простору України, закріплюються засади механізму забезпечення безпеки авіації; описуються засади організації використання повітряного простору України та відповідальність за порушення порядку його використання [145].

Деталізація здійснення нормативно-правового регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України відображується на рівні підзаконних нормативно-правових актів, які за своєю юридичною силою поділяються на: постанови Верховної Ради України; укази Президента України; постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України; накази Центральних органів виконавчої влади; рішення органів місцевої влади.

Постанови Верховної Ради України діють як акти, що встановлюють рух законодавчої ініціативи, зокрема: у постанові Верховної Ради України від 17 лютого 2021 року № 1243-IX, де встановлено, що є прийнятим за основу проект Закону України про внесення змін до статті 16 Закону України "Про охорону атмосферного повітря" щодо регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами (реєстр. № 4259), поданий Кабінетом Міністрів України, а також встановлено, що Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування доопрацювати зазначений законопроект з урахуванням поправок і пропозицій суб'єктів права законодавчої ініціативи та внести його на розгляд Верховної Ради України у другому читанні [209]; у постанові Верховної Ради України від 15 липня 2021 року № 1683-IX визначено, що взято за основу проект Закону України про внесення змін до

деяких законів України щодо удосконалення механізму регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря [210].

На рівні постанов Кабінету Міністрів України встановлюються механізми реалізації регуляторного впливу на атмосферне повітря та повітряний простір задля їх охорони та безпеки експлуатації. Наприклад, у постанові Кабінету Міністрів України від 28 березня 2023 р. № 272 «Про затвердження Порядку запровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин» підстави здійснення автоматизованих інструментальних вимірювань, що мають проводиться суб'єктами господарювання у разі: експлуатації виробництва або технологічного устаткування на новоствореному стаціонарному джерелі відповідно до переліку виробництв та технологічного устаткування, на яких проводяться автоматизовані інструментальні вимірювання параметрів викидів забруднюючих речовин, згідно з додатком; виробничої необхідності за власною ініціативою суб'єкта господарювання шляхом прийняття рішення про проведення таких вимірювань за визначеними ним речовинами та показниками, про що зазначений суб'єкт повідомляє Міндовкіллю листом у місячний строк з дня прийняття такого рішення [188]; у постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку подання та розміщення звіту суб'єкта господарювання про дотримання умов дозволу на викиди та виконання заходів щодо здійснення контролю за дотриманням установлених гранично допустимих викидів забруднюючих речовин» від 20 січня 2023 р. № 58 [192] встановлюються процедура та порядок подання та розміщення звіту в електронній формі здійснюється суб'єктом господарювання або уповноваженою ним особою через електронний кабінет користувача платформи "ЕкоСистема", що пройшли автентифікацію з використанням інтегрованої системи електронної ідентифікації, кваліфікованого електронного підпису, що базується на кваліфікованому сертифікаті відкритого ключа, відповідно до вимог Закону України «Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги» [165], або інших засобів

електронної ідентифікації, які дають змогу однозначно встановити особу. Форма подачі звіту в електронній формі створюється програмними засобами платформи “ЕкоСистема”, при цьому суб’єкт господарювання зобов’язаний використовувати технічні засоби і технології, що забезпечують належну якість та інформаційну безпеку передачі та отримання інформації, і самостійно нести ризики технічної неможливості отримання доступу до платформи “ЕкоСистема” під час подання та розміщення звіту [192].

На рівні наказів центральних органів виконавчої влади відбувається деталізація у разі необхідності положень законодавчих актів України, постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов та розпоряджень Кабінету Міністрів України. Наприклад, у наказі Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України27 червня 2023 року № 448 «Про затвердження Інструкції про вимоги до оформлення документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами» визначено «вимоги в частині побудови, оформлення та змісту документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (далі - документи, в яких обґрунтовуються обсяги викидів), для отримання дозволу на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами (далі - дозвіл на викиди) існуючими та новоствореними об’єктами з урахуванням даних, які отримані в результаті проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин на об’єкті / промисловому майданчику» (п. 1). Зазначена Інструкція про вимоги до оформлення документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами розроблена відповідно до вимог статті 11-1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря», пункту 8 Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 року № 614 [150], та Порядку проведення робіт, пов’язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих

речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку суб'єктів господарювання, які отримали такі дозволи, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 року № 302 (у редакції постанови Кабінету Міністрів України від 24 січня 2023 року № 63) [193].

Регіональний аспект використання атмосферного повітря як природного ресурсу та повітряного простору як територіального базису для здійснення господарської діяльності та діяльності, повязаної із потребами національної безпеки, цивільної авіації відображується у актах місцевої (муніципальної) влади. В якості прикладів таких регіональних регуляторних актів можливим навести такі акти органів муніципальної влади, як: Розпорядження голови Запорізької обласної державної адміністрації від 25.08.2021 № 558, яким затверджено Положення про Департамент захисту довкілля Запорізької обласної державної адміністрації [149], де встановлено завдання діяльності відповідного підрозділу місцевої державної адміністрації, що полягають у: «1) забезпеченні реалізації на території Запорізької області державної політики у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів (земля, поверхневі та підземні води, атмосферне повітря, ліси, тваринний і рослинний світ), поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), екологічної безпеки, заповідної справи, формування, збереження та використання екологічної мережі; 2) здійсненні регулювання у сферах охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення та охорони природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки, у сфері поводження з відходами (крім поводження з радіоактивними відходами), організації, охорони і використання територій та об'єктів природно-заповідного фонду України, формування, збереження та використання екологічної мережі; 3) інформуванні населення шляхом оприлюднення інформації на офіційному вебсайті Запорізької обласної державної адміністрації про стан навколишнього природного середовища, оперативне оповіщення про

виникнення надзвичайних екологічних ситуацій та хід їх виконання [149]; Рішення Запорізької міської ради № 16 від 17.03.2023 року «Про затвердження положення про управління з питань екологічної безпеки Запорізької міської ради» [234] тощо.

Нормативно-правові акти у сфері використання атмосферного повітря та повітряного простору можуть бути систематизовані за функціональним впливом, де необхідно виділити: 1) нормативно-правові акти, що визначають дозвільно-ліцензійне провадження; 2) нормативно-правові акти, що визначають контрольно-наглядове провадження; 3) нормативно-правові акти, що визначають інформаційно-комунікаційне провадження; 4) нормативно-правові акти, що регулюють адміністративно-юрисдикційне провадження; 5) нормативно-правові акти, що встановлюють концептуальні стратегічні засади розвитку таких ресурсів та територій; 6) нормативно-правові акти, що визначають реєстраційно-обліковий обсяг регулювання.

Серед прикладів першої групи нормативно-правових актів, що визначають дозвільно-ліцензійне провадження варто виокремити такі акти, як: 1) наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 18 жовтня 2023 року № 705 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення стратегічної екологічної оцінки містобудівної документації», де встановлено цілі та види моніторингу якості атмосферного повітря, що полягають у здійсненні завдань із порівняння прогнозних та фактичних наслідків реалізації МД, наприклад, прогнозних та фактичних показників щодо змін у стані довкілля, у якості та забезпеченості природними ресурсами на місцевому рівні (вода, лісові ресурси, водні біоресурси, зелена інфраструктура та ін.), а також показників реалізації екологічної політики на місцевому чи регіональному рівні, реалізації видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів, переваг чи негативних змін у захисті громадського здоров'я від забруднення, шуму, наслідків зміни клімату, у забезпеченні природоохоронними та орієнтованими на природу рекреаційними територіями для задоволення рекреаційних, освітніх та інших

пов'язаних з природою культурних потреб населення, у створенні безпечного для громадського здоров'я і життя навколишнього природного середовища; контролю якості стратегічної екологічної оцінки; перевірки дотримання екологічних приписів відповідних органів; оцінки реалізації екологічної політики на місцевому рівні; перевірки того, чи моніторинг довкілля виконується відповідно до передбачених заходів скорочення або пом'якшення наслідків [178]; 2) постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2001 р. № 1598 «Про затвердження переліку найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, викиди яких в атмосферне повітря підлягають регулюванню» [180], де до найбільш поширених забруднюючих речовин атмосферного повітря віднесено оксиди азоту, бенз(а)пірен, діоксид та інші сполуки сірки, оксид вуглецю, озон, речовини у вигляді суспендованих твердих частинок (мікрочастинки та волокна), свинець та його сполуки, формальдегід, і до небезпечних забруднюючих речовин віднесено метали та їх сполуки, органічні аміни, леткі органічні сполуки, стійкі органічні сполуки, хлор, бром та їх сполуки, фтор та його сполуки, ціаніди, фреони, арсен та його сполуки [180]; 3) Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 302 «Про затвердження Порядку проведення робіт, пов’язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку суб’єктів господарювання, які отримали такі дозволи» [193], де встановлюється, що для отримання дозволу на викиди суб’єкт господарювання, має, по-перше, обґрунтувати необхідність взяття об’єкта на державний облік у галузі охорони атмосферного повітря, у разі потреби вживає заходів до взяття об’єкта на державний облік відповідно до порядку, затвердженого Міндовкіллям; по-друге, приготувати документи, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, оформлені відповідно до вимог, затверджених Міндовкіллям України, з урахуванням даних інвентаризації викидів; по-третє, проінформувати громадськість про намір одержати дозвіл на викиди та, якщо

суб'єкт господарювання не враховує зауваження та пропозиції громадськості, отримані з повідомленням від обласної, Київської, Севастопольської міської держадміністрації, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, суб'єкт господарювання та по-четверте, організовувати публічне обговорення згідно з вимогами, передбаченими чинним законодавством України.

До прикладів нормативно-правових актів, що визначають контрольно-наглядове провадження у сфері використання атмосферного повітря та повітряного простору можливо віднести: 1) наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 27 червня 2023 року № 448 «Про затвердження Інструкції про вимоги до оформлення документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами» [172], де встановлено, що впровадження технології з точки зору їх перспективності та ефективності повинні характеризуватися за такими показниками: порівняння процесів, обладнання та методів роботи, які були успішно апробовані недавно; технологічні переваги, наукові знання та вишукування; економічна прийнятність такої технології; соціальна значимість; обмеження застосування; скорочення споживання сировини, природних ресурсів і енергоресурсів; скорочення обсягів стічних вод і маси забруднюючих речовин у водні об'єкти, ґрунти та інші природні об'єкти; скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря; співставлення з технологічним нормативом для даної продукції; економічна ефективність впровадження запропонованих технологій; передбачувані строки впровадження технологій [172]; 2) Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України 30.07.2001 № 286 «Про затвердження Порядку визначення величин фонових концентрацій забруднювальних речовин в атмосферному повітрі» [186], що для визначення фонової концентрації беруться тільки статистично і кліматологічно однорідні ряди спостережень за період, протягом якого додержувались такі умови: не змінювались методики відбору та аналізу проб атмосферного повітря; не

змінювалось (або змінювалось не більше ніж на 0,5 км) місцезнаходження поста, за даними якого визначався фон; суттєво не змінювався характер забудови поблизу поста (у радіусі 50 м); суттєво не змінювались характеристики викидів джерел забруднення, розташованих у радіусі до 5 км від поста (для особливо великих підприємств ця відстань може бути збільшена гідрометеорологічними організаціями ДСНС за погодженням з територіальними органами Держпродспоживслужби [186]; 3) Наказ Державної авіаційної служби України, Міністерства оборони України 11 травня 2018 року № 430/210 «Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України» [169], що містить вимоги щодо організації та порядку використання повітряного простору України міністерствами, іншими центральними органами виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями, юридичними і фізичними особами - користувачами повітряного простору; 4) Постанова Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 954 «Про затвердження Положення про використання повітряного простору України» [148], де визначено особливості організації використання повітряного простору України в інтересах національної безпеки та економіки, з метою задоволення потреб користувачів повітряного простору, забезпечення безпеки використання повітряного простору [148].

До групи нормативно-правових актів, що встановлюють концептуальні стратегічні засади розвитку використання та охорони атмосферного повітря і повітряного простору необхідно виділити: 1) постанову Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2000 р. № 1291 «Про затвердження Концепції зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря» [175], де закріплено, що задля створення умов щодо скорочення викидів важких металів та запобіганні їх несприятливому впливу на здоров'я населення, природні ресурси та довкілля необхідно досягти вирішення таких основних завдань, як: прийняття нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення зменшення викидів важких металів в атмосферне повітря;

зменшення обсягів викидів важких металів підприємствами та іншими об'єктами, насамперед за рахунок впровадження малозатратних заходів; розробки нормативів, стандартів, вимог щодо важких металів та продуктів, що їх містять, у викидах в атмосферне повітря з урахуванням вимог Директив Європейського Союзу та Протоколу до Конвенції 1979 року про транскордонне забруднення повітря на великі відстані щодо важких металів; організації вітчизняного виробництва технологічного та газоочисного устаткування, виходячи із сучасного рівня технологій спалювання палива та очищення димових газів від пилу з метою забезпечення мінімальних викидів важких металів; проведення інвентаризації викидів важких металів та створення банків даних щодо викидів таких металів [175]; 2) Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2003 р. № 610-р «Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які призводять до підкислення, евтрофікації та утворення приземного озону» [217], де описано шляхи досягнення завдань Концепції, що передбачається через розроблення заходів щодо: а) гармонізації природоохоронного законодавства України із законодавством ЄС щодо скорочення викидів забруднюючих речовин, зокрема, удосконалення діючого природоохоронного законодавства, що регулює діяльність, яка призводить до підкислення, евтрофікації та підвищення вмісту приземного озону; розроблення нормативів, технічних регламентів, що обмежують викиди забруднюючих речовин, і вимог до якості продуктів, що їх містять, з урахуванням директив Європейського Союзу і Протоколу про боротьбу з підкисленням, евтрофікацією та приземним озоном до Конвенції про транскордонне забруднення атмосферного повітря на великі відстані 1979 року; розроблення рекомендацій щодо запровадження належної сільськогосподарської практики з метою обмеження викидів аміаку; із вирішення технічних питань: проведення інвентаризації викидів забруднюючих речовин та створення банку даних щодо їх обсягів; упровадження на підприємствах

технологічних процесів та устаткування, що забезпечуватимуть зменшення викидів забруднюючих речовин; здійснення заходів з підвищення енергоефективності, енергозбереження, використання нетрадиційних та відновлюваних джерел енергії; використання екологічно безпечних транспортних засобів та сприяння розвитку систем управління транспортними потоками з метою зменшення ними загальної кількості викидів; організація вітчизняного виробництва технологічного та газоочисного устаткування для забезпечення мінімальних обсягів викидів забруднюючих речовин; науково-методичних та інформаційно-освітніх питань: створення банку технологій, які дадуть змогу зменшити рівень забруднення атмосферного повітря; розширення обсягу видання науково-популярної та іншої літератури, організація випуску науково-пізнавальних теле-, радіопрограм; створення банку даних про рівень забруднення, склад та обсяги викидів відповідних забруднюючих речовин, одержаних за допомогою державної системи моніторингу довкілля [217]; Постанова Кабінету Міністрів України від від 13 січня 2010 р. № 44 «Про затвердження Програми розвитку державної системи використання повітряного простору України на 2010-2014 роки», завданнями якої було визначено: створення умов для забезпечення безпечного, якісного та ефективного аеронавігаційного обслуговування цивільних і державних повітряних суден; удосконалення законодавства з питань функціонування об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху та підготовки персоналу з питань організації повітряного руху; приведення законодавства з питань аеронавігаційного обслуговування та організації повітряного руху у відповідність з вимогами Міжнародної організації цивільної авіації, Європейської організації з безпеки аеронавігації; удосконалення організації повітряного руху шляхом оновлення систем зв'язку, навігації, спостереження; гармонізація та інтеграція системи організації повітряного руху України до Європейської системи організації повітряного руху [77].

Концепція зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря» [175] передбачає реалізацію державної політики, що має забезпечувати: створення державної системи регулювання, спрямованої на скорочення викидів важких металів; гармонізацію природоохоронного законодавства України із законодавством ЄС щодо скорочення викидів важких металів; організацію вітчизняного виробництва сучасного технологічного та газоочисного устаткування, яке забезпечує мінімальні обсяги викидів важких металів в атмосферне повітря.

До нормативно-правових актів, що визначають реєстраційно-обліковий обсяг регулювання необхідно віднести : 1) Постанова Кабінету Міністрів України від від 13 грудня 2001 р. № 1655 «Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря» [184], де зазначено, що державний облік включає: взяття на облік об'єктів, які справляють шкідливий вплив; ведення на об'єктах первинного обліку стаціонарних джерел, які справляють шкідливий вплив; складення державної статистичної звітності в галузі охорони атмосферного повітря за стаціонарними та пересувними джерелами, які справляють шкідливий вплив; проведення інвентаризації викидів та обсягів забруднюючих речовин на зазначених об'єктах; 2) Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 299 «Про Порядок розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря» [208], де визначено, що для оцінки стану забруднення атмосферного повітря у місцях постійного чи тимчасового перебування людей встановлюються нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря, до яких належать: нормативи якості атмосферного повітря; граничнодопустимі рівні акустичного, електромагнітного, іонізуючого, інших видів впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря населених пунктів [208]; 3) Постанова Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел

забруднення атмосферного повітря» від 13 березня 2002 р. № 303 [194], де встановлено, що підставами для перегляду нормативів є: наявність можливостей щодо зменшення вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел забруднення атмосферного повітря і відповідні технічні рішення; зміни у національному законодавстві та законодавстві Європейського Союзу щодо обмеження вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел забруднення атмосферного повітря, що має відбутися протягом календарного року [194]; 4) Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 300 «Про Порядок розроблення і затвердження нормативів граничнодопустимого рівня впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел забруднення на стан атмосферного повітря» [208], де зазначено, що розробленню нормативів граничнодопустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел забруднення на стан атмосферного повітря має передувати проведення інвентаризації стаціонарних джерел забруднення, зазначених у пункті 3 цього Порядку; здійснення оцінки впливу фізичних та біологічних факторів на стан атмосферного повітря; оформлення заявки на нормативи; визначення заходів щодо досягнення нормативів з урахуванням найдосконаліших доступних технологій у частині зменшення впливу фізичних та біологічних факторів; охорони атмосферного повітря на випадок виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру, ліквідації причин, наслідків забруднення атмосферного повітря; остаточного припинення діяльності та приведення довкілля у задовільний стан; додержання послідовності етапів технологічного процесу, коли є ризик перевищення встановлених нормативів; здійснення контролю за додержанням встановлених нормативів та зниженням шкідливого впливу фізичних та біологічних факторів до нормативного рівня [208]; 5) Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України від 10.05.2002 № 177 «Про затвердження Інструкції про

порядок та критерії взяття на державний облік об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря» [173], де встановлено критерії взяття на державний облік об'єктів у залежності від видів і обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря, та обов'язкові вимоги щодо єдиного на території України порядку подання матеріалів для взяття на державний облік підприємств, установ, організацій та громадян - суб'єктів підприємницької діяльності, що здійснюють викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря із стаціонарних джерел [173].

До нормативно-правових актів, що регулюють адміністративно-юрисдикційне провадження, відносяться: 1) Кодекс України про адміністративні правопорушення [90], де передбачається відповідальність за порушення вимог пожежної безпеки в лісах (ст. 77), за самовільне випалювання рослинності або її залишків (ст. 77-1), зміни до яких відбулися згідно із Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об’єктів рослинного світу» від 13 квітня 2020 року № 556-IX [159]; 2) Методика розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря [177]; 3) Наказ Міністерства транспорту України, Міністерства оборони України 27.01.2003 № 50/18 «Про затвердження Інструкції про розслідування порушень порядку використання повітряного простору України» [174];

До нормативно-правових актів, що визначають інформаційно-комунікаційне провадження, відносяться, зокрема: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 01 лютого 2021 року № 72 «Про затвердження Порядку інформування населення щодо концентрацій миш’яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів в атмосферному

повітрі» [190], де встановлено основні вимоги до змісту, періодичності та способів доведення до населення гідрометеорологічними організаціями Державної служби України з надзвичайних ситуацій інформації щодо концентрацій миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів в атмосферному повітрі в зонах та агломераціях з метою запобігання або зменшення їх шкідливого впливу на життя та/або здоров'я людини і навколишнє природне середовище [190].

Нормативно-правове регулювання використання природного ресурсу атмосферного повітря здійснюється не лише на рівні національних законодавчих та підзаконних актів, але і на рівні міжнародного регулювання. До міжнародно-правових актів у сфері атмосферного повітря та використання повітряного простору відносяться: Директива 2008/50/ЄС Європейського парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи, де встановлено відповідальність держави перед особою за якість атмосферного повітря, що згідно із Директивою 2008/50/ЄС розуміється як «навколишнє повітря в тропосфері, за виключенням робочих місць, як визначено Директивою 89/654/ЄЕС [286], до якого застосовуються умови стосовно захисту здоров'я та безпеки на роботі, і до якого громадськість не має постійного доступу» [62]; Директива Європейського парламенту і Ради 2004/107/ЄС від 15 грудня 2004 року про арсен, кадмій, ртуть, нікель і поліциклічні ароматичні вуглеводні в атмосферному повітрі [63].

Використання повітряного простору регулюється також в межах двосторонніх угод між Україною та зарубіжними країнами. В якості прикладу таких двосторонніх угод варто навести такі договори: Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про визначення умов використання визначеної частини повітряного простору Словацької Республіки у зв'язку з наданням послуг з обслуговування повітряного руху призначеним українським провайдером аеронавігаційного обслуговування у міжнародному аеропорту «Ужгород» [245].

Необхідно зазначити, що ряд нормативно-правових актів у сфері охорони атмосферного повітря, які застосовуються для окремих категорій забруднення, із визначених джерел забруднення. В якості прикладу варто навести Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13.10.2009 № 540 «Про затвердження Технологічних нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря із котелень, що працюють на лушпинні соняшнику» [197], де встановлено вимоги щодо функціонування суб'єктів господарювання, що мають підвищений негативний забруднюючий вплив на довкілля.

Певний обмежуючий вплив законодавства у сфері охорони атмосферного повітря встановлено у Наказі Міністерства охорони здоров'я України 14 січня 2020 року № 52 «Про затвердження гігієнічних регламентів допустимого вмісту хімічних і біологічних речовин в атмосферному повітрі населених місць» [170].

Питання підвищеної екологічної небезпеки із здійснення діяльності, що має негативний вплив на атмосферне повітря, встановлюється відповідно до ряду підзаконних нормативно-правових актів, зокрема, Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.02.2018 № 154 «Про затвердження Порядку здійснення моніторингу за вмістом миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів в атмосферному повітрі» [189], де закріплено, визначення рівня забруднення атмосферного повітря миш'яком, кадмієм, нікелем та бенз(а)піреном, що є маркером канцерогенного ризику вмісту поліциклічних ароматичних вуглеводнів, використовуються цільові показник [189].

Положеннями окремих нормативно-правових актів визначається специфіка забезпечення охорони атмосферного повітря в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів – режиму воєнного стану, режиму мирного часу, режиму антитерористичної операції тощо. До таких актів необхідно віднести: Наказ Міністерства довкілля та природних ресурсів України від 13 квітня 2022 року № 175 «Про затвердження Методики

розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди» [176], де описується порядок обчислення шкоди, що здійснюється внаслідок неорганізованих викидів, якими є викиди, які надходять в атмосферне повітря у вигляді ненаправлених потоків газопилевої суміші від джерел забруднення не оснащених спеціальними спорудами для відведення газів газоходами, трубами та іншими спорудами [176]; Постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2005 р. №377 «Про затвердження Порядку виконання завдань черговими силами з охорони повітряного простору України та протиповітряного прикриття важливих державних та військових об'єктів у мирний час та в особливий період (крім періоду дії воєнного стану)» [187]; Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2007 р. № 153 «Про затвердження Порядку взаємодії з припинення протиправних дій повітряних суден, які можуть використовуватися для вчинення терористичних актів у повітряному просторі України» [185]

В період воєнного стану відбулося запровадження змін до чинного законодавства України, спрямовані на забезпечення поглиблення процесів диджиталізації управління у сфері охорони атмосферного повітря та використання повітряного простору, зокрема, було запроваджено ряд експериментів із здійснення відповідних дозвільно-ліцензійних та реєстраційних процедур, задля чого було ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2022 р. № 1249 «Про реалізацію експериментального проекту щодо отримання довідки про визначення величин фонових концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі розрахунковим методом в електронній формі» [215], Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 27 червня 2023 року № 448 «Про затвердження Інструкції про вимоги до оформлення документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами» [172] та ряд інших.

Таким чином, необхідно зробити висновок, що законодавство у сфері використання повітряного простору та охорони атмосферного повітря визначається надмірною розгалуженістю, безсистемністю підходів до здійснення адміністративних контрольно-наглядових, дозвільно-ліцензійних, деліктних проваджень, що обумовлює доцільність пошуку напрямів підвищення його ефективності.

Висновки до першого розділу

У першому розділі визначено методологічні засади дослідження механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. До наукових завдань, визначених у першому розділі, визначено: здійснення характеристики забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як об'єкту адміністративно-правової охорони; відображення сутності та структури адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; відображення особливостей нормативно-правового регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Здійснено дослідження дозволяє зробити такі висновки.

1. Визначено взаємозв'язок охорони атмосферного повітря та повітряного простору, що відноситься до комплексних об'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення екологічної безпеки.

Встановлено розуміння сталого розвитку держави через його інтегрований зміст, що має відображатися у поєднанні екологічних, соціальних та економічних аспектів. Визначено взаємозв'язок та взаємовплив між стимулюванням сталого споживання та виробництва, економічного зростання та якістю атмосферного повітря і безпеки повітряного простору, енергетичної та екологічної безпеки.

Обґрунтовано, що ефективність здійснення політики із адміністративно-правового забезпечення безпеки атмосферного повітря та безпеки повітряного простору пов'язується із впровадженням новітніх екологічно чистих технологій та інновацій в різних галузях, що вимагає надання фінансової підтримки та стимулювання досліджень у сфері енергоефективності та екологічних технологій.

Підкреслено, що захист атмосферного повітря та безпеки повітряного простору особливо актуалізується в умовах воєнного стану, що пов'язується із зростаючим техногенним навантаженням на атмосферне повітря, його токсикацію, що є шкідливими для життя та здоров'я людей.

Визначено, що джерелами забруднення атмосферного повітря можуть бути як стаціонарні засоби (наприклад, аграрно-промисловий комплекс, гірниче підприємство, переробне виробництво, електроенергетичне виробництво, газовидобування, водогосподарське підприємство, підприємство із надання житлово-комунальних послуг) і пересувні засоби (серед яких передусім виділяються транспортні засоби, будь-який вид транспорту, в тому числі залізничний, повітряний, водний транспорт, а також виробнича пересувна техніка).

Визначено, що здійснення моніторингових процедур захисту атмосферного повітря на національному та міждержавному рівні відтак є вкрай актуальним, та вимагається як складова досягнення цілей Сталого розвитку, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019, що корелюються із положеннями з європейськими директивами, що визначаються стандарти захисту довкілля в цілому, і зокрема, атмосферного повітря.

Встановлено, що відповідно до Директиви 2004/35/СЕ Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року про екологічну відповідальність щодо запобігання та усунення шкоди, завданої навколишньому середовищу, закріплюється один із головних принципів успішності захисту атмосферного повітря, як принцип «забруднювач платить».

До проблем адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору віднесено : відсутність в Україні системи індексації його забруднення та здійснення моніторингу вмісту твердих мікрочастинок; недосконаліть систем здійснення обліку та моніторингу забруднення довкілля, що вимагає реалізації функції державного та громадського контролю через визначення нормативів із використання атмосферного повітря та рівня гранично допустимих викидів, дотримання обмежень щодо антропогенного впливу на атмосферне повітря; відсутність запровадження принципів зонування населених пунктів, із виділенням територій, де пріоритетними є розміщення промислових зон; нормативна невизначеність режиму використання повітряного простору безпілотними літальними засобами; нормативна невизначеність сфери охорони атмосферного повітря та повітряного простору, що полягає у недосконалості чи відсутність законодавчого розуміння таких категорій, як «атмосферне повітря», «охорона атмосферного повітря»; «забруднення атмосферного повітря»; «забруднююча речовина»; «викид»; «неорганізоване стаціонарне джерело викиду»; «нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря»; «норматив вмісту забруднюючої речовини у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувного джерела»; «норматив гранично допустимого викиду забруднюючої речовини стаціонарного джерела»; «технологічний норматив допустимого викиду забруднюючої речовини»; «норматив якості атмосферного повітря»; «норматив гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел»; «джерело викиду»; «організоване стаціонарне джерело викиду»; «фонова концентрація забруднюючої речовини в атмосферному повітрі», «якість атмосферного повітря», «безпечний рівень якості повітря», «громадський контроль у сфері охорони атмосферного повітря».

Визначено, що індексація забруднення атмосферного повітря передбачає встановлення таких його рівнів сприятливості для життя та

здоров’я людини, як : задовільний; несприятливий для осіб з алергічною чутливістю; нездорове; підвищено нездорове; небезпечне (загрозливе).

З’ясовано, що на стан забруднення атмосферного повітря воєнний стан має відмінний вплив - в окремих часових проміжках у 2022 році спостерігалось і зниження забруднення, що пов’язується із економічним занепадом та зовнішньою імміграцією населення, і тому подекуди відбувається зниження антропогенного навантаження на атмосферне повітря. Але при цьому на основі екологічних досліджень та спостережень визначено, що воєнний стан та постійні бомбардування з ворожих літальних засобів та ворожої артилерії негативно впливають на якість атмосферного повітря, його безпечність для здоров’я населення.

Визначено, що здійснення на належному рівні адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного безпеки вимагає вжиття попереджувальних, правовідновлюючих, правозахисних, контрольно-наглядових та адміністративно-деліктних заходів впливу.

Встановлено, що головний функціональний зміст адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простру полягає у оптимізації рівня антропогенного впливу та навантаження на нього, що має визнаватися базисним для побудови системи нормативно-правового регулювання адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простору, що має відповідати досягнення збалансованості економічної доцільності та екологічної раціональності, корелюватися із соціальними інтересами та потребами.

Встановлено, що загальними принципами адміністративно-правової охорони атмосферного повітря є принципи верховенства права, законності, демократизму, гуманізму, доброчесності, справедливості, рівності, поєднання переконання та примусу, відповідальності за вину та ін..

До спеціальних принципів адміністративно-правової охорони атмосферного повітря, які відображають вимоги суспільства та правове регулювання природоохоронної діяльності держави, віднесено: принцип

збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян; принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення; принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин; принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантуванні впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони; принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників; принцип економічної збалансованості; принцип екологічної обґрунтованості.

Визначено, що реалізація спеціальних принципів адміністративно-правової охорони атмосферного повітря спрямована на досягнення балансу між потребами суспільства в економічному розвитку та збереженні природного середовища для майбутніх поколінь, але при цьому на законодавчому рівні вони не закріплюються.

2. Визначено сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Встановлено фрагментарність реалізації в Україні багатьох програмних екологічних документів, прийнятих за роки незалежності, що не мають вирішального впливу на формування принципів побудови національної правової системи та не сприяють впровадженню Стратегії сталого розвитку як пріоритету функціонування сучасної держави.

Визначено, що системі публічного адміністрування в сфері охорони атмосферного повітря та безпеці повітряного простору притаманні прагнення до максимальної автономності, закритість, високий рівень корумпованості та відсутність системного комплексного підходу та координації у вирішенні

проблем охорони атмосферного повітря галузевими і територіальними виконавчими органами державної влади, механізм належного фінансування природоохоронних заходів тощо.

Встановлено, що особливостями заходів та інструментів адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є: його застосування виключно з метою збереження, поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря, запобігання та зниження рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів; виключне застосування лише в межах дії адміністративно-правових відносин, що виникають під час охорони цього природного компоненту; наявність широкого кола суб'єктів застосування; домінування серед них заходів контрольно-наглядового та превентивно-примусового характеру; переважна деталізація їх у відомчих нормативних актах і рішеннях місцевих органів влади та місцевого самоврядування; необхідність їх використання у поєднанні із нормами техніко-юридичного змісту та характеру.

Визначено, адміністративно-правові засоби та інструменти забезпечення атмосферного повітря та безпеки повітряного простору слід розглядати як правові явища, що виражаються в інструментах (установленнях) та адміністративно-правових діяннях суб'єктів адміністративно-правової охорони цього важливого природного компоненту, спрямованих на збереження та відновлення природного його стану, створення сприятливих умов для життєдіяльності, забезпечення екологічної безпеки та запобігання шкідливому впливу атмосферного повітря на здоров'я людей та навколишнє природне середовище.

Обґрунтовано, що реалізація зазначених адміністративно-правових засобів дозволяє поєднувати приватні та публічні інтереси в екологічній сфері, а також долати різного роду розбіжності і протиріччя, які виникають в процесі здійснення атмосфероохоронної діяльності.

Аргументовано необхідність перегляду системи застосування адміністративно-правових засобів убезпечення атмосферного повітря, що пов'язано: з наявністю обґрунтованої поетапної стратегії досягнення поставлених екологічних цілей і плану дій охорони природи; з підтримкою реформи екологічною громадськістю, бізнесом, органами регіонального і муніципального управління; значною латентністю порушень повітряохоронного законодавства; відсутністю динаміки у застосуванні адміністративних природоохоронних заходів; недостатньою імплементацією міжнародних екологічних норм і стандартів, а також механізмів регулювання в галузі охорони атмосферного повітря в українську природоохоронну практику.

Встановлено, що складовою адміністративно-правового механізму безпеки атмосферного повітря та використання повітряного простору є економіко-правові або фінансово-правові інструменти, що складаються із нормативно-правових актів, системи суб’єктів застосування нормативних положень, суб’єктів, на діяльність яких поширюється використання таких інструментів.

Обгрунтовано доцільність розуміння під адміністративно-правовим механізмом охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору сукупності елементів об’єктно-суб’єктного складу правовідносин, що взаємодіють та мають взаємний вплив через реалізацію нормативно визначених соціальних, фінансових, екологічних та інших інструментів задля сприяння впровадженню цілей Сталого розвитку України як учасника європейської спільноти держав.

3. Визначено, що питання використання повітряного простору є предметом правового регулювання не лише на національному рівні, але передусім на рівні міжнародному, на рівні взаємодії та взаємних домовленостей, укладених між Україною та країнам ЄС, в результаті яких укладено проєкт «Спільний повітряний простір».

Визначено, що базисом для нормативно-правового регулювання використання повітряного простору закладено на рівні ряду міжнародних договорів та актів, одним із яких є Договір про засновування Європейського Економічного Співтовариства (ЄЕС), підписаному в Римі в 1957 р., де закріплено окремі положення, що стосуються сфери надання послуг в галузі транспорту.

З'ясовано, що активізація міжнародно-правового регулювання у сфері використання повітряного простору пов'язується із 1980-ми роками, коли було ухвалено ряд нормативно-правових актів на рівні домовленостей між європейськими державами, виходячи із змісту яких було встановлено такі пріоритетні завдання забезпечення безпеки повітряного простору та охорони атмосферного повітря, як: а) забезпечення регулярних авіатранспортних зв'язків з регіонами, перевезення в які є явно збитковими через географічне або економічне положення даних регіонів; б) запобігання невиправданій конкуренції на деяких повітряних лініях і тимчасова підтримка дрібних, новоутворених авіакомпаній; в) захист навколишнього середовища від шкідливої дії цивільної авіації; г) усунення проблеми перевантаженості аеропортів і інших об'єктів авіаційної наземної інфраструктури; д) підтримка на необхідному рівні безпеки польотів, що було відображено у European Common Aviation Area (ECAA, СЄН) з державами, що не є членами ЄС.

Визначено, що задля реалізації European Common Aviation Area (ECAA, СЄН) 10 березня 2004 р. Європейський парламент та Рада ЄС було ухвалено низку регламентів, де необхідно виокремити такі акти, як: регламент № 549/2004 «Встановлення структури створення СЄН»; регламент № 550/2004 «Надання послуг з аеронавігаційного обслуговування (АНО) в умовах СЄН»; регламент № 551/2004 «Організація та використання повітряного простору в умовах СЄН; регламент № 552/2004; регламент 2006/2005, що встановив спільні вимоги до надання аеронавігаційного обслуговування; регламент 2150/2004.

Визначено, що забезпечення спрощення регулювання авіаційних перевезень між Європейським Союзом (ЄС) та іншими країнами передусім переслідує мету спрощення здійснення взаємодії торговельних партнерів та розширення торговельних взаємозв'язків між державами, суб'єктами господарювання , які є резидентами як країн ЄС, так і держав-кандидатів до ЄС.

Встановлено, що розвиток європейського законодавства призвів у 2006 р. призвів до укладення Багатосторонньої угоди між Європейським співтовариством і його державами-членами та Республікою Албанією, колишньою югославською Республікою Македонія, Боснією і Герцеговиною, Республікою Болгарія, Республікою Хорватія, Республікою Ісландія, Королівством Норвегія, Румунією, Сербією, Чорногорією і Адміністрацією Тимчасової Місії ООН в Косово про створення Спільного повітряного простору Європи» (далі Угода про СЄН ЄС – Балкани), де було встановлено положення щодо створення ЕСАА.

Аргументовано наявність тенденції розвитку європейського законодавства, спрямованого на створення інтеграційного повітряного простору, де важливе місце в умовах повоєнного відновлення, буде відігравати Україна. Підкреслено, що важливим є встановлення структури промислових та економічних кластерів авіаційного бізнесу, що має базуватися на дотриманні безпеки перевезень повітряним простором, безпеки атмосферного повітря та повітряного простору.

Наголошено, що процеси глобалізації та інтернаціоналізації авіаційного бізнесу як кластеру національних економік та економіки ЄС, характеризується специфічними явищами лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, підвищення рівня відкритості національних економік, зростанням частки експортно-імпортних потоків, міграції людського капіталу.

Зроблено висновок, що побудова використання повітряного простору та забезпечення безпеки атмосферного повітря в Україні має відповідати визнаним у світі принципам Сталого розвитку та екологізації виробництва.

Акцентовано, що в основу побудови адміністративно-правового механізму використання повітряного простору мають бути покладено інтереси людини, суспільства та держави в цілому на забезпечення вимог національної безпеки та екологізації виробництва.

Обґрунтовано, що до важливих завдань використання повітряного простору є поширення інформації про безпеку транспортних перевезень, безпеки поводжень із впровадження господарської діяльності, сприяння підвищенню споживчої цінності такого об'єкту, що визначає зміст адміністративно-правового регуляторного впливу держави.

Підкреслено, що ефективність здійснення адміністративно-правового регулювання охорони атмосферного повітря та використання повітряного простору корелюється із належністю встановлення нормативно визначених процедур діяльності суб'єктів господарювання, належності інформування населення про безпеку перевезень, використання повітряного простору та дотримання вимог щодо забруднення атмосферного повітря.

Визначено, що нормативно-правове регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України здійснюється за відповідними рівнями юридичного впливу на суспільні правовідносини, що дозволяє виокремити: конституційний та законодавчий рівень; підзаконний рівень.

Визначено, що регіональний аспект використання атмосферного повітря як природного ресурсу та повітряного простору як територіального базису для здійснення господарської діяльності та діяльності, пов'язаної із потребами національної безпеки, цивільної авіації, відображується у актах місцевої (муніципальної) влади.

Нормативно-правові акти у сфері використання атмосферного повітря та повітряного простору систематизовано за функціональним впливом, де

необхідно виділити: 1) нормативно-правові акти, що визначають дозвільно-ліцензійне провадження; 2) нормативно-правові акти, що визначають контрольно-наглядове провадження; 3) нормативно-правові акти, що визначають інформаційно-комунікаційне провадження; 4) нормативно-правові акти, що регулюють адміністративно-юрисдикційне провадження; 5) нормативно-правові акти, що встановлюють концептуальні стратегічні засади розвитку таких ресурсів та територій; 6) нормативно-правові акти, що визначають реєстраційно-обліковий обсяг регулювання.

Встановлено, що положеннями окремих нормативно-правових актів визначається специфіка забезпечення охорони атмосферного повітря в умовах спеціальних адміністративно-правових режимів – режиму воєнного стану, режиму мирного часу, режиму антитерористичної операції тощо.

З'ясовано, що в період воєнного стану відбулося запровадження змін до чинного законодавства України, спрямовані на забезпечення поглиблення процесів диджиталізації управління у сфері охорони атмосферного повітря та використання повітряного простору, зокрема, було запроваджено ряд експериментів із здійснення відповідних дозвільно-ліцензійних та реєстраційних процедур, задля чого було ухвалено Постанову Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2022 р. № 1249 «Про реалізацію експериментального проекту щодо отримання довідки про визначення величин фонових концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі розрахунковим методом в електронній формі», Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 27 червня 2023 року № 448 «Про затвердження Інструкції про вимоги до оформлення документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами» та ряд інших.

Окремі результати та наукові висновки, досягнуті у першому розділі цієї дисертації, опубліковано та апробовано у ряді авторських наукових праць, в тому числі у співавторстві [37;40;46;35;36;44].

РОЗДІЛ 2
СУБ'ЄКТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА БЕЗПЕКИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

2.1 Система суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України

У сучасному світі питання охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору набувають все більшого значення в контексті забезпечення сталого розвитку та збереження здоров'я населення. У зв'язку з цим важливим аспектом є наявність ефективної системи суб'єктів адміністративно-правового механізму, яка б забезпечувала координацію дій та виконання відповідних нормативно-правових актів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Варто вказати, що систему суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України фактично складають дві великі групи суб'єктів. До першої з яких відносяться суб'єкти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря, до другої – суб'єкти безпеки повітряного простору.

Почнемо аналіз першої групи суб'єктів. Отже, статтею 3 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» [204] закріплено, що державне управління в галузі охорони атмосферного повітря відповідно до закону здійснюють: Кабінет Міністрів України; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує

формування державної політики у сфері охорони здоров'я; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони здоров'я; Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування.

Проте варто вказати, що законом не визначено коло повноважень та компетенцій даних суб'єктів. Крім того, на наш погляд, наведене коло суб'єктів не є вичерпним, оскільки до системи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України доцільно додати й інших, зокрема Президента України, Верховну раду України тощо.

Повноваження Президента України полягають у забезпеченні національної безпеки держави (зокрема екологічної безпеки), здійснює представницькі повноваження, у тому числі й міжнародного рівня (обговорення питань зміни клімату, сталого розвитку, впливу атмосферного повітря на здоров'я, стану атмосферного повітря тощо) та є фактично загального характеру. Разом з тим Президент очолює Раду національної безпеки і оборони України, яка згідно ст. 4 Закону України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [157] має таке функціональне призначення, як:

1) розробляє та розглядає на своїх засіданнях питання, які відповідно до Конституції та законів України, Стратегії національної безпеки України, Воєнної доктрини України належать до сфери національної безпеки і оборони, та подає пропозиції Президентові України, приймає рішення щодо: визначення стратегічних національних інтересів України, концептуальних підходів та напрямів забезпечення національної безпеки і оборони у політичній, економічній, соціальній, воєнній, науково-технологічній, екологічній, інформаційній та інших сферах; проектів державних програм, доктрин, законів України, указів Президента України, директив Верховного Головнокомандувача Збройних Сил України, міжнародних договорів, інших

нормативних актів та документів з питань національної безпеки і оборони; удосконалення системи забезпечення національної безпеки та організації оборони, утворення, реорганізації та ліквідації органів виконавчої влади у цій сфері; залучення контрольних, інспекційних та наглядових органів, що функціонують у системі виконавчої влади, до здійснення контролю за своєчасністю та якістю виконання прийнятих Радою національної безпеки і оборони України рішень, введених в дію указами Президента України; забезпечення і контролю надходження та опрацювання необхідної інформації, її збереження, конфіденційності та використання в інтересах національної безпеки України, аналізу на її основі стану і тенденції розвитку подій, що відбуваються в Україні і в світі, визначення потенційних та реальних загроз національним інтересам України; невідкладних заходів із розв'язання кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці України;

2) координує виконання прийнятих Радою національної безпеки і оборони України рішень, введених в дію указами Президента України, і здійснює поточний контроль діяльності органів виконавчої влади у сфері національної безпеки і оборони, подає Президентові України відповідні висновки та пропозиції;

3) залучає до аналізу інформації посадових осіб та фахівців органів виконавчої влади, державних установ, наукових закладів, підприємств та організацій усіх форм власності;

4) ініціює розроблення нормативних актів та документів з питань національної безпеки і оборони, узагальнює практику їх застосування та результати перевірок їх виконання;

5) координує і контролює переведення центральних і місцевих органів виконавчої влади, а також економіки країни на роботу в умовах воєнного чи надзвичайного стану;

6) координує і контролює діяльність органів місцевого самоврядування в межах наданих повноважень під час введення воєнного чи надзвичайного стану тощо.

Наступним системи суб'єктом адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України є Верховна Рада України, яка є законодавчим органом, в компетенції якого лежить прийняття нормативно-правової бази щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Крім того у цьому аспекті варто згадати й про Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, який так само визнати частиною суб'єктного складу системи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

До предметів відання Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування згідно Постанови Верховної Ради України «Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання» від 29 серпня 2019 року № 19-IX [207] відноситься: охорона, збереження, використання та відновлення (відтворення) природних ресурсів, у тому числі надр, лісів, водних ресурсів, атмосферного повітря, тваринного та рослинного світу, природних ландшафтів; збереження та збалансоване використання природних ресурсів виключної (морської) економічної зони, континентального шельфу та освоєння космічного простору; екологічна безпека, попередження та ліквідація наслідків природного лиха, техногенних аварій і катастроф, діяльність державних аварійно-рятувальних служб; правовий режим зони надзвичайної екологічної ситуації; державний моніторинг навколишнього природного середовища; адміністративно-господарські санкції за забруднення навколишнього природного середовища; запобігання негативним антропогенним змінам клімату; екологічний аудит тощо.

Кабінет Міністрів України є вищим органом у системі органів виконавчої влади та провідним у системі суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, на якого покладено повноваження [156] у сфері охорони навколишнього природного середовища: забезпечує проведення державної політики у сферах охорони здоров'я, забезпечує проведення державної політики у сфері охорони природи, екологічної безпеки та природокористування; забезпечує розроблення та виконання державних і міждержавних екологічних програм; здійснює в межах своїх повноважень державне управління у сфері охорони та раціонального використання землі, її надр, водних ресурсів, рослинного і тваринного світу, інших природних ресурсів; приймає рішення про обмеження, тимчасову заборону (зупинення) або припинення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності у разі порушення ними законодавства навколишнього природного середовища; координує діяльність органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, пов'язану з охороною навколишнього природного середовища, виконанням державних, регіональних і міждержавних екологічних програм.

Основні повноваження у сфері захисту та охорони атмосферного повітря покладено на Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. Згідно Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614 [150] Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України (Міндовкілля) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України.

Міндовкілля є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, який забезпечує: формування та реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища,

екологічної та в межах повноважень, передбачених законом, біологічної і генетичної безпеки; формування державної політики: щодо здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Крім того Міндовкілля здійснює регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарних джерел. Перелік забруднюючих речовин переглядається Кабінетом Міністрів України не менш одного разу на п’ять років за пропозицією Міндовкілля та МОЗ України.

У разі відсутності нормативів викиди забруднюючих речовин, для яких не встановлено відповідних державних медико-санітарних нормативів та/або нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря, допускаються у виняткових випадках лише з дозволу, виданого суб’єкту господарювання, об’єкт якого належить до першої групи, суб’єкту господарювання, об’єкт якого знаходиться на території зони відчуження, зони безумовного (обов’язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, центральним органом виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, або через центри надання адміністративних послуг, а до другої або третьої групи, - обласними, Київською, Севастопольською міськими державними адміністраціями, органом виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, або через центри надання адміністративних послуг за погодженням із територіальним органом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері санітарного та епідемічного благополуччя населення (ст. 14 Закону України «Про охорону атмосферного повітря») [204]

Варто вказати, що Міндовкілля підготувало рейтинг «ТОП-100 найбільших підприємств-забруднювачів» за 2019 рік, сформований на підставі даних офіційної статистики за результатами поданої суб’єктами

господарювання звітності про обсяги скидів стічних вод, викидів в атмосферне повітря та утворення відходів. За результатами проведеного аналізу сформовано новий умовний перелік сотні «Основних забруднювачів» за трьома категоріями: скиди забруднення стічних вод (33 підприємства), утворення відходів (34 підприємства) та викиди в атмосферне повітря (33 підприємства) [231]. Станом на 1 червня 2021 року до перших 10 найбільших забруднювачів по викидах в атмосферне повітря відносяться: 1. ПрАТ «ММК ім. Ілліча»; 2. ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг»; 3. ВП «Бурштинська ТЕЦ», ПАТ «ДТЕК Західенерго»; 4. ВП «Курахівська ТЕС» ТОВ «ДТЕК Східенерго»; 5. ПрАТ «ДТЕК Павлоградвугілля»; 6. ВП Запорізька ТЕС ПАТ ДТЕК «Дніпроенерго»; 7. ПрАТ «МК «Азовсталь»; 8. ПАТ «Дніпровський металургійний комбінат»; 9. Вуглегірської ТЕС ПАТ «Центренерго»; 10. ВП «Ладижинська ТЕС» ПАТ «ДТЕК Західенерго» [235].

Крім того 2022 року створено ресурс ЕкоСистема в межах якого функціонує портал Е-Повітря – це електронний сервіс зручного доступу до інформації про дозволені викиди в атмосферне повітря з функцією отримання такого дозволу. Тут можна перевірити інформацію про те, чи є у підприємства дозвіл на викиди забруднюючих речовин; хто є екологічним аудитором та багато іншого. За допомогою сервісу можна подати документи на отримання дозволу; зареєструвати звіт з інвентаризації джерел викидів забруднюючих речовин; оформити сертифікат екологічного аудитора та скористатися іншими адміністративними послугами [67].

Відповідно Указу Президента України від 24.02.2022 №64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні» затвердженого законом України «Про затвердження Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», Указу Президента України від 06.02.2023 № № 58/2023 «Про подовження строку дії воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 07.02.2023 № 2915-IX та у зв’язку з тимчасовою окупацією окремих територій Міндовкілля був змушений припинити здійснювати заходи державного нагляду (контролю) на цих територіях [231]. Саме тому Е-

Повітря на сьогодні є не тільки зручним, але й подекуди єдино можливим ресурсом для надання та моніторингу адміністративних послуг у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Наступним суб'єктом адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України є Державна екологічна інспекція України (Держекоінспекція), яка є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра екології та природних ресурсів і який реалізує державну політику із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів [61].

Основними завданнями Держекоінспекції є [155]:

1) реалізація державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів;

2) здійснення у межах повноважень, передбачених законом, державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства, зокрема, щодо охорони атмосферного повітря; формування, збереження і використання екологічної мережі; стану навколишнього природного середовища; здійснення заходів біологічної і генетичної безпеки стосовно біологічних об'єктів природного середовища під час створення, дослідження та практичного використання генетично модифікованих організмів у відкритій системі;

3) внесення на розгляд Міністра екології та природних ресурсів пропозицій щодо забезпечення формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів [155].

Держекоінспекція відповідно до покладених завдань [155]:

1) узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до її компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України та Кабінету Міністрів України, нормативно-правових актів міністерств та в установленому порядку подає їх Міністрові екології та природних ресурсів;

2) здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням центральними органами виконавчої влади та їх територіальними органами, місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування в частині здійснення делегованих їм повноважень органів виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями незалежно від форми власності і господарювання, громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, а також юридичними особами - нерезидентами вимог законодавства: про охорону атмосферного повітря, зокрема щодо: виконання загальнодержавних, галузевих або регіональних природоохоронних програм; наявності та додержання умов дозволів на викиди забруднюючих речовин; забезпечення безперебійної ефективної роботи і підтримання у справному стані споруд, устаткування та апаратури для очищення викидів забруднюючих речовин; додержання нормативів у галузі охорони атмосферного повітря; додержання екологічних показників нафтопродуктів (бензину автомобільного та дизельного палива), які реалізуються шляхом оптової та роздрібної торгівлі суб’єктами господарювання; порядку провадження діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ у господарських цілях; надання своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, визначення видів і обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря [155].

3) проводить перевірки (у тому числі документальні) із застосуванням інструментально-лабораторного контролю, складає відповідно до законодавства акти за результатами здійснення державного нагляду (контролю) за додержанням вимог законодавства з питань, що належать до її компетенції, надає обов’язкові до виконання приписи щодо усунення

виявлених порушень вимог законодавства та здійснює контроль за їх виконанням і здійснює лабораторні вимірювання (випробування);

4) надає центральним і місцевим органам виконавчої влади, органам місцевого самоврядування приписи щодо зупинення дії чи анулювання в установленому законодавством порядку дозволів, ліцензій, сертифікатів, висновків, рішень, лімітів, квот, погоджень, свідоцтв на спеціальне використання природних ресурсів, викиди і скиди забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище, поводження з небезпечними хімічними речовинами, транскордонне переміщення об’єктів рослинного і тваринного світу (у тому числі водних живих ресурсів), а також щодо встановлення нормативів допустимих рівнів шкідливого впливу на стан навколишнього природного середовища; вносить до відповідного органу ліцензування подання про позбавлення ліцензіата права на провадження виду господарської діяльності;

5) звертається до суду із позовом щодо обмеження чи зупинення діяльності підприємств і об’єктів незалежно від їх підпорядкування та форми власності, якщо їх експлуатація здійснюється з порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища, вимог дозволів на використання природних ресурсів, з перевищенням нормативів гранично допустимих викидів впливу фізичних та біологічних факторів і лімітів скидів забруднюючих речовин;

6) вносить у встановленому порядку центральним органам виконавчої влади, їх територіальним органам, місцевим органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування вимоги щодо приведення у відповідність із законодавством прийнятих ними рішень з питань, що належать до компетенції Держекоінспекції;

7) складає протоколи про адміністративні правопорушення та розглядає справи про адміністративні правопорушення, накладає адміністративні стягнення у випадках, передбачених законом;

8) пред’являє претензії про відшкодування шкоди, збитків і втрат, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства з питань, що належать до її компетенції, та розраховує їх розмір, звертається до суду з відповідними позовами;

9) вживає в установленому порядку заходів досудового врегулювання спорів, виступає позивачем та відповідачем у судах;

10) вживає відповідно до закону заходів щодо припинення самовільного користування надрами та забудови площ залягань корисних копалин з порушенням установленого порядку;

11) здійснює екологічний та радіологічний контроль товарів і транспортних засобів, у тому числі товарів (предметів) гуманітарної допомоги, у пунктах пропуску через державний кордон, на митній території України;

12) здійснює розгляд звернень громадян з питань, пов’язаних із діяльністю Держекоінспекції, її територіальних органів, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери її управління;

13) розробляє та бере участь у розробленні проектів законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та інших актів законодавства з питань, що належать до її компетенції;

14) організовує науково-технічну, інвестиційну, інформаційну, видавничу діяльність;

15) здійснює міжнародне співробітництво, забезпечує виконання зобов’язань, узятих за міжнародними договорами України, з питань, що належать до її компетенції, бере участь у підготовці міжнародних договорів України та відповідно до законодавства укладає міжнародні договори України міжвідомчого характеру;

16) забезпечує інформування громадськості про реалізацію державної політики з питань, що належать до компетенції Держекоінспекції;

17) бере участь у формуванні державного замовлення на підготовку фахівців у відповідній сфері;

18) здійснює функції з управління об’єктами державної власності, що належать до сфери її управління;

19) здійснює інші повноваження, визначені законом [155].

Ще одним суб’єктом адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України є Міністерство охорони здоров’я України. МОЗ є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері охорони здоров’я, а також захисту населення від інфекційних хвороб, протидії ВІЛ-інфекції/СНІДу та іншим соціально небезпечним захворюванням, попередження та профілактики неінфекційних захворювань, забезпечує формування та реалізує державну політику у різних сферах, зокрема щодо регламентації факторів середовища життєдіяльності населення, реагування на небезпеки для здоров’я та надзвичайні стани в сфері охорони здоров’я, а також забезпечення формування державної політики у сферах санітарного та епідемічного благополуччя населення.

Крім того до суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України є Міністерство охорони здоров’я України згідно Методичних рекомендацій «Оцінка ризику для здоров’я населення від забруднення атмосферного повітря», затверджених Наказом Міністерства охорони здоров’я України від 17.01.2022 № 89 [124] доцільно віднести спеціалістів підприємств, установ та організацій, що належать до сфери управління Міністерства охорони здоров’я України, які здійснюють оцінку ризиків для здоров’я населення від існуючого забруднення атмосферного повітря на території населеного пункту, яке сформоване за рахунок промислових викидів, життєдіяльності населення та процесів трансформації.

Наступним суб’єктом адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України є орган управління якістю атмосферного повітря –

структурний підрозділ обласної держадміністрації, органу виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, що здійснює виконавчу владу на території відповідної зони, а також структурний підрозділ Київської міської держадміністрації, виконавчий орган міської ради, що виконує функції і повноваження місцевого самоврядування на території відповідної агломерації [152].

Суб'єктами моніторингу атмосферного повітря є Мінприроди, МОЗ, ДСНС, ДАЗВ, орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища, обласні, Київська міська держадміністрація, виконавчі органи міських рад [61].

Мінприроди здійснює загальну організацію та координацію суб'єктів моніторингу атмосферного повітря [61]. МОЗ встановлює пункти спостережень та веде спостереження за рівнями забруднювальних речовин; визначає можливі впливи забруднення атмосферного повітря на здоров'я та життєдіяльність населення на основі спостережень за рівнями забруднювальних речовин та результатів моніторингу атмосферного повітря, отриманих іншими суб'єктами моніторингу атмосферного повітря. ДСНС: встановлює пункти спостережень та веде спостереження за рівнями забруднювальних речовин, показниками та складовими атмосферних опадів; забезпечує суб'єктів моніторингу атмосферного повітря гідрометеорологічними прогнозами. ДАЗВ: встановлює пункти спостережень та веде спостереження за рівнями забруднювальних речовин у зоні відчуження та зоні безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи (у межах об'ємної активності радіонуклідів). Орган виконавчої влади Автономної Республіки Крим з питань охорони навколишнього природного середовища: встановлює пункти спостережень та веде спостереження за рівнями забруднювальних речовин в межах території Автономної Республіки Крим. Обласні, Київська міська держадміністрація, виконавчі органи міських рад встановлюють пункти спостережень та ведуть спостереження за рівнями

забруднювальних речовин в межах території відповідної зони або агломерації [152].

Суб'єкти моніторингу атмосферного повітря встановлюють пункти спостережень, ведуть спостереження за рівнями забруднювальних речовин та вмістом складових та/або показників атмосферних опадів, проводять аналіз і прогнозування стану атмосферного повітря та оцінювання його якості з дотриманням законодавства про охорону атмосферного повітря, єдиних методичних вимог у сфері державного моніторингу у галузі охорони атмосферного повітря, а також вимог Закону України «Про метрологію та метрологічну діяльність» [152].

Розміщення та кількість пунктів спостережень для проведення оцінювання визначаються у програмі державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря для кожної зони та агломерації відповідно до порядку, що встановлюється МВС за погодженням з Мінприроди. [152].

Суб'єкти моніторингу атмосферного повітря, що ведуть спостереження за рівнями забруднювальних речовин, здійснюють оцінювання якості атмосферного повітря, забезпечують доступ органів управління якістю атмосферного повітря та Мінприроди до результатів здійснення моніторингу атмосферного повітря, обмін результатами здійснення моніторингу атмосферного повітря на безоплатній основі, а також надання ретроспективних даних за результатами проведення моніторингу атмосферного повітря. Інформація, отримана та оброблена суб'єктами моніторингу атмосферного повітря, є офіційною [61].

Органи управління якістю атмосферного повітря та Мінприроди забезпечують доступ до результатів моніторингу атмосферного повітря органам виконавчої влади, що здійснюють державний контроль у галузі охорони атмосферного повітря та контроль за дотриманням гігієнічних вимог до атмосферного повітря. Органи управління якістю атмосферного повітря забезпечують координацію суб'єктів моніторингу атмосферного повітря та управління його якістю на рівні зони або агломерації, затверджують плани

поліпшення якості атмосферного повітря та короткострокові плани дій для відповідної зони або агломерації, а також вживають заходів для поліпшення стану атмосферного повітря [61].

Для розгляду поточних питань, пов'язаних із проведенням моніторингу атмосферного повітря та управлінням якістю атмосферного повітря, органами управління якістю атмосферного повітря утворюються комісії з питань здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря та управління якістю атмосферного повітря в кожній зоні та агломерації [152].

Комісія з питань здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря та управління якістю атмосферного повітря – це консультативно-дорадчий орган у межах території зони або агломерації, утворений органом управління якістю атмосферного повітря відповідної зони або агломерації з метою забезпечення взаємодії суб'єктів моніторингу атмосферного повітря [152].

Для здійснення координації на загальнодержавному рівні дій суб'єктів моніторингу атмосферного повітря, а також розгляду питань, пов'язаних із проведенням моніторингу атмосферного повітря та управлінням якістю атмосферного повітря, при Мінприроди утворюється Міжвідомча комісія з питань здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря. Загальна координація та організація моніторингу атмосферного повітря здійснюється Мінприроди [152].

Згідно Положення про порядок інформаційної взаємодії органів Мінекоресурсів України та інших суб'єктів системи моніторингу довкілля при здійсненні режимних спостережень за станом довкілля КНД 211.0.1.101-02, затвердженого Наказом Мінекоресурсів України 21.08.2002 № 323 [151] суб'єктами системи моніторингу довкілля є: Міністерство екології та природних ресурсів України (Мінекоресурсів України), Міністерство України з питань надзвичайних ситуацій та справах захисту населення від насфлідків Чорнобильської катастрофи (МНС), Міністерство охорони

здоров'я України (МОЗ), Міністерство аграрної політики України (Мінагрополітики), Державний комітет України по земельних ресурсах (Держкомзем), Державний комітет України по водному господарству (Держводгосп), Державний комітет будівництва, архітектури та житлової політики України (Держбуд), Державний комітет лісового господарства України (Держкомлісгосп), їх органи на місцях, установи та організації, що належать до сфер їх управління і на яких покладено реалізацію заходів з моніторингу довкілля [151].

Основними завданнями суб'єктів системи моніторингу довкілля при здійсненні режимних спостережень відповідно до компетенції є: довгострокові систематичні спостереження за станом довкілля; аналіз екологічного стану довкілля та прогнозування його змін; оцінки впливу негативних змін навколишнього середовища на здоров'я людини; інформаційно-аналітична підтримка прийняття рішень у галузі охорони довкілля, раціонального використання природних ресурсів та екологічної безпеки; інформаційне обслуговування органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, а також забезпечення інформацією про стан довкілля населення країни і міжнародних організацій [151].

До основних функцій суб'єктів системи моніторингу довкілля відносяться: організація діяльності підпорядкованих їм установ та організацій з реалізації планових заходів відповідно до загальнодержавної програми моніторингу довкілля; забезпечення роботи відомчих систем державної системи моніторингу довкілля; науково-методичне забезпечення проблем інтеграції екологічної інформації на усіх рівнях функціонування системи моніторингу; розроблення і забезпечення дотримання вимог нормативно-правових актів і нормативних документів з питань моніторингу довкілля [151].

До суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря також входять також регіональні органи управління якістю атмосферного повітря. Так, Розпорядженням Голови

Київської ОДА від 25 жовтня 2019 року № 616 утворено Департамент екології та природних ресурсів Київської ОДА, Розпорядженням Голови Дніпропетровської ОДА від 25.11.2019 року № Р-660/0/3-19 утворено Департамент екології та природних ресурсів Дніпропетровської ОДА, Розпорядженням Голови Харківської ОДА № 638 від 21.12.2019 утворено Департамент захисту довкілля та природокористування Харківської ОДА, Розпорядженням Голови Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації) № 526 від 30.03.2020 р. утворено Управління екології та природних ресурсів виконавчого органу Київської міської ради (Київської міської державної адміністрації), Рішенням Запорізької міської ради № 29 від 27.11.2019 утворено Управління з питань екологічної безпеки Запорізької міської ради та багато інших підпорядкованих структурних підрозділів у структурі органів державного управляння.

Підсумовуючи наведене доцільно вказати, що проведений аналіз суб'єктів першої групи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, а саме суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря, варто дійти висновку, що до ці суб'єкти утворюють систему, яка складається із суб'єктів загальної та спеціальної компетенції.

До суб'єктів з загальною компетенцією слід віднести Президента України, Раду національної безпеки і оборони України, Верховну Раду України, в межах якої функціонує Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування.

До суб'єктів зі спеціальною компетенцією доцільно віднести: Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади, що реалізують політику у сфері охорони природного навколишнього середовища; що забезпечують формування державної політики у сфері охорони здоров'я; що реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я; органи місцевого

самоврядування: місцеві державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим; 4) інші центральні та місцеві органи державної влади.

Крім того розпорядженнями Кабінету Міністрів України схвалено Концепцію Державної програми проведення моніторингу навколишнього природного середовища та Концепцію реалізації державної політики щодо скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які призводять до підкислення, евтрофікації та утворення приземного озону (Розпорядження Кабінету Міністрів України від 31 грудня 2004 р. № 992-р29 та від 15 жовтня 2003 р. № 610-р [217] відповідно). А також затверджено Концепцію зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря (Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2000 р. № 1291)[175; 8].

Відповідно до вищезазначеного Порядку, моніторинг атмосферного повітря здійснюється за показниками якості: атмосферного повітря та атмосферних опадів. Відповідно до зазначеного Порядку, визначено перелік суб'єктів моніторингу атмосферного повітря, до яких віднесено: Міндовкілля, МОЗ, ДСНС, ДАЗВ, ОДА, виконавчі органи міських рад тощо.

За умови використання різних типів мереж спостереження наведені суб'єкти моніторингу доцільно класифікувати на: 1) державні (МОЗ, ДСНС, ДАЗВ); 2) муніципальні (орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, обласні, державні адміністрації, виконавчі органи міських рад); 3) відомчі (підприємства, установи, організації).

Наразі доцільно перейти до аналізу другої групи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, а саме суб'єктів, до компетенції яких входить безпека повітряного простору України.

Варто вказати, що Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року передбачають необхідність забезпечення відкритості, безпеки, життєстійкості й екологічної стійкості міст, інших населених пунктів, вжиття невідкладних заходів щодо боротьби зі зміною клімату та її наслідками [218].

В основу державної політики у сфері безпеки повітряного простору покладено принцип розподілу державних завдань між відповідними (уповноваженими) суб'єктами щодо регулювання галузі.

Так, згідно п. 81 ст. 1 Повітряного кодексу України повітряний простір України – це частина повітряної сфери, розташована над суходолом і водною територією України, у тому числі над її територіальними водами (територіальним морем), і обмежена вертикальною поверхнею, що проходить по лінії державного кордону України [145]. Утім кодексом не визначено, що є «безпекою повітряного простору», а надається тлумачення поняття «Безпека авіації», під якою розуміється стан галузі цивільної авіації, за якого ризик завдання збитків людям чи майну знижується до прийнятного рівня у результаті безперервного процесу визначення рівня небезпеки і керування ним та утримується на такому рівні, або знижується далі, у сферах безпеки польотів, авіаційної безпеки, охорони навколишнього природного середовища, економічної безпеки та інформаційної безпеки. Також дається визначення поняття «безпека польотів», а саме визначається, що безпека польотів – це стан, за якого ризик шкоди чи ушкодження обмежений до прийнятного рівня (п. 20 та 21 ст. 1 Повітряного кодексу України [145]).

На наш погляд поняття «безпека повітряного простору» є дещо ширшим поняття, яке вимагає тлумачення задля оптимального розуміння суб'єктного складу учасників безпеки повітряного простору України.

Варто вказати, що термін «повітряний простір» у п. 5 Положення Про використання повітряного простору України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 грудня 2017 року № 954 «Про затвердження Положення про використання повітряного простору України» вживається в більш широкому значенні, зокрема: «повітряний простір – повітряний простір України та міжнародний повітряний простір» [148]. Структурою повітряного простору визначено складові повітряного простору, призначені для гарантування безпечної та ефективної експлуатації

повітряних суден під час виконання польотів і провадження іншої діяльності з використання повітряного простору (п.30 ст. 5 Положення).

Класифікація повітряного простору здійснюється Державіасліжбою. Наказом Державної авіаційної служби України Міноборони України від 11.05.2018 № 430/210 «Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України»» відповідно до вимог розділів II, IV Повітряного кодексу України, пункту 3 постанови Кабінету Міністрів України від 06 грудня 2017 року № 954 «Про затвердження Положення про використання повітряного простору України», з метою встановлення загальних правил і процедур стосовно організації використання повітряного простору України, а також міжнародного повітряного простору, відповідальність за обслуговування повітряного руху в якому міжнародними договорами України покладено на Україну, закріплюєтеся декілька термінів, зокрема: повітряний простір вільних маршрутів – визначений повітряний простір, у межах якого експлуатанти ПС можуть вільно планувати польоти між визначеною точкою входу та визначеною точкою виходу з можливістю використання проміжних точок (опублікованих або неопублікованих) без посилання до мережі маршрутів ОПР з урахуванням доступності повітряного простору. Польоти ПС у цьому повітряному просторі підлягають диспетчерському обслуговуванню; повітряний простір ОПР – частина повітряного простору з літерним позначенням, у межах якого виконуються певні види польотів з установленням для цих польотів відповідних видів ОПР і правил польотів; повітряний простір спрощеної координації – частина повітряного простору, у межах якої дозволяється виконання польотів загального повітряного руху поза маршрутами ОПР без необхідності здійснення органом ОПР координації виконання таких польотів з відомчими органами УПР та користувачами повітряного простору, діяльність яких може становити загрозу безпеці загального повітряного руху [133].

Повітряний простір поділяється на контрольований повітряний простір обслуговування повітряного руху та повітряний простір поза межами контрольованого повітряного простору обслуговування повітряного руху.

Згідно ст. 4 Повітряного кодексу України державне регулювання діяльності в галузі авіації та використання повітряного простору України здійснюється, в першу чергу, державою, оскільки Україна як держава, що приєдналася до Конвенції про міжнародну цивільну авіацію [101], несе відповідальність за виконання міжнародних зобов'язань, що випливають із цієї Конвенції, та за гарантії і створення умов безпеки для суспільства, захисту інтересів під час провадження діяльності в галузі цивільної авіації та використання повітряного простору України (п. 1 ст. 4 Повітряного кодексу України [145]).

Державне регулювання діяльності в галузі авіації та використання повітряного простору України полягає у формуванні державної політики та стратегії розвитку, визначенні завдань, функцій, умов діяльності в галузі авіації та використання повітряного простору України, застосуванні заходів безпеки авіації, прийнятті загальнообов'язкових авіаційних правил України, у здійсненні державного контролю за їх виконанням та встановленні відповідальності за їх порушення (п. 2 ст. 4 Повітряного кодексу України [145]).

Реалізацію державної політики розвитку авіації України відповідно до Конституції та законів України здійснюють Президент України та Кабінет Міністрів України.

Державне регулювання у сфері цивільної авіації та використання повітряного простору України здійснюють у межах повноважень: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері транспорту; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики в галузі цивільної авіації (далі - уповноважений орган з питань цивільної авіації); національна комісія, що

здійснює державне регулювання у сфері транспорту (п. 5 ст. 4 Повітряного кодексу України [145]).

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері транспорту, визначає пріоритетні напрями та здійснює заходи щодо формування державної політики у сфері авіаційного транспорту та використання повітряного простору України і забезпечує нормативно-правове регулювання відповідно до статті 11 Повітряного кодексу України.

Уповноваженим органом виконавчої влади в галузі державної авіації є Міністерство оборони України. На уповноважений орган з питань цивільної авіації та Міністерство оборони України в межах їх повноважень покладаються питання регулювання використання повітряного простору України. Розслідування авіаційних подій та інцидентів з цивільними повітряними суднами України та іноземними цивільними повітряними суднами, фактів порушення порядку використання повітряного простору України покладається на спеціалізовану експертну установу з розслідування авіаційних подій [145].

Згідно ст. 5 Повітряного кодексу України уповноважений орган з питань цивільної авіації реалізує державну політику і стратегію розвитку авіації України, здійснює державне регулювання діяльності в галузі цивільної авіації за такими напрямами: 1) здійснення комплексних заходів щодо забезпечення безпеки польотів, авіаційної, екологічної, економічної та інформаційної безпеки; 2) створення умов для розвитку авіаційної діяльності, повітряних перевезень та їх обслуговування, виконання авіаційних робіт та польотів авіації загального призначення; 3) організація використання повітряного простору України; 4) представництво України в міжнародних організаціях цивільної авіації та у міжнародних відносинах з питань цивільної авіації [145].

Уповноважений орган з питань цивільної авіації є уповноваженим та незалежним органом щодо забезпечення використання повітряного простору

України суб'єктами авіаційної діяльності, нагляду за забезпеченням аеронавігаційного обслуговування. З метою вжиття заходів до забезпечення безпеки авіації уповноважений орган з питань цивільної авіації взаємодіє з правоохоронними органами, органами виконавчої влади.

Згідно ст. 7 Повітряного кодексу України уповноваженим центральним органом виконавчої влади в галузі державної авіації є Міністерство оборони України, яке: регулює питання державної авіації в частині реєстрації та допуску державних повітряних суден та літальних апаратів, аеродромів та злітно-посадкових майданчиків, підтримання льотної придатності державних повітряних суден, допуску авіаційного персоналу до виконання польотів та проведення робіт із забезпечення польотів, охорони повітряних суден, виконання та забезпечення польотів, пошуку та рятування, випробування та прийняття в експлуатацію нових типів повітряних суден, призначених для використання в державній авіації, та здійснює нормативно-правове регулювання зазначених питань за погодженням із заінтересованими центральними органами виконавчої влади, які експлуатують державні повітряні судна; вживає необхідних заходів для забезпечення безпеки польотів та підтримання льотної придатності державних повітряних суден[145].

Відповідно ст. 9 Повітряного кодексу України розслідування авіаційних подій, інцидентів та надзвичайних подій з цивільними повітряними суднами і літальними апаратами України та іноземними цивільними повітряними суднами, які сталися на території України, а також порушення вимог щодо використання повітряного простору України здійснює спеціалізована експертна установа з розслідування авіаційних подій , що утворюється та статус якої визначається Кабінетом Міністрів України (Експертна установа з розслідування авіаційних подій). Згідно п. 8 ст. 10 Повітряного кодексу України «суб'єкти авіаційної діяльності безпосередньо здійснюють заходи щодо забезпечення безпеки авіації та несуть за неї відповідальність» [145].

Разом з тим в межах Міністерства інфраструктури України працює Державне підприємство обслуговування повітряного руху України (Украероруx) [59]. Основна місія підприємства полягає у забезпеченні якісного та безпечного аеронавігаційного обслуговування у повітряному просторі України та у повітряному просторі над відкритим морем, де відповідальність за обслуговування повітряного руху міжнародними договорами покладена на Україну, з урахуванням наявних та очікуваних потреб користувачів повітряного простору та умов діяльності на ринку послуг авіаційного транспорту в Україні та в Європейському регіоні. Украероруx є основою національної аеронавігаційної системи та Об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху України (ОЦВС) [59]. Основними завданнями зазначеного суб'єкта є: організація повітряного руху: обслуговування повітряного руху, організація і менеджмент повітряного простору й організація потоків повітряного руху в повітряному просторі ОПР України; організація радіотехнічного й електротехнічного забезпечення обслуговування повітряного руху та виконання польотів; забезпечення діяльності та розвитку підрозділів Об'єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху; організація аварійного сповіщення й участь у проведенні пошуково-рятувальних робіт; надання аеронавігаційної інформації користувачам повітряного простору; модернізація і розвиток аеронавігаційної системи України; організація, забезпечення і проведення підготовки і перепідготовки фахівців підприємства; соціальний розвиток колективу підприємства і соціальний захист його працівників.

Державне регулювання у сфері цивільної авіації та використання повітряного простору України здійснюють у межах повноважень: центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері транспорту; центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики в галузі цивільної авіації;

національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері транспорту [145].

Центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері транспорту, визначає пріоритетні напрями та здійснює заходи щодо формування державної політики у сфері авіаційного транспорту та використання повітряного простору України і забезпечує нормативно-правове регулювання. Реалізацію державної політики у сфері використання повітряного простору України на підставі спільних рішень забезпечують уповноважений орган з питань цивільної авіації та Міністерство оборони України [145].

Державна авіаційна служба України (Державіаслужба або ДАСУ) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через міністра розвитку громад, територій та інфраструктури України. Державіаслужба реалізує державну політику у сфері цивільної авіації та використання повітряного простору України і є уповноваженим органом з питань цивільної авіації. В інституційному плані Державне підприємство обслуговування повітряного руху України як провайдер аеронавігаційного обслуговування відокремлене від регулюючого органу цивільної авіації – Державіаслужби.

Основою національної аеронавігаційної системи та об’єднаної цивільно-військової системи організації повітряного руху є Украероруx. Підприємство уповноважене Державіаслужбою здійснювати аеронавігаційного обслуговування у повітряному просторі України та у повітряному просторі над відкритим морем, де відповідальність за обслуговування повітряного руху міжнародними договорами покладено на Україну [77].

Отже підсумовуючи наведене доцільно вказати, що суб’єкти другої групи суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, а саме до суб’єктів, до компетенції яких входить безпека повітряного простору

України варто розподілити на дві складові: із загальною компетенцією та спеціальною компетенцією.

До суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору України із загальною компетенцією доцільно віднести: Президента України, Верховну Раду України. До суб'єктів із спеціальним статусом слід віднести: Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони України, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, Державну авіаційну службу України, Украероруx, Підрозділ ОЦВС організації повітряної служби України, авіакомпанії, аеропорти та інші користувачі повітряного простору.

2.2 Поняття та структура адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України

З часу проголошення незалежності України проводиться посилена робота щодо вдосконалення діяльності системи органів місцевого самоврядування. Про це свідчить безупинний нормотворчий процес парламенту та уряду щодо розроблення та впровадження напрямів та механізмів для формування ефективного місцевого самоврядування та територіальної організації влади з метою створення і підтримки повноцінного життєвого середовища для громадян, надання високоякісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території.

Враховуючи реалізацію реформаційних процесів шляхом прийняття широкого переліку нормативно-правових актів, які направлені на гармонізацію норм національного законодавства з законодавством ЄС, зокрема у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного

простору, доцільно зазначити, що проблемні питання, пов’язані з особливостями адміністративно-правового статусу суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору потребують окремого вивчення та свого вирішення.

У різні періоди ученими-адміністративістами на сторінках наукових досліджень розглядалися питання визначення поняття адміністративно-правового статусу суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, його структурних елементів для окремих суб’єктів адміністративних правовідносин. Серед таких вчених доцільно згадати, В. Б. Авер’янова, Ю. П. Битяка, А. С. Васильєва, Е. Ф. Демського, Р. А. Калюжного, В. К. Колпакова, Т.О.Коломоєць та багатьма інших. Разом із тим, нинішнє нормативне закріплення адміністративно-правового статусу суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору має свою специфіку та має удосконалюватися, тим самим потребує комплексного дослідження та доопрацювання наукові підходи до розуміння адміністративно-правового статусу суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Першочерговим завдання, у зв’язку з наведеним, потребує з’ясування та визначення змісту дефініції «адміністративно-правовий статус». Варто вказати, що спроби щодо формулювання загальноприйнятого тлумачення цього поняття тривають вже давно. Інтерпретацій, запропонованих в процесі його визначення, нараховується достатня кількість. Вбачається за доцільне спочатку провести аналіз сутності родової теоретико-методологічної дефініції цього поняття, зокрема поняття «правовий статус», яке отримало широкого розроблення у працях учених-адміністративістів та теоретиків саме. Так, до певного періоду вітчизняна юридична думка розглядала поняття «правовий статус» лише щодо фізичної особи та фактично

ототожнювала із категорією правоздатності, оскільки названі категорії виникають і припиняються у суб'єкта права одночасно [237, с. 386]. Використовуючи юридичну категорію «правовий статус», дослідники зазначали, що ця категорія визначає стандарти можливої та необхідної поведінки суб'єкта права [75], для визначення якої застосовувалися такі синонімічні поняття, як «правове положення», «правове становище», «правовий стан». Примітно, що поняття «правовий статус» і «правове становище» визнавалися синонімами. Тому неприпустимим визнавалися спроби використовувати ці терміни, які відрізняються за змістом та значеннями, оскільки суб'єкт права може виступати в різних якостях, саме тому є необхідність у термінологічному зображенні цих особливостей [60].

Окремі автори вказували, що «ці поняття ідентичні, а спроби їх розмежування виглядають штучними. Статус – це і є положення, стан кого-небудь або чого-небудь. Етимологічно і по суті вони збігаються» [78, с. 151]. Так само у спеціальній літературі вказувалося на відсутність суттєвої різниці між «правовим статусом» і «правовим становищем» і провідний теоретик права [241].

У нормативно-правовій базі сутнісна характеристика категорії «правовий статус» розуміється через нормативно закріплений й гарантований державою комплекс суб'єктивних прав та юридичних обов'язків, передбачений для того чи іншого суб'єкта права. Доцільно вказати, що категорія «правовий статус» досить впевнена увійшла у національну нормативно-правову базу. Про це свідчить наявність цієї категорії у назвах окремих законодавчих актів, як-то Закони України «Про правовий статус іноземців та осіб без громадянства», «Про правовий статус українських іноземців», «Про правовий статус осіб, зниклих безвісті» тощо [34].

Традиційно, у наукових працях вчених-адміністративістів, під адміністративно-правовим статусом розуміють: а) правове становище особистості в її відносинах із суб'єктами виконавчої влади, яке врегульоване нормами державного та адміністративного права [15]; б) комплекс конкретно

визначених суб'єктивних прав і обов'язків, які закріплені за відповідним суб'єктом права нормами адміністративного права, які реалізуються даною особою, як в адміністративних правовідносинах. так і поза ними [1, с. 194]. Таким чином, завдяки адміністративно-правовому статусу, визначаються межі діяльності суб'єкта права щодо інших фізичних чи юридичних осіб і держави, окреслюється його місце в системі суб'єктів адміністративного права [82].

Серед провідних вчених з адміністративного права також немає єдності у наукових підходах щодо визначення структури адміністративно-правового статусу. Доцільно вказати, що у роботах вчених наявні широкий та вузький підходи. Зокрема одні вчені вказували, що окрім прав та обов'язків (повноважень) суб'єкта адміністративного права, до елементів його статусу зараховує юридичну відповідальність [143, с. 41]. Інші автори додають до цього переліку правообмеження та гарантії діяльності, економічне забезпечення [92].

Разом з тим адміністративно-правовий статус розглядався через його складові частини як сукупність прав та обов'язків, що визначають юридичне становище особи або органу публічної адміністрації. Зокрема: 1) структуру адміністративно-правого статусу утворюють правоздатність, дієздатність, права, обов'язки, громадянство; 2) зміст статусу, який охоплює відносини владного характеру та адміністративні правовідносини; 3) механізм регулювання статусу включає такі елементи, як принципи правового статусу, гарантії прав, способи їх захисту та реалізації відповідальність [11].

У спеціальній літературі пропонуються такі структурні елементи адміністративно-правового статусу: права, обов'язки, особливості юридичної відповідальності, які обумовлюються специфікою повноважень суб'єкта, становищем цього суб'єкта у системі публічного управління [250]. Разом з тим вказується, що структурний зміст адміністративно-правового статусу є поєднанням правосуб'єктивності, обов'язків, прав, компетенцій, юридичної відповідальності суб'єкта [2, с. 11].

У спеціальній літературі певні елементи його структури пропонують поєднувати у такі складові частини: 1) цільова (визначає норми про цілі, завдання і функції, принципи діяльності); 2) організаційно-структурна (складається з правових приписів, що регламентують порядок утворення, реорганізацію, ліквідацію органу, його структуру, лінійну і функціональну підпорядкованість); 3) компетенція (сукупність владних повноважень і підпорядкованості) [146]. Такий підхід знайшов підтримку серед значної кількості сучасних вчених. Його заснування є прийнятним і відносно встановлення структури адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Отже, аналіз спеціальної літератури показав, що традиційно склад адміністративно-правового статусу доцільно розглядати окремо для двох груп суб'єктів, як-то фізичні особи та юридичні особи. Для фізичних осіб адміністративно-правовий статус включає у себе права, обов'язки та відповідальність. Відповідно до юридичних осіб адміністративно-правовий статус у доцільно розкривати за допомогою таких елементів, як: функції, завдання, повноваження, гарантії діяльності та юридична відповідальність. Як слушно вказується у спеціальній літературі, адміністративно-правовий статус юридичних осіб характеризується тим, що названі суб'єкти: відділені від держави; не входять до системи органів державної влади; можуть наділятися делегованими державними повноваженнями; наділені державними контрольними повноваженнями; приймають нормативні й інші акти управління у формі рішень [60, с. 103-114].

Таким чином підсумовуючи наведене, та відштовхуючись від наявних досліджень щодо структури адміністративно-правового статусу суб'єктів [127], доцільно запропонувати відобразити структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України за найбільш узагальненою моделлю, яка містить такі

елементи: 1) момент утворення та цілі суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; 2) принципи правового статусу суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, 3) повноваження суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпеченням охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; 5) гарантійний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

У зв'язку з наведеним у продовження нашого аналізу доцільно проаналізувати більш детально особливості кожного із виділених елементів адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Перший виділений елемент адміністративно-правового статусу – це визначення моменту утворення суб'єкта взаємодії, його цілей та призначення суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Варто вказати, що повноваження, функції юридичних осіб публічного права як суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору нами досліджено у попередньому підрозділі нашого дослідження.

Щодо юридичних осіб приватного права, як суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, а саме непідприємницьких товариств та установ; громадських організацій, спілок, органів самоорганізації, недержавних засобів масової інформації, організацій роботодавців та їх об'єднань тощо, варто визначити. що загальним правилом виникнення у них адміністративної

правоздатності є їхня легалізація відповідно до законодавства, а саме державна реєстрація або у визначених випадках – шляхом повідомлення про створення.

Відповідно до статті 87 Цивільного кодексу України юридична особа вважається створеною з дня її державної реєстрації [254]. Окрема специфіка утворення різних суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору зі сторони громадськості передбачена за спеціальними законами.

Так, згідно із Законом України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 № 4572-VI, громадське об'єднання, може здійснювати діяльність зі статусом юридичної особи або без такого статусу, підлягає державній реєстрації в порядку, визначеному Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». У разі неподання документів для реєстрації громадського об'єднання протягом 60 днів з дня утворення таке громадське об'єднання не вважається утвореним [162].Згідно Закону України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» від 16.11.1992 № 2782-XII, друкований засіб масової інформації може видаватися після його державної реєстрації [164].

Специфіка набуття адміністративної правоздатності як суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору наявна у органів самоорганізації населення. Так, згідно з Законом України «Про органи самоорганізації населення» від 11.07.2001 № 2625-III, легалізація органу самоорганізації населення є обов'язковою і здійснюються шляхом його реєстрації або повідомлення про заснування. У разі реєстрації орган самоорганізації населення можуть легалізувати своє заснування шляхом письмового повідомлення відповідного виконавчого комітету сільської, селищної, міської, районної у місті (у разі її створення) ради [202].

Так само відбувається легалізація профспілок як суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – відповідно до статті 16 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 № 1045-XIV [212]. Визначаючи функціональне навантаження та основні завдання згаданих суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору зі сторони громадськості доцільно вказати, що чинним національним законодавством визначено, що юридичні особи приватного права створюються та діють на підставі установчих документів (статут або засновницький договір, модельний статут). Юридичні особам публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування [212].

Доцільно зазначити, що Цивільним кодексом України та будь-якими іншими положеннями інших нормативно-правових актів не визначено закріплення в установчих документах юридичних осіб їхніх завдань у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Лише в установчому акті суб'єкту адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору вказується мета утворення, структура управління таким суб'єктом тощо. Тобто наведене призводить до висновку, що конкретні цілі та завдання юридичних осіб як суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначаються їхніми засновниками у індивідуальному порядку в установчих документах, як-то у змісті статуту профспілок обов'язково зазначаються мета та завдання профспілки.

Щодо органів публічного управління, то вони виникають як суб'єкти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з моменту державної реєстрації.

Призначення та цілі суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у процесі взаємодії з громадськістю на сьогодні системно не врегульовані згідно з чинним законодавством, не є визначеними відповідно до спеціальних законів, які регулюють діяльність окремих суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Загалом їх можна сформулювати як координація спільних дій, покращення якості та ефективності забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та реалізації прав і свобод людини у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, забезпечення розвитку громадського суспільства та демократизму в цілому.

Окремим елементом адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору нами визначено принципи такого статусу, оскільки принципи є тими основоположними, відправними ідеями, концептом, що визначають побудову усього адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та їхньої діяльності. Як нами відзначено, чітко та системно на сучасному етапі в адміністративно-правовому законодавстві не закріплено принципів формування адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що є актуальним напрямом подальшого удосконалення правового регулювання.

У зв'язку з наведеним, вважаємо за доцільне запропонувати такі принципи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: демократизм, верховенство права, рівноправність, добровільність, прозорість, публічність, ініціативність тощо.

Наступним елементом адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору нами визначено компетенційно-правомочний елемент. Так, доцільно вказати, що фізичні особи володіють доволі широкими правами у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які реалізуються ними добровільно та за власною ініціативою. До таких прав варто віднести конституційні права на звернення до органів публічного управління з питань охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, створення громадських об'єднань. участь у держаному та суспільному житті щодо питань охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тощо. Юридичні особи, інші суб'єкти, які є представниками громадськості у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору без створення статусу юридичної особи, реалізують у ході взаємодії з органами публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору коло відповідальних прав та виконують обов'язки, що пов'язані із реалізацією їхньої загальної компетенції у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що визначена установчими документами таких суб'єктів.

Компетенція органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, інших представників держави у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, на сьогодні. як і усі інші аспекти адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, не є належним чином визначено. Зокрема окремі норми щодо повноважень органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору щодо взаємодії з громадськістю хаотично передбачені у різних нормативно-правових актах: Конституція України, Закони України «Про звернення громадян» від 02.10.1996 № 393/96-ВР,»Про

професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15.09.1999 № 1045-XIV, «Про порядок висвітлення діяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування в Україні засобами масової інформації» від 23.09.1997 № 539/97-ВР, «Про політичні партії в Україні» від 05.04.2001 № 2365-III, «Про засади внутрішньої і зовнішньої політики» від 01.07.2010 № 2411-VI, «Про соціальний діалог в Україні» від 23.12.2010 № 2862-VI, «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI, «Про національну поліцію» від 02.07.2015 № 580- VIII тощо. Зазначене потребує більш чіткої регламентації та уваги з боку законодавця.

Відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору нами виокремлена, як окремий структурний елемент адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Слід зауважити, як і у всіх інших елементах досліджуваного адміністративно-правового статусу, адміністративно-правове регулювання відповідальності суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є недостатньо розвиненим.

Доцільно визначити, що спеціальних норм, які би утворювали єдину систему (інститут) правового регулювання відповідальності за порушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, визначили види, підстави, міру, особливості відповідальності саме у визначеній сфері, на сьогодні немає. Унормування юридичної відповідальності суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору саме за порушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору відбувається досить фрагментарно, зокрема у Законі України «Про доступ до публічної інформації» від 13.01.2011 № 2939-VI та Кодексі України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 №

8073-X тощо. Так,відповідальність за порушення законодавства про доступ до публічної інформації несуть особи, винні у вчинені таких порушень: 1) ненадання відповіді на запит; 2) ненадання інформації на запит; 3) безпідставна відмова у задоволенні запиту на інформацію; 4) неоприлюднення інформації відповідно до статті 15 цього Закону; 5) надання або оприлюднення недостовірної, неточної або неповної інформації; 6) несвоєчасне надання інформації; 7) необґрунтоване віднесення інформації до інформації з обмеженим доступом; 8) нездійснення реєстрації документів; 9) навмисне приховування або знищення інформації чи документів [163].

Статтею 186-5 КУпАП передбачено відповідальність за керівництво об'єднанням громадян, яке не легалізувалося у встановленому законом порядку чи якому відмовлено у легалізації. або яке примусово розпущено за рішенням суду, але продовжує діяти, а так само участь у діяльності таких об'єднань, статтею 186-6 КУпАП - відповідальність за виготовлення, випуск або розповсюдження продукції друкованого засобу масової інформації після припинення діяльності цього друкованого засобу масової інформації [90]. Статтею 166-3 КупАП передбачена відповідальність за дискримінацію підприємств органами влади та управління. Проте варто вказати, що аналіз складів наведених адміністративних правопорушень, вказує на той факт, що більшість із них є досить проблемними у правозастосуванні, тому що, окремі терміни та категорії, що застосовуються при формулюванні гіпотез та диспозицій статей не є узгодженими із чинним законодавством. Прикладом наведеного може бути застосування таких оціночних понять, як органи влади та управління, дискримінація, привілейоване становище тощо. Усе наведене ускладнює фактичне встановлення складу правопорушення та притягнення винних осіб до відповідальності.

Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III (зі змінами та доповненнями) [110] передбачає ряд складів кримінальних правопорушень, які дотичні до сфери охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, наприклад: порушення рівноправності громадян залежно від їх

расової, національної належності, релігійних переконань. інвалідності та за іншими ознаками; перешкоджання законній діяльності професійних спілок, політичних партій, громадських організацій; незаконне перешкоджання організації або проведення зборів, мітингів, походів і демонстрацій; захоплення будівель чи споруд, що забезпечують діяльність органів державної влади, органів місцевого самоврядування, об'єднань громадян, з метою незаконного користування ними або перешкоджання нормальній роботі підприємств, установ, організацій; втручання в у діяльність державного діяча; погрози або насильство щодо державного чи громадського діяча тощо.

Поряд з тим, у законодавстві бракує системного підходу до регулювання відповідальності і сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, закріплення особливостей складу відповідних порушень та встановлення співмірної таким порушенням видів відповідальності, визначення специфіки суб'єктів такої відповідальності. Саме цій складовій, в продовження нашого дослідження, маємо приділити увагу.

Доцільно вказати, що задекларовані у статті 50 Конституції України, статтях 9, 12 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» положення про те, що кожен має право на безпечне для життя та здоров'я довкілля, зобов'язаний берегти природу, охороняти, раціонально використовувати її багатства відповідно до вимог законодавства про охорону навколишнього природного середовища та не порушувати екологічні права і законні інтереси інших суб'єктів, а також те, що забороняються шкідливі впливи на атмосферне повітря, для яких не встановлено відповідних нормативів екологічної безпеки, ще й досі не досягли мети забезпечення оптимального захисту та охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та укріплення наведених постулатів.

Ситуація навколо такого важливого та невід'ємного для будь-якої людини природного компонента, як адміністративно-правового механізму

забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору залишається складною та вирішеною досить фрагментарно. Слід вказати, що скорочення викидів в атмосферне повітря є одним із головних та пріоритетних напрямків державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, оскільки постійне перевищення допустимої концентрації тільки одного з видів контрольованих забруднюючих речовин призводить до підвищення захворюваності в 1,7 рази, а в деяких вікових групах – до 3 разів [256].

Водночас постійно посилюються виклики та загрози світовій цивілізації, серед яких найбільшу небезпеку становлять збройні конфлікти. Воєнні дії порушують функціонування усіх природних систем життєзабезпечення, впливаючи на цілісність взаємозв’язків у біосфері, стан природних ресурсів, темпи їх відновлення тощо [283]. За даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, з початку повномасштабного вторгнення зафіксовано понад 2340 фактів нанесення агресором шкоди довкіллю. Через війну постраждало 20% природоохоронних територій. Понад 23 тис. тонн парникових газів було викинуто в атмосферу через пожежі в результаті ворожих обстрілів [134].

У спеціальній літературі слушно вказується, що екологічна ситуація в Україні була кризовою ще до початку війни, проте під час збройного конфлікту перетворилася на катастрофічну. Ситуація погіршується через постійне руйнування (пошкодження) численних промислових підприємств, у тому числі гірничо-металургійних, які є об'єктами підвищеної екологічної небезпеки, а також об'єктів критичної інфраструктури, що забезпечують нормальне функціонування населення [24].

Зокрема у спеціальній літературі постійно вказувалося на те, що останні передвоєнні роки абсолютно не змінювався валовий обсяг викидів в атмосферу забруднюючих речовин, що наразі визнавалося одним з найважливіших результатів екологічної політики, який не визнавалися позитивним. За 2019-2021 роки такий показник навіть знизився на 0,9 %, в

тому числі від стаціонарних джерел – на 8,6 %, від пересувних виріс на 10,2 %. Виявлялася тенденція збільшення частки викидів від нестаціонарних джерел. що відбувається в наслідок збільшення кількості машин і зниження обсягів промислового виробництва. У зв'язку із цим, такі найбільш поширені інструменти у напрямі протидії забрудненню атмосферного повітря як плата за негативний вплив, нормування викидів, податкової пільги і екологічний моніторинг, виявили свою неефективність [256]. У спеціальній літературі підкреслюється, що зараз ситуація різко погіршується щоденно, оскільки аналіз ситуації в зоні конфлікту здійснюється за обмеженого набору джерел. Сьогодні на частині територій не проводиться екологічний моніторинг, відсутня достовірна інформація про характер пошкоджень та їх наслідків тощо. Фахівці передбачають, що збитки від цієї війни для атмосферного повітря та довкілля в цілому, можуть сягнути сотні мільярдів доларів США. Проте чи вдасться стягнути сповна репарації з агресора і які саме процедури притягнення до відповідальності за екологічні злочини будуть застосовані, ці питання на сьогодні залишаються відкритими [24].

Реалізація норм законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, насамперед, виражається у природоохоронних відносинах та відповідному правопорядку, оскільки прямим наслідком реалізації таких норм є правомірна поведінка та такий стан суспільних відносин, який відповідає режиму законності. Фактичну ефективність норм законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору варто тлумачити як відповідність реальних соціально-екологічних результатів правозастосовної діяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в даному випадку тим цілям, через досягнення яких були прийнятті відповідні норми. Кінцевим результатом і вирішальним критерієм ефективності норм законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є стан атмосферного повітря та повітряного простору, що знаходиться під захистом.

Невід'ємною умовою законності, у процесі встановлення правовою нормою зобов'язання забезпечуються юридичним примусом, та важливим інструментом (засобом) є юридична відповідальність, яка має бути невідворотною [95].

Варто підкреслити, що забруднення атмосферного повітря може бути викликано як природними та антропогенними факторами, дія яких посилюється в зв'язку зростанням наслідків війни та іншими процесами (зокрема вироблення та споживання продукції), так й наслідками забруднення повітря викликаними руйнуванням будівель, погіршенням здоров'я людей, зміною екосистеми в цілому. Саме тому боротьба з забрудненням атмосферного повітря та повітряного простору стає одним з основних пріоритетів державної екологічної політики як на національному, так й на міжнародному рівнях.

Як слушно вказується у спеціальній літературі, питання міжнародно-правового захисту атмосферного повітря та повітряного простору є предметом регулювання норм міжнародного права навколишнього середовища, міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права тощо. В межах кожної із цих галузей функціонують відповідні міжнародно-правові режими, що формуються на основі відповідних звичаєвих і договірних норм [24].

Окремі правові положення щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна знайти в різноманітних за своєю юридичною природою міжнародних документах, розроблених міжнародними організаціями, урядами тощо [24]. Окремими державами приймаються заходи щодо попередження незворотних змін якісного стану атмосферного повітря та повітряного простору. Небезпеку становлять і глобальні, і локальні забруднення, тобто зосередження шкідливих забруднень в межах певної місцевості, якщо їх зміст досягає розмірів, безпосередньо загрожують здоров'ю населення. Саме тут особливо виявляється великий потенціал правових інструментів, а саме заходів юридичної відповідальності, за

порушення законодавства про охорону атмосферного повітря та безпеку повітряного простору.

Доцільно вказати, що у разі недотримання будь-яким суб'єктом адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з будь-яких причин норм природоохоронного законодавства, то настає об'єктивна необхідність у забезпеченні примусовими методами такого дотримання. Джерелом таких методів є авторитетний потенціал держави, а підставою – порушення законності.

Останнім часом істотно різниться якість правового регулювання процесів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, передбаченого нормативно-правовою базою. Завдання вдосконалення профільного законодавства та його ефективної реалізації викликають необхідність оновлення концепції його формування, переосмислення накопиченого досвіду, обліку стабільних і тимчасових, традиційних і нових факторів, що впливають на його зміст, структуру, форми правотворчості. Багато з них, наприклад, втрата інтересу суспільством і окремими соціальними групами до питань захисту атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, деекологізація державної влади, зниження професійного рівня і якості роботи правоохоронних органів, зниження рівня фінансування, природоохоронних заходів в держбюджеті мають негативний характер [240].

Зростання числа правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є закономірним наслідком такого процесу. Крім того вина та всі процеси, які з цим пов'язані, фактично посягають на нормальний стан навколишнього природного середовища, так і на атмосферне повітря та повітряний простір зокрема. Дієвим засобом протидії адміністративним деліктам у повітряохоронній сфері виступає юридична відповідальність, яка розуміється, як «відносини між державою в особі спеціально уповноважених органів у галузі охорони навколишнього

середовища, правоохоронних органів, іншими уповноваженими суб'єктами і особою, яка вчинила такий вид екологічного правопорушення, щодо застосування до нього відповідного стягнення» [91].

Суть юридичної відповідальності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору полягає в несприятливих наслідках, які настають для порушника тих чи інших вимог законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. державний примус до виконання вимог правил, норм і стандартів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору реалізується за допомогою застосування юридичної відповідальності. Крім того юридична відповідальність не є єдиним інструментом примусу до виконання вимог законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в механізмі екологічного права. З урахуванням специфіки функцій цього механізму таку роль відіграють також держана екологічна експертиза, екологічне ліцензування, екологічна сертифікація, екологічний контроль, певні економічні (фінансові інструменти) заходи тощо [94].

Склад правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що є підставою юридичної відповідальності, включає єдність таких елементів, як: протиправність діяння (як дії, так і бездіяльність); наявності шкоди або реальної загрози заподіяння шкоди атмосферному повітрю та повітряному простору, навколишньому середовищу в цілому, життю і здоров'ю людини; причинного зв'язку між протиправною поведінкою і шкодою, завданою такою поведінкою [135].

Відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виконує ряд основних функцій: стимулюючу до дотримання відповідних норм; превентивну, що попереджає правопорушення; компенсаційну, спрямовану на відшкодування втрат у природному середовищі і відшкодування шкоди здоров'ю людини; каральну, яка полягає в накладенні відповідних санкцій на особу, яка вчинила

правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Підставою накладення юридичної відповідальності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є факт вчинення караного діяння або встановлення уповноваженими органами публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору факту наявності триваючого порушення, з урахуванням ступеня суспільної небезпеки відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору різна. Вона може бути як дисциплінарною, адміністративною, цивільно-правовою, так і кримінальною.

Серед названих видів юридичної відповідальності найбільш виразно виділяється адміністративна відповідальність, адже фактів порушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору фіксується значно більше порівняно з іншими видами відповідальності. Ця обставина також обумовлена й тим, що найбільш поширеними видами недотримання і порушення вимог законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є діяння (як дії, так і бездіяльність), які мають характерні ознаки, що дозволяють кваліфікувати їх як адміністративні правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Останні відрізняються від інших правопорушень низькою кваліфікуючих ознак, до яких доцільно віднести такі: від дисциплінарних проступків вони відрізняються, як правило. відсутністю трудових відносин між правопорушником і суб’єктами притягнення до юридичної відповідальності, а від кримінальних – більш низьким ступенем суспільної небезпечності і меншою вагою наслідків вчиненого діяння. Проте з початку війни саме ця складова є найбільш вразливою у своєму твердженні. Утім головною відмінністю адміністративних правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є

закріплення їх складів і кваліфікуючих ознак саме законодавством про адміністративні проступки.

Адміністративну відповідальність у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначають як застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки (порушення норм повітряноохоронного законодавства), адміністративних стягнень, що накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і в порядку, встановлених нормами адміністративного права [32, с. 153].

Окремі вчені вбачають специфіку адміністративної відповідальності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору саме в тому, що вона формується внаслідок поєднання адміністративних та екологічних чинників у змісті правовідносин. а точніше у наявності в них екологічного підґрунтя [260, с. 23]. а також обумовлюється характером правопорушень, їх причинами. суб'єктами правопорушень і порядком застосування до них заходів впливу [85, с. 124].

Адміністративна відповідальність у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є активною публічно-правовою формою реагування держави на адміністративні правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які справляють негативний антропогенний вплив на атмосферне повітря та повітряний простір шляхом суттєвого погіршення його якості, що виражається в застосуванні до суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору адміністративного примусу у вигляді конкретних адміністративних покарань, передбачених санкціями порушених норм, і одночасно їх специфічний обов'язок нести несприятливі наслідки, пов'язані із застосуванням зазначених заходів.

Адміністративне порушення вимог законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору несе суттєву загрозу

охоронним суспільним відносинам в частині реалізації конституційних прав громадян на здорове довкілля, достовірну інформацію про його стан тощо.

Особливостями законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є насамперед те, що склади адміністративних правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору передбачені не лише Кодексом України про адміністративні правопорушення, хоча вони складають переважну їх частину. Зокрема, КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за такі порушення правил, норм і стандартів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору:

– випалювання стерні, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю, рослинності або їх залишків та опалого листя на землях сільськогосподарського призначення, у смугах відводу автомобільних доріг і залізниць, у парках, інших зелених насадженнях та газонів у населених пунктах без дотримання порядку, встановленого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища (ч. 1 статті 77-1 КУпАП), а також ті самі дії, вчинені в межах територій та об’єктів природно-заповідного фонду (ч. 2статті 77-1 КУпАП);

– викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом, інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об’єктів (ч. 1 статті 78 КУпАП);

– порушення порідку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ у господарських цілях (статті 78-1 КУпАП);

– введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об’єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря (ч. 1 статті 79 КУпАП);

– порушень правил експлуатації, а також невикористання встановлених, устаткування, апаратури для очищення і контролю викидів в атмосферу (ч. 2 статті 79 КУпАП);

– порушення правил недопущення та запобігання витокам і викидам озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів (стаття 79-2 КУпАП);

– випуск в експлуатацію автомобілів, літаків, суден та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи (стаття 80 КУпАП);

– експлуатація громадянами автомототранспортних та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи (стаття 81 КУпАП);

– порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення (стаття 82 КУпАП);

– порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами або неподання чи подання звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення відходів з порушенням встановлених строків, а також само порядку подання такої звітності (стаття 82-1 КУпАП);

– надання завідомо неправдивих чи неповних відомостей про вплив на довкілля планованої діяльності, порушення встановлених законодавством вимог щодо здійснення оцінки впливу на довкілля, у тому

числі порядку інформування громадськості та порядку проведення громадського обговорення і врахування його результатів (ч. 1 статті 91-5 КУпАП);

– недотримання під час провадження господарської діяльності, експлуатації об’єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, у тому числі з видобуванням ресурсів корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин, екологічних умов, передбачених у висновку з оцінки впливу на довкілля, рішенні про провадження планованої діяльності та проектах будівництва, розширення, перепрофілювання, ліквідації (демонтажу) об’єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, у тому числі з видобуванням корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин, а також змін у цій діяльності або подовження строків її провадження – до моменту забезпечення виконання таких екологічних умов (ч. 2 статті 91-5КУпАП);

– порушення оператором установки вимог законодавства у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, зокрема: невиконання обов’язку щодо державної реєстрації установки або внесення змін до записів Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів; неподання плану моніторингу, плану моніторингу із змінами, звіту про вдосконалення, звіту про оператора, що за результатами верифікації визнано задовільним, та верифікаційного звіту в установленому законодавством порядку; надання верифікатору чи центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, завідомо недостовірних чи неповних відомостей, пов’язаних із здійсненням оператором моніторингу викидів парникових газів; невиконання затвердженого плану моніторингу, плану моніторингу із змінами (ч. 1 статті 91-6 КУпАП), а також повторне вчинення тих самих порушень. за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню (ч. 2 статті 91-6 КУпАП);

– порушення верифікатором процедури верифікації звіту оператора про викиди парникових газів (ч. 1 статті 172-1-2 КУпАП), а також ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за порушення, передбачене частиною першою цієї статті (ч. 2 статті 172-1-2 КУпАП);

– порушення встановлених законодавством процедури та строків здійснення оцінки впливу на довкілля, втручання у підготовку та надання висновку з оцінки впливу на довкілля, втручання у підготовку та надання висновку з оцінки впливу на довкілля чи рішення про врахування результатів оцінки транскордонного впливу на довкілля, відмова уповноваженим законом територіальним органом, уповноваженим законом центральним органом виконавчої влади у видачі висновку з оцінки впливу на довкілля з підстав, не встановлених законом (ч. 1 статті 172-9-2 КУпАП), а також ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за порушення. передбачене частиною першою цієї статті (ч. 2 статті 172-9-2 КУпАП);

– невиконання законних розпоряджень чи приписів, інших законних вимог посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки та охорону природних ресурсів, надання їм необхідної інформації або надання неправдивої інформації, вчинення інших перешкод для виконання покладених на них обов’язків (стаття 188-5 КУпАП).

Варто вказати, що з кожним роком кількість складів вчинених адміністративним законодавством щодо правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору свідчить про негативну деліктологічну ситуацію у названій сфері правового регулювання.

Доцільно вказати, що загалом збройна агресія з боку російської федерації внесла суттєві корективи до роботи Держекоінспекції, як органу, який спрямовує свою діяльність на реалізацію державної політики із

здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів [219]. Відтак, постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, зокрема: шкода, завдана атмосферному повітрю, - напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Основним показником, який оцінюється, є обсяг неорганізованих викидів.

З метою фіксації, упорядкування інформації та формування єдиного реєстру збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії російської федерації, відповідно до наказу Держекоінспекції від 01 березня 2022 року № 73 створено оперативний Штаб, до складу якого включено представників Комітету Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування, Комітету Верховної Ради України з питань транспорту та інфраструктури, Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, Державної екологічної інспекції України, РНБО, Служби безпеки України, Спеціалізованої екологічної прокуратури та інших державних органів.

Наказом Держекоінспекції від 15.04.2022 № 78/1 при Штабі створено Робочу групу з розроблення методичних документів та порядку визначення шкоди і нарахування збитків, завданих природним ресурсам та навколишньому природному середовищу внаслідок збройної агресії російської федерації, до якої увійшли відповідні фахівці, науковці та експерти.

Отже, за результатами спільної роботи Держекоінспекції та Міндовкілля, розроблено та затверджено відповідні методики розрахунку збитків, які набули чинності, а саме: Методика розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди, яка затверджена

наказом Міндовкілля від 13.04.2022 № 175, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 16.04.2022 за № 433/37769 [176];

Фахівцями Держекоінспекції та Оперативного штабу проведено розрахунки збитків, заподіяних довкіллю відповідно до затверджених Методик розрахунку збитків, завданих внаслідок збройної агресії російської федерації та бойових дій у період з 24.02.2022 по 30.12.2022 року [219].

	Найменування територіального/міжрегіонального територіального органу Держекоінспекції	Загальна сума збитків, завданих забрудненням грунтів та засміченням земель, тис. грн	Загальна сума збитків, завданих забрудненням атмосферного повітря, тис. грн	Загальна сума збитків, завданих забрудненням, засміченням вод, самовільного користування водними ресурсами тис. грн
1	**Вінницька**	1 370 941,881	215,766	0,00
2	**Волинська**	190 253,601	67 650,360	
3	**Донецька**	6 362 590,989	645 307 734,857	0
4	**Закарпатська**	1 384,339		
5	**Луганська**	262 518 354,000	180 284 353,777	0
6	**Львівська**	33 817 461,109	2 205,301	0
7	**Сумська**	24 139,540	200 342,691	153626,002
8	**Тернопільська**	5 540 208,400	0,000	0
9	**Харківська**	161 535 066,512	9 277 642,200	0
10	**Хмельницька**	124 187,060	37 616,960	
11	**Чернігівська**	9 032 884,614	5 615 137,377	72586,759
12	**Поліський округ** (Житомирська, Рівненська область)	311 398,832	14 919 316,486	0
13	**Столичний округ** (м. Київ, Київська область)	669 276,421	46 815 085,821	0
14	**Центральний округ** (Полтавська, Черкаська області)	145 417 369,224	409 028,761	
15	**Карпатський округ** (Івано-Франківська,Чернівецька області)	921,825	13 259,949	0
16	**Придніпровський округ** (Дніпропетровська, Кіровоградська області)	78 470,788	434 526,830	77061,457
17	**Південний округ** (Запоріжська, Херсонська області)	2 745 711,257	71 721 943,902	2663,819
18	**Південно-Західний округ** (Миколаївська, Одеська області)	12 737 947,796	22 951 239,362	39928515,92
19	**Центральний апарат**			15 489 314,750
	ВСЬОГО	642 478 568,188	998 057 300,400	55 723 768,705

Загальна сума збитків по земельним, водним ресурсам та атмосферному повітрю, тис.грн	1 696 259 637,293

Отже, як свідчить Звіт т.в.о. Голови Державної екологічної інспекції України за 2022 рік загальна сума збитків, у тому числі за шкоду, заподіяну атмосферному повітрю становить близько 1,6 млрд грн [219].

Кабінетом Міністрів України прийнято постанову від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану», відповідно до пункту 1 якої припинено проведення планових та позапланових заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду на період воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 р № 64 «Про введення воєнного стану в Україні». Пунктом 2 цієї постанови визначено, що протягом періоду воєнного стану за наявності загрози, що має негативний вплив на права, законні інтереси, життя та здоров'я людини, захист навколишнього природного середовища та забезпечення безпеки держави, а також для виконання міжнародних зобов'язань України, дозволено здійснення позапланових заходів державного нагляду (контролю) на підставі рішень центральних органів виконавчої влади, що забезпечують формування державної політики у відповідних сферах [219].

Таким чином, позапланові заходи державного нагляду (контролю) у сфері дотримання вимог природоохоронного законодавства здійснюються тільки у разі отримання відповідного розпорядчого документу Міндовкілля.

Держекоінспекція здійснює свої повноваження безпосередньо і через утворені в установленому порядку територіальні та міжрегіональні територіальні органи. Так, за 2022 рік територіальними та міжрегіональними територіальними органами Держекоінспекції проведено 6809 природоохоронних заходів контролю у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів.

За порушення вимог природоохоронного законодавства складено 10 814 протоколів про адміністративні правопорушення. Територіальними та міжрегіональними територіальними органами Держекоінспекції штрафні

санкції накладено на 10 053 порушників природоохоронного законодавства на загальну суму 3 млн 479 тис. грн., з яких до Державного бюджету стягнуто 3 млн 268 тис. грн [219].

До правоохоронних органів, у порядку статті 214 Кримінального процесуального кодексу України, скеровано 510 матеріалів за ознаками злочинів проти довкілля. На підставі скерованих матеріалів відкрито 311 кримінальних проваджень.

За 12 місяців 2022 року, внаслідок порушення природоохоронного законодавства, розраховано розмір збитків заподіяних державі на загальну суму 1 млрд 558 млн 576 тис. грн. Сума шкоди, заподіяної природним ресурсам невстановленими особами, склала 960 млн. 777 тис. грн. За звітний період пред`явлено претензій та позовів на загальну суму 583 млн 931 тис. грн. Стягнуто збитків, до бюджетів усіх рівнів, у добровільному та примусовому порядку через рішення судів на загальну суму 102 млн 996 тис. грн. [219].

З метою припинення негативного впливу на навколишнє природне середовище при здійсненні виробничої діяльності у 35 випадках за рішенням суду обмежено або призупинено діяльність суб`єктів господарювання до усунення виявлених порушень.

Протягом 2022 року територіальними та міжрегіональними територіальними органами Держекоінспекції подано 298 позовів до суду про відшкодування заподіяної державі шкоди внаслідок порушення природоохоронного законодавства. Задоволено 173 позови. Крім того, за 2022 рік правоохоронними органами під час досудового розслідування і судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок, у 1322 випадках залучались спеціалісти Держекоінспекції, її територіальних та міжрегіональних територіальних органів, в тому числі у 107 випадках залучено спеціалістів у зв’язку з агресією російської федерації, внаслідок чого розраховано розмір збитків заподіяних державі на суму 104 млрд 363 млн 105 тис. грн. [219].

Варто вказати, що крім Кодексу України про адміністративні правопорушення особливістю адміністративної відповідальності за порушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна вважати наявність окремих складів порушень, визначених у статті 33 Закону України «Про охорону атмосферного повітря», серед яких: порушення прав громадян на безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище; перевищення нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин у відпрацьованих газах пересувних джерел, викиди забруднюючих речовин у відпрацьованих газах пересувних джерел; викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноважених на те органів виконавчої влади відповідно до закону; перевищення обсягів викидів забруднюючих речовин, встановлених у дозволах на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря; провадження незаконної діяльності, що негативно впливає на погоду і клімат; впровадженя відкриттів, винаходів, раціоналізаторських пропозицій, нових технічних систем, речовин і матеріалів, а також закупівлі в інших державах та експлуатації технологічного устаткування, транспортних засобів та інших об'єктів, які не відповідають вимогам, встановленим законодавством про охорону атмосферного повітря; порушення встановлених законодавством правил складування та утилізації промислових і побутових відходів, транспортування, зберігання і застосування пестицидів і агрохімікатів, що спричинило забруднення атмосферного повітря; проектування і будівництво об'єктів з порушенням встановлених законодавством норм та вимог до охорони атмосферного повітря; невиконання розпоряджень та приписів органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони атмосферного повітря; ненадання передбаченої законодавством своєчасної, повної та достовірної інформації про стан атмосферного повітря, викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря; недотримання норм екологічної безпеки, державних санітарних норм при проектування, розміщенні, бу4дівництві та введенні в експлуатацію нових і

реконструйованих підприємств, споруд та інших об’єктів, удосконаленні існуючих і впровадженні нових технологічних процесів та устаткування [204].

Слід також сказати, що Законом України від 12 грудня 2019 року «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів» внесено зміни до Кодексу України про адміністративні правопорушення, зокрема доповнено його новими статтями 91-6 «Порушення вимог законодавства у сфері моніторингу та звітності щодо викидів парникових газів» та 172-1-2 «Порушення процедур верифікації звіту оператора про викиди парникових газів [168]. Аналіз складів окреслених правопорушень свідчить про те, що такі доповнення є зайвими, адже відповідальність за аналогічні правопорушення на сьогоднішній день уже передбачена статтею 78 КУпАП «Порушення порядку здійснення викиду забруднюючих речовин в атмосферу або впливу на неї фізичних та біологічних факторів», статтею 78-1 КУпАП «Порушення порядку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни атмосфери і атмосферних явищ» та статтею 79 КУпАП «Недодержання вимог щодо охорони атмосферного повітря при введенні в експлуатацію і експлуатації підприємств і споруд» [256].

Об’єктивна сторона названих протиправних діянь виражена у порушенні порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин та нормативів гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об’єктів (частина перша статті 78 КУпАП); порушенні порядку здійснення діяльності, пов’язаної зі штучними змінами стану атмосфери і атмосферних явищ у господарських цілях (стаття 78-1 КУпАП) та порушенні порядку введення вт експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об’єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря; порушення правил експлуатації встановлених споруд, устаткування, апаратури для

очищення та контролю викидів в атмосферу; невикористання встановлених споруд, устаткування, апаратури для очищення і контролю викидів в атмосферу (стаття 79 КУпАП).

Доцільно визнати слушною та підтримати з цього приводу думку, що було б не доповнення КУпАП новими складами правопорушень, що призводитиме до зайвого «плодіння» нормативних приписів, а логічного внесення доповнень до наявних статей 78, 78-1, 79 КУпАП та розширення її змісту вказаними положеннями, тим більш, що об'єктом таких правопорушень виступають суспільні відносини у сфері охорони атмосферного повітря від штучних змін його стану, які регулюються як внутрішнім законодавством України, так і міжнародними договорами [256].

Не менш важливим у справі охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору залишається питання критеріїв криміналізації злочинів в названій сфері, що призводить до того, що правоохоронні органи не завжди можуть дати правильну правову кваліфікацію виявленому протиправному юридичному факту, віддаючи перевагу більш простій адміністративній юрисдикції. Оскільки характер суспільної небезпеки злочинів і проступків у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору збігається, то розмежування слід проводити за ступенем суспільної небезпечності – інтенсивності впливу на суспільні відносини, що проявляється у шкідливості настання негативних наслідків [256].

Доцільно вказати, що у Проєкті Кримінального кодексу України [110] надано тлумачення окремих термінів. Зокрема як: 1) забруднення – надходження у довкілля радіоактивних матеріалів, хімічних речовин, біологічних організмів або енергії, що призвело до негативних змін у стані біосфери, літосфери, гідросфери чи атмосфери. Забрудненням моря з суден є надходження в нього речовини, визначеної Додатками I (нафта) і II (шкідливі рідкі речовини наливом) до Міжнародної конвенції про запобігання забрудненню з суден 1973 року ст. 5.3.1.); 2) засмічення – розміщення сміття, відходів чи вторинної сировини у місцях, що не призначені для цього, яке не

призвело до забруднення довкілля (ст. 5.3.1.); 3) природні ресурси – компоненти довкілля, природні об'єкти і природно-антропогенні об'єкти, у тому числі види дикої фауни, флори та грибів або їхні частини чи похідні, що використовуються або можуть бути використані при здійсненні господарської чи іншої діяльності як джерело енергії, продукт виробництва чи предмет споживання (ст. 6.5.1.).

Проте варто вказати, що розробники згаданого Проєкту при формулюванні статей, які криміналізують діяння, пов'язані порушення правил використання природного ресурсу, що спричинило майнову шкоду різного рівня, перелічують такі об'єкти захисту, як земля, вода та надри. У жодній з норм не згадується атмосферне повітря та повітряний простір.

Така ситуація виглядає не зовсім зрозуміло, адже наразі за забруднення або іншу зміну природних властивостей атмосферного повітря шкідливих для життя, здоров'я людини або довкілля речовинами, відходами або іншими матеріалами промислового чи іншого виробництва внаслідок порушення спеціальних правил, якщо це створило небезпеку для життя, здоров'я людей чи довкілля, або якщо вони спричинили загибель людей або інші тяжкі наслідки, передбачена кримінальна відповідальність (стаття 241 Кримінального кодексу України).

Отже, проведений аналіз чинного адміністративно-делікатного законодавства щодо забезпечення охорони атмосферного повітря, а також практики його реалізації засвідчують можливість поділу адміністративних проступків, що вчиняються у сфері охорони атмосферного повітря, на такі види:

1) адміністративні правопорушення, пов'язані із випалюванням насаджень (стаття 77-1 КУпАП);

2) адміністративні правопорушення, пов'язані із стаціонарними джерелами забруднення (статті 78, 78-1, 79 КУпАП);

3) адміністративні правопорушення у сфері моніторингу, звітності та верифікацій викидів парникових газів (статті 79-2, 91-6 та 172-1 КУпАП);

4) адміністративні правопорушення, пов’язані із пересувними джерелами забруднення (статті 80 та 81 КУПАП);

5) адміністративні правопорушення вимог щодо поводження з відходами (статті 82 та 82-1 КУпАП);

6) адміністративні правопорушення у сфері оцінки впливу на довкілля (статті 91-5 та 172-9-2 КУпАП);

7) адміністративні правопорушення за невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб органів державного контролю у галузі охорони атмосферного повітря (стаття 188-5 КУпАП).

Щодо адміністративної відповідальності у сфері безпеки повітряного простору, то тут варто вказати, що КУпАП не передбачає окремої глави, яка б встановлювала відповідальність за правопорушення у сфері поовітряного простору, утім склади таких правопорушень безпосередньо передбачені главою 10 Особливої частини КУпАП «Адміністративні правопорушення на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв’язку».

Крім того положення глави 10 дає вказують на те, що такі склади адміністративних правопорушень на авіаційному транспорті, як: ст. 111 КУпАП «Порушення правил безпеки польотів»; ст. 112 КУпАП «Порушення правил поведінки на повітряному судні»; ст. 113 КУпАП «Порушення правил міжнародних польотів»; ст. 120 КУпАП «Порушення правил пожежної безпеки на залізничному, морському, річковому і повітряному транспорті»; ст. 133 КУпАП «Порушення правил перевезення небезпечних речовин і предметів на транспорті»; ст. 135-1 КУпАП «Підроблення проїзних квитків і знаків поштової оплати»; ст. 137 КУпАП «Порушення правил, спрямованих на забезпечення схоронності вантажів на повітряному транспорті» [18].

Згідно ст. 126 Повітряного кодексу України за протиправні дії юридичні і фізичні особи, діяльність яких пов'язана з використанням повітряного простору України, розробленням, виготовленням, ремонтом та експлуатацією авіаційної техніки, здійсненням господарської діяльності в

галузі цивільної авіації, обслуговуванням повітряного руху, забезпеченням безпеки авіації, несуть відповідальність згідно із законом [145].

Крім того відповідно ст. 83 Повітряного кодексу України, суб'єкти авіаційної діяльності зобов'язані під час експлуатації повітряних суден на землі та в повітрі дотримуватися встановлених нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів і вживати заходів щодо зменшення обсягів викидів (емісії) забруднюючих речовин і зменшення рівня шуму, електромагнітного та радіаційного випромінювання [145]. Скидання з повітряних суден шкідливих для здоров'я людей та навколишнього природного середовища речовин, відходів і матеріалів забороняється, крім випадків аварійної ситуації та виконання авіаційних хімічних робіт. Винні в таких діях особи несуть відповідальність згідно із законом [145].

Статтею 84 Повітряного кодексу України закріплено, що максимальний допустимий рівень шуму під час експлуатації повітряного судна, емісії авіаційних двигунів та електромагнітного випромінювання об'єктів авіаційної діяльності не повинен перевищувати гранично допустимого рівня, встановленого авіаційними правилами України. Суб'єкти авіаційної діяльності зобов'язані відшкодовувати громадянам шкоду, заподіяну їх здоров'ю та майну внаслідок авіаційної діяльності, відповідно до закону. У разі якщо рівень шуму під час експлуатації цивільного повітряного судна перевищує встановлений гранично допустимий рівень шуму, уповноважений орган з питань цивільної авіації має право обмежити або заборонити польоти такого повітряного судна [145].

Обмеження та заборона встановлюються з урахуванням заходів, спрямованих на зменшення рівня шуму в аеропорту та поблизу нього на основі збалансованого підходу до регулювання авіаційного шуму, включаючи:

1) технічне зниження рівня шуму від повітряних суден до значень, встановлених авіаційними правилами України;

2) просторове зонування території навколо аеропорту з урахуванням умов авіаційного шуму та інших несприятливих екологічних факторів (викидів забруднюючих речовин, електромагнітного випромінювання об'єктів авіаційної діяльності та ризику авіаційних подій), відповідне її планування і забудову;

3) запровадження експлуатаційних заходів під час зльоту і посадки повітряних суден, відповідну організацію повітряного руху з метою зменшення впливу авіаційного шуму та інших несприятливих екологічних факторів.

Фактичні витрати на заходи, спрямовані на зменшення та запобігання негативному впливу шуму та викидів забруднюючих речовин в аеропорту та на території поблизу нього, що визначаються авіаційними правилами України, здійснюються за рахунок плати (аеропортових зборів) за шум повітряного судна та емісію авіаційних двигунів з урахуванням рекомендацій Міжнародної організації цивільної авіації та відповідно до авіаційних правил України тільки в тих аеропортах, де існують проблеми, пов’язані з авіаційною діяльністю. Ринкові заходи щодо обмеження або зменшення емісії, що впливає на глобальну зміну клімату, запроваджуються з урахуванням рекомендацій Міжнародної організації цивільної авіації та відповідно до законодавства України [145].

Отже, аналіз норм чинного законодавства дає підстави зробити висновок, що доцільно поділити адміністративних проступків, що вчиняються у сфері безпеки повітряного простору, на такі види:

1) адміністративні правопорушення, пов’язані з безпекою використання транспорту;

2) адміністративні правопорушення, пов’язані з експлуатацією повітряних суден.

Характерними ознаками адміністративної відповідальності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з огляду на вище викладене можна вважати такі:

1) такий різновид відповідальності є особливою публічно-правовою формою реагування держави на адміністративні правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

2) встановлюється лише за вчинення тих адміністративних проступків, які справляють негативний антропогенний вплив на атмосферне повітря та повітряний простір;

3) норми адміністративно-деліктного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору передбачені не лише Кодексом України про адміністративні правопорушення, але й іншими нормативно-правовими актами, зокрема Повітряним кодексом України;

4) виражається у застосування до суб'єктів, винних у вчиненні адміністративних проступків у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору адміністративного примусу у вигляді конкретних адміністративних покарань, передбачених санкціями порушених норм;

5) передбачає обов'язок нести несприятливі наслідки, пов'язані із застосуванням заходів адміністративної відповідальності;

6) передбачає застосування до винного суб'єкта як адміністративних стягнень;

7) має за мету відновлення природного стану атмосферного повітря та повітряного простору та відшкодування заподіяної матеріальної шкоди, завданої державі та суспільству.

Основним видом адміністративних санкцій за порушення законодавства у сфері охорони атмосферного повітря є штраф, хоча для посадових осіб за порушення вимог законодавства у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів (стаття 96-1 КУпАП), порушення процедур верифікації звіту оператора про викиди парникових газів (стаття 172-1-2 КУпАП), порушення законодавства у сфері оцінки впливу на довкілля (стаття 172-9-2 КУпАП) разом із штрафом передбачено

позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю строком на один рік.

Статтею 127 Повітряного кодексу передбачено фінансові санкції, що застосовуються до суб'єктів авіаційної діяльності. Зокрема у ч.1. згаданої статті закріплено, що за правопорушення в галузі цивільної авіації до суб'єктів авіаційної діяльності застосовуються фінансові санкції у вигляді штрафу [145].

І останнім елементом адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є гарантійний елемент адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, який доцільно визначити як сукупність визначених у чинному законодавстві спеціальних правових та інших засобів забезпечення стабільності та ефективної діяльності суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, дотримання загальних стандартів взаємодії громадського суспільства держави у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, а також охорони прав та інтересів кожної із суб'єктів.

Доцільно зазначити, що серед правових гарантій адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору варто виокремити дві групи: 1) нормативно-правові гарантії адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які складають норми-принципи, юридичні обов'язки, юридичну відповідальність; 2) організаційно-правові гарантії адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору, що містять адміністративно-правовий механізм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, а саме систему відповідних органів, суб'єктів. що уповноважені реалізовувати та забезпечувати охорону атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та основних її принципів, інститутів та прав і інтересів сторін, суд тощо.

В цілому характеризуючи специфіку нормативно-правової врегульованості змісту адміністративної-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, слід визначити недостатню її наповненість саме спеціальними адміністративної-правовими нормами, які визнають безпосередньо особливості статусу кожного суб'єкта як учасника цих правовідносин, особливості прав та обов'язків, завдань, відповідальності, принципів адміністративно-правового статусу у окресленій сфері, що досліджується нами у роботі.

2.3 Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України

Варто вказати, що участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є одним із найважливіших складових оптимального функціонування адміністративно-правового механізму реалізації державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Взагалі громадськість є одним із основних суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Участь громадськості визнана ефективним та дієвим механізмом у всіх сферах суспільного життя як на міжнародному, так й на національному рівні, і сфера охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору не є

виключенням. Наведене підкреслюється й у звіті Генерального Секретаря Європи [221]. особливо відзначаються «ефективні та стійкі механізми для побудови діалогу, проведення консультацій та співпраці між громадським суспільством та органами влади на всіх рівнях» як важливі фактори, які «надають можливість усім фізичним особам та суспільним групам брати участь у процесі прийняття демократичних рішень» [31].

В європейських країнах все більше визнається необхідність запровадження законодавчих механізмів чи різноманітних моделей, які сприятимуть участі громадськості [249]. В деяких країнах «модель працює досить успішно. У інших країнах як модель так і заклади, відповідальні за надання громадських консультацій та загальну участь громадськості, є малоефективними та часто існують скоріше формально». У «найгірших випадках» уряд намагається «контролювати громадські ініціативи». Спостерігається скорочення простору для участі та в цілому залучення громадськості, при цьому в деяких країнах-учасницях Ради Європи це визнається як завдання, в інших стає потенційною проблемою [221].

Доцільно зазначити, що основні цінності, на просування яких спрямована участь громадськості описано Міжнародною асоціацією з питань участі громадськості [128]. Зокрема до них належить: участь у процесі прийняття рішень осіб, яких стосується відповідне рішення, або які зацікавлені у цьому рішенні; залучення учасників до викладення свого бачення формату їхньої участі; надання учасникам інформації, необхідної для ефективної участі; визнання та обговорення потреб та інтересів всіх учасників, в тому числі осіб, які приймають рішення; надання громадськості можливості впливати на рішення; доведення до відома учасників, яким чином їх внесок вплинув на рішення [249].

Кодекс належної практики участі громадськості в процесі прийняття рішень містить п’ять важливих принципів участі громадськості [220]: участь шляхом збору та передачі поглядів громадськості з метою впливу на процес прийняття політичних рішень; довіра як чесна взаємодія між політичними

силами та суспільством; відповідальність та прозорість як з боку громадськості, так і з боку державних органів на всіх етапах діяльності; незалежність громадськості [249].

Окрім того, іншими установами та організаціями в Європі було виділено ще декілька принципів управління процесом участі громадськості, у тому числі зобов'язання, визнання прав та обов'язків, ресурси, достатній проміжок часу, визнання та надання зворотного зв'язку, оцінки тощо [137].

У висновках, що містяться в звіті Генерального секретаря від 2015 року вказано, що існує чіткий зв'язок між можливістю громадськості брати участь у процесі прийняття рішень та сприятливими умовами для діяльності громадських організацій [249]. Про це йдеться в Загальному коментарі до статті 25 Міжнародного пакту про громадянські і політичні права: «Громадяни також беруть у ведені державних справ, здійснюючи вплив шляхом громадських обговорень та ведення діалогу зі своїми представниками або через свою діяльність до самоорганізації. Така участь підтримується шляхом забезпечення свободи висловлення поглядів, зібрань та об'єднань» (§ 8). «Право на свободу об'єднань, в тому числі право створювати та вступати в організації й об'єднання, діяльність яких пов'язана із політичними та громадськими справами, є істотним доповненням до прав, закріплених статтею 25» (§26) [130].

Спеціальний доповідач з питань свободи мирних зібрань та об'єднань, також заявив, що «як окремі особи, які беруть участь в об'єднаннях, так і самі об'єднання повинні бути захищені міжнародним правом в галузі прав людини, та повинні мати можливість брати участь у процесі прийняття рішень Державою» [225]. Тому, важливо, що б під час перегляду державами їхніх нормативно-правових баз, у тому числі у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, на предмет участі громадськості, також було розглянуто та поліпшено умови, які дозволятимуть окремим особам та організаціям брати участь та робити свій внесок у процес прийняття рішень. Такий підхід сприятиме успіху моделей та загальної

практики участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору [249].

Загальні умови для розвитку та участі громадськості розглядаються як створення такого середовища (законодавства та практик), яке б забезпечувало дотримання основних прав щодо свободи об'єднань, свободи зібрань, свободи волевиявлення, та захищало б правозахисників [229]. Вони тягнуть за собою право людей на організацію груп або формальних об'єднань з метою отримання можливості прийняти рішення щодо свого внутрішнього управління у спосіб, який би найбільш ефективно допомагав їм виконати свою місію, та в різні необхідності також залучити своїх виборців, не боячись наслідків. Останнє особливо важливо для тих організацій, які представляють вразливі та соціально відчужені групи осіб, які можуть відчувати особливе занепокоєння щодо власних позицій або думок.

Свобода волевиявлення тісно пов'язана з участю громадськості та обумовлює важливі моменти процесу, від можливості кожного озвучити свої думки [225], до надання доступу до інформації або надання документів в межах консультації. Загалом сприятливе правове середовище створює захисну нормативну базу для участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та обмежує можливості уряду втручатися в їх основні права, які створюватимуться та провадитимуть вільну діяльність.

Окрім того, до питання участі додається ще одне не менш важливе питання ресурсів, які б дозволили громадськості брати активну участь в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Громадськість потребує ресурсів для участі у процесах, зокрема на покриття витрат, пов'язаних із витратою часу для участі в офіційних нарадах, написання коментарів, виїзду до виборчих округів або отримання зворотного зв'язку. Вони часто покладаються на свої власні ресурси для покриття витрат на зазначені дії. Тому громадські організації повинні мати можливість залучати кошти для ведення власної

діяльності та участі у процесах прийняття рішень, а держави необхідно заохочувати до підтримання сприятливих умов фінансування. Сприятливе правове середовище забезпечить можливість доступу до внутрішнього та зовнішнього фінансування без необхідності отримання дозволів та формальних обмежень зазначеного процесу, отримання податкових пільг та можливість залучення фінансування з боку громадськості без адміністративних тягарів.

Зокрема Національним агентством України з питань державної служби розроблено Механізми та процедури залучення громадськості до прийняття рішень [125], в якому вказано, що системний діалог органів виконавчої влади з громадськістю, підвищення якості підготовки рішень з важливих питань державного і суспільного життя з урахуванням громадської думки можливий за активної участі громадян та груп інтересів у процесі прийняття рішень. Це вимагає наявності відповідних правових механізмів та процедур, які, з одного боку, дозволяють громадянам здійснювати вплив на процес прийняття рішень, а з іншого, надають можливість швидко та ефективно ухвалювати ці рішення [125].

З метою створення правового поля, яке б відповідало зазначеним вимогам Конституції України, діє Закон України «Про доступ до публічної інформації» [163] та Закон України «Про звернення громадян» [199], Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 №996 «Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики» [167], Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 №976 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади» [195].

Закон України «Про звернення громадян» регулює питання практичної реалізації громадянами України наданого їм Конституцією України права вносити в органи державної влади та органи місцевого самоврядування пропозиції про поліпшення їхньої діяльності, викривати недоліки в роботі та оскаржувати дії посадових осіб [199].

Відповідно до Закону України «Про звернення громадян» громадяни можуть звертатись до органів державної влади з пропозиціями. Пропозиція – звернення громадян, де висловлюється порада, рекомендація щодо діяльності органів державної влади і місцевого самоврядування, депутатів усіх рівнів, посадових осіб, а також висловлюються думки щодо врегулювання суспільних відносин та умов життя громадян, вдосконалення правової основи державного і громадського життя, соціально-культурної та інших сфер діяльності держави і суспільства [199].

Право громадськості на отримання повної, достовірної інформації в усіх сферах життєдіяльності суспільства гарантоване Конституцією України [126]. Статтею 40 Основного Закону передбачено, що усі мають право направляти індивідуальні чи колективні письмові звернення або особисто звертатися до органів державної влади, органів місцевого самоврядування та посадових осіб і службових осіб цих органів, що зобов'язані розглянути звернення і дати обґрунтовану відповідь у встановлений законом строк [125].

Основною метою Закону України «Про доступ до публічної інформації» є створення механізму реалізації права кожного на доступ до публічної інформації [126]. Він містить перелік гарантій дотримання прав на надання публічної інформації, поетапний порядок доступу до неї, надає визначення таким поняттям, як конфіденційна, таємна та службова інформація, регламентує порядок її отримання, визначає порядок і строки подання та задоволення запиту на інформацію, а також процедуру оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників інформації [163].

Громадськість може представляти свої інтереси та впливати на реалізацію повноважень в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору шляхом: отримання інформації з повідомлень засобів масової інформації та офіційних вебсайтах органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору ; подавати запиту на інформацію відповідно до

Закону України «Про доступ до публічної інформації»; надавати пропозиції та зауваження до органів публічного управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору [126].

Нарешті, участь в процесах прийняття рішень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору повинна бути можливою не лише на рівні країни, але й у багатопрофільних установах, де затверджуються стандарти та приймаються рішення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які також впливають на умови всередині держави.

Міжнародна та європейська нормативно-правова база, якою регулюється участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, продовжує розвиватися. Лише за останні роки було прийнято декілька резолюцій Ради ООН з прав людини з метою посилення гарантій участі громадськості [153]. Зокрема, МПГПП визнає та визначає гарантії для участі кожного громадянина в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Статтею 25 визначено, що кожен громадянин повинен мати право й можливість брати участь у веденні державних справ, право голосу і право доступу до державної служби. Загальним коментарем 28 до статті 25, прийнятої Комітетом з прав людини, уточнюється, що захист надається особам, а також організованим зібранням громадян [130].

Спільний підхід до процесів розробки політики та прийняття рішень був підтриманий Комітетом з прав людини ООН. Протягом останніх років Комітет з прав людини ООН прийняв три резолюції щодо рівної участі у веденні громадського життя. Резолюція щодо рівної участі у політичному житті 2013 року підкреслює «критичну важливість рівної участі у політичному житті для цілей демократії, верховенства права, соціальної інтеграції та економічного розвитку. а також забезпечення гендерної рівності та реалізації всіх прав і основних свобод людини». У зв’язку з цим

Резолюцією підтверджується зобов'язання держав вживати всіх необхідних заходів для забезпеченням права на участь в політичних і громадських справах на рівних засадах [228].

Резолюція Комітету з прав людини ООН щодо рівної участі в політичних та державних справах 2014 року [228] наголошує на критичній важливості рівної та ефективної участі в політичних та державних справах з метою демократичного врядування. У наступній резолюції щодо участі в політичних та державних справах, прийнятій 2015 року [224], Комітет з прав людини ООН відзначає появу нових форм участі та закликає держави забезпечити повноцінну, ефективну та рівну участь усіх громадян, зокрема: «вивчення нових форм участі та можливостей, пов'язаних із появою нових інформаційно-комунікаційних технологій та соціальних мереж як засобу для поліпшення та розширення. як в онлайн-, так і в офлайн-режимі, можливостей здійснення права на участь в державних справах, а також інших прав, що безпосередньо підтримують та уможливлюють його» [224].

Про право на участь громадськості в публічному управлінні, у тому числі у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, та її важливість було наголошено в багатьох документах Комітету з прав людини ООН. Наприклад, Резолюція про захист правозахисників, яка була прийнята 2013 року [226] визнає цінність роботи правозахисників, зокрема моніторингу чинного законодавства, а також внесення пропозицій щодо законопроектів. У ній держави також закликають до створення сприятливих умов діяльності правозахисників. Резолюцією Комітету з прав людини ООН щодо діяльності громадського суспільства 2013 року[223] визначається, що особливу увагу слід приділяти, з-поміж інших заходів, реальній та ефективній участі громадян в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Резолюція також попереджає країни про необхідність визнання важливої ролі громадськості у дотриманні прав людини, демократичних норм та верховенства права, та закликає їх до забезпечення їх участі у публічних

обговореннях під час публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Це було знову наголошено у наступній Резолюції щодо діяльності громадського суспільства 2014 року [227].

Також у контексті нашого дослідження варто згадати Декларацію про право та обов'язки окремих осіб, груп осіб та органів громадянського суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи [29], прийнятою Генеральною Асамблеєю ООН 1999 року, визнається право кожного громадянина брати участь в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Статтею 8 Декларації встановлюється, що: «1. Кожна особа має право, індивідуально спільно з іншими, мати реальний доступ на недискримінаційній основі до участі у державному управлінні своєї країни, а також до ведення державних прав».

Також існують інші документи ООН на цю тему, які підкреслюють право на участь в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: наприклад, Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю. У статті 9 Конвенції наголошується фізична доступність, та, з-поміж іншого, вони містять питання участі у зустрічах та доступу до консультаційних документів. Конвенція визначає таке: «…надати можливість особам з інвалідністю жити незалежно та брати повноцінну участь у всіх аспектах життя, Державні органи повинні вжити необхідних заходів для надання особам з інвалідністю доступу, нарівні з іншими, до фізичного середовища, транспорту, інформації та засобів зв'язку, в тому числі інформаційних та комунікаційних технологій та систем, та до інших засобів та послуг, які є відкритими або надаються громадськості. як у містах так і в сільській місцевості» [30].

Одним з найважливіших документів. прийнятих на міжнародному рівні щодо участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є Орхуська Крнвенція

[99], яка визначає мінімальні вимоги щодо участі громадськості в прийняті рішень з питань навколишнього середовища, а саме шляхом надання доступу до інформації та подання зауважень до документів з питань навколишнього середовища [242].

Конвенція про захист прав та основних свобод людини є також основним документом, що надає гарантії, пов'язані з участю громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору [68]. Стаття 10 Конвенції захищає свободу волевиявлення, стаття 11 – свободу зібрань та об'єднань. «Разом вони підтримують інклюзивну і ефективну систему стримувань та противаг, в межах якої влада несе відповідальність за свої дії[249]. Гарантоване здійснення таких прав є передумовою активної участі громадянського суспільства в прийнятті рішень на всіх рівнях управління» [31].

Право доступу до відповідної інформації, що знаходиться в розпорядженні органів публічного управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, особливо для осіб, що діють в інтересах громадянського суспільства, є передумовою ефективної участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Конвенція 2009 року щодо доступу до офіційних документів [100] визначає право доступу до офіційних документів, що знаходяться в розпорядженні органів державного управління, зокрема й у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Конвенцією запроваджуються мінімальні стандарти, які повинні застосовуватися при обробці запитів про надання доступу до офіційних документів та передбачено гнучкі умови для підписантів щодо запровадження розширених прав на доступ до таких документів [249].

Статтею 10 Конвенції визначається, що: «За власною ініціативою. та у випадку, якщо це доцільно, державний орган вживає необхідних заходів для оприлюднення офіційних документів, які знаходяться у його розпорядженні,

з метою сприяння прозорості та ефективності державного управління та заохочення свідомої участі громадськості у вирішенні питань, що становлять суспільний інтерес» [100].

Крім того електронна демократія є одним із засобів участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Зокрема Рекомендацією CM/Rec(2009)1 Комітету Міністрів країнам-учасницям щодо електронної демократії (е-демократії) визнається, що інформаційні та комунікаційні технології сприяють більш широкій демократичній участі окремих осіб та груп осіб, а також більшій прозорості та підзвітності в демократичних інститутах та процесах, та містять конкретні рекомендації щодо впровадження та розвитку електронної демократії в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Зокрема згідно цієї рекомендації в Україні запроваджено інститут електронних петицій. Так, у статті 23^1 Закону України «Про звернення громадян» закріплено, що: «громадяни можуть звернутися до Президента України, Верховної Ради України, Кабінету Міністрів України, органу місцевого самоврядування з електронними петиціями через офіційний веб-сайт органу, якому вона адресована, або веб-сайт громадського об'єднання, яке здійснює збір підписів на підтримку електронної петиції. В електронній петиції має бути викладено суть звернення, зазначено прізвище, ім'я, по батькові автора (ініціатора) електронної петиції, адресу електронної пошти. На веб-сайті відповідного органу або громадського об'єднання, що здійснює збір підписів, обов'язково зазначаються дата початку збору підписів та інформація щодо загальної кількості та переліку осіб, які підписали електронну петицію» [199].

Відповідні органи державної влади, органи місцевого самоврядування та громадські об'єднання під час збору підписів на підтримку електронної петиції зобов'язані забезпечити: безоплатність доступу та користування інформаційно-телекомунікаційною системою, за допомогою якої

здійснюється збір підписів; електронну реєстрацію громадян для підписання петиції; недопущення автоматичного введення інформації, у тому числі підписання електронної петиції, без участі громадянина; фіксацію дати і часу оприлюднення електронної петиції та підписання її громадянином [199].

Важливість участі громадськості в публічному управлінні, зокрема й у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, було визнано у багатьох документах Ради Європи, велика кількість яких стосується питань місцевого рівня [249]. Зокрема Рекомендації CM/Rec(2009)19 Комітету Міністрів кранам-учасницям щодо участі громадян у місцевому громадському житті [232] були першим інструментом в цій сфері. Містять рекомендації урядам країн-учасниць провадити політику. яка б сприяла участі громадськості у місцевому громадському житті, та надати можливість місцевим органам влади застосовувати різноманітні інструменти участі в рамках національної нормативно-правової бази. Рекомендації CM/Rec(2009)2 Комітету Міністрів кранам-учасницям щодо оцінки, аудиту та моніторингу участі, а також політики щодо участі на місцевому та регіональному рівнях [233] містить інструмент для самостійної оцінки участі громадян на місцевому рівні.

Право на участь в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору було запроваджено Додатковим протоколом до Європейської хартії місцевого самоврядування [66]. Протокол визначає право на участь у діяльності органів місцевої влади, визначає засоби його практичного втілення та визначає органи влади та території, щодо яких застосовується Протокол. Стаття 1 передбачає введення юридично обов’язкових гарантій щодо права участі у місцевому самоврядуванні: «1 (1) Країни-учасниці повинні забезпечити кожному громадянину у своїй юрисдикції право на участь у діяльності органів місцевої влади» [249].

Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору висвітлюється у двох

документах Ради Європи. Першим документом, а саме Рекомендацією Комітету Міністрів (2007) 14 [97], яким визначається «важливий внесок, який роблять громадські об'єднання у розвиток та здійснення демократії та забезпечення прав людини, зокрема шляхом підвищення громадської обізнаності, участі у житті громадського суспільства та забезпечення прозорості та підзвітності органів державного управління». Рекомендацією також визначається зобов'язання держав: «76. Державні та напівдержавні механізми на всіх рівнях повинні забезпечувати ефективну та недискриміновану участь громадськості у діалогах та консультаціях щодо цілей розвитку та рішень в галузі державної політики. Така участь повинна забезпечити можливість вільного висловлювання різноманітних думок представників громадського суспільства щодо його функціонування. Такій участі та співпраці повинне сприяти забезпечення відповідного розкриття офіційної інформації або надання доступу до неї. 77. Необхідно проводити консультації з громадськістю під час розробки первинного та вторинного законодавства, яке впливатиме на їх статус, фінансування або сфери діяльності».

Також Кодекс належної практики участі громадськості у процесі прийняття рішень (2009 р.), який визначає загальні принципи. рекомендації інструменти та механізми активної участі громадськості в публічному управлінні, у тому числі і у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, на основі фактичного досвіду громадськості по всій Європі. Хоча цей Кодекс не є юридично зобов'язуючим, він містить детальні рекомендації щодо розробки порядку участі у процесі прийняття рішень на всіх рівнях. З метою сприяння виконання положень Кодексу, Комітет Міністрів затвердив Декларацію [76], якою державним органам влади пропонується приділити належну увагу положенням Кодексу при здійснення кроків для заохочення участі громадськості у процесі прийняття рішень, зокрема й у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору [249].

Важливість участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на всіх рівнях також було визначено у Принципах ОБСЄ-БДІПЛ та Венеціанської комісії щодо свободи об'єднань 2015 р. [81]. У документі визначається декілька принципів ефективної участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та містяться приклади сприяння такій участі.

У звіті Генерального Секретаря Ради Європи 2015 року також містяться посилання на той факт, що «Держави повинні створювати сприятливі умови, в тому числі нормативно-правову базу, для функціонування громадських організацій, а також стійкі механізми для діалогу, проведення консультацій та співпраці між громадськістю та органами державного управління». Парламентська Асамблея (ПАРЄ) регулярно відзначає важливість участі громадськості для демократії: Постанова № 1746 (2010 р.) «Демократія в Європі: криза та перспективи» [221] закликає країни-учасниці Ради Європи до створення представницьких та нарадчих процесів та структур, відкритих для кожної особи, що проживає в країні, створення належних наглядових інституцій з метою покладення відповідальності на осіб, які приймають рішення, а також покращення рівня освіти та політичної обізнаності. Постанова (2096) «Як можна попередити встановлення необґрунтованих для діяльності громадських об'єднань в Європі?» [222] вимога до Країн-учасниць «забезпечити, щоб громадськість брала конструктивну участь у консультаційному процесі щодо нового законодавства, яке їх стосується, та щодо інших питань, які мають особливе значення для суспільства». Резолюція 2095(2016) щодо «Посилення захисту та роль правозахисників у державах-членах Ради Європи» [230] вимагає від держав-учасниць «забезпечити залучення, де це можливо, правозахисників до законодавчого процесу з питань прав людини так основоположних цінностей».

Варто вказати, що підхід, заснований на широкій участі громадськості в політичних процесах та розробці законодавства на рівні ЄС, гарантовано Лісабонським договором [121]. Зокрема статтею 8 передбачено, що: «Кожен громадянин має право брати участь у демократичному житті Союзу. Рішення приймаються максимально відкрито та максимально наближено до громадян». Окрім того, статтею 8 В передбачено, що «1. Установи повинні, за допомогою відповідних засобів, надати громадянам та представницьким об'єднанням можливість висловлювати думку у всіх сферах діяльності Союзу та публічно обмінюватися ними. 2. Установи повинні підтримувати відкритий, прозорий та регулярний діалог з представниками асоціації та громадськість». Документ також зобов'язує Європейську комісію провести консультації із зацікавленими сторонами щодо вирішення питань. необхідних для виконання Договору.

До прийняття Лісабонського договору, Європейською комісією було розроблено низку документів, у яких підкреслюється важливість участі громадськості та містять керівні принципи для її практичної реалізації. Зокрема Біла книга державного управління в Європі [96], ухвалено 2001 року, висуває на перший план п'ять принципів «належного управління» з метою підвищення легітимності процесів прийняття рішень. Біла книга закликає Європейську комісію забезпечити її виконання, що призвело до прийняття Загальних принципів та мінімальних стандартів проведення консультацій зацікавлених сторін Комісією (Принципи ЄС та мінімальні стандарти) [132] 2002 року. Стандарти організовані у п'яти сферах: забезпечення чіткого змісту консультаційного процесу, визначення цільових груп для проведення консультацій, організація компанії з підвищення обізнаності та публікація консультацій онлайн, визначення строків отримання відповідей, а також визнання й забезпечення зворотного зв'язку щодо отриманих внесків.

Участь громадськості в процесі публічного управління, у тому числі у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, також

є одним з пріоритетних напрямку підтримки з боку ЄС для розвитку громадського руху в державах-кандидатах, а також є кваліфікаційною вимогою для членства ЄС, що на сьогоднішньому етапі є вкрай важливим для України. Відповідно до принципів надання ЄС підтримки громадськості у країнах розширення (2014-2020 рр.) [154]: «Участь громадськості є ключовим фактором забезпечення належної якості всеохоплюючого законодавства і розробки стабільних принципів політики, які відображають потреби людей та приймаються суб'єктами, яких вони найбільше стосуються». У Рекомендаціях визначається, що такі механізми співпраці між громадськістю та державними установами та доступ до інформації, яка становить суспільний інтерес, мають вирішальне значення.

Доступ до інформації є однією з найважливіших передумов для участі, за яких органи публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору інформують громадськість про процес, типи документів, які вони бажають прийняти, або про відповідну пов'язану з цим діяльність. Це є одним з основних та найважливіших прав, що лежить в основі всього процесу участі громадськості у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Він включає право громадськості на доступ до всієї інформації у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору (наприклад, проектів, коментарів та обґрунтувань) протягом усього циклу розробки державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Цей рівень не вимагає інтенсивної взаємодії між органом публічного управління та громадськістю; проте державний орган повинен забезпечити отримання громадськістю своєчасної та точної інформації у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що має відношення до процесу на всіх етапах розробки державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Складовими механізму оптимальної моделі участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору є: доступ до актуальної, точної та своєчасної інформації щодо процесу, проектів документів, довідкових документів та політиків, які приймають рішення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; публікація досліджень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з метою розуміння проблеми та розробки пропозицій щодо її вирішення; документи, що містять питання та відповіді, отримані з мережі Інтернет або через інші канали з метою надання інформації, у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору представленої у формі запитань та відповідей; веб-сайт органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з повним доступом до ключових документів та оголошення про публічні заходи та можливості участі, які іноді включають можливість моніторингу витрат державних органів та політичного впливу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; сповіщення електронною поштою про можливість участі у публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; заходи з підвищення обізнаності з метою створення можливостей для участі громадськості у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; інтернет-трансляції засідань. зустрічей та дебатів, які дозволяють громадянам отримувати інформацію у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в режимі реального часу.

Консультативний рівень включає запрошення громадськості до висловлення свої думок, коментарів, поглядів та відгуків щодо конкретного документа чи порядку денного у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Тоді як державний орган. як правило, визначає перелік питань, щодо яких проводяться консультації, процес повинен також дозволити залучення даних з інших питань, що містяться в проєкті такого документа.

Консультації можуть бути організовані різноманітними способами, проте повинні характеризуватися чітко визначеним порядком, включенням всіх осіб, яких стосується проєкт, та достатньою кількістю часу для подання зауважень і зворотного зв'язку від державного органу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Це характеризується як реактивний спосіб участі громадськості у публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, оскільки громадськість залучається на вимогу органів державної влади. Зокрема консультації є особливо актуальними на етапах розробки державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Наведені заходи доцільно реалізовувати шляхом: проведення спільно з громадськістю консультацій, інтерактивних (наприклад, через веб-платформи) або особистих зустрічей (наприклад, фокус-групи, комітети, публічні дискусії, експертні семінари і т. п.) з метою обговорення питань розробки, впровадження та оцінювання результатів застосування державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; впровадження механізмів відстеження прогресу, такі як опитування, онлайн-опитування або анкети, збору інформації про зацікавленість, а також збір пропозицій від зацікавлених сторін; відкриті пленарні засідання або засідання комітетів, які працюють у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, для ведення дискусій в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Активне залучення до участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору стосується співпраці та здійснення спільних обов'язків на всіх етапах процесу прийняття рішень як вищої форми участі (наприклад, визначення порядку денного, визначення питання, розробку документів, прийняття рішень та їх виконання, делегування конкретного завдання). Воно включає представників громадськості, які займають місце за столом поруч із

представниками державних органів. Ініціатива може надходити від обох сторін. З одного боку, необхідно укласти угоду про загальні цілі процесу, а з іншого – представники громадськості повинні мати можливість зберігати свою незалежність, а також виступати та агітувати за рішення, прийняття яких вони прагнуть.

Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору може реалізовуватись на всіх етапах, проте особливо актуальною така участь є під час розробки державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору або реалізації такої політики та навчання. Зокрема наведене доцільно реалізовувати шляхом: утворення робочої групи або комітету, що сформовано у формі постійної або спеціальної експертної групи для надання консультацій з питань охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; спільної розробки нормативних документів, зокрема, участі у підготовці частини законодавчого процесу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; спільного прийняття рішень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; стратегічного партнерства, за умови якого громадськість та державні органи створюють партнерство для реалізації державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Діалог є основною формою співпраці громадськості та органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору і повинен призводити до результатів, узгоджених сторонами, зокрема шляхом: постійного проведення громадських слухань та форумів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору за участю зацікавлених сторін (замість розгляду конкретних питань); утворення міжгалузевих рад за участю громадськості щодо питань у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору щодо конкретних питань; співпраці представників центральних органів влади з громадськості щодо питань у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору; проведення заходів, спрямованих на розвиток потенціалу та підвищення обізнаності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та участі громадськості.

Зворотний зв'язок з боку державних органів та засоби правового захисту в разі недотримання гарантій співучасті чи їх порушення є одним з ключових елементів забезпечення довіри у системах участі громадськості та органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Підтримувати правове середовище та сприяти практиці співучасті громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можуть документи, у яких викладено чіткі вказівки та основи надання зворотного зв'язку та звернення до засобів правового захисту у разі виявлення невідповідностей. Безумовно, у якості належної практики, державами передбачено вжиття заходів у разі недотримання органами влади цих процедур.

Упродовж останніх років міжнародні та європейські стандарти участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору значно розвинулися у прагненні зміцнити гарантії співучасті. Право участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору підкреслюється в багатьох обов'язкових та необов'язкових до виконання документах, а міжнародні стандарти не двозначно підтримують думку про те, що участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є правом, яке необхідно регулювати та реалізовувати, а не залишати на розсуд представників влади. Окрім того, документами передбачено вирішення країнами широкого кола проблем з метою сприяння участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, наприклад, проблем доступу до інформації та загальної рівності, визнаючи істотну роль громадськості в участі в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору, забезпечуючи можливість участі соціально незахищених груп, специфіку співучасті у прийнятті екологічно значущих рішень та сприятливу законодавчу базу для ефективної участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Також на глобальному рівні, зокрема, на європейському рівні право на участь у вирішенні громадських справ, і є право участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, недвозначно передбачено для кожної особи, без виключень та необґрунтованих обмежень. Більш того, будь яка зацікавлена особа, безпосередньо або через організацію, повинна мати змогу зробити свій внесок у розвиток державної політики та законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Участь окремих осіб та громадських організацій у процесі формування державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та прийняття рішень не тотожна участі у політичній діяльності. Ці напрями мають розрізнятися у законодавстві, таким чином лімітуючи кількість будь-яких ситуацій, у яких участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у процесі прийняття рішень обмежується в межах визначення певної діяльності.

До найбільш релевантних аспектів в контексті участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору належить: участь шляхом збору та передачі поглядів різних членів громадськості та зацікавлених громадян через громадські організації з метою здійснення впливу на процес прийняття рішень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; довіра та відкритістьв процесі участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; відповідальність та прозорість як з боку громадськості, так і з боку

державних органів на всіх етапах діяльності; незалежність та неупередженість під час участі участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, свобода у переслідуванні їх цілей, прийняття рішень та діяльності; відсутність дискримінації, однакове ставлення до усіх осіб, включаючи представників меншин, соціально-незахищених верств, вразливих чи соціально-відчужених осіб чи груп. які бажають прийняти участь участі в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Існує недвозначний зв'язок між можливістю участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору сприятливими умовами для робота громадських організацій. Закони та практики забезпечують сприятливе середовище для громадськості (як і наслідок, для участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору), якщо в них закладено повагу до фундаментальних прав та свобод об'єднання, свободу зборів, свободу самовираження та захист прав людини. Сприятлива законодавча база лімітує здатність державних органів перешкоджати реалізації основних прав людини та на вільне заснування та роботу, а також обмежувати доступ до ресурсів.

Проведений аналіз нормативного регулювання гарантій участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору європейських країн свідчить про існування загальних основ участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, та окреслює важливі елементи:

1. У процесі прийняття рішень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору усі мають бути проінформованими та з усіма мають бути проведені консультації. Можливість участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного

повітря та безпеки повітряного простору надається різноманітним групам. Для сприяння та заохочення залучення таких груп мають бути обрані відповідні способи, які надають можливість кожному приймати участь в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, наприклад людям з інвалідністю та літнім громадянам.

2. Громадськість відіграє вирішальну роль у процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; зокрема громадські організації можуть сприяти участі громадськості публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, представляти інтереси своїх членів та зацікавлених осіб, постійно інформувати їх про процес прийняття рішень у процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та його результати.

3. Громадськість повинна мати доступ до проєктів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору вже на найпершому етапі їх розробки та у подальших редакціях.

4. Час, виділений на участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, повинен визначатися з урахуванням проведення відповідних консультацій.

5. Забезпечення зворотного зв’язку для учасників процесу публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору підвищує довіру та посилює залучення. Це також заохочує прихильність громадськості та її участь у подальших процесах в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

6. Проведення оцінювання процесу участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору для покращення майбутніх процесів та поширення досвіду застосування креативних моделей.

7. Щоб підтримати участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на всіх етапах процесу, можуть використовуватися різні інструменти та механізми. рішення про їх використання повинне прийматися на початку процесу для забезпечення вибору найбільш доцільних.

8. Щоб забезпечити обізнаність громадськості про процес участі в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у прийнятті рішень, слід використовувати різні інструменти (наприклад, компанії, веб-сайти тощо).

9. З метою сприяння процесу та залучення громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору державні органи мають використовувати інструменти електронної участі. Загалом такі інструменти розробляються у формі зручної для використання платформи з простими механізмами надання доступу до даних та їх повторного використання, у тому числі передбачають можливість проведення електронних консультацій (що містять інформацію про процес складання проекту документа у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, місце для коментарів, дані про контактну особу та інші пов’язані матеріали), та мають призначену команду з осіб, відповідальних за постійне оновлення інформації.

Варто вказати, що нашою державою активно підтримується будь яка ініціатива, пов’язана з участю громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Відповідно до Постанови КМУ від 14 серпня 2019 р. № 82783 до складу комісії з питань здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря та управління якістю атмосферного повітря входять представники громадських об’єднань, що провадять свою діяльність у межах зони або агломерації (за згодою). Відповідно до Наказу Міндовкілля № 261 від 20.04.2021 р. [134] утворено Міжвідомчу комісію з питань здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря, до складу

комісії входить 22 осіб, 1 особа-представники громадськості (що складає менше 5 % від чисельного складу).

Певним чином виділяється склад комісії Київської зони, адже представників громадськості до складу не включено. Протилежним чином виділяється склад Запорізької зони, до якої входить найбільша кількість представників громадськості. Разом з тим, додаткових коментарів потребує персональний склад комісії Дніпропетровської зони та агломерації Дніпро, Маріуполь і Запоріжжя. До складу комісії Дніпропетровської зони включено Голову громадської екологічної ради при облдержадміністрації, який фактично представляє інтереси 19 громадських організацій. До складу комісії агломерації міста Дніпро включено представника громадської екологічної ради при Дніпровській міській раді, який представляє інтереси 34 громадських організацій. До складу комісії агломерації Маріуполь входить делегований член Зеленої ради при виконавчому комітеті Маріупольської міськради, який представляє інтереси 23 громадських організацій. До складу комісії агломерації Запоріжжя входить Голова громадської ради при виконавчому комітеті Запорізької міської ради, який представляє інтереси 37 громадських організацій. Незважаючи на ці обставини, колективні представники громадськості під час винесення рішень мають один голос.

Також участь громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики забезпечується роботою громадських рад при Міндовкіллі, Держекоінспекції України, інших міністерств, агентств на національному рівні, а також роботою громадських екологічних рад при державних обласних адміністраціях, територіальних органах Держекоінспекції, виконкомах міських рад.

Закон України «Про громадські об’єднання» [161] закріплює таке визначення «Громадського об’єднання» – добровільне об’єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав та свобод. задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних та інших інтересів. Громадське об’єднання може

здійснювати зі статусом юридичної особи або без такого статусу. Громадське об'єднання зі статусом юридичної особи є непідприємницьким товариством, основною метою якого не є одержання прибутку. Кожне громадське об'єднання розробляє свій статут, де зазначено головну мету організації та основні напрямки діяльності [161].

Тому варто відзначити, що ті неурядові громадські організації, які за нашою думкою є ключовими гравцями, значну частку своєї роботи витрачають на вирішення проблем охорони та управління якістю повітря. Кожна з організацій має своє бачення вирішення проблем охорони атмосферного повітря та займає свою нішу у даному процесі.

Громадська організація «Зелений світ-Друзі Землі» [141] має великий досвід у сфері моніторингу та управління якістю атмосферного повітря в Україні. Свій початок громадська організація бере з неформального об'єднання «SOS», яке було створено на початку 70-х у Дніпрі. Офіційно організація була зареєстрована у 1997 році та першочергово фокусувало увагу у сфері сталого розвитку. Члени організації приділяли особливої уваги роботі з органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування з питань екологічної політики, поширення відновлюваних джерел енергії та екологічно чистих технологій, впровадження національного та міжнародного екологічного законодавства. Так, члени «Зеленого світу» стали ініціаторами створення громадської екологічної ради при Дніпропетровській обласній державній адміністрації.

Спеціалісти «Зеленого світу» стали ініціаторами включення цілі щодо розбудови системи автоматизованого моніторингу параметрів довкілля області до Дніпропетровської обласної комплексної програми (стратегії) екологічної безпеки та запобігання змінам клімату на 2016-2025 роки [248]. Також фахівці громадського об'єднання взяли участь у розробці проєкту Положення про систему моніторингу довкілля Дніпропетровської області. Зараз робота «Зеленого світу» поширюється на території Дніпропетровської області та всієї України [248].

Система громадського моніторингу якості повітря EcoCity - це проєкт зародився ініціативою активістів та винахідників у 2018 році у м. Івано-Франківськ та за 4 роки поширився територією усіх регіонів України. Зараз EcoCity- це найбільша мережа , що об'єднує понад 600 встановлених станцій громадського моніторингу якості повітря [248].

За останні 4 роки команда EcoCity за підтримки чеської неурядової організації «Arnika» та інших партнерів реалізувала декілька інновацій громадського моніторингу якості повітря. Мережа EcoCity не обмежується моніторингом вмісту дрібнодисперсного пилу фракції PM 2.5 та PM 10, а активно працює над усім переліком пріоритетних забруднюючих речовин ВООЗ [248]. Зараз станції проєкту EcoCity здатні оцінювати якість повітря з 19 забруднюючими речовинами, серед яких приземний озон, чадний газ, діоксид азоту та леткі органічні сполуки. Спільними зусиллями розроблено 8 різних типів станцій громадського моніторингу, включно з мобільною станцією Sapphire 32 та indoor-станцію з функцією «розумного будинку». Молодий український винахідник та учасник проєкту Дмитро Обухов створив спеціалізовану операційну систему громадського моніторингу Environment OS, яка дозволить впровадити алгоритм оповіщення населення у моделі SmogAlarm [8].

З вересня 2021 року мережа EcoCity спільно з проєктом «Чисте повітря для України» реалізує програму розширеної відповідальності та запроваджено технічне обслуговування громадських станій моніторингу повітря. У серпні 2021 року спільно з КП «Центр екологічного моніторингу» ДОР розпочато комплексні дослідження якості та стабільності результатів моніторингу – так званий «метрологічний колокаційний експеримент», який базується на методології ERA USA [8].

Українська мережа громадського моніторингу якості повітря EcoCity розвиває активні партнерські стосунки з інституціями громадського суспільства та академічними спільнотами. Щомісяця електронною картою

якості повітря (www.eco-city.org.ua) користуються понад 20 тис. користувачів та органи місцевого самоврядування у містах України.

Громадська організація «Save Dnipro» 89 розпочала свою роботу у 2017 році (перші декілька років як ініціативне неформальне об'єднання) та за 4 роки суттєво вплинула на поширення інформації про якість атмосферного повітря України. Команда «Save Dnipro» досягла цього результату через екологічний бот SaveEcoBot, призначений для поширення екологічної інформації у соціальних мережах т месенджерах (Telegram, Viber, Facebook Messenger), та мапи якості повітря [8].

Варто зазначити, що до розвитку моніторингу та управління якістю повітря (у формах участі громадського суспільства) залучено багато громадських організацій та ініціатив по всій Україні. Для детального розуміння предмету цього дослідження рекомендуємо ознайомитися та дослідити досвід та активності інших громадських організацій, серед них:

Центр екологічних ініціатив «Екодія» 90 – це громадська організація, яка базується у місті Києві, проте сфера її впливу поширюється за межі Київської області. Основним напрямком роботи є аналіз можливостей запровадження європейського законодавства та стандартів охорони та моніторингу довкілля, аналіз звітів з оцінки впливу на довкілля підприємств, дозволів на викиди в атмосферне повітря, комунікація з органами виконавчої влади щодо удосконалення діючого законодавства у сфері моніторингу [8].

Громадська організація «Дзиґа» – це громадська організація, сфера діяльності якої поширюється на територію міста Запоріжжя. Члени організації опікуються питаннями моніторингу довкілля, розбудови громадської системи моніторингу атмосферного повітря, змін клімату, озеленення. Ця громадська організація має нетривіальний адвокатської компанії, щодо відновлення роботи пересувної лабораторії моніторингу якості повітря. а також входять до складу Комісії з питань здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря та управління якістю атмосферного повітря агломерації Запоріжжя [8].

Коаліція громадських організацій «Досить труїти Кривий Ріг» -це об'єднання 19 інституцій громадського суспільства. Основна робота коаліції направлена участь у громадських обговореннях звітів з ОВД та громадських обговореннях перед отриманням дозволів на викиди забруднюючих речовин.

Рухи «Харків без коксохіму» та «Анти КОКСОХІМ» – неформальне об'єднання екологічних активістів міста Харкова, об'єднаних спільними діями проти забруднення довкілля, що спричиняє так званий «Харківський коксохімічний завод» та інші промислові підприємства на прилеглих територіях. Ці рухи накопичили великий практичний досвід ведення інформаційної та адвокаційної компанії проти промислового забруднення, а також виявлення та поширення в інформаційному просторі екологічних злочинів у місті Харків [8].

Отже, підсумовуючи наведене варто вказати, що до основних принципів участі громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору варто віднести: принципи відкритості та доступності; принцип прозорості; принцип неупередженості та незалежності; принципи відповідальності та ефективності; принципи відсутності дискримінації.

У Законі України «Про оцінку впливу на довкілля» визначено, що громадськість – одна чи більше фізичних або юридичних осіб, їх об'єднання, організації або групи. У цьому сенсі у питаннях охорони та захисту довкілля доцільно розглядати можливість участі не тільки громадських організацій (формалізованих інститутів громадського суспільства), а й громадян, що керуються власною громадською позицією та ініціативою [206].

Для посилення участі громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, ми рекомендуємо звернути увагу на такі інструменти: розвиток екологічної просвіти (організація цікавих заходів із залученням професійних сторітелерів та інфлюенсерів для доступної, цікавої подачі інформації; активне висвітлювання роботи не тільки діяльності та успіхів громадських об'єднань,

а й персоніфікованих боротьби за чисте повітря для всіх. Широке висвітлення цієї інформації допоможе сформувати у населення чітку громадську позицію та відчуття вагомості думки кожної персоналії. Це допоможе перейти до наступного кроку – долучення до роботи громадських організацій. локальне командо утворення тощо; прозорість та публічність політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору органів влади та місцевого самоврядування, доступ до публічної інформації від кожного із суб'єктів моніторингу та промислових об'єктів, можливість проведення відкритого діалогу.

З позиції колективної участі громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору слід зазначати, що екологічний громадський рух в цілому можна охарактеризувати як достатньо розвинений. Проте тан екологічного руху Донеччини, Луганщини, Автономної Республіки Крим та інших окупованих територій наразі оцінити важко. Це пов'язано з російсько-українською війною та незаконною окупацією частин українських територій. Важливим завданням найближчих років є: посилення роботи у напрямку екологічної освіти; проведення широких інформаційних компаній та привернення уваги громадян до проблем довкілля в цілому та якості атмосферного повітря зокрема; проведення спеціальних інформаційних компаній щодо необхідності розбудови державної, регіональної та громадської систем моніторингу стану та якості атмосферного повітря.

На нашу думку, активна участь громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, експертів та вчених допоможе забезпечити прозору та ефективну реалізацію державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Висновки до другого розділу

У другому розділі вирішено наукове завдання із здійснення характеристики системи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Задля досягнення поставленого завдання : здійснено характеристику системи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; визначено сутність поняття та структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; охарактеризовано форми участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати ряд авторських висновків.

1. Обґрунтовано доцільність класифікувати суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України на: 1) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору.

Проведений аналіз суб'єктів першої групи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, а саме суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря, дозволив дійти висновку, що до ці суб'єкти утворюють систему, яка складається із суб'єктів загальної та спеціальної компетенції.

До суб'єктів з загальною компетенцією віднесено Президента України, Раду національної безпеки і оборони України, Верховну Раду України, в

межах якої функціонує Комітет Верховної Ради України з питань екологічної політики та природокористування.

До суб'єктів зі спеціальною компетенцією віднесено: Кабінет Міністрів України; центральні органи виконавчої влади, що реалізують політику у сфері охорони природного навколишнього середовища; що забезпечують формування державної політики у сфері охорони здоров'я; що реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я; органи місцевого самоврядування: місцеві державні адміністрації, Рада міністрів Автономної Республіки Крим; 4) інші центральні та місцеві органи державної влади.

Суб'єкти моніторингу класифіковано на: 1) державні (МОЗ, ДСНС, ДАЗВ); 2) муніципальні (орган виконавчої влади з питань охорони навколишнього природного середовища, обласні, державні адміністрації, виконавчі органи міських рад); 3) відомчі (підприємства, установи, організації).

Доведено, що суб'єкти другої групи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, а саме до суб'єктів, до компетенції яких входить безпека повітряного простору України варто розподілити на дві складові: із загальною компетенцією та спеціальною компетенцією.

До суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору України із загальною компетенцією віднесено: Президента України, Верховну Раду України. До суб'єктів із спеціальним статусом слід віднести: Кабінет Міністрів України, Міністерство оборони України, Міністерство розвитку громад, територій та інфраструктури України, інші міністерства та центральні органи виконавчої влади, Державну авіаційну службу України, Украероруx, Підрозділ ОЦВС організації повітряної служби України, авіакомпанії, аеропорти та інші користувачі повітряного простору.

2. Запропоновано відобразити структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення

охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України за найбільш узагальненою моделлю, яка містить такі елементи: 1) ідентифікація суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (момент утворення суб'єкта взаємодії, його цілі та призначення); 2) принципи правового статусу суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, 3) компетенційно-правомочний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпеченням охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; 5) гарантійний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Вказано, що окремим елементом адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено принципи такого статусу, оскільки принципи є тими основоположними, відправними ідеями, концептом, що визначають побудову усього адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та їхньої діяльності. Відзначено, що чітко та системно на сучасному етапі в адміністративно-правовому законодавстві не закріплено принципів формування адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що є актуальним напрямом подальшого удосконалення правового регулювання. У зв'язку з наведеним, запропоновано такі принципи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору: верховенство права, рівність, відкритість, прозорість, публічність тощо.

Наступним елементом адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено повноваження. Вказано, що фізичні особи володіють доволі широкими правами у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, до таких прав віднесено конституційні права на звернення до органів публічного управління з питань охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, створення громадських об'єднань. участь у держаному та суспільному житті щодо питань охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тощо. Представники громадськості у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору реалізують у ході взаємодії з органами публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору коло відповідальних прав та виконують обов'язки у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Компетенція органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, інших представників держави у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, на сьогодні. як і усі інші аспекти адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, не є належним чином визначено. Зокрема окремі норми щодо повноважень органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору щодо взаємодії з громадськістю хаотично передбачені у різних нормативно-правових актах. Зазначене потребує більш чіткої регламентації та уваги з боку законодавця.

Відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного

простору виокремлено, як окремий структурний елемент адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Зауважено, як і у всіх інших елементах досліджуваного адміністративно-правового статусу, адміністративно-правове регулювання відповідальності суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є недостатньо розвиненим.

Визначено, що спеціальних норм, які би утворювали єдину систему (інститут) правового регулювання відповідальності за порушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, визначили види, підстави, міру, особливості відповідальності саме у визначеній сфері, на сьогодні немає. Унормування юридичної відповідальності суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору саме за порушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору відбувається досить фрагментарно.

Констатовано, що відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виконує ряд основних функцій: стимулюючу; превентивну; компенсаційну; каральну.

Визначено, що підставою накладення юридичної відповідальності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є факт вчинення караного діяння або встановлення уповноваженими органами публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору факту наявності триваючого порушення, з урахуванням ступеня суспільної небезпеки відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору різна. Вона може бути як дисциплінарною, адміністративною, цивільно-правовою, так і кримінальною.

Зазначено, що серед названих видів юридичної відповідальності найбільш виразно виділяється адміністративна відповідальність, адже фактів порушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору фіксується значно більше порівняно з іншими видами відповідальності. Ця обставина також обумовлена й тим, що найбільш поширеними видами недотримання і порушення вимог законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є діяння (як дії, так і бездіяльність), які мають характерні ознаки, що дозволяють кваліфікувати їх як адміністративні правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Останні відрізняються від інших правопорушень низькою кваліфікуючих ознак, до яких доцільно віднести такі: від дисциплінарних проступків вони відрізняються, як правило. відсутністю трудових відносин між правопорушником і суб'єктами притягнення до юридичної відповідальності, а від кримінальних – більш низьким ступенем суспільної небезпечності і меншою вагою наслідків вчиненого діяння. Проте з початку війни саме ця складова є найбільш вразливою у своєму твердженні. Утім головною відмінністю адміністративних правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є закріплення їх складів і кваліфікуючих ознак саме законодавством про адміністративні проступки.

Доведено, що адміністративна відповідальність у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є активною публічно-правовою формою реагування держави на адміністративні правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які справляють негативний антропогенний вплив на атмосферне повітря та повітряний простір шляхом суттєвого погіршення його якості, що виражається в застосуванні до суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору адміністративного примусу у вигляді конкретних адміністративних покарань, передбачених санкціями порушених норм, і

одночасно їх специфічний обов'язок нести несприятливі наслідки, пов'язані із застосуванням зазначених заходів.

Вказано, що адміністративне порушення вимог законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору несе суттєву загрозу охоронним суспільним відносинам в частині реалізації конституційних прав громадян на здорове довкілля, достовірну інформацію про його стан тощо.

Визначено, що особливостями законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є насамперед те, що склади адміністративних правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору передбачені не лише Кодексом України про адміністративні правопорушення, хоча вони складають переважну їх частину. Зокрема, КУпАП передбачено адміністративну відповідальність за такі порушення правил, норм і стандартів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору:

– випалювання стерні, луків, пасовищ, ділянок із степовою, водно-болотною та іншою природною рослинністю, рослинності або їх залишків та опалого листя на землях сільськогосподарського призначення, у смугах відводу автомобільних доріг і залізниць, у парках, інших зелених насадженнях та газонів у населених пунктах без дотримання порядку, встановленого центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища (ч. 1 статті 77-1 КУпАП), а також ті самі дії, вчинені в межах територій та об'єктів природно-заповідного фонду (ч. 2статті 77-1 КУпАП);

– викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря без дозволу спеціально уповноваженого органу виконавчої влади або недодержання вимог, передбачених наданим дозволом, інші порушення порядку здійснення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря або перевищення технологічних нормативів допустимого викиду забруднюючих речовин

стаціонарних джерел під час експлуатації технологічного устаткування, споруд і об’єктів (ч. 1 статті 78 КУпАП);

– порушення порідку здійснення діяльності, спрямованої на штучні зміни стану атмосфери і атмосферних явищ у господарських цілях (статті 78-1 КУпАП);

– введення в експлуатацію нових і реконструйованих підприємств, споруд та інших об’єктів, які не відповідають вимогам щодо охорони атмосферного повітря (ч. 1 статті 79 КУпАП);

– порушень правил експлуатації, а також невикористання встановлених, устаткування, апаратури для очищення і контролю викидів в атмосферу (ч. 2 статті 79 КУпАП);

– порушення правил недопущення та запобігання витокам і викидам озоноруйнівних речовин та фторованих парникових газів (стаття 79-2 КУпАП);

– випуск в експлуатацію автомобілів, літаків, суден та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи (стаття 80 КУпАП);

– експлуатація громадянами автомототранспортних та інших пересувних засобів і установок, у яких вміст забруднюючих речовин у відпрацьованих газах, а також рівень впливу фізичних факторів, здійснюваного ними під час роботи, перевищують установлені нормативи (стаття 81 КУпАП);

– порушення вимог щодо поводження з відходами під час їх збирання, перевезення, зберігання, утилізації, знешкодження, видалення або захоронення (стаття 82 КУпАП);

– порушення правил ведення первинного обліку та здійснення контролю за операціями поводження з відходами або неподання чи подання звітності щодо утворення, використання, знешкодження та видалення

відходів з порушенням встановлених строків, а також само порядку подання такої звітності (стаття 82-1 КУпАП);

– надання завідомо неправдивих чи неповних відомостей про вплив на довкілля планованої діяльності, порушення встановлених законодавством вимог щодо здійснення оцінки впливу на довкілля, у тому числі порядку інформування громадськості та порядку проведення громадського обговорення і врахування його результатів (ч. 1 статті 91-5 КУпАП);

– недотримання під час провадження господарської діяльності, експлуатації об'єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, у тому числі з видобуванням ресурсів корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин, екологічних умов, передбачених у висновку з оцінки впливу на довкілля, рішенні про провадження планованої діяльності та проектах будівництва, розширення, перепрофілювання, ліквідації (демонтажу) об'єктів, інших втручань у природне середовище і ландшафти, у тому числі з видобуванням корисних копалин, використанням техногенних родовищ корисних копалин, а також змін у цій діяльності або подовження строків її провадження – до моменту забезпечення виконання таких екологічних умов (ч. 2 статті 91-5КУпАП);

– порушення оператором установки вимог законодавства у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, зокрема: невиконання обов'язку щодо державної реєстрації установки або внесення змін до записів Єдиного реєстру з моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів; неподання плану моніторингу, плану моніторингу із змінами, звіту про вдосконалення, звіту про оператора, що за результатами верифікації визнано задовільним, та верифікаційного звіту в установленому законодавством порядку; надання верифікатору чи центральному органу виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища, у сфері моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів, завідомо недостовірних чи неповних

відомостей, пов’язаних із здійсненням оператором моніторингу викидів парникових газів; невиконання затвердженого плану моніторингу, плану моніторингу із змінами (ч. 1 статті 91-6 КУпАП), а також повторне вчинення тих самих порушень. за яке особу вже було піддано адміністративному стягненню (ч. 2 статті 91-6 КУпАП);

– порушення верифікатором процедури верифікації звіту оператора про викиди парникових газів (ч. 1 статті 172-1-2 КУпАП), а також ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за порушення, передбачене частиною першою цієї статті (ч. 2 статті 172-1-2 КУпАП);

– порушення встановлених законодавством процедури та строків здійснення оцінки впливу на довкілля, втручання у підготовку та надання висновку з оцінки впливу на довкілля, втручання у підготовку та надання висновку з оцінки впливу на довкілля чи рішення про врахування результатів оцінки транскордонного впливу на довкілля, відмова уповноваженим законом територіальним органом, уповноваженим законом центральним органом виконавчої влади у видачі висновку з оцінки впливу на довкілля з підстав, не встановлених законом (ч. 1 статті 172-9-2 КУпАП), а також ті самі дії, вчинені особою, яку протягом року було піддано адміністративному стягненню за порушення. передбачене частиною першою цієї статті (ч. 2 статті 172-9-2 КУпАП);

– невиконання законних розпоряджень чи приписів, інших законних вимог посадових осіб органів, які здійснюють державний контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища, використання природних ресурсів, радіаційної безпеки та охорону природних ресурсів, надання їм необхідної інформації або надання неправдивої інформації, вчинення інших перешкод для виконання покладених на них обов’язків (стаття 188-5 КУпАП).

Вказано, що з кожним роком кількість складів вчинених адміністративним законодавством щодо правопорушень у сфері охорони

атмосферного повітря та безпеки повітряного простору свідчить про негативну деліктологічну ситуацію у названій сфері правового регулювання.

Акцентовано увагу, що загалом збройна агресія з боку російської федерації внесла суттєві корективи до роботи Держекоінспекції, як органу, який спрямовує свою діяльність на реалізацію державної політики із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері охорони навколишнього природного середовища, раціонального використання, відтворення і охорони природних ресурсів. Відтак, постановою Кабінету Міністрів України від 20.03.2022 р. № 326 затверджено Порядок визначення шкоди та збитків, завданих Україні внаслідок збройної агресії Російської Федерації, зокрема: шкода, завдана атмосферному повітрю, - напрям, що включає шкоду, завдану викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря. Основним показником, який оцінюється, є обсяг неорганізованих викидів.

Проведений аналіз чинного адміністративно-делікатного законодавства щодо забезпечення охорони атмосферного повітря, а також практики його реалізації засвідчив можливість поділу адміністративних проступків, що вчиняються у сфері охорони атмосферного повітря, на такі види:

- адміністративні правопорушення, пов’язані із випалюванням насаджень (стаття 77-1 КУпАП);
- адміністративні правопорушення, пов’язані із стаціонарними джерелами забруднення (статті 78, 78-1, 79 КУпАП);
- адміністративні правопорушення у сфері моніторингу, звітності та верифікацій викидів парникових газів (статті 79-2, 91-6 та 172-1 КУпАП);
- адміністративні правопорушення, пов’язані із пересувними джерелами забруднення (статті 80 та 81 КУПАП);
- адміністративні правопорушення вимог щодо поводження з відходами (статті 82 та 82-1 КУпАП);
- адміністративні правопорушення у сфері оцінки впливу на довкілля (статті 91-5 та 172-9-2 КУпАП);

- адміністративні правопорушення за невиконання законних розпоряджень чи приписів посадових осіб органів державного контролю у галузі охорони атмосферного повітря (стаття 188-5 КУпАП).

Вказано, що КУпАП не передбачає окремої глави, яка б встановлювала відповідальність за правопорушення у сфері повітряного простору, утім склади таких правопорушень безпосередньо передбачені главою 10 Особливої частини КУпАП «Адміністративні правопорушення на транспорті, в галузі шляхового господарства і зв'язку». Крім того положення глави 10 дає вказують на те, що такі склади адміністративних правопорушень на авіаційному транспорті, як: ст. 111 КУпАП «Порушення правил безпеки польотів»; ст. 112 КУпАП «Порушення правил поведінки на повітряному судні»; ст. 113 КУпАП «Порушення правил міжнародних польотів»; ст. 120 КУпАП «Порушення правил пожежної безпеки на залізничному, морському, річковому і повітряному транспорті»; ст. 133 КУпАП «Порушення правил перевезення небезпечних речовин і предметів на транспорті»; ст. 135-1 КУпАП «Підроблення проїзних квитків і знаків поштової оплати»; ст. 137 КУпАП «Порушення правил, спрямованих на забезпечення схоронності вантажів на повітряному транспорті».

Аналіз норм чинного законодавства дав підстави зробити висновок, що доцільно поділити адміністративних проступків, що вчиняються у сфері безпеки повітряного простору, на такі види:

- адміністративні правопорушення, пов'язані з безпекою використання транспорту;
- адміністративні правопорушення, пов'язані з експлуатацією повітряних суден.

Характерними ознаками адміністративної відповідальності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з огляду на вище викладене визначено такі:

1) такий різновид відповідальності є особливою публічно-правовою формою реагування держави на адміністративні правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

2) встановлюється лише за вчинення тих адміністративних проступків, які справляють негативний антропогенний вплив на атмосферне повітря та повітряний простір;

3) норми адміністративно-деліктного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору передбачені не лише Кодексом України про адміністративні правопорушення, але й іншими нормативно-правовими актами, зокрема Повітряним кодексом України;

4) виражається у застосування до суб'єктів, винних у вчиненні адміністративних проступків у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору адміністративного примусу у вигляді конкретних адміністративних покарань, передбачених санкціями порушених норм;

5) передбачає обов'язок нести несприятливі наслідки, пов'язані із застосуванням заходів адміністративної відповідальності;

6) передбачає застосування до винного суб'єкта як адміністративних стягнень;

7) має за мету відновлення природного стану атмосферного повітря та повітряного простору та відшкодування заподіяної матеріальної шкоди, завданої державі та суспільству.

Вказано, що останнім елементом адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є гарантійний елемент адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, який доцільно визначити як сукупність визначених у чинному законодавстві спеціальних правових та інших засобів забезпечення

стабільності та ефективної діяльності суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, дотримання загальних стандартів взаємодії громадського суспільства держави у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, а також охорони прав та інтересів кожної із суб'єктів.

Зазначено, що серед правових гарантій адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору варто виокремити дві групи: 1) нормативно-правові гарантії адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які складають норми-принципи, юридичні обов'язки, юридичну відповідальність; 2) організаційно-правові гарантії адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що містять адміністративно-правовий механізм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, а саме систему відповідних органів, суб'єктів. що уповноважені реалізовувати та забезпечувати охорону атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та основних її принципів, інститутів та прав і інтересів сторін, суд тощо.

Зроблено висновок, що в цілому характеризуючи специфіку нормативно-правової врегульованості змісту адміністративної-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, слід визначити недостатню її наповненість саме спеціальними адміністративної-правовими нормами, які визнають безпосередньо особливості статусу кожного суб'єкта як учасника цих правовідносин, особливості прав та

обов’язків, завдань, відповідальності, принципів адміністративно-правового статусу у окресленій сфері, що досліджується нами у роботі.

3. Складовими механізму оптимальної моделі участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено: доступ до актуальної, точної та своєчасної інформації щодо процесу, проектів документів, довідкових документів та політиків, які приймають рішення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; публікація досліджень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з метою розуміння проблеми та розробки пропозицій щодо її вирішення; документи, що містять питання та відповіді, отримані з мережі Інтернет або через інші канали з метою надання інформації, у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору представленої у формі запитань та відповідей; веб-сайт органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з повним доступом до ключових документів та оголошення про публічні заходи та можливості участі, які іноді включають можливість моніторингу витрат державних органів та політичного впливу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; сповіщення електронною поштою про можливість участі у публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; заходи з підвищення обізнаності з метою створення можливостей для участі громадськості у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; інтернет-трансляції засідань. зустрічей та дебатів, які дозволяють громадянам отримувати інформацію у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в режимі реального часу.

Обґрунтовано, що консультативний рівень включає запрошення громадськості до висловлення свої думок, коментарів, поглядів та відгуків щодо конкретного документа чи порядку денного у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Тоді як державний

орган. як правило, визначає перелік питань, щодо яких проводяться консультації, процес повинен також дозволити залучення даних з інших питань, що містяться в проєкті такого документа. Консультації можуть бути організовані різноманітними способами, проте повинні характеризуватися чітко визначеним порядком, включенням всіх осіб, яких стосується проєкт, та достатньою кількістю часу для подання зауважень і зворотного зв'язку від державного органу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Це характеризується як реактивний спосіб участі громадськості у публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, оскільки громадськість залучається на вимогу органів державної влади. Зокрема консультації є особливо актуальними на етапах розробки державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Доведено, що наведені заходи доцільно реалізовувати шляхом: проведення спільно з громадськістю консультацій, інтерактивних (наприклад, через веб-платформи) або особистих зустрічей (наприклад, фокус-групи, комітети, публічні дискусії, експертні семінари і т. п.) з метою обговорення питань розробки, впровадження та оцінювання результатів застосування державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; впровадження механізмів відстеження прогресу, такі як опитування, онлайн-опитування або анкети, збору інформації про зацікавленість, а також збір пропозицій від зацікавлених сторін; відкриті пленарні засідання або засідання комітетів, які працюють у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, для ведення дискусій в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Вказано, що активне залучення до участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору стосується співпраці та здійснення спільних обов'язків на всіх етапах процесу прийняття рішень як вищої форми участі (наприклад,

визначення порядку денного, визначення питання, розробку документів, прийняття рішень та їх виконання, делегування конкретного завдання). Воно включає представників громадськості, які займають місце за столом поруч із представниками державних органів. Ініціатива може надходити від обох сторін. З одного боку, необхідно укласти угоду про загальні цілі процесу, а з іншого – представники громадськості повинні мати можливість зберігати свою незалежність, а також виступати та агітувати за рішення, прийняття яких вони прагнуть.

Доведено, що участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору може реалізовуватись на всіх етапах, проте особливо актуальною така участь є під час розробки державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору або реалізації такої політики та навчання. Зокрема наведене доцільно реалізовувати шляхом: утворення робочої групи або комітету, що сформовано у формі постійної або спеціальної експертної групи для надання консультацій з питань охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; спільної розробки нормативних документів, зокрема, участі у підготовці частини законодавчого процесу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; спільного прийняття рішень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; стратегічного партнерства, за умови якого громадськість та державні органи створюють партнерство для реалізації державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Акцентовано увагу, що діалог є основною формою співпраці громадськості та органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору і повинен призводити до результатів, узгоджених сторонами, зокрема шляхом: постійного проведення громадських слухань та форумів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору за участю зацікавлених сторін (замість розгляду конкретних питань); утворення міжгалузевих рад за участю

громадськості щодо питань у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору щодо конкретних питань; співпраці представників центральних органів влади з громадськості щодо питань у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; проведення заходів, спрямованих на розвиток потенціалу та підвищення обізнаності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та участі громадськості.

Констатовано, що зворотний зв'язок з боку державних органів та засоби правового захисту в разі недотримання гарантій співучасті чи їх порушення є одним з ключових елементів забезпечення довіри у системах участі громадськості та органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Підтримувати правове середовище та сприяти практиці співучасті громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можуть документи, у яких викладено чіткі вказівки та основи надання зворотного зв'язку та звернення до засобів правового захисту у разі виявлення невідповідностей. Безумовно, у якості належної практики, державами передбачено вжиття заходів у разі недотримання органами влади цих процедур.

Вказано, що упродовж останніх років міжнародні та європейські стандарти участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору значно розвинулися у прагненні зміцнити гарантії співучасті. Право участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору підкреслюється в багатьох обов'язкових та необов'язкових до виконання документах, а міжнародні стандарти не двозначно підтримують думку про те, що участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є правом, яке необхідно регулювати та реалізовувати, а не залишати на розсуд представників влади. Окрім того, документами передбачено

вирішення країнами широкого кола проблем з метою сприяння участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, наприклад, проблем доступу до інформації та загальної рівності, визнаючи істотну роль громадськості в участі в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, забезпечуючи можливість участі соціально незахищених груп, специфіку співучасті у прийнятті екологічно значущих рішень та сприятливу законодавчу базу для ефективної участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Зазначено, що на глобальному рівні, зокрема, на європейському рівні право на участь у вирішенні громадських справ, і є право участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, недвозначно передбачено для кожної особи, без виключень та необґрунтованих обмежень. Більш того, будь яка зацікавлена особа, безпосередньо або через організацію, повинна мати змогу зробити свій внесок у розвиток державної політики та законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Наголошено, що участь окремих осіб та громадських організацій у процесі формування державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та прийняття рішень не тотожна участі у політичній діяльності. Ці напрями мають розрізнятися у законодавстві, таким чином лімітуючи кількість будь-яких ситуацій, у яких участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у процесі прийняття рішень обмежується в межах визначення певної діяльності.

До найбільш релевантних аспектів в контексті участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору належить: участь шляхом збору та передачі поглядів різних членів громадськості та зацікавлених громадян через громадські

організації з метою здійснення впливу на процес прийняття рішень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; довіра та відкритістьв процесі участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; відповідальність та прозорість як з боку громадськості, так і з боку державних органів на всіх етапах діяльності; незалежність та неупередженість під час участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, свобода у переслідуванні їх цілей, прийняття рішень та діяльності; відсутність дискримінації, однакове ставлення до усіх осіб, включаючи представників меншин, соціально-незахищених верств, вразливих чи соціально-відчужених осіб чи груп. які бажають прийняти участь участі в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Доведено, що існує недвозначний зв’язок між можливістю участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору сприятливими умовами для робота громадських організацій. Закони та практики забезпечують сприятливе середовище для громадськості (як і наслідок, для участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору), якщо в них закладено повагу до фундаментальних прав та свобод об’єднання, свободу зборів, свободу самовираження та захист прав людини. Сприятлива законодавча база лімітує здатність державних органів перешкоджати реалізації основних прав людини та на вільне заснування та роботу, а також обмежувати доступ до ресурсів.

Проведений аналіз нормативного регулювання гарантій участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору європейських країн свідчить про існування загальних основ участі громадськості в публічному управлінні у

сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, та окреслює важливі елементи:

1. У процесі прийняття рішень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору усі мають бути проінформованими та з усіма мають бути проведені консультації. Можливість участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору надається різноманітним групам. Для сприяння та заохочення залучення таких груп мають бути обрані відповідні способи, які надають можливість кожному приймати участь в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, наприклад людям з інвалідністю та літнім громадянам.

2. Громадськість відіграє вирішальну роль у процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; зокрема громадські організації можуть сприяти участі громадськості публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, представляти інтереси своїх членів та зацікавлених осіб, постійно інформувати їх про процес прийняття рішень у процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та його результати.

3. Громадськість повинна мати доступ до проєктів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору вже на найпершому етапі їх розробки та у подальших редакціях.

4. Час, виділений на участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, повинен визначатися з урахуванням проведення відповідних консультацій.

5. Забезпечення зворотного зв’язку для учасників процесу публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору підвищує довіру та посилює залучення. Це також заохочує прихильність громадськості та її участь у подальших процесах в

публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

6. Проведення оцінювання процесу участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору для покращення майбутніх процесів та поширення досвіду застосування креативних моделей.

7. Щоб підтримати участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на всіх етапах процесу, можуть використовуватися різні інструменти та механізми. рішення про їх використання повинне прийматися на початку процесу для забезпечення вибору найбільш доцільних.

8. Щоб забезпечити обізнаність громадськості про процес участі в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у прийнятті рішень, слід використовувати різні інструменти (наприклад, компанії, веб-сайти тощо).

9. З метою сприяння процесу та залучення громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору державні органи мають використовувати інструменти електронної участі. Загалом такі інструменти розробляються у формі зручної для використання платформи з простими механізмами надання доступу до даних та їх повторного використання, у тому числі передбачають можливість проведення електронних консультацій (що містять інформацію про процес складання проекту документа у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, місце для коментарів, дані про контактну особу та інші пов’язані матеріали), та мають призначену команду з осіб, відповідальних за постійне оновлення інформації.

Обґрунтовано, що до основних принципів участі громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору варто віднести: принцип прозорості, в тому числі своєчасний доступ громадськості до всіх документів, проектів, рішень

та висновків, які мають значення для процесу участі в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; принцип неупередженості та незалежності; принципи відкритості та доступності, оскільки процеси участі повинні бути відкритими та доступними для всіх на основі узгоджених меж участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; принципи відповідальності та ефективності, за яких участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору повинна бути зорієнтованою на результат, що б мати реальний вплив на зміст, а також органи повинні нести відповідальність перед суспільством за плин процесів та доповідати за результати; принципи відсутності дискримінації. рівного ставлення та відкритості, а саме рівного доступу для всіх, у тому числі задоволення потреб меншин, осіб, які перебувають у несприятливих умовах, вразливих чи соціально відчужених осіб або груп осіб, які бажають взяти участь в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Запропоновано для посилення участі громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору звернути увагу на такі інструменти: розвиток екологічної просвіти (організація цікавих заходів із залученням професійних сторітелерів та інфлюенсерів для доступної, цікавої подачі інформації; активне висвітлювання роботи не тільки діяльності та успіхів громадських об’єднань, а й персоніфікованих боротьби за чисте повітря для всіх. Широке висвітлення цієї інформації допоможе сформувати у населення чітку громадську позицію та відчуття вагомості думки кожної персоналії. Це допоможе перейти до наступного кроку – долучення до роботи громадських організацій. локальне командо утворення тощо; прозорість та публічність політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору органів влади та місцевого самоврядування, доступ до публічної

інформації від кожного із суб'єктів моніторингу та промислових об'єктів, можливість проведення відкритого діалогу.

Вказано, що з позиції колективної участі громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору екологічний громадський рух в цілому можна охарактеризувати як достатньо розвинений. Проте тан екологічного руху Донеччини, Луганщини, Автономної Республіки Крим та інших окупованих територій наразі оцінити важко. Це пов'язано з російсько-українською війною та незаконною окупацією частин українських територій. Важливим завданням найближчих років є: посилення роботи у напрямку екологічної освіти; проведення широких інформаційних компаній та привернення уваги громадян до проблем довкілля в цілому та якості атмосферного повітря зокрема; проведення спеціальних інформаційних компаній щодо необхідності розбудови державної, регіональної та громадської систем моніторингу стану та якості атмосферного повітря.

Акцентовано увагу на тому, що активна участь громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, експертів та вчених допоможе забезпечити прозору та ефективну реалізацію державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Окремі результати та наукові висновки, досягнуті у другому розділі цієї дисертації, опубліковано та апробовано у ряді авторських наукових праць, в тому числі у співавторстві [42;39;38;48;49;47].

РОЗДІЛ 3
ІНСТРУМЕНТИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА БЕЗПЕКИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

3.1 Сутність та види інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України

Доцільно констатувати, що природоохоронне законодавство в багатьох країнах за останні 20 років показало стійку тенденцію до посилення: найбільш очевидна тенденція спостерігається у Франції, Японії, Італії, Великобританії, США тощо. Уряди вводять різні екологічні вимоги для бізнесу, встановлюють більш жорсткі ліміти на викиди і скиди забруднюючих речовин [269]. Однак, незважаючи на цей факт, ситуація з викидами парникових газів залишається критичною: у 2022 році глобальний обсяг викидів CO2 сягнув 36,8 ГТ. Так, незважаючи на вжиті заходи, обсяг викидів CO2 з 1990 року зріс на 72,7% [279].

В даний час можна виділити три основні групи інструментів, спрямованих на боротьбу із забрудненням повітря: правові та регуляторні інструменти, економічні (фінансові) інструменти, адміністративні та управлінські (контрольно-наглядові) інструменти.

Окремі зарубіжні дослідники вказують, що їх ефективність в ряді випадків може бути спірною [369;377]. Наприклад, використання податкового регулювання парникових газів, а також системи виплат за шкоду довкіллю змушує великий бізнес не тільки проводити природоохоронні заходи, а й переносити виробництво в країни з менш жорстким екологічним законодавством. Таким чином, негативний вплив «переходить» з однієї економічної зони в іншу, у зв'язку з чим глобальний обсяг викидів залишається на колишньому рівні або демонструє зростання [269].

Отже, розглянемо сутність та види інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Правові та регуляторні інструменти і відіграють основну роль в механізмі захисту атмосферного повітря. Міжнародні та національні норми з одного боку стимулюють промисловість до скорочення обсягів викидів токсичних речовин і парникових газів, а з іншого в екологічній та енергетичній політиці більшості країн розробляються довгострокові цілі та завдання, які прямо чи опосередковано впливають на боротьбу із забрудненням повітря [323;379], зокрема щодо: мінімізації або повна відмова від використання викопного палива; розвитку відновлюваних джерел енергії; підвищення енергетичної та ресурсоефективності виробничої діяльності; посилення вимог до мобільних джерел забруднення тощо [269].

Екологічна політика держави визначає напрями, цілі, завдання та пріоритети діяльності у сфері охорони атмосферного повітря, але не містить інструментів та шляхів досягнення заявлених цілей та завдань, що значно ускладнює адаптацію бізнесу до нових умов.

Природоохоронне законодавство є одним з тих інструментів, що регулюють вплив промислових об’єктів на навколишнє середовище в цілому та атмосферне повітря зокрема [378]. Вона часто розробляється і адаптується відповідно до чинної екологічної політики: переглядаються екологічні стандарти і нормативи, вводяться нові вимоги до організації виробничої діяльності для промислових підприємств і посилюються вимоги до охорони навколишнього середовища. Головною перевагою екологічних стандартів і нормативів є встановлена юридична відповідальність для суб’єктів господарювання у вигляді штрафів за заподіяну шкоду навколишньому середовищу. До недоліків екологічних стандартів і нормативів відносять: бюрократизацію екологічної політики; високі витрати на моніторинг та отримання інформації про викиди/скиди шкідливих та токсичних речовин з

підприємств; низьку ефективність і уповільнення інноваційного процесу [269].

Для досягнення більш високої ефективності у сфері охорони атмосферного повітря, крім законодавчих та регуляторних інструментів, розробляються та впроваджуються на державному рівні додаткові економічні інструменти для стимулювання промисловості до скорочення викидів, які розробляються відповідно до поточної екологічної політики та економічної ситуації в регіонах. Впровадження економічних інструментів для мінімізації викидів шкідливих речовин і парникових газів в атмосферу стає основою екологічної політики більшості країн світу.

Варто вказати, що фінансові інструменти можуть бути використані одночасно для досягнення більш високої ефективності скорочення викидів парникових газів в атмосферу на національному та регіональному рівнях. Разом з тим, їх використання призводить до зростання цін на природні енергоносії і, як наслідок, до прискорення інфляції на регіональному рівні [269].

Доцільно зазначити, що одним з найбільш ефективних інструментів мінімізації величини екологічних ризиків є екологічне страхування. У світі існує дві форми екологічного страхування: добровільна і обов'язкова, остання активно використовується в більшості країн ЄС і США [269]. Екологічне страхування є одним з інструментів управління зовнішніми негативними витратами і дає можливість компенсувати частину шкоди, заподіяної третім особам в результаті забруднення навколишнього середовища за рахунок коштів страхових фондів [333].

Правові та регуляторні інструменти, економічні (фінансові) інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору передбачають збільшення економічного навантаження на підприємства, які є найбільшими емітентами викидів, що з одного боку стимулює їх до скорочення викидів, а з

іншого – зменшує фінансові можливості для екологізації діяльності [374;372].

Отже, економічні (фінансові) інструменти захисту атмосферного повітря відіграють центральну роль у досягненні цілей щодо скорочення викидів парникових газів та токсичних речовин в атмосферу. Вони охоплюють широкий спектр діяльності суб'єктів господарювання: від надання можливостей фінансової підтримки з боку держави на проекти з екомодернізації, до страхування екологічних ризиків.

Разом з тим, ефективне використання економічних (фінансових) інструментів передбачає удосконалення існуючих підходів до управління на рівні окремо взятого підприємства та використання широкого спектру адміністративних і управлінських інструментів [269].

Щодо управлінських інструментів, варто вказати, що посилення екологічної політики та законодавства, впровадження фінансових інструментів та потреба в екомодернізації вимагають від промислових підприємств нових підходів та інструментів управління, в яких екологічні аспекти діяльності займатимуть одну з центральних позицій [269].

Впровадження системи екологічного менеджменту і сертифікація діяльності за міжнародними стандартами ISO є одним з найбільш поширених і ефективних адміністративних інструментів зниження викидів токсичних речовин і парникових газів в атмосферу на рівні окремо взятого підприємства [325]. Система екологічного менеджменту є складовою частиною системи корпоративного управління підприємством, метою якої є досягнення цілей і завдань, визначених внутрішньою екологічною політикою підприємства і в національній екологічній політиці шляхом реалізації природоохоронних програм і заходів [344]. Стандарти ISO [358;359;360] містять рамки для ефективного впровадження та подальшого функціонування EMS на підприємствах. Наявність EMS і сертифікації значно підвищує ймовірність отримання державних субсидій і пільгових кредитів на здійснення

природоохоронних заходів і дозволяє укладати договори екологічного лізингу і страхування на більш вигідних умовах [269].

Серед переваг даних засобів для підприємств в рамках боротьби із забрудненням атмосферного повітря можна виділити: підвищення ефективності використання ресурсів підприємства і, як наслідок, зниження впливу на атмосферне повітря; постійний аналіз відповідності вимогам природоохоронного законодавства; більш чіткий розподіл відповідальності за природоохоронну діяльність всередині підприємства; більш ефективна реалізація природоохоронних заходів за рахунок довгострокового планування.

Незважаючи на очевидні переваги EMS і сертифікації діяльності за міжнародними стандартами ISO, їх використання на малому і середньому підприємстві не завжди можливо через відсутність достатніх фінансових і трудових ресурсів [325]. Більш того, впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах із застарілими основними фондами вимагає первинної екомодернізації та подальшого впровадження системи екологічного менеджменту, що потребує значної кількості фінансових ресурсів.

Екологічний аудит є ще одним адміністративно-управлінським інструментом, що дозволяє підвищити ефективність діяльності підприємства в рамках скорочення викидів [380,371]. Існує два види екологічного аудиту: зовнішній і внутрішній. Зовнішній спрямовано на вирішення таких завдань, як: отримання державою достовірної інформації про діяльність підприємств у сфері природокористування та охорони довкілля; аналіз екологічної ефективності підприємств та надання допомоги у формуванні пріоритетів екологічної політики та розробці заходів щодо скорочення викидів; зниження фінансових ризиків для зацікавлених сторін, зокрема, страхових і фінансово-кредитних організацій [269].

Внутрішній аудит дозволяє підтримувати ефективну систему контролю за природоохоронною діяльністю підприємства та оперативно вносити зміни до поточної діяльності для мінімізації шкоди навколишньому середовищу.

В рамках зниження викидів токсичних речовин і парникових газів в атмосферне повітря ключову роль відіграють обидва види аудитів: саме організація ефективної зовнішньої і внутрішньої системи контролю викидів дозволяє своєчасно виявляти недоліки в поточній природоохоронній діяльності, тим самим знижуючи ступінь негативного впливу. Слід зазначити, що екологічний аудит є однією з частин екологічного менеджменту підприємства. Застосування і розробка власних технічних і екологічних стандартів, поряд із загальноприйнятими, також сприяє скороченню викидів на рівні окремо взятого підприємства. Розробка стандартів найчастіше здійснюється в рамках EMS по впровадженню внутрішнього екологічного аудиту, тим самим додатково стимулюючи підприємства до зниження ступеня впливу на атмосферне повітря [269].

Впровадження та використання вищезазначених інструментів неможливе без належної системи управління, де екологічні аспекти діяльності є центральними [367]. Така система управління передбачає впровадження корпоративної культури, яка підкреслить важливість зниження антропогенного впливу на атмосферне повітря та підвищення екологічної ефективності підприємства. Крім того, наявність такої системи дозволить підвищити рівень обізнаності персоналу і, в деяких випадках, громадськості з питань екології, шляхів підвищення ресурсної та енергетичної ефективності повсякденного життя [326].

Таким чином, за результатами проведеного аналізу та огляду можна зробити висновок, що всі три групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тісно взаємопов’язані та включають:

1) Нормативно-правові та регуляторні інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору, які формують вектор національної та регіональної екологічної політики, містять базові вимоги до ведення діяльності, встановлюють нормативи викидів та довгострокові цілі щодо загального зниження негативного впливу на атмосферне повітря.

2) Економічні (фінансові) інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є ключовими інструментами для практичного досягнення цілей скорочення викидів на державному рівні. Саме вони спонукають підприємства до скорочення викидів та підвищення ресурсної та енергетичної ефективності виробництва за рахунок економічних санкцій, санкцій або перспективи отримання державних субсидій на природоохоронну діяльність. Використання фінансових інструментів у більшості випадків регулюється державою, проте для досягнення кращих результатів необхідно підвищувати гнучкість інструментів та сприяти їх адаптації на рівні окремого підприємства-емітента.

3) Адміністративні та управлінські (контрольно-наглядові) інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору сприяють швидкій адаптації підприємства до посилення екологічної політики та швидкому впровадженню різних економічних інструментів [269].

Нормативно-правові та регуляторні інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, незважаючи на свою відносно низьку ефективність, відіграють важливу роль у процесі скорочення викидів парникових газів та токсичних речовин: вони задають ключові напрямки, встановлюють стандарти, регламенти та пріоритети природоохоронної діяльності для підприємств, що викидають викиди викидів. Однак для досягнення заявлених цілей необхідно розробити та впровадити оптимальні фінансові інструменти на національному та регіональному рівнях та використовувати адміністративні та управлінські інструменти на рівні окремого підприємства.

Одними з найбільш перспективних фінансових інструментів, на нашу думку, є податок на викиди вуглецю. Утім його впровадження повинно супроводжуватися обов'язковим екологічним страхуванням і введенням EMS на більшості промислових підприємств. Все це в сукупності дозволить досягти більш високої ефективності у зниженні викидів парникових газів та токсичних речовин в атмосферне повітря. Крім того, важливу роль відіграє підтримка малого та середнього бізнесу, який також негативно впливає на стан атмосферного повітря, але через брак фінансових та трудових ресурсів не може провести екомодернізацію чи впровадити нові екологічні технології. Таким чином, досягнення поставлених цілей у сфері скорочення викидів на міжнародному та національному рівнях можливе лише за умови використання комплексу правових, економічних та адміністративних інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Отже, розглянувши інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які застосовуються у світі, варто перейти до аналізу національних реалій.

Варто вказати, що складним та комплексним утворенням адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України є сукупність організаційних і правових засобів, за допомогою яких держава забезпечує охорону атмосферного повітря та безпеку повітряного простору. Адміністративно-правовий механізм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору спрямований на створення умов, що сприяють дотриманню, виконанню, використанню та застосуванню правових норм, які регламентують суспільні відносини в сфері забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору усім суб’єктам еколого-правових відносин. Окремі вчені вказують, що забезпечення

доцільно розглядати як форму оптимального «балансу між екологічною та економічною складовими сталого розвитку» [70, с. 342].

Механізм адміністративно-правового регулювання розглядається як сукупність чи комплекс адміністративно-правових засобів, порядок певного роду діяльності, система засобів, заходів. способів, методів у їх різному поєднанні, а «дискусії з приводу внутрішньої будови лежить у площині доцільності виокремлення тих чи інших елементів загалом у структурі розглядуваного механізму, або віднесення їх до основних чи факультативних» [54, с. 13].

Інструментальну основу механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України складають методи, які у широкому сенсі сприймаються як способи, за допомогою яких здійснюється вплив на об'єкти з метою практичного виконання певних завдань. Щодо адміністративно-правових форм, які також є частиною механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, це зовні виражені дії суб'єктів публічного управління, що здійснюються у межах компетенції та тягнуть наслідки. Методи адміністративно-правового регулювання реалізуються за допомогою адміністративно-правових форм, які обумовлюються змістом зазначених методів [71, с. 177].

Адміністративно-правове регулювання сфери забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору складає сукупність нормативно-встановлених заходів впливу пануючих суб'єктів публічного управління та їх посадових осіб на поведінку інших учасників таких правовідносин, спрямованих на досягнення оптимального забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, вирішення завдань і здійснення функцій публічно-управлінської діяльності у цій сфері.

Варто вказати, що у спеціальній літературі виділяють методи адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, зокрема методи переконання та

примусу. Зокрема переконання – це основний метод діяльності органів публічного управління, сутність якого є застосування суб'єктами, які наділені повноваженнями, заходів виховання та роз'яснення, а також пропаганди з метою формування необхідної поведінки суб'єкта [236].

Примус визначається як допоміжний метод адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що застосовуються при неможливості використання засобів переконання, переважно тоді, коли відбувається порушення вимог правових приписів. Примус традиційно визначають як різновид прямих адміністративних методів впливу, що застосовується суб'єктами публічного управління [236]. Під формою традиційно розуміють зовні виражені дії органів публічного управління. які здійснюються в межах компетенції та тягнуть певні наслідки [88, с. 45].

За характером наслідків розрізняють: 1) правові, які призводять до наслідків правового характеру; 2) неправові, які здійснює орган публічного управління та, які не приводять до юридичних наслідків [236].

Видачу дозвільних документів, ведення реєстраційного обліку, прийняття постанови про призначення адміністративного стягнення доцільно віднести до юридично значимих, тобто правових форм діяльності.

Неправовими формами діяльності органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виступають організаційні дії та матеріально-технічні операції.

Кваліфікація адміністративно-правових інструментів забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є досить умовною, оскільки зазначені інструменти застосовуються у взаємодії. За характером впливу суб'єктів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно поділити на керовані об'єкти: контрольно-наглядові (інструменти, в основі яких є метод безпосереднього прямого впливу щодо суб'єктів управління управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на

відповідні об’єкти управління (видача дозволів, ліцензій, вчинення реєстраційних дій, застосування заходів адміністративної відповідальності, здійснення нагляду, контролю тощо); та фінансові (інструменти, в основі яких є метод опосеренкованого впливу (надання податкових пільг, матеріальне заохочення тощо).

До основних форм контрольно-наглядових інструментів у межах механізму адміністративно-правового забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору відносяться: ліцензування господарської діяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, аудитом у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, контролем і моніторингом у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; дозвільна складова та оцінка впливу на атмосферне повітря та повітряний простір; державна екологічна експертиза тощо.

Контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – це сукупність прийомів та способів впливу органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на суб’єкти господарювання за допомогою надання окремим зацікавленим суб’єктам дозволу на реалізацію їх статутного права вчиняти певні дії в умовах загальної заборони на здійснення певного виду діяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Основними формами реалізації контрольно-наглядових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які безпосередньо впливають на механізм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, доцільно визнати екологічне ліцензування та аудит і державну екологічну експертизу.

Крім того до контрольно-наглядових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору включають державний контроль та нагляд, охорону та відтворення природних ресурсів, моніторинг атмосферного повітря тощо. Контрольна державна діяльність, безумовно залишається функцією публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, її стадією і формою [89, с. 97].

Отже. під контрольно-наглядовими інструментами у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно розуміти діяльність уповноважених, щодо здійснення контрольно-наглядових функцій держави, органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, спрямовану на дотримання господарюючими суб'єктами правових норм та нормативів з метою забезпечення стану оптимальної захищеності атмосферного повітря та безпеки повітряного простору від можливого негативного впливу іншої діяльності, надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, її наслідків тощо.

Відповідно до Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» під державним екологічним наглядом розуміється діяльність органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, спрямована на попередження, виявлення та припинення порушень органами державної влади, місцевого самоврядування, юридичними особами, фізичними особами-підприємцями та громадянами вимог, встановлених відповідно до міжнародних договорів, законів, інших нормативно-правових актів в галузі охорони навколишнього середовища [205].

Реалізується контрольно-наглядова діяльність у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору за допомогою вжиття передбачених законодавством заходів щодо припинення або усунення наслідків виявлених порушень, у тому числі шляхом перевірок, діяльності щодо систематичного спостереження за виконанням обов'язкових умов, аналізу та прогнозування стану їх дотримання при здійсненні органами

публічно управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, господарюючими суб'єктами їхньої діяльності.

Значна роль в процесі охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору відводиться адміністративно-юрисдикційним методам забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Як вказується у спеціальній літературі, «для створення надійних засад охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору необхідне існування всіх видів юридичної відповідальності та особливо важливе місце в цій сфері посідає адміністративна відповідальність» [238, с. 95].

Щодо сфери забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, під якою розуміємо стан оптимальної захищеності атмосферного повітря та повітряного простору, воно орієнтоване як на протистояння, так й на попередження виникнення загроз (внутрішніх і зовнішніх), то традиційно найбільш універсальною та доцільною, з точки зору практики, є класифікація адміністративно-юрисдикційних методів на: 1) адміністративно-попереджувальні; 2) методи адміністративного припинення; 3) методи адміністративної відповідальності.

Варто вказати, що органи публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору поряд з адміністративно-правовими методами, пов'язаними з адміністративними правопорушеннями, з метою забезпечення безпеки, застосовують низку адміністративно-правових методів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору від шкідливих чинників, пов'язаних з правомірними діями осіб. Наведену систему адміністративно-правових методів доцільно визнати методом адміністративним санкціонування у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Серед адміністративно-попереджувальних заходів доцільно виділити такі групи: 1) попередню профілактику; 2) профілактику припинення. Попередня профілактика, що здійснюється органами публічного управління у

сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, громадськими об'єднаннями та спрямована на розробку та здійснення заходів, пов'язаних з попередженням адміністративних правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, крім того, виявленням та усуненням причин, що сприяють вчиненню, має пріоритетне значення в системі профілактичних заходів. Особливу увагу доцільно приділити принципам і формам взаємодії правоохоронних з природоохоронними органами у сфері запобігання та розкриття правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Методи адміністративного припинення відносяться до другої групи адміністративно-юрисдикційних методів забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Суть цих методів полягає в примусовому припиненні протиправних діянь, що вчиняють особи, та запобіганні шкідливих наслідків, відповідно, адміністративне припинення має застосовуватися оперативно та вчасно.

Зазначені методи, спрямовані на оптимальне забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, та можуть виражатися у: 1) вимогах припинити протиправні діяння; 2) адміністративному затриманні; 3) забороні робіт, які порушують режим природокористування; 4) фізичному впливі на правопорушника тощо.

До наступної групи адміністративно-юрисдикційних методів забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору традиційно відносить адміністративну відповідальність, підставою якої є: нормативна; фактична та процесуальна.

Проте варто підкреслити, що адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору має особливості, оскільки зумовлена специфікою об'єкта посягання, а саме: 1) відповідальність настає за вчинення правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору; 2) шкода від правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розглядається у матеріальному (економічна) та нематеріальному (екологічна) аспектах; 3) адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору встановлюється спеціальним (адміністративним і галузевим) законодавством різного профілю, зокрема за критерієм охорони окремого природного об'єкту (атмосферне повітря, повітряний простір); 4) астосування адміністративних стягнень у цій сфері входить до компетенції уповноважених органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, судів; 5) перелік відповідних адміністративних стягнень за вчинення правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору включає у себе попередження, адміністративний штраф, конфіскацію знаряддя вчинення або предмета адміністративного припинення діяльності; 6) однією з головних проблем при розгляді справ про адміністративні правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є дотримання процесуальних строків.

Підсумовуючи наведене варто вказати, що визначення адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору триває в умовах гострих наукових дискусій, що позначається на такому елементі, як форми захисної діяльності. Найбільш науково завершеним є підхід до визначення форм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, представлений як інтегрування регулюючих, реалізуючих, охоронних, захисних правових методів і форм, які у сукупності спрямовані на досягнення мети вирішення конфлікту різних інтересів і відновлення балансу між приватним та публічним інтересом у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Наведений підхід дає змогу побачити сумісність наявних інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з інструментами міжнародного правозахисного механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Інтергативний підхід забезпечує Застосування прогресивних та ефективних форм взаємодії особи, суспільства, органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, держави в цілому, на пошук оптимальних моделей такої взаємодії. Пропонована модель адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору має на меті створення оптимальних умов для виконання державою забезпечувальної функції, шляхом створення дієвої системи заходів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, на встановлення юридичних процедур щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Проте варто вказати й на проблемні місця та причини неефективності форм охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що застосовують на практиці, зокрема: неналежний стан законодавства, відсутність оптимальних заходів юридичної відповідальності та процедур застосування щодо правопорушників у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, та щодо органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, на які покладено обов’язок захищати та відновлювати порушені права; протиріччя у процесі застосування санкцій тощо.

Таким чином, забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно розглядати як: складову охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; діяльність, що проводиться паралельно з охороною атмосферного повітря та забезпеченням безпеки повітряного простору; діяльність, що проводиться паралельно з охороною атмосферного повітря та забезпеченням безпеки повітряного

простору. За змістом механізм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору включає: нормативно-інституціональний механізм, процедурно-процесуальний та інструментальний механізми.

Зокрема нормативно-інституціональна складова механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору характеризується стратегічнии та тактичним рівнем реалізації адміністративно-правової політики держави у сфері забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Зміст інструментальної складової механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору утворює такі групи методів як: 1) загальні та спеціальні методи управлінської діяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що обумовлюють реалізацію функції органів публічного управління в цілому (переконання, примус, економічні, адміністративні методи); 2) методи, які визначають адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (адміністративні заборони, обов'язки, дозволи, пільги, заохочення, стимули, покарання, примус тощо), тобто ті методи, які забезпечують реалізацію такого статусу.

3.2 Фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України

Проблема зміни клімату є однією з ключових проблем глобального розвитку та несе потенційні серйозні загрози для глобальної економіки та міжнародної безпеки через зростання прямих і непрямих ризиків. Ці ризики пов'язані з енергетичною безпекою, забезпеченням продовольством і питною водою, а також забрудненням атмосферного повітря та повітряного простору, а також становлять загрозу для здоров'я і життя людей.

Заклик до сталого розвитку та необхідність вирішувати транскордонні та глобальні проблеми забруднення атмосферного повітря та повітряного простору вимагають розробки нових та ефективних політик, у яких фінансові інструменти відіграють важливу роль.

Важливість фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору для екологічної політики підкреслюється як у Декларації Ріо, так і в Порядку денному ООН на XXI століття, де наголошується, що використання фінансових інструментів є інструментом національних органів влади для сприяння інтерналізації екологічних витрат та найбільш ефективного застосування принципу «забруднювач платить». Вони є засобом підвищення спроможності урядів вирішувати питання охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та розвитку економічно ефективних способів, які заохочують технологічні інновації, впливаючи на споживання та моделі виробництва, а також забезпечуючи важливе джерело фінансування.

Наведене зумовлює потребу ґрунтовного аналізу фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, який доцільно почати з класифікації досліджуваних інструментів. Варто вказати, що потреба класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, по суті, випливає з вимоги систематизації їх у групи загальних інструментів за різними параметрами, а їх групування накладається на основі міркувань, які дозволили б зрозуміти функціонування механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, сегмент застосовності, органи, відповідальні за їх застосування, ступінь примусу, категорію суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору для їх прийняття тощо.

Перш ніж перейти до класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, ми покажемо їх місце у системі інших інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Перед детальним ознайомленням з національною доктринальною основою фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору варто звернутися до класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які запропоновано застосовувати на міжнародному рівні. Так, зокрема, окремі автори поділяють всі інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, називаючи їх інструментами екологічної політики, на [275]: адміністративні інструменти; економіко-фінансові інструменти; добровільні інструменти; інформаційні та просвітницькі інструменти.

До адміністративних інструментів окремі автори відносить нормативно-правову базу, а також дозвільні акти у вигляді екологічних дозволів, ліцензій, екологічних сертифікатів тощо [315], які є контрольно-наглядовими інструментами.

Окремі дослідники вказують на той факт, що не найбільш надихаючим є розміщення еко-бренду, екодизайну, екобалансу, еко-закупівлі (зеленого), оцінки життєвого циклу товару, в категорії добровільних засобів [315]. По суті, ці інструменти є частиною категорії економічних інструментів. Саме тому ці інструменти відносять до категорії фінансові інструментів, які також передбачають фінансові ресурси тих, хто їх дотримується. У даному контексті наявна необхідність їх регулювання через правові норми, тому фінансові інструменти (до яких в даний час відносяться і добровільні заходи) окремі вчені розглядають, як правово-фінансові інструменти

адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору [311].

Фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, включені доктриною до категорії адміністративних, добровільних та освітніх інструментів, за своєю суттю належать до сфери економічної діяльності, а отже, є економічними інструментами.

Деякі автори вказують, що економіко-фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору включають у себе лише: економічні інструменти; ринкові інструменти; фінансово-кредитні інструменти [311]. У категорії економічних інструментів відносять: емісійні платежі; податки за використання природних ресурсів; платежі за екологічно небезпечну продукцію; виплати відповідальності; гарантії виконання та депозитні системи [321]. До категорії ринкових інструментів віднесені ті, які відносяться до контрольно-наглядової системи (дозволи на забруднення, дозволи на викиди в атмосферне повітря, комерційні права та дозволи на використання повітряного простору тощо). Фінансово-кредитні інструменти включають в себе екологічні субсидії; екологічні фонди; екологічні компенсаційні фонди та банки для захисту довкілля [275]. На думку деяких румунських авторів [357], фінансово-кредитні інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору відносяться виключно до економічних аспектів атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, відносяться до прямих заходів, специфічних для екологічної політики, та втілюються у використанні наступних інструментів: 1) законодавство, яке забезпечує високий рівень охорони навколишнього середовища і забезпечує дотримання зобов'язань, що містяться в міжнародних угодах і конвенціях з екологічних питань; 2) економічні, податкові, субсидії, системи консигнуцій, екологічні кредити, оборотні дозволи на забруднення, які діють з метою інтерналізації

зовнішніх ефектів навколишнього середовища, корекції цін і сприяють раціональному використанню природних ресурсів, зниженню рівня викидів забруднюючих речовин і забезпеченню атмосферного повітря [311].

Що стосується економічних природоохоронних заходів, то вони стосуються гармонізації економічної та екологічної політики в контексті структурних і галузевих програм перебудови. У міжнародній спеціалізованій літературі можна знайти класифікації економічних інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Економічні інструменти поділяють на дві групи [273]: ринкові інструменти та інструменти адміністрування та управління, і ці інструменти включають фінансові інструменти.

У спеціальній літературі представлено різні класифікації економічних інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору [321], які складаються з: плати за виписку, плати за обслуговування, плати за продукцію, адміністративних зборів, податкової диференціації, субсидій, пільгових кредитів, податкових пільг, страхування цивільної відповідальності.

В одній з відомих робіт австралійського автора [273] та його однодумців в інших працях можна знайти досить цікаву класифікацію економічних інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору

1. Інструменти, що використовуються для контролю за шкодою, завданою навколишньому середовищу.

2. Інструменти, що використовуються для контролю за споживанням природних ресурсів.

3. Інструменти, що впливають на пошкодження [311].

Починаючи аналіз національних фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, доцільно вказати, що Стратегія

екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року визначила такі основні проблеми у сфері охорони навколишнього природного середовища та природних ресурсів, які негативно впливають на здоров'я людей та сталість екосистеми: недостатня інтеграція природоохоронних і кліматоохоронних аспектів в секторальні і регіональні політики, а також відсутність системи секторальних та міжсекторальних досліджень з оцінки ризиків, уразливості та міжсекторальних досліджень з оцінки ризиків, уразливості та прогнозування зміни клімату на національному та регіональному рівні [243].

Стратегія розроблена для забезпечення виконання таких нормативно-правових актів: Закону України "Про національну безпеку України"; Закону України "Про ратифікацію Рамкової конвенції ООН про зміну клімату"; Закону України "Про приєднання України до Конвенції Організації Об'єднаних Націй про боротьбу з опустелюванням у тих країнах, що потерпають від серйозної посухи та/або опустелювання, особливо в Африці"; Закону України "Про ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони"; Закону України "Про ратифікацію Паризької угоди"; Закону України "Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року"; Закону України "Про затвердження Загальнодержавної цільової програми розвитку водного господарства та екологічного оздоровлення басейну річки Дніпро на період до 2021 року"; Указу Президента України від 14 вересня 2020 р. № 392 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року "Про Стратегію національної безпеки України"; Указу Президента України від 30 вересня 2019 р. № 722 "Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року"; Указу Президента України 23 березня 2021 р. № 111 "Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 23 березня 2021 року "Про виклики і загрози національній безпеці України в екологічній сфері та першочергові заходи

щодо їх нейтралізації"; Указу Президента України від 7 червня 2021 р. № 228 "Про деякі заходи щодо збереження та відновлення лісів"; постанови Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179 "Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року" (Офіційний вісник України, 2021 р., № 22, ст. 1015); постанови Кабінету Міністрів України від 20 жовтня 2019 р. № 880 "Про затвердження Державної програми розвитку регіону українських Карпат на 2020-2022 роки" (Офіційний вісник України, 2019 р., № 86, ст. 2899); постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 465 "Про затвердження Державної цільової екологічної програми матеріально-технічного переоснащення національної гідрометеорологічної служби на 2022-2024 роки" (Офіційний вісник України, 2021 р., № 40, ст. 2378); розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 квітня 2021 р. № 443 "Про затвердження Національного плану дій з охорони навколишнього природного середовища на період до 2025 року" (Офіційний вісник України, 2021 р., № 42, ст. 2557); розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 жовтня 2014 р. № 1024 "Про схвалення Концепції боротьби з деградацією земель та опустелюванням" (Офіційний вісник України, 2014 р., № 86, ст. 2439); розпорядження Кабінету Міністрів України від 30 березня 2016 р. № 271 "Про затвердження Національного плану дій щодо боротьби з деградацією земель та опустелюванням"; розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 грудня 2016 р. № 932 "Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року" (Офіційний вісник України, 2016 р., № 99, ст. 3236); розпорядження Кабінету Міністрів України від 8 листопада 2017 р. № 820 "Про схвалення Національної стратегії управління відходами в Україні до 2030 року" (Офіційний вісник України, 2017 р., № 94, ст. 2859); розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 688 "Про схвалення Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року" (Офіційний вісник України, 2019 р., № 70, ст. 2473); розпорядження Кабінету Міністрів України від 20 лютого 2019 р. № 117 "Про затвердження

Національного плану управління відходами до 2030 року" (Офіційний вісник України, 2019 р., № 22, ст. 783); розпорядження Кабінету Міністрів України від 29 січня 2020 р. № 88 "Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері забезпечення енергетичної ефективності будівель у частині збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії та затвердження Національного плану збільшення кількості будівель з близьким до нульового рівнем споживання енергії" (Офіційний вісник України, 2020 р., № 14, ст. 580); розпорядження Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р. № 489 "Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції розвитку сільських територій"; розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 грудня 2017 р. № 878 "Про затвердження плану заходів щодо виконання Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року"; розпорядження Кабінету Міністрів України від 11 липня 2018 р. № 488 "Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції розвитку та технічної модернізації системи централізованого оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій"; розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2020 р. № 1567 "Про затвердження плану заходів з реалізації Стратегії зрошення та дренажу в Україні на період до 2030 року"; розпорядження Кабінету Міністрів України від 7 квітень 2021 р. № 321 "Про затвердження плану заходів з реалізації Національної транспортної стратегії України на період до 2030 року" (Офіційний вісник України, 2021 р., № 33, ст. 1948); розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 травня 2021 р. № 497 "Деякі питання реалізації у 2021-2023 роках Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки" (Офіційний вісник України, 2021 р., № 44, ст. 2713) [243].

Загрози екологічній безпеці України формуються через значний рівень забруднення атмосферного повітря, недосконалої системи державного нагляду (контролю) та недостатньої ефективності моніторингу у цій сфері. І це лише частина проблем, що мають місце на сьогодні, чи проявляться у

майбутньому у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Тому дослідження наукових теорій та законодавчого підходу до визначення змісту та видів сучасних фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є актуальним у контексті Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2024 роки та Стратегії державної екологічної політики України на період до 2030 року.

Варто вказати, що в останні роки було прийнято Стратегії екологічної безпеки та адаптації до змін клімату на період до 2030 року, Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року, Національну економічну стратегію на період до 2030 року, Державну стратегію регіонального розвитку на 2021-2027 роки, що обумовило визначення нових векторів розвитку політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на державному та регіональному рівнях, а відповідно є необхідність виявлення змін та особливостей застосування нових фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Доцільно зазначити, що наведені нормативні акти прийнято з врахуванням актів Ради Європи, які рекомендують використовувати фінансові інструменти в різних сферах політики, а саме: Рекомендацію Ради від 28 вересня 1976 року про комплексну політику поводження з відходами [C(76)155(Final); Рекомендацію Ради від 5 квітня 1978 року про політику та інструменти управління водними ресурсами [C(78)4(Final)]; Рекомендацію Ради від 3 лютого 1978 року про повторне використання та переробку контейнерів для напоїв [C(78)8(Final)]; Рекомендацію Ради від 3 липня 1978 року про політику зменшення шуму [C(78)73(Final)]; Рекомендацію Ради від 20 червня 1985 року про посилення політики зменшення шуму [C(85)103]; Рекомендацію Рада від 31 березня 1989 року з політики управління водними

ресурсами: інтеграція, управління попитом та захист підземних вод [C(89)12(Final)];

Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» визначає основні засади регіональної екологічної політики, особливості якої обумовлені відмінностями соціально-економічного розвитку регіонів України [203]. Стратегічною метою державної регіональної політики до 2027 року є розвиток та єдність, орієнтовані на людину – гідне життя в згуртованій, децентралізованій, конкурентоспроможній і демократичній Україні, забезпечення ефективного використання внутрішнього потенціалу територій та їх спеціалізації для досягнення сталого розвитку країни, що створює умови для підвищення рівня добробуту та доходів громадян під час досягнення згуртованості, у тому числі економічному вимірі [171]. Водночас Закон України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» визначив, що одним з основних інструментів реалізації державної екологічної політики є серед інших також економічні та фінансові механізми адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку) [203].

Комітет з питань навколишнього середовища Ради Європи та інші відповідні органи організації (зокрема, Комітет з економічної політики) визначив такі цілі в процесі розвитку та впровадження оптимальної системи фінансових механізмів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: і) підтримувати зусилля країн-членів у застосуванні економічних інструментів шляхом обміну інформацією, що стосується, зокрема, розробки або вибору економічних інструментів, податкової реформи, методів моделювання, прогнозування та моніторингу, інституційних домовленостей, регуляторної

реформи та дерегуляції, усунення екологічно шкідливих галузевих субсидій з метою: посилення міжнародної координації екологічної політики щодо глобальних та регіональних екологічних проблем; розробити свою роботу над економічними інструментами, щоб допомогти державам-членам у виборі найбільш економічно ефективних інструментів політики та надати інформацію щодо їх ефективності у досягненні конкретних екологічних цілей; 2) переглянути дії, вжиті країнами-членами відповідно до цієї Рекомендації, протягом трьох років після прийняття цієї Рекомендації.

Державна стратегія регіонального розвитку на 2021-2027 роки до інструментів реалізації її основних положень відносить також державні програми щодо соціально-економічного розвитку окремих територій [171]. Таким чином питання реалізації державної та регіональної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору мають тісний зв'язок із застосуванням фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Доцільно зазначити, що окремі автори роблять наголос на економічних аспектах, які ґрунтуються на нормах Розділу X «Економічний механізм забезпечення охорони навколишнього природного середовища» Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» [251]. Тематика фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору знайшла відображення в роботах деяких інших вчених, які аналізують «економічний механізм екологічної політики» та «економічний механізм екологічного управління» [56] та підкреслюють, що реалізація сучасної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору стоїть перед економічним завданням і наголошує на необхідності впровадження ефективних заходів, нових принципі та підходів в систему фінансових інструментів адміністративно-правового механізму

забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору [64].

Про фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору як інструменти економічного регулювання природоохоронної політики в Україні вказують зокрема М. А. Коваленко й Т. О. Мацієвич [86]. У Стратегії екологічної політики України на період до 2030 року економічний аспект також відіграє важливу роль. Так, у цьому документі визначено, що протягом тривалого часу економічний розвиток держави супроводжувався незбалансованою експлуатацією природних ресурсів, низькою пріоритетність питання захисту довкілля, що унеможливлювало досягнення збалансованого (сталого) розвитку [243].

Серед першопричин проблем у сфері охорони атмосферного повітря та повітряного простору названо значний перелік економічних передумов та факторів: підпорядкованість екологічних пріоритетів економічній діяльності; переважання ресурсо- та енергоємних галузей у структурі економіки із здебільшого негативним впливом на довкілля, що значно посилюється через неврегульованість законодавства при переході до ринкових умов господарювання; фізичне та моральне зношення основних фондів у всіх галузях національної економіки; недостатнє фінансування з державного та місцевих бюджетів природоохоронних заходів, фінансування таких заходів за залишковим принципом [203].

Стратегія екологічної політики України на період до 2030 року відводить одну з провідних ролей фінансовим інструментам адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору щодо виникнення негативних впливів та наслідків у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Окремі дослідники зазначають, що згадані положення характеризують фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в контексті

реалізації державної екологічної політики, наголошуючи, що фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору мають значення для мінімізації негативних форм впливу виробництва і споживання на атмосферне повітря; вони спрямовані на економічне забезпечення раціонального природокористування та на безпеку повітряного простору; основною практичного застосування фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є принципи «забруднювач платить» і «користувач платить»; фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору сприяють розвитку «зеленої» економіки, що виступає рушійною силою збалансованого розвитку [19].

Питання кваліфікації фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на загальнодержавному та регіональному рівнях знайшло реалізацію у багатьох авторських концепціях. Зокрема було виокремлено такі групи: екологічні платежі та оподаткування, фінансування та кредитування; система фінансово-правового стимулювання природоохоронної діяльності; економічні важелі регулювання ресурсовикористання; екологічне страхування; фінансові санкції [138].

Рекомендацією Ради Європи щодо використання економічних інструментів у екологічній політиці надано таку класифікацію [345]:

І. Податки та збори: 1) плата за викиди або податки - це платежі за викид забруднюючих речовин у повітря або воду або в грунт або в грунт, а також за генерацію шуму; 2) плата за викиди або податки розраховуються на основі кількості та типу скинутого забруднювача; 3) плата за користування або податки – це платежі за витрати на колективну обробку стоків або відходів; 4) плата за продукцію або податки стягуються з продуктів, які шкідливі для навколишнього середовища при використанні у виробничих

процесах, споживанні або утилізації; 5) плата за продукт або податки можуть замінити витрати на викиди або податки, коли стягнення безпосередньо за викиди неможливе. Вони можуть застосовуватися до сировини, проміжної або кінцевої (споживчої) продукції. Податкова диференціація продукту може бути розроблена з тією ж метою.

II. Дозволи: товарні дозволи – це квоти, дозволи або стелі на рівні викидів забруднюючих речовин зазначених забруднювачів, які, після виділення відповідним органом, можуть торгуватися відповідно до набору встановлених правил. Отже, товарні дозволи забезпечують стимул для розрядників, які виділяють менше забруднення, ніж дозволяють їх межі, торгувати відмінностями між фактичними розрядами та допустимими розрядами іншим розрядникам, які потім мають право випускати більше, ніж дозволено початковими обмеженнями. При різних підходах ці торги можуть відбуватися на заводі, в фірмі, між різними фірмами або, можливо, між країнами. Мета полягає в тому, щоб досягти загальної межі забруднення з максимальною ефективністю. Так само, товарні дозволи можуть бути використані як пристрій для заохочення ефективного використання природних ресурсів, таких як дефіцит водопостачання.

III. Системи повернення депозитів. За допомогою систем повернення депозитів депозит сплачується на придбання потенційно забруднюючих продуктів. Коли забруднення можна уникнути, повернувши продукти або їх залишки, слідує повернення коштів.

IV. Фінансова допомога. Різні форми фінансової допомоги можуть бути надані забруднювачам як допомога та/або як спонукання до зменшення їх викидів, що забруднюють навколишнє середовище. Як правило, фінансова допомога несумісна з принципом Забруднювача-Платить, за винятком кількох конкретних випадків, наприклад, коли вона відповідає виняткам з Принципу Забруднювача-Платить, як визначено в двох Рекомендаціях Ради [C(72)128 та C(74)223], або коли застосовується в рамках належним чином розроблених систем перерозподілу. Також можуть бути обставини, коли

можуть бути здійснені платежі для посилення інших заходів, спрямованих на досягнення відповідного використання природних ресурсів.

До базових елементів фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору також віднесено: екологічний податок, плату за спеціальне використання природних ресурсів, штрафні санкції за порушення законодавства у сфері охорони повітря та безпеки повітряного простору [20].

Для регулювання використання природних рекреаційних ресурсів пропонується застосовувати такі економічні інструменти: ціни, тарифи, податки, систему страхування екологічних та економічних ризиків [259]. Крім того у спеціальній літературі пропонується дві групи еколого-економічних інструментів державного регулювання в сфері охорони навколишнього середовища: 1) пов’язана із такими функціональними навантаженнями як фіскально-бюджетні, до якої можна віднести екологічні оподаткування, екологічні платежі і збори, екологічне нормування і штрафні санкції за порушення екологічного законодавства; 2) пов’язана із системою фінансово-економічного стимулювання природоохоронної діяльності – пільгові податки, пільгові кредити, субсидії, регулювання цін на первинні ресурси і кінцеву продукцію, формування ринку екологічних товарів, послуг та робіт (розвиток «зеленої» економіки) тощо [19].

До фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в умовах екологізації підприємницької діяльності відносять: 1) розробку регіональних програм в сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та цільових програм в галузі охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 2) встановлення плати за негативний вплив на атмосферне повітря; 3) встановлення лімітів на викиди і скиди забруднюючих речовин і мікроорганізмів, лімітів на розміщення

відходів виробництва і споживання та інші види негативного впливу на атмосферне повітря; 4) проведення економічної оцінки впливу господарської та іншої діяльності на атмосферне повітря; 5) надання податкових та інших пільг при впровадженні найкращих з наявних технологій, нетрадиційних видів енергії, використання вторинних ресурсів та переробки відходів, а також при здійсненні інших ефективних заходів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, відповідно до національного законодавства; 6) відшкодування в установленому порядку завданих збитків; 7) система екологічних відрахувань, платежів, податків, субсидій [136].

Стаття 41 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» визначає, що економічні заходи забезпечення охорони навколишнього природного середовища передбачають: а) взаємозв'язок усієї управлінської, науково-технічної та господарської діяльності підприємств, установ та організацій з раціональними використанням природних ресурсів та ефективністю заходів по охороні навколишнього природного середовища на основі економічних важелів; б) визначення джерел фінансування заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; в) встановлення лімітів використання природних ресурсів, скидів забруднюючих речовин у навколишнє природне середовище; г) встановлення ставок екологічного податку; д) надання підприємствам, установам і організаціям, а також громадянам податкових, кредитних та інших пільг при впровадження ними маловідхідних, енерго-і ресурсозберігаючих технологій та нетрадиційних видів енергії, здійснені інших ефективних заходів щодо охорони навколишнього природного середовища; е) відшкодування в установленому порядку збитків, завданих порушенням законодавства про охорону навколишнього природного середовища [205].

Основні засади (стратегія) державної екологічної політики України на період до 2030 року основними інструментами реалізації державної екологічної політики визначено серед іншого також економічні та фінансові механізми, зокрема екологічна модернізація промислових підприємств

шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку), що має забезпечити стабільне фінансування природоохоронної діяльності та стимулювати розвитку екологічного підприємництва, зокрема виробництво продукції, виконання робіт і надання послуг природоохоронного призначення, а також сприятиме створенню податкового, кредитного та інвестиційного клімату для залучення коштів міжнародних донорів та приватного капіталу в природоохоронну діяльність, створення суб'єктами господарювання системи екологічного управління , впровадження більш чистого виробництва, технологій ресурсо та енергозбереження, розширеного відтворення лісів [203].

Водночас одним із завдань для реалізації такої цілі як забезпечення сталого розвитку природноресурсного потенціалу України (ціль 2) визначено створення екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання природних ресурсів, у тому числі природних ресурсів з асиміляційним потенціалом. Для забезпечення досягнення такої цілі як інтеграція екологічної політики у процес прийняття рішень щодо соціально-економічного розвитку України (ціль 3) є необхідним усунення прямої залежності економічного зростання від збільшення використання природних ресурсів і енергії та підвищення рівня забруднення навколишнього природного середовища, стимулювання впровадженя суб'єктами господарювання більш екологічно чистого, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій, зокрема екологічної модернізації промислових підприємств шляхом зниження ставки екологічного податку або у формі фіксованої річної суми компенсації (відшкодування податку); упровадження в Україні сталого низьковуглецевого розвитку всіх галузей економіки; включення питання щодо цінності біорізноманіття в національні, місцеві, стратегічні, програмні документи та плани розвитку економіки та її галузей [203].

У свою чергу кореспондуючі фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору, передумови їх запровадження і удосконалення визначені також у Національній економічній стратегії на період до 2030 року [179]. Так, цим документом передбачено необхідність впровадження в Україні сучасних, обґрунтованих та апробованих у міжнародній практиці принципів та механізму державної підтримки виробників, які посилюватимуть взаємну екологічну відповідальність усіх часників відносин в агропромисловому комплексі; розроблення, сприяння впровадженню та запровадження моніторингу дотримання мінімальних екологічних стандартів у сільському господарстві, гармонізація норм у сфері стандартизації та сертифікації адаптація промислового виробництва до екологічних вимог; розвиток індустріальних парків, шляхом фінансування заходів, спрямованих на покращення екологічних, енергетичних та економічних показників їх функціонування, та запровадження моделі екоіндустріальних парків; забезпечення екологічності енергетичного сектору; досягнення чистої генерації енергії [179].

Впровадження Основних засад (стратегії) державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору сприятиме досягненню таких цілей: усунення залежності процесу економічного зростання від збільшення використання природних ресурсів і енергії, а також зниження рівня забруднення атмосферного повітря; забезпечення переходу до системи інтегрованого екологічного управління в галузі охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та розвиток природоохоронної компоненти в економічних секторах [203].

Таким чином, фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виконують наступні функції: мінімізації негативних форм впливу виробництва і споживання на атмосферне повітря; формування екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання повітряного простору; економічного забезпечення раціонального користування та охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору; стимулювання розвитку «зеленої» економіки, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тощо.

Цілями застосування фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є: усунення залежності процесу економічного зростання від збільшення використання повітряного простору; зниження рівня забруднення атмосферного повітря; забезпечення переходу до системи інтегрованого екологічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та повітряного простору та розвиток охоронної та безпекової компоненти в економічних секторах державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та повітряного простору.

Таким чином під фінансовими інструментами адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна розуміти сукупність різноманітних засобів, прийомів, методів економічного спрямування, що застосовуються органами публічної управління з метою забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

На сучасному етапі розвитку наукової думки щодо класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та вітчизняного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна запропонувати виокремити такі їх групи: 1) інструменти фіскально-бюджетного характеру: екологічне оподаткування, екологічні платежі і збори, штрафні санкції за порушення законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, відшкодування в установленому порядку збитків тощо; 2) інструменти фінансово-економічного стимулювання: пільгові податки, пільгові кредити, субсидії, при впровадження найкращих з наявних технологій, нетрадиційних видів енергії, а також при здійснені інших

ефективних заходів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; формування ринку екологічних товарів, послуг та робіт; системи страхування екологічних та економічних ризиків; 3) інструменти, пов'язані із економічною оцінкою, аналізом впливу господарської діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: проведення економічної оцінки, моніторингу, аналізу впливу господарської та іншої діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) інструменти встановлення лімітів на викиди і скиди забруднюючих речовин і мікроорганізмів, лімітів на розміщення відходів виробництва і споживання та інші види негативного впливу; встановлення цін на первинні ресурси і кінцеву продукцію; 5) інструменти, пов'язані із включенням питань, щодо цінності охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в місцеві програмні документи економічного характеру та плани розвитку економіки регіонів.

Перспективними видами фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що підлягають запровадженню згідно чинного законодавства є: посилення взаємної юридичної відповідальності усіх суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; розроблення, сприяння впровадженню та запровадження моніторингу дотримання мінімальних екологічних стандартів у всіх галузях виробництва; гармонізація норм у сфері стандартизації та сертифікації адаптація промислового виробництва до екологічних вимог; запровадження моделі екоіндустріальних парків; забезпечення екологічності енергетичного сектору та досягнення чистої генерації енергії тощо.

Усе наведене має бути основою для реалізації оптимальної моделі державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, оскільки хоча й після введення дії воєнного стану у країні повітряний простір закрито, утім безпекова ситуація щодо

атмосферного повітря залишається досить напруженою. Наведене підтверджується й звітною інформацією Державної екологічної інспекції України.

Як вказано у Публічному звіті т.в.о. Голови Державної екологічної інспекції України за 2022 рік, зважаючи на постанову Кабінету Міністрів України від 13.03.2022 № 303 «Про припинення заходів державного нагляду (контролю) і державного ринкового нагляду в умовах воєнного стану» з 17.03.2022 проведення заходів державного ринкового нагляду припинено.

Ураховуючи наведене, упродовж січня-березня 2022 року проведено 132 заходи державного ринкового нагляду (125 планових, 7 позапланових), за результатами яких прийнято 154 рішення про вжиття обмежувальних (корегувальних) заходів та застосовано штрафних санкцій на загальну суму – 1 547, 000 тис. грн. Загальна сума надходжень до Державного бюджету України становить 149,600 тис. грн, 14 справ направлено до суду про стягнення штрафних санкцій на суму 1 938,136 тис. грн. Упродовж IV кварталу 2022 року у межах кримінальних проваджень прийнято участь у 10 заходах з відбору зразків нафтопродуктів [219].

За 2022 рік до територіальних та міжрегіональних територіальних органів Держекоінспекції надійшло від Держприкордонслужби 613 повідомлень про перевищення допустимих рівнів іонізуючого випромінювання (спрацювання стаціонарних систем радіаційного контролю) у пунктах пропуску через державний кордон [219]. За вищевказаними повідомленнями здійснено 423 виїзди на пункти пропуску. Радіаційні виміри вантажів, транспортних засобів та іншого майна здійснювались на 14 пунктах пропуску через державний кордон України. Потужність амбієнтного еквівалента дози гамма – випромінювання визначалась від 0,10 до 6,25 мкЗв/год [219].

Прийнято 610 рішень про пропуск через державний кордон вантажів, транспортних засобів та іншого майна, 3 рішення про заборону перетину

державного кордону та складено 36 протоколів щодо радіаційного обстеження.

За результатами радіаційних вимірів виявлялись радіоізотопи: калію, торію, радію, йоду, урану, технецію, америцію. Виявлялись вантажі із перевищенням допустимих рівнів іонізуючого випромінювання наступних типів: абразивні круги, вогнетривкі блоки, циркобіт, метизи, природний газ, суперфосфат, мінеральні добрива, цирконій, плитка керамічна, ізолятори електричні, цегла вогнетривка, хлорид калія, цистерна порожня, фосфат кальцію, крейда фосфатна.

З метою упорядкування звітності щодо проведення перевірок дотримання вимог законодавства про радіаційну безпеку у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон за повідомленнями Держприкордонслужби про виявлення перевищення допустимого рівня іонізуючого випромінювання, що проводяться територіальними та міжрегіональними територіальними органами Держекоінспекції, розроблено та затверджено наказом Держекоінспекції від 02.11.2022 № 155 форму журналу проведення перевірок дотримання вимог законодавства про радіаційну безпеку у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон за повідомленнями Держприкордонслужби про виявлення перевищення допустимого рівня іонізуючого випромінювання та форму звіту про проведення перевірок дотримання вимог законодавства про радіаційну безпеку у пунктах пропуску (пунктах контролю) через державний кордон за повідомленнями Держприкордонслужби про виявлення перевищення допустимого рівня іонізуючого випромінювання.

У 2022 році інструментально-лабораторний контроль за дотриманням нормативів викидів стаціонарних джерел в атмосферне повітря здійснювався на 129 підприємствах, на 51 з яких було виявлено наднормативні викиди (39,5 % від загальної кількості перевірених підприємств). При цьому перевірено 337 стаціонарних джерел викидів та 52 джерел утворення. Було відібрано 1389 проб викидів, в яких проведено 13 486 визначень

забруднюючих речовин. Перевищення встановлених нормативів виявлено на 57 джерел викидів , що складає 16,9 % від загальної кількості перевірених джерел викидів, з них на 15 джерел викидів виявлені невраховані викиди. Виявлені наднормативні викиди від пересувних джерел склали 3,0 % від загальної кількості перевірених автотранспортних засобів [219].

На період дії режиму воєнного стану в 2022 році територіальні та міжрегіональні територіальні органи Держекоінспекції залучались правоохоронними органами до участі у проведенні слідчих дій у кримінальних провадженнях та здійснювали відповідні інструментально-лабораторні вимірювання для фіксації інформації щодо нанесених навколишньому природному середовищу збитків, у тому числі внаслідок військової агресії російської федерації на території України [219].

Зокрема, у 2022 року Держекоінспекція здійснювала роботи з уповноваження своїх 14 територіальних та міжрегіональних територіальних органів на проведення вимірювань під час контролю стану навколишнього природного середовища (об'єкти вимірювань: викиди стаціонарних і пересувних джерел забруднення атмосферного повітря) відповідно до Вимог до технічної компетентності та незалежності, яким мають відповідати підприємства, установи та організації, які належать до сфери управління Державної екологічної інспекції України, що уповноважуються або уповноважені на проведення вимірювань, не пов'язаних з оцінкою відповідності продукції, процесів та послуг, у сфері законодавчо регульованої метрології та порядку такого уповноваження, затвердженим наказом Міністерства екології та природних ресурсів України від 18.10.2018 № 363, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 26.12.2018 за № 1460/329 [219].

Підсумовуючи наведене доцільно вказати, що сфери можливого застосування економічних інструментів визначено наступним чином: у сфері контролю за забрудненням повітря збори за викиди або податки можуть розглядатися як доповнення або заміна регулювання. З адміністративних

причин (зокрема, моніторингу викидів) збори за викиди або податки легше застосовуються до забруднювачів великих обсягів та великих стаціонарних джерел [345].

Оскільки виробництво та використання енергії є основною причиною забруднення повітря, ціноутворення на енергію повинно враховувати фактори навколишнього середовища; це можна зробити шляхом застосування плати за продукцію або податків, зокрема зборів за паливо у вигляді доплати або зміни акцизних зборів на викопне паливо. Плата за продукт або податки можуть бути використані як проксі для зборів за викиди або податків, наприклад, коли забруднення розсіяне, коли є багато невеликих (мобільних) джерел. Існує сильна традиція, особливо в транспортному секторі, оподаткування мобільних джерел, і вони повинні бути адаптовані відповідно до екологічних цілей. Створення цінової диференціації між традиційними продуктами та чистішими замінниками може бути здійснено шляхом поєднання надбавок та знижок на ціну таких продуктів у широко нейтральному для доходу спосіб [345].

Системи повернення депозитів можуть застосовуватися до продуктів, які містять потенційно забруднюючі речовини в замкнутих контурах. Після повернення такі продукти можуть бути належним чином утилізовані або перероблені. У випадку забруднення повітря основними цільовими групами для застосування економічних інструментів є промисловість, енергетика та транспорт. Для промисловості слід враховувати ті самі обмеження, що застосовуються до забруднення води. Для енергетичного сектору особливу увагу слід приділити належній інтеграції енергетичної та екологічної політики шляхом відповідного ціноутворення енергетичних ресурсів.

Інтеграція транспортної та екологічної політики також має особливе значення. Транспортне ціноутворення та оподаткування повинні враховувати не тільки фактори навколишнього середовища, але й можуть бути запроваджені конкретні економічні інструменти, такі як ціноутворення/оподаткування палива, що відображає, наскільки це можливо,

кінцеву заподіяну екологічну шкоду. Моторні транспортні засоби також можуть підлягати екологічним зборам або податкам. Плата за затори або податки, в першу чергу призначені для полегшення проблем дорожнього руху, можуть сприяти зменшенню забруднення повітря. Нарешті, стягнення плати за використання транспортної інфраструктури (дорожні ціни та інші збори) також повинно інтегрувати екологічні проблеми, коли це необхідно.

3.3 Контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України

На сучасному етапі розвитку суспільства його функціонування неможливо уявити без публічного управління, ефективність якого забезпечується різноманітними інструментами, серед яких важливе місце займають контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Важлива роль у процесі вдосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що потребує від держави застосування спеціальних заходів для підтримання оптимального життя людей та функціонування відповідних публічних інститутів, відводиться діяльність державних і громадських органів. Публічна управлінська діяльність є загальною функцією для всіх гілок влади, саме тому контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, виступаючи частиною публічної управлінської діяльності, є для них загальною.

Контрольно-наглядову діяльність розглядають як з управлінської, так й з юридичної сторони. У випадку характеристики управлінської складової йдеться про функцію (стадію) управління, реалізацію принципу зворотного

зв’язку в управлінні. З юридичної точки зору йдеться про засіб забезпечення законності в реалізації виконавчої влади.

Контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є важливою складовою у реалізації функцій держави, зміст яких полягає у спостереженні за законністю та доцільністю діяльності, надання їй оцінки з правових, наукових, соціально-політичних, організаційно-технічних позицій тощо. Утім варто вказати, що заради забезпечення прав та свобод громадян, їх захисту від надмірної державного втручання, контрольні повноваження суб’єктів владних повноважень обмежуються правовими актами, які передбачають виключно нагляд.

Традиційно у вітчизняному адміністративному праві контроль розглядається як широкому, так й у вузькому значенні. У широкому розумінні контроль визначають як один із способів забезпечення законності дисципліни в публічному адмініструванні, як процес спостереження за дотриманням нормативно-правових актів різними суб’єктами адміністративного права.

Відповідно одним із головних елементів в системі забезпечення якості атмосферного повітря є, в тому числі, система контролю та нагляду за станом атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, дотриманням встановлених законом вимог за здійсненням операцій щодо станом атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, виявленням та оцінкою стану атмосферного повітря, здійсненням моніторингу в досліджуваній сфері тощо.

При вирішенні даного завдання провідну роль відведено органам публічного управління, а також громадським інституціям. Щодо громадських інституцій доцільно вказати, що громадський контроль у галузі охорони навколишнього природного середовища здійснюють громадські інспектори з охорони довкілля [181]. Зокрема, відповідно п. 4.1. Наказу Мінекоресурсів України «Про затвердження Положення про громадських інспекторів з

охорони довкілля" від 27.02.2002 № 88, громадські інспектори працюють у тісній взаємодії з органами Держекоінспекції, які призначили їх і видали посвідчення громадського інспектора з охорони довкілля, іншими державними органами, які здійснюють контроль за охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органами державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, громадськими екологічними (природоохоронними) організаціями.

Однією з форм, завдяки якій громадськість може контролювати публічну адміністрацію є гарантований законодавством доступ до публічної інформації. Порядок здійснення та забезпечення права кожного на доступ до публічної інформації в Україні визначаються Законом України «Про доступ до публічної інформації» [163].

Згідно ст. 1 зазначеного Закону, публічна інформація – це відображена та задокументована будь-якими способами та на будь-яких носіях інформація, що була отримана або створена в процесі виконання суб'єктами владних повноважень своїх обов'язків, передбачених чинним законодавством, або яка знаходиться у володінні інших розпорядників публічної інформації, визначених цім Законом [163].

Як закріплено ст. 17 зазначеного Закону забезпечення доступу до публічної інформації здійснюється за рахунок контролю Верховної Ради України, депутатів місцевих рад, громадських організацій, громадських рад, громадян особисто шляхом проведення відповідних громадських слухань, громадської експертизи тощо. Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», громадська експертиза діяльності органів виконавчої влади є складовою механізму демократичного управління державою, який передбачає проведення інститутами громадського суспільства оцінки діяльності органів виконавчої влади, ефективності прийняття та виконання такими органами рішень, підготовку

пропозицій щодо розв’язання суспільно значущих проблем для їх урахування органами виконавчої влади у своїй роботі [163].

Згідно Наказу Мінекоресурсів України «Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля” від 27.02.2002 № 88громадські інспектори мають право: спільно з працівниками органів Держекоінспекції, інших державних органів, які здійснюють контроль за охороною, раціональним використанням та відтворенням природних ресурсів, органів державної виконавчої влади та місцевого самоврядування, брати участь у проведенні перевірок додержання підприємствами, установами, організаціями всіх форм власності та громадянами вимог природоохоронного законодавства, норм екологічної безпеки охорони, раціонального використання та відтворення природних ресурсів; за направленням органу Держекоінспекції, який призначив громадського інспектора, проводити рейди та перевірки і складати акти перевірок; складати протоколи про адміністративні правопорушення при виявленні порушень природоохоронного законодавства, відповідальність за які передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення, і подавати їх відповідному органу Держекоінспекції для притягнення винних до відповідальності; доставляти осіб, які вчинили порушення природоохоронного законодавства, до органів місцевого самоврядування, органів внутрішніх справ та штабів громадських формувань з охорони громадського порядку і державного кордону, якщо особу порушника не може бути встановлено на місці порушення; перевіряти документи на право використання об'єктів тваринного світу, зупиняти транспортні (у тому числі плавучі) засоби та проводити огляд речей, транспортних (у тому числі плавучих) засобів, знарядь полювання і рибальства, добутої продукції та інших предметів; проводити у випадках, установлених законом, фотографування, звукозапис, кіно- і відеозйомку як допоміжний засіб для попередження і розкриття порушень законодавства в галузі охорони, навколишнього природного середовища, раціонального використання і

відтворення природних ресурсів; брати участь у підготовці для передачі до судових органів матеріалів про відшкодування збитків, заподіяних унаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, та виступати в ролі свідків; роз'яснювати громадянам вимоги природоохоронного законодавства та їх екологічні права; брати участь у проведенні громадської екологічної експертизи відповідно до Закону України «Про екологічну експертизу»; одержувати в установленому порядку інформацію про стан навколишнього природного середовища, джерела негативного впливу на нього та заходи, що вживаються для поліпшення екологічної ситуації [181].

Таким чином громадський контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – це різновид контролю, який здійснюється громадськими органами чи окремими громадянами. Головною особливістю громадського контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є те, що останній не наділений можливістю застосування засобів примусового характеру, може істотно впливати на діяльність суб’єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, у результаті чого останні змушені підвищувати ефективність діяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Публічна адміністрація з метою перевірки виконання додержання встановлених законом вимог в сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору відповідними суб’єктами постійно та всесторонньо здійснює контрольно-наглядову функцію.

Особливості здійснення відповідними компетентними суб’єктами контролю і нагляду залежить від специфіки функціонування підконтрольного суб’єкта. Розглянемо більш детально поняття особливості здійснення контрольно-наглядових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного

простору, а також визначимо суб'єктів публічної адміністрації, їх повноваження та компетенцію щодо здійснення відповідного контролю та нагляду у досліджуваній сфері.

Варто вказати, що у спеціальній та літературі енциклопедичного спрямування, під поняттям «контроль» розуміється: 1) перевірка, спостереження з метою перевірки; 2) спостереження, нагляд за будь-чим з метою перевірки відповідності тих або інших дій у галузі виробництва, державного управління або поведінки громадян; 3) виконання законів, рішень тощо [261, с. 323];

Традиційно в теорії публічного управління під поняттям «контроль» розуміється перевірка виконання прийнятих рішень чи обов'язків, покладених державою і суспільством на підприємства, установи, організації, посадових осіб і громадян, дотримання правових і соціальних норм, ліквідацію відхилень від заданих програм діяльності і нормативних вимог [253, с. 44]. Окремі автори під контролем розуміють засіб забезпечення законності і дисципліни в державному управлінні, функція управління, його метод, як елемент владних відносин або специфічний різновид юридичного процесу чи правова форма діяльності державних органів; як засіб забезпечення законності і дисципліни в держаному управлінні, функція управління, його метод, як елемент владних відносин або специфічний різновид юридичного процесу чи правова форма діяльності державних органів [105, с. 8].

Таким чином можливо констатувати, що у спеціальній літературі наявно різноманіття визначень поняття «контроль», що пояснюється різним підходом вчених до його формулювання, виділенням та характеристикою певних його ознак. Проте узагальнюючі наведені точки зору щодо визначення даного поняття, доцільно виокремити його основні змістовні складові як-то: 1) діяльність компетентних суб'єктів; 2) формою такої діяльності є спостереження, перевірки; 3) передбачає право контролюючого суб'єкта застосовувати відповідні заходи впливу.

В теорії адміністративного права вчені-адміністративісти також розробили різні підходи до розуміння та тлумачення поняття «контролю». Так, окремі вчені, досліджуючи засади здійснення контролю та провадження контрольної діяльності визначають, що контроль дає можливість діставати оперативну інформацію, яка об'єктивно відтворює становище на підконтрольних об'єктах, відповідність їх діяльності накресленій програмі; виявити недоліки в рішеннях, які приймають, організації виконання , способах і засобах реалізації їх; вивчити ділові якості працівників [16, с. 4].

На думку інших дослідників, сутність контролю виявляється в: 1) перевірці, обліку діяльності кого-небудь, нагляді за кимось, чимось; 2) установах або організаціях, що здійснюють нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряють його; 3) людях, які здійснюють перевірку (контролерах). Зміст терміну «контроль» розкривається за допомогою терміна «нагляд», і в свою чергу, при розкритті змісту поняття «нагляд» найчастіше вживається термін «контроль» [263, с. 8-9].

Деякі автори розкривають контроль через функцію публічного управління, зазначаючи, що контроль як функція управління необхідний для постійної перевірки результатів будь-якої діяльності з тим, щоб, своєчасно усуваючи недоліки, підвищувати її ефективність. Виступаючи в якості одного з ефективних інструментів підвищення рівня всієї організаторської роботи, контроль є одночасно і методом виховання кадрів, засобом забезпечення дисципліни в процесі виконання управлінської діяльності. Як функція управління, він являє собою спостереження і перевірку відповідності процесу функціонування системи прийнятим законам, планам, стандартам. правилам, наказам і т. д. У процесі контролю виявляються результати управлінських впливів, допущені відхилення від принципів організації та регулювання, в тому числі і правового. Контроль – своєрідна форма зворотного зв'язку, що дозволяє встановлювати, наскільки точно реалізуються задані суб'єктом управління параметри функціонування системи. Контроль служить двом основним цілям: дозволяє направляти будь-

яку діяльність на виконання попередньо встановлених завдань за допомогою перевірки фактичного стану справ, ступеня реальності здійснення прийнятих рішень; дає можливість вдосконалення діяльності шляхом своєчасного виявлення та усунення відхилень, що виникли і їх причин [123].

Виходячи з розуміння сутності державного контролю у сфері публічного управління як спостереження за відповідністю діяльності керованого об'єкта тим приписам, які він отримав від керуючого суб'єкта, та виконанням прийнятих рішень, він є конкретним самостійним. Контроль є основною фазою, стадією управлінського процесу [139, с. 12].

Державний контроль – це об'єктивно зумовлена діяльність публічної адміністрації (посадових осіб), що здійснюється на постійній основі, передбачає оперативне втручання уповноважених державних органів у діяльності підконтрольних об'єктів, полягає у спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкта, в отриманні об'єктивної та достовірної інформації про законності та дисципліни у ньому, застосуванні заходів щодо попередження та усунення порушень законодавства, виявленні причин та умов, що сприяли порушенням правових норм, застосуванні заходів щодо притягнення до відповідальності осіб, винних у порушенні норм права, виявлені фактичного стану справ у різних сферах суспільного життя, надання об'єктивної інформації про стан суспільних відносин, виконання прийнятих рішень та про відповідність діяльності державних службовців поставленим завданням і визначеним повноваженням тощо [122, с. 67].

Інші дослідники розглядають державний контроль як правову форму діяльності; як одну із вимог підтримання режиму законності, дисципліни, порядку й організованості, забезпечення прав і свобод громадян у процесі діяльності держави [10, с. 215-218].

Досліджуючи дану проблематику вчені акцентують увагу на: контролі як засобів виконання завдань у державному управлінні, як функції управління [13, с. 144]; на різновиді діяльності, елементі системи державного

управління, функції держави [33, с. 178]; формі реалізації повноважень державних органів, або ж засобі у механізмі стримувань і противаг у діяльності державних органів і функціях громадського суспільства [105, с. 8]; сукупність дій. які суб'єкти контролю вживають стосовно підконтрольних об'єктів для досягнення цілей контролю з метою запобігання стагнації та руйнування системи державних функцій під впливом зовнішніх та внутрішніх чинників [147].

Таким чином підсумовуючи наведене доцільно вказати, що контроль має багатогранний та комплексний характер, тому єдиного загально прийнятого визначення контролю не існує. Контроль здійснюється у всіх сферах суспільного життя відповідними контролюючими суб'єктами, не виключення є і сфера охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

У сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору під контролем доцільно розуміти нормативно визначену діяльність уповноважених органів публічного управління та їх посадових осіб, яка здійснюється на постійній у встановлених законом формах у цій сфері, передбачає оперативне втручання уповноважених контрольних суб'єктів у діяльність суб'єктів господарювання у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що полягає у спостереженні за їх функціонуванням, в отриманні об'єктивної та достовірної інформації про стан виконання ними встановлених законом вимог та можливості застосування заходів щодо попередження та усунення порушень законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, виявленні причин та умов, що сприяли порушенням правових норм, застосуванні заходів відповідальності до осіб, винних у разі порушення вимог діючого законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

До основних ознак контролю як інструменту адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору варто віднести: 1) нормативно визначена діяльність лише уповноважених суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; здійснюється з використанням особливих управлінських форм (спостереження, перевірка, інспекція, аудит); державно-владна природа, активний характер, що передбачає оперативне втручання уповноважених державних органів у діяльність юридичних та фізичних осіб у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; передбачає нормативну можливість застосування заходів адміністративного примусу у разі виявлення порушень чинного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; у разі виявлення порушень суб'єктами господарювання норм законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору контролюючий орган має право притягувати винних осіб до юридичної відповідальності.

Провідне місце в здійсненні контролю, як інструменту адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, займають його форми, які у спеціальній літературі визначаються як: запит, ревізія і перевірка (планова і позапланова). Варто вказати, що питання про здійснення парламентського контролю, реалізується виключно у формі запиту, тобто вимог депутатів до відповідних державних органів, посадових осіб надати пояснення про їхню діяльність або з питань які входять у їхню компетенцію. Ревізія є документальною перевіркою фінансово-господарської діяльності суб'єкта господарювання або посадової особи за певний час, яка може бути плановою і позаплановою, що завершується складанням відповідного акту. Перевірка проводиться з метою обстеження і вивчення лише окремих напрямів фінансово-господарської діяльності. які також можуть бути плановими і позаплановими [258].

Деякі дослідники пропонують за суб'єктами здійснення контрольних функцій розрізняють державну, самоврядну та громадську форми контролю у

сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Вони вказують на тісний зв'язок між собою і головною їх метою є додержання вимог чинного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Контроль виступає однією із спеціальних форм адміністративно-правового впливу на правовідносини у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Контрольна діяльність спеціально уповноважених органів – це проведення планових і позапланових перевірок щодо виконання приписів чинного законодавства, нормативно-правових актів, які регулюють правовідносини. що полягають в обстеженнях, рейдах, оглядах [112, с. 88-89].

Контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору здійснюється в формі перевірки (обстеження і вивчення окремих напрямків фінансово-господарської діяльності. за результатами якої складається довідка або доповідна записка), ревізії (документальний контроль фінансово-господарської діяльності, за наслідками якої складається акт). витребування звітів тощо [5, с. 221].

У сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно виділити наступні форми контролю: 1) запит – розуміється звернення до суб’єкта господарювання щодо надання повної та достовірної інформації на вимогу посадових осіб і громадян та їх об’єднань стосовно охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, в тому числі про аварійні скиди та відповідні наслідки; 2) ревізія – дослідження фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій, які є суб’єктами правовідносин у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 3) інспекційні перевірки – проводиться з метою обстеження і вивчення лише окремих напрямків фінансово-громадської діяльності, дотримання суб’єктами господарювання норм законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) подання статистичних звітів; 5) ведення первинного поточного обліку кількості, типу і складу викидів в атмосферне повітря; 6)

нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Варто вказати, що поряд з поняттям «контроль» у вітчизняній науці адміністративного права розглядається поняття «нагляд». Деякі вчені навіть ототожнюють зміст цих двох правових категорій. Наведене зумовлює потребу в аналізі зазначеного поняття. Так, у словниковій літературі «нагляд» визначається як «контроль», що здійснюється, вказується на існування «судового нагляду», але пишеться, що судову владу характеризує наявність «контрольних повноважень» [22]. «Наглядом» є «дія за ким, чим-небудь для контролю, забезпечення порядку [239, с. 49].

Доцільно вказати, що у спеціальній літературі деякі автори стверджують, що «нагляд» – це також «контроль», і відповідно, тим самим ототожнюють ці дві правові категорії, не розмежовує їх та наголошуючи на відсутності різниці між контролем та наглядом [79].

Професор В.Б.Авер'янов нагляд визначав видом діяльності, близьким до контролю, який слід розглядати як окремий вид (форму) контролю, до особливостей якого належить те, що нагляд здійснюється державними органами щодо об'єктів, які їм організаційно не підпорядковані, тоді як контроль стосується підпорядкованих суб'єктів; у процесі нагляду застосовуються заходи адміністративного впливу, тоді як за результатами контролю можуть застосовуватися і заходи дисциплінарні; адміністративний нагляд здійснюється за дотриманням відповідними суб'єктами спеціальних норм і правил, тоді як контроль – за діяльністю підконтрольних об'єктів у цілому чи окремими її аспектами [3, с. 349-350].

Чинне національне законодавство знає випадки, коли контролюючий орган не має деяких з основних контрольних повноважень, що наближує його до нагляду [28, с. 82]. «Контроль як форма державної діяльності підрівняється від нагляду тим, що він здійснюється повсякденно і безперервно», нагляд – періодично [23, с. 454].

Головне, на думку окремих дослідників, що відрізняє контроль від нагляду – «те, що контролюючий орган на відміну від наглядового, має право втручатися в оперативну діяльність підконтрольного (іноді аж до підміни собою керівного органу цього об'єкта), а також те, що контролюючі органи (але аж ніяк не наглядові) мають право самостійно притягувати винних до правової відповідальності» [28, с. 455]. Втручання в оперативну діяльність підконтрольного органу та право самостійно притягати винних осіб до правової відповідальності і становить основні відмінності контролю від нагляду. Нагляд є самостійним видом контрольно-наглядової діяльності, якому властиві свої особливості [139].

На нашу думку, нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – це вид публічної діяльності, який не можна ототожнювати з контролем, однак у них є окремі спільні риси, їх поєднує єдина мета – забезпечення законності і дисципліни в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, форми здійснення роботи – перевірки, витребування звітів, пояснень тощо. Проте контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на відміну від нагляду проводиться повсякденно і безперервно широким колом суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Як слушно вказують Т. О. Коломоєць та П. С. Лютіков, якщо розмежувати поняття «контроль» та «нагляд», то слід сказати, що державний контроль. на відміну від нагляду, є повсякденним, безперервним, здійснюється як органами законодавчої, виконавчої влади, судами, так і численними спеціально утвореними для цього контролюючими органами. Головне, що відрізняє його від нагляду – це те, що контролюючий орган має право втручання в оперативну діяльність підконтрольного об'єкта (іноді аж до підміни собою керівного органу цього об'єкта), а також те, що

контролюючі органи мають право самостійно притягувати винних осіб до юридичної відповідальності [4, с. 58, 123, с. 111].

У спеціальній літературі виокремлюють такі види нагляду: а) загальний нагляд; б) адміністративний нагляд [14, с. 201]. Утім висловлюються думка й про те, що «нагляд буває судовий, прокурорський та адміністративний» [6, с. 310].

Підсумовуючи наведене доцільно визначити, що контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна розглядати як родове поняття, в якому нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розглядається, в якості певного різновиду контролю. Нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є похідною складовою контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору із властивими специфічними ознаками, до яких можна віднести: 1) збирання потрібних знань про діяльність піднаглядного об’єкта у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, їх оцінку, перевірку дотримання норм права, спеціальних правил, встановлених на об’єктах, що перебувають під наглядом; 2) організаційну непідпорядкованість об’єкта органу, що здійснює нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 3) застосування відповідних, наданих йому законодавством форм, але безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність об’єкта у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Запропонований підхід щодо розмежування контролю та нагляду у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно враховувати при роботі над перспективним законодавством у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та внесенням змін до діючих нормативно-правових актів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Аналізуючи повноважень суб'єктів публічної адміністрації, які здійснюють адміністрування в сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, можна дійти висновку, що переважна їх компетенція спрямована на здійснення контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, а не нагляду в сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Під публічним управлінням у галузі охорони атмосферного повітря розуміють діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, спрямовану на збереження, поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря, запобігання і зниження рівня забруднення атмосферного повітря, дотримання вимог атмосфероохоронного законодавства, запобігання правопорушенням у цій сфері [145].

Функціями публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначають: 1) стандартизацію і нормування у сфері охорони атмосферного повітря, здійснення екологічної та санітарно-гігієнічної експертизи у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 2) організацію і здійснення контролю та моніторингу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 3) державний облік шкідливих впливів на атмосферне повітря; 4) вирішення спорів з питань охорони і використання атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тощо [145].

Стандартизація і нормування у сфері охорони атмосферного повітря проводиться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони атмосферного повітря від забруднення і спрямовані на забезпечення безпеки повітряного простору і спрямовані на: 1) забезпечення безпечного повітряного простору та охорони атмосферного повітря; реалізацію єдиної науково-технічної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; становлення єдиних вимог до обладнання і споруд щодо охорони атмосферного повітря від забруднення; забезпечення безпеки господарських об'єктів і запобігання виникненню

аварій та техногенних катастроф; впровадження і використання сучасних екологічно безпечних технологій у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору [145].

Однією з найважливіших функцій публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є нормування у цій сфері. Зокрема, у сфері охорони атмосферного повітря встановлюються: нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря; нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел, нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел; технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин.

Нормативи у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору запобігають виникненню небезпеки для здоров'я людини та стану навколишнього природного середовища від впливу шкідливих чинників атмосферного повітря. Норматив якості атмосферного повітря є критерієм, який відображає гранично допустимий максимальний вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі і за якого немає негативного впливу на здоров'я та стан повітряного простору [145].

Державний облік у сфері охорони атмосферного повітря ведеться з метою: забезпечення державного контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та прогнозування станових змін; розроблення державних, регіональних, місцевих екологічних програм та програм у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, здійснення інших заходів щодо зменшення ступеня забруднення атмосферного повітря; регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря із стаціонарних та пересувних джерел, ступенів впливу на його стан фізичних та біологічних факторів [145].

Моніторинг у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору проводиться з метою отримання, збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про рівень забруднення атмосферного повітря, оцінки та прогнозування його змін і ступеня небезпечності та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень у галузі охорони атмосферного повітря. Він є складовою частини державної системи моніторингу довкілля України.

Організація спостережень і контролю забруднення атмосферного повітря здійснюється в Україні згідно з вимогами, викладеними у «Порядку організації та проведення моніторингу у сфері охорони атмосферного повітря», затвердженого постановою КМУ № 343 від 09.03.99 р. [191;140]. Зокрема цим нормативним актом закріплюється, що Моніторинг у сфері охорони атмосферного повітря проводиться з метою отримання, збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про рівень забруднення атмосферного повітря, оцінки та прогнозування його змін і ступеня небезпечності та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень у галузі охорони атмосферного повітря [140].

До об’єктів моніторингу атмосферного повітря відносять: атмосферне повітря, у тому числі атмосферні опади; викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря [191]. Проведення моніторингу атмосферного повітря має на меті отримання: первинних даних контролю за викидами та спостережень за станом забруднення; узагальнених даних про рівень забруднення на певній території за певний проміжок часу; узагальнених даних про склад та обсяги викидів забруднюючих речовин; оцінки рівня та ступеня небезпечності забруднення для довкілля та життєдіяльності населення; оцінки складу та обсягів забруднюючих речовин [140].

Державний контроль у сфері охорони атмосферного повітря має забезпечити дотримання: умов, встановлених дозволами на викиди шкідливих (забруднюючих) речовин в атмосферне повітря і на шкідливі фізичні фактори впливу на нього; стандартів, нормативів правил та інших

вимог хорони атмосферного повітря, в тому числі здійснення виробничого контролю в зазначеній галузі; режиму санітарно-захисних зон об’єктів, які мають стаціонарні джерела викидів шкідливих (забруднюючих) речовин в атмосферне повітря виконання державних цільових та регіональних програм охорони атмосферного повітря , виконання заходів по його охороні та інших вимог [140].

Нагляд в сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – це законодавчо регламентована діяльність уповноважених суб’єктів, яка спрямована на перевірку виконання та додержання вимог правових приписів щодо законодавчо встановленого охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з метою виявлення та попередження правопорушень, усунення їх наслідків та притягнення винних до відповідальності.

Мета контролю і сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору полягає у встановленні результатів діяльності суб’єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, допущених відхилів від прийнятих вимог, принципів організації, виявленні причин цих відхилень, у визначенні шляхів подолання перешкод для ефективного функціонування всієї системи охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. З допомогою контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, який у науці управління називають «зворотним зв’язком», суб’єкт публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору отримує інформацію про результати діяльності, про помилки та зміни ситуації, що можуть призвести до невиконання поставлених завдань чи отримання зовсім інших результатів. Маючи таку інформацію, можна оперативно втрутитися, привести важелі публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони

атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у відповідність з умовами, що виникають, та попередити небажані наслідки.

Контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, як виду діяльності, притаманні такі принципи:

1) універсальність;
2) систематичність;
3) безсторонність;
4) реальність;
5) дієвість, оперативність, результативність»;
6) гласність тощо.

Контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору залежно від характеру організаційних зв'язків контролюючого та підконтрольного суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно поділити на : 1) внутрішній контроль; 2) зовнішній контроль.

Внутрішній контроль здійснюється в межах організаційної підпорядкованості суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які здійснюють контроль, та суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, чия діяльність перевіряється. Внутрішній контроль здійснюється самими органами публічної адміністрації та відіграє важливу роль у зміцненні законності виконавської дисципліни, підвищення рівня організованості та порядку в сфері публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Основними об'єктами контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно вважати діяльність щодо

забезпечення: реалізації х прав та свобод громадян у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; надання управлінських послуг органам влади, посадовим особам у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; відповідності фактичної діяльності органів публічної адміністрації у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору нормативно визначеному обсягу повноважень; дотримання в діяльності згаданих органів вимог норм чинного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Залежно від місця суб'єкта публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, який здійснює контроль, у системі органів публічної адміністрації виділяють контроль:

1) законодавчої влади (парламентський контроль);
2) Президента України та його апарату (президентський контроль);
3) Кабінету Міністрів України (урядовий контроль);
4) центральних органів виконавчої влади;
5) місцевих органів виконавчої влади;
6) органів судової влади;
7) органів місцевого самоврядування;
8) громадськості (громадський контроль).

Залежно від належності суб'єкта публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору до державних або громадських структур виділяють: державний контроль та громадський контроль.

Залежно від стадії публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, на якій здійснюється контроль, доцільно виділити:

1) попередній контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, який має на меті не допустити прийняття

незаконних рішень органами публічного адміністрації у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

2) поточний (оперативний) контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – спрямований на перевірку виконання суб'єктами публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, поставлених завдань і виконання функцій у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

3) наступний контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – стосується перевірки вже прийнятих рішень суб'єктами публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Залежно від призначення контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно виділити:

1) загальний, що охоплює всі сторони діяльності контрольованого суб'єкта публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

2) цільовий контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, як окремого напряму роботи.

Повноваження щодо контролю суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору ми розглянули у попередньому розділі нашого дослідження. Наразі хотілося б зупинитися на питанні судового контролю, як спосібу забезпечення законності в публічному адмініструванні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та посідає чільне місце серед способів забезпечення ефективного функціонування органів публічної адміністрації у сфері охорони атмосферного повітря та

безпеки повітряного простору. Цей різновид контролю реалізується через діяльність судів:

1) діяльність Конституційного Суду України;

2) діяльність судів загальної юрисдикції у процесі справ щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

3) діяльність господарських судів;

4) діяльність адміністративних судів із вирішення справ щодо: спорів фізичних чи юридичних осіб із суб'єктом владних повноважень щодо оскарження його рішень (нормативно-правових актів чи правових актів індивідуальної дії), дії чи бездіяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Доцільно вказати, що ст. 50 Конституції України визначено, що кожен має право на безпечне життя і здоров'я довкілля та на відшкодування завданої порушеннями цього права шкоди. Екологічна шкода може проявлятися у різних формах: забруднення навколишнього природного середовища. руйнування екологічних зв'язків і систем, виснаження окремих природних ресурсів, шкода завдана здоров'ю та майну фізичних і юридичних осіб, завдання збитків природокористування тощо [104].

Судовий контроль – це багатогранне правове явище, що втілює головні риси судової влади і ознаки юрисдикційної діяльності органів публічної адміністрації у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. У спеціальній літературі слушно вказується, що варто розмежовувати судовий контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору судів загальної юрисдикції та судовий контроль адміністративних судів. Зокрема останній може відбуватися не лише як власне контроль, а і як нагляд, тобто мати системний характер [7].

У свою чергу судовий контроль судів загальної юрисдикції за своєю сутністю є специфічним повноваженням судів в сфері нагляду за виконанням винесеного ними рішення на підставі розгляду справи у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в судовому порядку.

Функція судового контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – є процесуальною функцією, оскільки підставою для контролю може бути виключно винесене судом рішення, що само по собі є процесуальною дією. Тому судовий контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору закріплюється саме в процесуальному законодавстві і не є обов'язковим напрямом діяльності судів. Ключовою метою судового контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору адміністративним судом є перевірка та встановлення факту дотримання суб'єктом публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору покладених на нього повноважень, прийняття правомірного рішення або акта.

Сільським, селищним, міським радам, які є органами місцевого самоврядування, що представляють відповідні територіальні громади та здійснюють від їх імені та в їх інтересах за допомогою своїх виконавчих органів функції та повноваження місцевого самоврядування також належить важлива роль у здійсненні контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Всебічні контрольні повноваження таких суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору обумовлені широким колом делегованих державою повноважень і питань, вирішення яких покладено на останніх. Ради можуть створювати тимчасові контрольні комісії з питань охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору [114].

Контрольні повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору реалізуються під час внесення подання до відповідних суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору про притягнення до відповідальності посадових осіб, якщо вони ігнорують вимоги та рішення

рад, їх виконавчих органів; звернення до суду про визначення незаконними актів суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які обмежують права територіальної громади; розгляду справ про адміністративні порушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, віднесені законом до їх відання.

Одним із видів контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є контроль з боку засобів масової інформації, які здатні виступати як інструмент контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору за владою та виконують роль передавача інформації каналами «держава – суспільство» та навпаки. У першому випадку це досягається через публікацію нормативно-правових актів, інтерв'ю з чиновниками, у другому – оприлюдненням результатів соціологічних опитувань, публікації листів громадян із приводу діяльності органів виконавчої влади тощо [114].

Висновки до третього розділу

У третьому розділі досягнуто ціль із здійснення характеристики інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Задля визначеної цілі поставлено та вирішено такі завдання, як: встановлення сутності та видів інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; здійснення характеристики фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; визначення контрольно-наглядових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати ряд авторських висновків.

1. Виділено три основні групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) правові та регуляторні інструменти; 2) економічні (фінансові) інструменти; 3) адміністративні та управлінські інструменти. Акцентовано увагу, що всі розглянуті групи активно використовуються як в розвинених, так і в країнах з економікою, що формується.

Вказано, що перша група інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору відіграє основну роль в механізмі захисту атмосферного повітря. Міжнародні та національні норми та обмеження спочатку стимулюють промисловість до скорочення обсягів викидів токсичних речовин і парникових газів. Потім в екологічній та енергетичній політиці більшості країн розробляються довгострокові цілі та завдання, які прямо чи опосередковано впливають на боротьбу із забрудненням повітря. До таких цілей віднесено:

1) мінімізація або повна відмова від використання викопного палива: під час згоряння палива виділяється значна кількість парникових газів та токсичних речовин;

2) розвиток відновлюваних джерел енергії: використання таких видів відновлюваних джерел енергії, як вітрова енергетика, сонячна енергетика та гідроенергетика, має мінімальний або нульовий вплив на якість повітря;

3) підвищення енергетичної та ресурсоефективності виробничої діяльності: впровадження таких вимог і стандартів змушує підприємства скорочувати використання природних ресурсів та оптимізувати виробничі процеси, тим самим зменшивши кількість негативного впливу;

4) посилення вимог до мобільних джерел забруднення тощо.

Зазначено, що друга група інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору відіграють центральну роль у досягненні цілей щодо скорочення викидів парникових газів та токсичних речовин в атмосферу.

Вони охоплюють широкий спектр діяльності суб'єктів господарювання: від надання можливостей фінансової підтримки з боку держави на проекти з екомодернізації, до страхування екологічних ризиків. Незважаючи на виявлені недоліки найбільш перспективних економічних інструментів – вуглецевого податку, вони можуть стати основними драйверами зниження глобального негативного впливу на атмосферне повітря до 2050 року.

Разом з тим, ефективне використання інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору другої групи передбачає удосконалення існуючих підходів до корпоративного управління на рівні окремо взятого підприємства та використання широкого спектру адміністративних і управлінських інструментів.

Вказано щодо третьої групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що посилення екологічної політики та законодавства, впровадження фінансових інструментів та потреба в екомодернізації вимагають від промислових підприємств нових підходів та інструментів управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, в яких екологічні аспекти діяльності займатимуть одну з центральних позицій.

Зазначено, що впровадження системи екологічного менеджменту і сертифікація діяльності за міжнародними стандартами ISO є одним з найбільш поширених і ефективних адміністративних інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору щодо зниження викидів токсичних речовин і парникових газів в атмосферу на рівні окремо взятого підприємства. Система екологічного менеджменту є складовою частиною системи корпоративного управління підприємством, метою якої є досягнення цілей і завдань, визначених внутрішньою екологічною політикою підприємства і в національній екологічній політиці шляхом реалізації

природоохоронних програм і заходів. Стандарти ISO 14001:2015, 14004:2016, 14005:2019 містять рамки для ефективного впровадження та подальшого функціонування EMS на підприємствах. Наявність EMS і сертифікації значно підвищує ймовірність отримання державних субсидій і пільгових кредитів на здійснення природоохоронних заходів і дозволяє укладати договори екологічного лізингу і страхування на більш вигідних умовах.

Визнано, що серед переваг даних засобів для підприємств в рамках боротьби із забрудненням атмосферного повітря можна виділити: підвищення ефективності використання ресурсів підприємства і, як наслідок, зниження впливу на атмосферне повітря; постійний аналіз відповідності вимогам природоохоронного законодавства; більш чіткий розподіл відповідальності за природоохоронну діяльність всередині підприємства; більш ефективна реалізація природоохоронних заходів за рахунок довгострокового планування.

Акцентовано увагу, що незважаючи на очевидні переваги EMS і сертифікації діяльності за міжнародними стандартами ISO, їх використання на малому і середньому підприємстві не завжди можливо через відсутність достатніх фінансових і трудових ресурсів. Більш того, впровадження системи екологічного менеджменту на підприємствах із застарілими основними фондами вимагає первинної екомодернізації та подальшого впровадження системи екологічного менеджменту, що потребує значної кількості фінансових ресурсів.

Констатовано, що впровадження та використання вищезазначених інструментів неможливе без належної системи корпоративного управління, де екологічні аспекти діяльності є центральними. Таке управління ґрунтується на бажанні та здатності керівництва підтримувати конструктивні багаторівневі відносини з усіма безпосередніми стейкхолдерами (сектор державного управління, банки, клієнти та контрагенти тощо) та непрямими стейкхолдерами (ЗМІ, неурядові організації, громадськість тощо). Така система управління передбачає впровадження корпоративної культури, яка

підкреслить важливість зниження антропогенного впливу на атмосферне повітря та підвищення екологічної ефективності підприємства. Крім того, наявність такої системи дозволить підвищити рівень обізнаності персоналу і, в деяких випадках, громадськості з питань екології, шляхів підвищення ресурсної та енергетичної ефективності повсякденного життя.

Зроблено висновок, що всі три групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тісно взаємопов'язані:

1) Нормативно-правові та регуляторні інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору формують вектор національної та регіональної екологічної політики, містять базові вимоги до ведення діяльності, встановлюють нормативи викидів та довгострокові цілі щодо загального зниження негативного впливу на атмосферне повітря.

2) Економічні (фінансові) інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є ключовими інструментами для практичного досягнення цілей скорочення викидів на державному рівні. Саме вони спонукають підприємства до скорочення викидів та підвищення ресурсної та енергетичної ефективності виробництва за рахунок економічних санкцій, санкцій або перспективи отримання державних субсидій на природоохоронну діяльність. Використання фінансових інструментів у більшості випадків регулюється державою, проте для досягнення кращих результатів необхідно підвищувати гнучкість інструментів та сприяти їх адаптації на рівні окремого підприємства-емітента.

3) Адміністративні та управлінські (контрольно-наглядові) інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору сприяють швидкій адаптації підприємства до посилення екологічної політики та швидкому впровадженню різних економічних інструментів.

Вказано, що законодавчі та регуляторні інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, незважаючи на свою відносно низьку ефективність, відіграють важливу роль у процесі скорочення викидів парникових газів та токсичних речовин: вони задають ключові напрямки, встановлюють стандарти, регламенти та пріоритети природоохоронної діяльності для підприємств, що викидають викиди викидів. Однак для досягнення заявлених цілей необхідно розробити та впровадити оптимальні фінансові інструменти на національному та регіональному рівнях та використовувати адміністративні та управлінські інструменти на рівні окремого підприємства.

Доведено, що кваліфікація адміністративно-правових інструментів забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є досить умовною, оскільки зазначені інструменти застосовуються у взаємодії. За характером впливу суб'єктів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору поділено на керовані об'єкти: контрольно-наглядові (інструменти, в основі яких є метод безпосереднього прямого впливу щодо суб'єктів управління управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на відповідні об'єкти управління (видача дозволів, ліцензій, вчинення реєстраційних дій, застосування заходів адміністративної відповідальності, здійснення нагляду, контролю тощо); та фінансові (інструменти, в основі яких є метод опосеренкованого впливу (надання податкових пільг, матеріальне заохочення тощо).

До основних форм контрольно-наглядових інструментів у межах механізму адміністративно-правового забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору віднесено: ліцензування господарської діяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, аудитом у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, контролем і моніторингом у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; дозвільна складова

та оцінка впливу на атмосферне повітря та повітряний простір; державна екологічна експертиза тощо.

Сформульовано, що контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – це сукупність прийомів та способів впливу органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на суб'єкти господарювання за допомогою надання окремим зацікавленим суб'єктам дозволу на реалізацію їх статутного права вчиняти певні дії в умовах загальної заборони на здійснення певного виду діяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Основними формами реалізації контрольно-наглядових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які безпосередньо впливають на механізм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, визнано екологічне ліцензування та аудит і державну екологічну експертизу.

Запропоновано. під контрольно-наглядовими інструментами у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розуміти діяльність уповноважених, щодо здійснення контрольно-наглядових функцій держави, органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, спрямовану на дотримання господарюючими суб'єктами правових норм та нормативів з метою забезпечення стану оптимальної захищеності атмосферного повітря та безпеки повітряного простору від можливого негативного впливу іншої діяльності, надзвичайних ситуацій природного та техногенного характеру, її наслідків тощо.

Щодо сфери забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, під якою розуміємо стан оптимальної захищеності атмосферного повітря та повітряного простору, воно орієнтоване як на

протистояння, так й на попередження виникнення загроз (внутрішніх і зовнішніх), то найбільш універсальною та доцільною, з точки зору практики, визнано класифікацію адміністративно-юрисдикційних методів на: 1) адміністративно-попереджувальні; 2) методи адміністративного припинення; 3) методи адміністративної відповідальності.

Вказано, що органи публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору поряд з адміністративно-правовими методами, пов'язаними з адміністративними правопорушеннями, з метою забезпечення безпеки, застосовують низку адміністративно-правових методів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору від шкідливих чинників, пов'язаних з правомірними діями осіб. Наведену систему адміністративно-правових методів визнано методом адміністративним санкціонування у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Серед адміністративно-попереджувальних заходів виділено такі групи: 1) попередню профілактику; 2) профілактику припинення. Попередня профілактика, що здійснюється органами публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, громадськими об'єднаннями та спрямована на розробку та здійснення заходів, пов'язаних з попередженням адміністративних правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, крім того, виявленням та усуненням причин, що сприяють вчиненню, має пріоритетне значення в системі профілактичних заходів. Особливу увагу доцільно приділити принципам і формам взаємодії правоохоронних з природоохоронними органами у сфері запобігання та розкриття правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Вказано, що методи адміністративного припинення відносяться до другої групи адміністративно-юрисдикційних методів забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Суть цих методів

полягає в примусовому припиненні протиправних діянь, що вчиняють особи, та запобіганні шкідливих наслідків, відповідно, адміністративне припинення має застосовуватися оперативно та вчасно. Зазначені методи, спрямовані на оптимальне забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, та можуть виражатися у: 1) вимогах припинити протиправні діяння; 2) адміністративному затриманні; 3) забороні робіт, які порушують режим природокористування; 4) фізичному впливі на правопорушника тощо.

До наступної групи адміністративно-юрисдикційних методів забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору віднесено адміністративну відповідальність, підставою якої є: нормативна; фактична та процесуальна.

Підкреслено, що адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору має особливості, оскільки зумовлена специфікою об’єкта посягання, а саме: 1) відповідальність настає за вчинення правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 2) шкода від правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розглядається у матеріальному (економічна) та нематеріальному (екологічна) аспектах; 3) адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору встановлюється спеціальним (адміністративним і галузевим) законодавством різного профілю, зокрема за критерієм охорони окремого природного об’єкту (атмосферне повітря, повітряний простір); 4) астосування адміністративних стягнень у цій сфері входить до компетенції уповноважених органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, судів; 5) перелік відповідних адміністративних стягнень за вчинення правопорушень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору включає у себе попередження, адміністративний штраф, конфіскацію знаряддя

вчинення або предмета адміністративного припинення діяльності; 6) однією з головних проблем при розгляді справ про адміністративні правопорушення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є дотримання процесуальних строків.

Зроблено висновок, що визначення адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору триває в умовах гострих наукових дискусій, що позначається на такому елементі, як форми захисної діяльності. Найбільш науково завершеним визнано підхід до визначення форм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, представлений як інтегрування регулюючих, реалізуючих, охоронних, захисних правових методів і форм, які у сукупності спрямовані на досягнення мети вирішення конфлікту різних інтересів і відновлення балансу між приватним та публічним інтересом у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Доведено, що наведений підхід дає змогу побачити сумісність наявних інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з інструментами міжнародного правозахисного механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Інтергативний підхід забезпечує Застосування прогресивних та ефективних форм взаємодії особи, суспільства, органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, держави в цілому, на пошук оптимальних моделей такої взаємодії. Пропонована модель адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору має на меті створення оптимальних умов для виконання державою забезпечувальної функції, шляхом створення дієвої системи заходів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, на встановлення юридичних процедур щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Проте вказано й на

проблемні місця та причини неефективності форм охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що застосовують на практиці, зокрема: неналежний стан законодавства, відсутність оптимальних заходів юридичної відповідальності та процедур застосування щодо правопорушників у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, та щодо органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, на які покладено обов'язок захищати та відновлювати порушені права; протиріччя у процесі застосування санкцій тощо.

Вказано, що забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно розглядати як: складову охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; діяльність, що проводиться паралельно з охороною атмосферного повітря та забезпеченням безпеки повітряного простору; діяльність, що проводиться паралельно з охороною атмосферного повітря та забезпеченням безпеки повітряного простору. За змістом механізм забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору включає: нормативно-інституціональний механізм, процедурно-процесуальний та інструментальний механізми.

Зазначено, що нормативно-інституціональна складова механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору характеризується стратегічнии та тактичним рівнем реалізації адміністративно-правової політики держави у сфері забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Зміст інструментальної складової механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору утворює такі групи методів як: 1) загальні та спеціальні методи управлінської діяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що обумовлюють реалізацію функції органів публічного управління в цілому (переконання, примус, економічні, адміністративні методи); 2) методи, які визначають адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративно-правового

механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (адміністративні заборони, обов'язки, дозволи, пільги, заохочення, стимули, покарання, примус тощо), тобто ті методи, які забезпечують реалізацію такого статусу.

2. Акцентовано увагу, що важливість фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору для екологічної політики підкреслюється як у Декларації Ріо, так і в Порядку денному ООН на XXI століття, де наголошується, що використання фінансових інструментів є інструментом національних органів влади для сприяння інтерналізації екологічних витрат та найбільш ефективного застосування принципу «забруднювач платить». Вони є засобом підвищення спроможності урядів вирішувати питання охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та розвитку економічно ефективних способів, які заохочують технологічні інновації, впливаючи на споживання та моделі виробництва, а також забезпечуючи важливе джерело фінансування.

Вказано, що потреба класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, по суті, випливає з вимоги систематизації їх у групи загальних інструментів за різними параметрами, а їх групування накладається на основі міркувань, які дозволили б зрозуміти функціонування механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, сегмент застосовності, органи, відповідальні за їх застосування, ступінь примусу, категорію суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору для їх прийняття тощо.

Зазначено, що фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, включені доктриною до категорії адміністративних,

добровільних та освітніх інструментів, за своєю суттю належать до сфери економічної діяльності, а отже, є економічними інструментами.

Зроблено висновок, що фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виконують наступні функції: мінімізації негативних форм впливу виробництва і споживання на атмосферне повітря; формування екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання повітряного простору; економічного забезпечення раціонального користування та охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; стимулювання розвитку «зеленої» економіки, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тощо.

Визначено, що цілями застосування фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є: усунення залежності процесу економічного зростання від збільшення використання повітряного простору; зниження рівня забруднення атмосферного повітря; забезпечення переходу до системи інтегрованого екологічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та повітряного простору та розвиток охоронної та безпекової компоненти в економічних секторах державної політики у сфері охорони атмосферного повітря та повітряного простору.

Запропоновано під фінансовими інструментами адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розуміти сукупність різноманітних засобів, прийомів, методів економічного спрямування, що застосовуються органами публічної управління з метою забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Вказано, що на сучасному етапі розвитку наукової думки щодо класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного

простору та вітчизняного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна запропонувати виокремити такі їх групи: 1) інструменти фіскально-бюджетного характеру: екологічне оподаткування, екологічні платежі і збори, штрафні санкції за порушення законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, відшкодування в установленому порядку збитків тощо; 2) інструменти фінансово-економічного стимулювання: пільгові податки, пільгові кредити, субсидії, при впровадження найкращих з наявних технологій, нетрадиційних видів енергії, а також при здійснені інших ефективних заходів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; формування ринку екологічних товарів, послуг та робіт; системи страхування екологічних та економічних ризиків; 3) інструменти, пов'язані із економічною оцінкою, аналізом впливу господарської діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: проведення економічної оцінки, моніторингу, аналізу впливу господарської та іншої діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) інструменти встановлення лімітів на викиди і скиди забруднюючих речовин і мікроорганізмів, лімітів на розміщення відходів виробництва і споживання та інші види негативного впливу; встановлення цін на первинні ресурси і кінцеву продукцію; 5) інструменти, пов'язані із включенням питань, щодо цінності охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в місцеві програмні документи економічного характеру та плани розвитку економіки регіонів.

Перспективними видами фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що підлягають запровадженню згідно чинного законодавства визнано: посилення взаємної юридичної відповідальності усіх суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; розроблення, сприяння впровадженню та запровадження моніторингу дотримання

мінімальних екологічних стандартів у всіх галузях виробництва; гармонізація норм у сфері стандартизації та сертифікації адаптація промислового виробництва до екологічних вимог; запровадження моделі екоіндустріальних парків; забезпечення екологічності енергетичного сектору та досягнення чистої генерації енергії тощо.

3. Доведено, що контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є важливою складовою у реалізації функцій держави, зміст яких полягає у спостереженні за законністю та доцільністю діяльності, надання їй оцінки з правових, наукових, соціально-політичних, організаційно-технічних позицій тощо. Утім вказано, що заради забезпечення прав та свобод громадян, їх захисту від надмірної державного втручання, контрольні повноваження суб'єктів владних повноважень обмежуються правовими актами, які передбачають виключно нагляд.

Відповідно одним із головних елементів в системі забезпечення якості атмосферного повітря визнано, в тому числі, систему контролю та нагляду за станом атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, дотриманням встановлених законом вимог за здійсненням операцій щодо станом атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, виявленням та оцінкою стану атмосферного повітря, здійсненням моніторингу в досліджуваній сфері тощо.

Обґрунтовано, що громадський контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – це різновид контролю, який здійснюється громадськими органами чи окремими громадянами. Головною особливістю громадського контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є те, що останній не наділений можливістю застосування засобів примусового характеру, може істотно впливати на діяльність суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, у результаті чого

останні змушені підвищувати ефективність діяльності у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Акцентовано увагу на тому, що особливості здійснення відповідними компетентними суб'єктами контролю і нагляду залежить від специфіки функціонування підконтрольного суб'єкта. Констатовано, що у спеціальній літературі наявно різноманіття визначень поняття «контроль», що пояснюється різним підходом вчених до його формулювання, виділенням та характеристикою певних його ознак. Проте узагальнюючі наведені точки зору щодо визначення даного поняття, виокремлено його основні змістовні складові як-то: 1) діяльність компетентних суб'єктів; 2) формою такої діяльності є спостереження, перевірки; 3) передбачає право контролюючого суб'єкта застосовувати відповідні заходи впливу.

Доведено, що у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору під контролем доцільно розуміти нормативно визначену діяльність уповноважених органів публічного управління та їх посадових осіб, яка здійснюється на постійній у встановлених законом формах у цій сфері, передбачає оперативне втручання уповноважених контрольних суб'єктів у діяльність суб'єктів господарювання у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що полягає у спостереженні за їх функціонуванням, в отриманні об'єктивної та достовірної інформації про стан виконання ними встановлених законом вимог та можливості застосування заходів щодо попередження та усунення порушень законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, виявленні причин та умов, що сприяли порушенням правових норм, застосуванні заходів відповідальності до осіб, винних у разі порушення вимог діючого законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

До основних ознак контролю як інструменту адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору віднесено: 1) нормативно визначена діяльність лише

уповноважених суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; здійснюється з використанням особливих управлінських форм (спостереження, перевірка, інспекція, аудит); державно-владна природа, активний характер, що передбачає оперативне втручання уповноважених державних органів у діяльність юридичних та фізичних осіб у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; передбачає нормативну можливість застосування заходів адміністративного примусу у разі виявлення порушень чинного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; у разі виявлення порушень суб'єктами господарювання норм законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору контролюючий орган має право притягувати винних осіб до юридичної відповідальності.

У сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно виділено такі форми контролю: 1) запит – розуміється звернення до суб'єкта господарювання щодо надання повної та достовірної інформації на вимогу посадових осіб і громадян та їх об'єднань стосовно охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, в тому числі про аварійні скиди та відповідні наслідки; 2) ревізія – дослідження фінансово-господарської діяльності підприємств, установ та організацій, які є суб'єктами правовідносин у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 3) інспекційні перевірки – проводиться з метою обстеження і вивчення лише окремих напрямків фінансово-громадської діяльності, дотримання суб'єктами господарювання норм законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) подання статистичних звітів; 5) ведення первинного поточного обліку кількості, типу і складу викидів в атмосферне повітря; 6) нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Обґрунтовано, що нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – це вид публічної діяльності, який не можна

ототожнювати з контролем, однак у них є окремі спільні риси, їх поєднує єдина мета – забезпечення законності і дисципліни в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, форми здійснення роботи – перевірки, витребування звітів, пояснень тощо. Проте контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору на відміну від нагляду проводиться повсякденно і безперервно широким колом суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Зроблено висновок, що контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна розглядати як родове поняття, в якому нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розглядається, в якості певного різновиду контролю. Нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є похідною складовою контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору із властивими специфічними ознаками, до яких можна віднести: 1) збирання потрібних знань про діяльність піднаглядного об'єкта у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, їх оцінку, перевірку дотримання норм права, спеціальних правил, встановлених на об'єктах, що перебувають під наглядом; 2) організаційну непідпорядкованість об'єкта органу, що здійснює нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 3) застосування відповідних, наданих йому законодавством форм, але безпосереднього втручання в оперативну та іншу діяльність об'єкта у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. Запропонований підхід щодо розмежування контролю та нагляду у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно враховувати при роботі над перспективним законодавством у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та внесенням змін до

діючих нормативно-правових актів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Вказано, що під публічним управлінням у галузі охорони атмосферного повітря розуміють діяльність державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань, спрямовану на збереження, поліпшення та відновлення стану атмосферного повітря, запобігання і зниження рівня забруднення атмосферного повітря, дотримання вимог атмосфероохоронного законодавства, запобігання правопорушенням у цій сфері.

Серед основних функцій публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виділено: 1) стандартизацію і нормування у сфері охорони атмосферного повітря, здійснення екологічної та санітарно-гігієнічної експертизи у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 2) організацію і здійснення контролю та моніторингу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 3) державний облік шкідливих впливів на атмосферне повітря; 4) вирішення спорів з питань охорони і використання атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тощо.

Вказано, що стандартизація і нормування у сфері охорони атмосферного повітря проводиться з метою встановлення комплексу обов'язкових норм, правил, вимог щодо охорони атмосферного повітря від забруднення і спрямовані на забезпечення безпеки повітряного простору і спрямовані на: 1) забезпечення безпечного повітряного простору та охорони атмосферного повітря; реалізацію єдиної науково-технічної політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; становлення єдиних вимог до обладнання і споруд щодо охорони атмосферного повітря від забруднення; забезпечення безпеки господарських об'єктів і запобігання виникненню аварій та техногенних катастроф; впровадження і використання сучасних екологічно безпечних технологій у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Акцентовано увагу, що однією з найважливіших функцій публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є нормування у цій сфері. Зокрема, у сфері охорони атмосферного повітря встановлюються: нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря; нормативи гранично допустимих викидів забруднюючих речовин стаціонарних джерел, нормативи гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел; нормативи вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел; технологічні нормативи допустимого викиду забруднюючих речовин.

Вказано, що нормативи у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору запобігають виникненню небезпеки для здоров'я людини та стану навколишнього природного середовища від впливу шкідливих чинників атмосферного повітря. Норматив якості атмосферного повітря є критерієм, який відображає гранично допустимий максимальний вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі і за якого немає негативного впливу на здоров'я та стан повітряного простору.

Зазначено, що державний облік у сфері охорони атмосферного повітря ведеться з метою: забезпечення державного контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та прогнозування станових змін; розроблення державних, регіональних, місцевих екологічних програм та програм у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, здійснення інших заходів щодо зменшення ступеня забруднення атмосферного повітря; регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря із стаціонарних та пересувних джерел, ступенів впливу на його стан фізичних та біологічних факторів.

Констатовано, що моніторинг у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору проводиться з метою отримання, збирання, оброблення, збереження та аналізу інформації про рівень забруднення атмосферного повітря, оцінки та прогнозування його змін і ступеня

небезпечності та розроблення науково обґрунтованих рекомендацій для прийняття рішень у галузі охорони атмосферного повітря. Він є складовою частини державної системи моніторингу довкілля України.

Доведено, що державний контроль у сфері охорони атмосферного повітря має забезпечити дотримання: умов, встановлених дозволами на викиди шкідливих (забруднюючих) речовин в атмосферне повітря і на шкідливі фізичні фактори впливу на нього; стандартів, нормативів правил та інших вимог хорони атмосферного повітря, в тому числі здійснення виробничого контролю в зазначеній галузі; режиму санітарно-захисних зон об'єктів, які мають стаціонарні джерела викидів шкідливих (забруднюючих) речовин в атмосферне повітря виконання державних цільових та регіональних програм охорони атмосферного повітря , виконання заходів по його охороні та інших вимог.

Зроблено висновок, що нагляд в сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – це законодавчо регламентована діяльність уповноважених суб'єктів, яка спрямована на перевірку виконання та додержання вимог правових приписів щодо законодавчо встановленого охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з метою виявлення та попередження правопорушень, усунення їх наслідків та притягнення винних до відповідальності.

Констатовано, що мета контролю і сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору полягає у встановленні результатів діяльності суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, допущених відхилів від прийнятих вимог, принципів організації, виявленні причин цих відхилень, у визначенні шляхів подолання перешкод для ефективного функціонування всієї системи охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. З допомогою контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, який у науці управління називають «зворотним зв'язком», суб'єкт

публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору отримує інформацію про результати діяльності, про помилки та зміни ситуації, що можуть призвести до невиконання поставлених завдань чи отримання зовсім інших результатів. Маючи таку інформацію, можна оперативно втрутитися, привести важелі публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у відповідність з умовами, що виникають, та попередити небажані наслідки.

Зроблено висновок, що контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, як виду діяльності, притаманні такі принципи: універсальність; систематичність; безсторонність; реальність; дієвість, оперативність, результативність»; гласність тощо.

Обґрунтовано, що контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору залежно від характеру організаційних зв'язків контролюючого та підконтрольного суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно поділити на: 1) внутрішній контроль; 2) зовнішній контроль.

Вказано, що внутрішній контроль здійснюється в межах організаційної підпорядкованості суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, які здійснюють контроль, та суб'єктів публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, чия діяльність перевіряється. Внутрішній контроль здійснюється самими органами публічної адміністрації та відіграє важливу роль у зміцненні законності виконавської дисципліни, підвищення рівня організованості та порядку в сфері публічного управління адміністративно-правового механізму

забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Доведено, що основними об'єктами контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно вважати діяльність щодо забезпечення: реалізації х прав та свобод громадян у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; надання управлінських послуг органам влади, посадовим особам у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; відповідності фактичної діяльності органів публічної адміністрації у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору нормативно визначеному обсягу повноважень; дотримання в діяльності згаданих органів вимог норм чинного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Залежно від місця суб'єкта публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, який здійснює контроль, у системі органів публічної адміністрації виділено контроль: законодавчої влади (парламентський контроль); Президента України та його апарату (президентський контроль); Кабінету Міністрів України (урядовий контроль); центральних органів виконавчої влади; місцевих органів виконавчої влади; органів судової влади; органів місцевого самоврядування; громадськості (громадський контроль).

Залежно від належності суб'єкта публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору до державних або громадських структур виділено: державний контроль та громадський контроль.

Залежно від стадії публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, на якій здійснюється контроль, виділено:

4) попередній контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, який має на меті не допустити прийняття

незаконних рішень органами публічного адміністрації у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

5) поточний (оперативний) контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – спрямований на перевірку виконання суб'єктами публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, поставлених завдань і виконання функцій у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

6) наступний контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору – стосується перевірки вже прийнятих рішень суб'єктами публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Залежно від призначення контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виділено:

3) загальний, що охоплює всі сторони діяльності контрольованого суб'єкта публічного управління адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору;

4) цільовий контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, як окремого напряму роботи.

Окремі результати та наукові висновки, досягнуті у третьому розділі цієї дисертації, опубліковано та апробовано у ряді авторських наукових праць, в тому числі у співавторстві [52; 53; 50; 327; 328; 317; 318].

РОЗДІЛ 4
НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОХОРОНИ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ТА БЕЗПЕКИ ПОВІТРЯНОГО ПРОСТОРУ УКРАЇНИ

4.1 Зарубіжний та світовий досвід реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України

Згідно із вимогами Стокгольмської декларації про навколишнє для людини середовище визначається, що держави, які до неї приєдналися зобов'язані здійснювати повноваження та забезпечувати контроль за діяльністю суб'єктів правовідносин, спрямований на усунення ймовірності забруднення довкілля [57]. Відтак Стокгольмська декларація заклала основи та світові стандарти забезпечення безпеки атмосферного повітря та повітряного простору.

Відтак є важливим є забезпечення якості національного законодавства з питань охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору. Відповідність держави вимогам її розбудови як правової має будуватися на розробці та створенні належного нормативно-правового регулювання використання природних ресурсів в цілому, і зокрема, атмосферного повітря та безпеки повітряного простору [74, с. 117-118].

В Конституції України було визначено як один із векторів розвитку держави збереження та відновлення довкілля, однак така діяльність і досі залишається пріоритетним напрямом державної політики. На підтвердження таких висновків можна навести такі аргументи, як: відсутність якісної кодифікаційної та систематизаційної роботи із удосконалення чинного законодавства з питань охорони довкілля; недосконаліть механізмів фінансування природоохоронних та природовідновлювальних заходів, що реалізується за «залишковим принципом», а також здійснюється із

недотриманням законів природного стану та сталого розвитку (тобто фінансові ресурси з Державного бюджету України надходять на місцевий рівень із запізненням, не по «сезону», що призводить до того, що навіть наявність грошей відбувається в умовах неможливості їх використання).

Світові стандарти захисту атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору встановлюється в ряді міжнародно-правових актів, дотримання яких вимагається із врахуванням плану імплементації Угоди про асоціацію Україна – ЄС [262, с. 13].

Наявність світових стандартів охорони довкілля є тим необхідним базисом, що дозволяє вирішити задачу із універсалізації нормативних підходів до побудови національних правових систем, що сприяє формуванню усталеної та єдиної правозастосовчої практики в країнах ЄС та країнах-кандидатів до ЄС.

Отже, важливим та необхідним в умовах євроінтеграційних процесів є імплементація міжнародних екологічних норм та стандартів до національної правової системи в цілому, зокрема, у сфері охорони атмосферного повітря, що функціонально має забезпечити охорону громадського здоров'я, що визначається як «сфера знань та організована діяльність суб'єктів системи громадського здоров'я щодо зміцнення здоров'я, запобігання хворобам, покращення якості та збільшення тривалості життя» [244; 216].

Світові стандарти охорони атмосферного повітря вперше було встановлено у Декларації Стокгольмської конференції ООН 1972 р. з проблем навколишнього середовища, де одним із важливих завдань визначено створення та функціонування Глобальної системи моніторингу навколишнього середовища. Глобальна база даних та інформаційна система якості води GEMStat розміщується, керується та підтримується Міжнародним центром водних ресурсів і глобальних змін (ICWRGC) у Кобленці, Німеччина, в рамках Програми GEMS/Вода Програми ООН з навколишнього середовища (ЮНЕП) та у співпраці з Федеральним інститутом гідрології. GEMStat містить дані про якість ґрунтових і

поверхневих вод, що забезпечує глобальний огляд стану водойм і тенденцій на глобальному, регіональному та місцевому рівнях. Наразі зростаюча база даних містить понад 18 мільйонів записів про річки, озера, водосховища, водно-болотні угіддя та системи підземних вод із 94 країн і понад 15 000 станцій. Загалом доступні дані за період з 1965 по 2022 роки та понад 200 параметрів (додаткову інформацію див. у розділі даних) [364].

З 1976 року функціонує Глобальна система моніторингу навколишнього середовища – Програма моніторингу та оцінки забруднення харчових продуктів, яка широко відома як GEMS/Food, інформує уряди, Комісію Codex Alimentarius та інші відповідні установи, а також громадськість про рівні та тенденції забруднень. у харчових продуктах, їх внесок у загальний вплив на людину та значення для здоров'я населення та торгівлі. Програма реалізується ВООЗ у співпраці з мережею з понад 30 центрів співпраці ВООЗ та визнаних національних установ, розташованих по всьому світу [314].

Отже, починаючи із 1976 року у світі функціонує Глобальна система моніторингу навколишнього середовища (ГСМН), що є комплексом інструментів і технологій, що дозволяють здійснювати спостереження за станом природного середовища на планетарному рівні. Мета такої системи є забезпечення збору, обробки, аналізу та поширення даних про стан навколишнього середовища для підтримки наукових досліджень, моніторингу змін клімату, екологічного прогнозування та прийняття рішень у сфері охорони довкілля.

Важливе значення у сфері охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору відіграє Всесвітня метеорологічна організація, в результаті діяльності якої у 1985 році було підписано Віденську Конвенцію про охорону озонового шару [366].

Віденська конвенція про охорону озонового шару була прийнята 22 березня 1985 року з метою захисту озонового шару Землі від руйнування, яке виникає через антропогенні хімічні речовини, зокрема хлорфторвуглеці

(CFC). Озоновий шар захищає планету від шкідливого ультрафіолетового випромінювання, що може спричиняти рак шкіри, катаракту, ослаблення імунної системи та негативно впливати на екосистеми [365].

Віденська конвенція про охорону озонового шару – міжнародна угода, прийнята 22 березня 1985 року у Відні, Австрія. Вона стала першим глобальним кроком у боротьбі з виснаженням озонового шару, що захищає Землю від шкідливого ультрафіолетового випромінювання. Конвенція набула чинності 22 вересня 1988 року та створила основу для подальших міжнародних зусиль, зокрема для Монреальського протоколу 1987 року.

Основна мета Конвенції – сприяти міжнародному співробітництву у дослідженні та моніторингу стану озонового шару, обміну інформацією та впровадженню заходів щодо його охорони. Документ не містить прямих юридичних зобов’язань щодо скорочення викидів озоноруйнівних речовин, але закладає основу для таких дій у майбутньому.

Конвенція передбачає створення механізмів контролю, координації наукових досліджень та підтримки країн, що розвиваються, у впровадженні екологічно безпечних технологій. Вона охоплює такі аспекти, як спостереження за станом атмосфери, оцінка впливу ультрафіолетового випромінювання та вироблення рекомендацій для екологічної політики.

Нині Віденська конвенція є однією з найбільш успішних міжнародних екологічних угод, оскільки завдяки її реалізації та Монреальському протоколу рівень шкідливих речовин в атмосфері значно знизився, що сприяє поступовому відновленню озонового шару [365].

Монреальський протокол – міжнародна угода, ухвалена 16 вересня 1987 року з метою захисту озонового шару Землі шляхом поетапного скорочення виробництва та використання озоноруйнівних речовин (ОРР). Протокол є доповненням до **Віденської конвенції про охорону озонового шару** 1985 року і набув чинності 1 січня 1989 року.

Документ зобов’язав країни-учасниці поступово відмовитися від використання хлорфторвуглеводнів (ХФВ), гідрохлорфторвуглеводнів

(ГХФВ), метилхлороформу, тетрахлориду вуглецю та інших хімічних речовин, що руйнують озоновий шар. Згодом протокол був кілька разів переглянутий і посилений, зокрема Лондонською (1990), Копенгагенською (1992), Монреальською (1997) та Кігалійською (2016) поправками.

Монреальський протокол став одним із найуспішніших екологічних договорів в історії, оскільки всі країни ООН його ратифікували. Внаслідок його реалізації виробництво та споживання ОРР суттєво скоротилися, що сприяє поступовому відновленню озонового шару. За прогнозами, озоновий шар може повністю відновитися до середини XXI століття.

Також протокол відіграв важливу роль у боротьбі зі зміною клімату, оскільки багато ОРР є сильними парниковими газами. Його остання поправка – Кігалійська – передбачає скорочення використання гідрофторвуглеводнів (ГФВ), які не руйнують озон, але мають значний вплив на глобальне потепління [365].

Озоновий шар фільтрує шкідливе ультрафіолетове випромінювання, яке пов’язане зі збільшенням поширеності раку шкіри та катаракти, зниженням продуктивності сільського господарства та порушенням морських екосистем. Сполучені Штати ратифікували Монреальський протокол у 1988 році та приєдналися до всіх п’яти наступних поправок до Протоколу. Сполучені Штати були лідером у рамках Протоколу протягом усього часу його існування та вжили рішучих внутрішніх заходів для поступового припинення виробництва та споживання ОРВ, таких як хлорфторвуглеці (ХФВ) і галони. Поступова відмова від ОРВ запобігла додатковому підвищенню температури на 2,5 °C до кінця цього століття, а також захистила людей від шкідливого ультрафіолетового випромінювання. У разі повного виконання Монреальського протоколу, за оцінками Агентства з охорони навколишнього середовища США (EPA), американці, народжені між 1890 і 2100 роками, повинні уникнути 443 мільйонів випадків раку шкіри, приблизно 2,3 мільйона смертей від раку шкіри та більше 63 мільйонів випадків катаракти. , з ще більшими перевагами в усьому світі. Група

наукової оцінки Монреальського протоколу оцінює, що з впровадженням Монреальського протоколу світова спільнота очікує майже повне відновлення озонового шару до середини 21 століття [365].

Відтак Сполучені Штати відіграли важливу роль у переговорах щодо Монреальського протоколу. У 1970-х роках почали з'являтися докази того, що фреони, які використовуються в повсякденних побутових виробах, таких як кондиціонери та холодильники, виснажують захисний озоновий шар Землі та збільшують рівень ультрафіолетового випромінювання, що досягає поверхні нашої планети. Сполучені Штати разом із союзниками та зацікавленими сторонами виступали за жорсткий контроль над виробництвом і споживанням ОРВ, сприяли міжнародній співпраці та досягли консенсусу щодо поступової відмови від ОРВ. Сенат США одноголосно схвалив ратифікацію США Монреальського протоколу в 1988 році, і договір продовжував отримувати підтримку обох партій протягом більше тридцяти років. Протягом своєї історії Монреальський протокол отримав підтримку переважної більшості представників промисловості США, а також захисників навколишнього середовища.

Завдяки зусиллям міжнародної спільноти, викиди хлорфторвуглецiв значно зменшились, і озоновий шар почав відновлюватися. Конвенція та її протокол стали моделлю успішної міжнародної екологічної співпраці.

Україна приєдналась до Віденської конвенції про охорону озонового шару та Монреальського протоколу до неї у 1986 році [211].

Встановлення світових стандартів охорони атмосферного повітря та забезпечення повітряного простору відбувається у ряді міжнародно-правових актах.

Одним із таких актів є Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.) []. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.) є міжнародним договором, спрямованим на зменшення та контроль забруднення повітря, яке перетинає національні кордони та має негативний вплив на довкілля й здоров'я людей.

Це перший міжнародний правовий інструмент, присвячений вирішенню проблем транскордонного забруднення атмосфери. Метою Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.) визначено : зменшення, контроль і запобігання транскордонному забрудненню повітря; створення рамок для співпраці між країнами в галузі охорони повітря. Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.) підписана у 1979році та набрала чинності у 1983 році.

На сьогодні Конвенцію ратифікували понад 50 країн, зокрема всі держави-члени Європейського Союзу, США, Канада, а також у 1980 році було ратифіковано Україною.

Відповідальна організація за реалізацію Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.) є Європейська економічна комісія ООН (ЄЕК ООН). На реалізацію Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.) було ухвалено : протокол про скорочення викидів сірки (1985, Гельсінкі); протокол про контроль над окислами азоту (1988, Софія); протокол про важкі метали (1998, Орхус); протокол про забруднювачі, що мають довгий час існування (POPs) (1998, Орхус); Гетеборзький протокол (1999) про скорочення кислотних опадів, евтрофікації та озону.

Реалізація Положення Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.) спрямовані: на зменшення викидів забруднювачів, таких як сірка, окисли азоту, важкі метали, та органічних сполук, що мають довгий час існування; на покращення якості повітря в Європі та інших регіонах, де діє Конвенція про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (1979 р.) [284].

Наступним актом, на які необхідно звернути увагу на положення Рамкової Конвенції ООН про зміни клімату, в якій зазначається, що «Несприятливі наслідки зміни клімату».

Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК ООН), прийнята у 1992 році, є міжнародною угодою, спрямованою на боротьбу з глобальним

потеплінням і його наслідками [368]. У тексті Конвенції термін «несприятливі наслідки зміни клімату» визначається як суттєві зміни у природних, соціальних або економічних системах, спричинені кліматичними змінами, що завдають шкоди здоров'ю, безпеці людей, функціонуванню економіки або екосистемам. Ці наслідки включають підвищення рівня моря, зміну режиму опадів, екстремальні погодні явища (штормові хвилі, посухи), втрату біорізноманіття та ризики для продовольчої безпеки. Рамкова конвенція ООН про зміну клімату (РКЗК ООН), прийнята у 1992 році, наголошує на необхідності міжнародної співпраці для стабілізації концентрації парникових газів та адаптації до впливу кліматичних змін, щоб уникнути цих небезпечних наслідків.

РКЗК ООН, прийнята у 1992 році на Саміті Землі в Ріо-де-Жанейро, є міжнародною угодою, яка закладає основу для глобальної боротьби зі зміною клімату. Метою РКЗК ООН є стабілізація концентрацій парникових газів у атмосфері на рівні, який запобігав би небезпечному впливу на кліматичну систему, що повинно здійснюватися в термінах, які дозволяють екосистемам адаптуватися природним чином, забезпечують продовольчу безпеку та не загрожують економічному розвитку. До зобов'язань сторін РКЗК ООН, прийнятої у 1992 році, визначено: розробку, прийняття та виконання національних програм зі скорочення викидів парникових газів; забезпечення моніторингу кліматичних змін та їх впливу; сприяння розвитку екологічно чистих технологій і впровадження практик адаптації до зміни клімату. РКЗК ООН, прийнята у 1992 році на Саміті Землі в Ріо-де-Жанейро, визнає різні рівні відповідальності держав за зміни клімату, що полягають у : скороченні викидів парникових газів; створенні технічної та фінансової підтримки для впровадження заходів адаптації. Інституційною структурою РКЗК ООН, прийнятої у 1992 році, складають: Конференція Сторін (КС), що є найвищим органом, який збирається щорічно для обговорення прогресу та прийняття рішень; Секретаріат РКЗК ООН, що відповідає за координацію та забезпечення роботи Конвенції. енція Сторін (КС), що є найвищим органом,

який збирається щорічно для обговорення прогресу та прийняття рішень. Секретаріат РКЗК ООН відповідає за координацію та забезпечення роботи РКЗК ООН[368]. РКЗК ООН спричинило прийняття ряду міжнародних угод: Кіотського протоколу (1997) [83], що встановлює конкретні зобов'язання щодо скорочення викидів; Паризької угоди (2015), що передбачає глобальні дії для обмеження підвищення середньої температури на планеті до 1,5–2°C [213].

Наступним актом міжнародного значення є Орхуська конвенція 1998 року [98]. Орхуська конвенція 1998 року (повна назва — Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в ухваленні рішень та доступ до правосуддя щодо питань, що стосуються навколишнього середовища) була підписана 25 червня 1998 року в місті Орхус, Данія, на пан'європейському рівні під егідою ООН. Цей міжнародний договір має велике значення для захисту прав людини та сприяє розвитку прозорості, підзвітності та громадянської участі у питаннях охорони навколишнього середовища. Конвенція була прийнята в рамках Конвенції ООН про охорону навколишнього середовища та розвиток (Ріо-де-Жанейро, 1992), намагаючись забезпечити реальне включення громадськості у процеси прийняття рішень, що стосуються довкілля.

Основною метою Орхуської конвенції є забезпечення трьох основних прав громадян, які стосуються екологічних питань: доступ до екологічної інформації; участь громадськості в ухваленні рішень щодо охорони довкілля; доступ до правосуддя в разі порушення прав громадян у екологічній сфері[98].

Відповідно до Орхуської Конвенції встановлюється, що доступ до інформації про стан використання природних ресурів має бути гарантований державою забезпечити громадян доступом до широкого спектру екологічної інформації. При цьому під екологічною інформацією розуміються відомості про стан навколишнього середовища, заходи, що впливають на довкілля, плани й програми, які можуть мати екологічний вплив, а також інформацію

про діяльність, що стосується управління природними ресурсами та екологічними проблемами. Зокрема, громадяни мають право запитувати інформацію у державних органів, і ці запити повинні бути задоволені у встановлені терміни. Орхуська конвенція вимагає, щоб держави забезпечили можливість громадськості брати участь у процесах ухвалення рішень, що стосуються охорони довкілля, що включає участь у обговореннях проектів, що можуть мати екологічний вплив, таких як будівництво великих інфраструктурних об'єктів чи діяльність, яка може спричинити зміну екологічного стану територій. Орхуська конвенція зобов'язує країни проводити публічні консультації та оприлюднювати проекти, які потребують оцінки впливу на навколишнє середовище [98].

Одним з важливих аспектів Орхуської конвенції є право громадян звертатися до суду, якщо вони вважають, що їх права на доступ до інформації, участь у процесах прийняття рішень або доступ до правосуддя були порушені. Реалізація механізмів захисту інтересів громадян пов’язується із настанням випадків, коли державні органи не виконують свої зобов'язання щодо охорони навколишнього середовища, встановлені відповідно до норм екологічного законодавства.

Орхуська конвенція стала важливим кроком до розвитку екологічного правознавства та створення основи для демократії, що активно включає громадян у процеси управління навколишнім середовищем, що функціонально сприяє забезпеченню сталого розвитку, а також сприяє підвищенню рівня прозорості в діяльності урядів, заохочуючи їх до дотримання екологічних стандартів і міжнародних зобов'язань.

Орхуська конвенція є обов'язковою для країн, які її підписали, і повинна бути інтегрована в національне законодавство. Підписантами Орхуської конвенції є країни Європи, а також інші держави, що входять в регіон Європи, Кавказу та Центральної Азії. Це визначила її значення як важливого інструменту для реалізації прав громадян у питаннях

навколишнього середовища, а також для посилення міжурядового співробітництва [98].

Таким чином, Орхуська конвенція 1998 року є важливим кроком у розвитку права на навколишнє середовище та прав людини, забезпечуючи громадянам доступ до екологічної інформації, участь у прийнятті рішень і доступ до правосуддя. Вона сприяє демократичним процесам та розвитку сталого управління природними ресурсами, підвищуючи рівень екологічної свідомості в суспільстві і зміцнюючи захист навколишнього середовища.

Важливим у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є Кіотський протокол до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, який був прийнятий 11 грудня 1997 року та у зв'язку зі складним процесом ратифікації набув чинності 16 лютого 2005 року. Кіотський протокол — це міжнародна угода, прийнята в 1997 році в японському місті Кіото на третій конференції Сторін Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК). Метою протоколу було зниження глобальних викидів парникових газів, що сприяють змінам клімату, і забезпечення стійкості планети до цих змін. Протокол набув чинності 16 лютого 2005 року і став першим міжнародним правовим документом, що встановлював обов'язкові зобов'язання для розвинутих країн щодо скорочення викидів парникових газів.

Згідно з Кіотським протоколом, індустріально розвинуті країни та країни з перехідною економікою зобов'язалися скоротити викиди парникових газів на середньому рівні на 5,2 % порівняно з рівнями 1990 року в період з 2008 по 2012 роки. Це скорочення мало бути досягнуте шляхом різних заходів, таких як поліпшення енергоефективності, використання чистих енергетичних технологій, впровадження систем торгівлі викидами, зниження викидів від лісового господарства та інші методи.

Одним із важливих інструментів Кіотського протоколу була система торгівлі квотами на викиди, яка дозволяла країнам купувати та продавати права на викиди, що давало можливість країнам, що не змогли виконати свої

зобов'язання, купувати квоти від інших країн. Такий механізм дозволяв досягти економічно вигідного скорочення викидів, особливо для країн, де ці скорочення могли бути досягнуті з меншими витратами.

Протокол також запровадив механізм «спільного виконання», який дозволяв країнам співпрацювати для реалізації проектів зі скорочення викидів у інших країнах, а також механізм «чистого розвитку», що дозволяв розвиваючимся країнам реалізовувати проекти з низькими викидами, за що вони отримували кредити, які могли бути використані для виконання зобов'язань.

Однак Кіотський протокол мав і недоліки. Одним з головних було те, що країни, що розвиваються (наприклад, Китай та Індія), не мали обов'язкових зобов'язань щодо скорочення викидів. Крім того, США, одна з найбільших країн-викидників, відмовилися від протоколу, що значно знизило ефективність угоди.

У 2012 році завершився перший період дії протоколу. Наступним кроком стало підписання Паризької угоди в 2015 році, яка передбачала більш широкий підхід до боротьби зі змінами клімату і включала всі країни світу.

Також варто звернути увагу на Паризьку хартію 2015 року, яка є важливим міжнародно-правовим актом у сфері охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору. Паризька хартія 2015 року, офіційно відома як Паризька угода, є міжнародною угодою в межах Рамкової конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК ООН). Вона була прийнята 12 грудня 2015 року на 21-й Конференції сторін (COP21) у Парижі та набула чинності 4 листопада 2016 року. Паризька угода має за мету обмежити глобальне підвищення температури цього століття, що полягає у досягненні цілі із зменшення температурного рівня атмосферного повітря менше ніж на 2°C у порівнянні з доіндустріальним рівнем, а також у прагненні обмежити підвищення до 1,5°C, оскільки це значно зменшить ризики та негативні впливи зміни клімату [142]. Ключові положення Паризької хартії 2015 року полягають у : визначенні зобов’язання кожної країни щодо розробки та

виконання планів щодо скорочення викидів парникових газів, які мають переглядатися кожні 5 років на засадах добровільності та самостійності обсягів; досягненні глобального балансу викидів, що у довгостроковій перспективі полягає у пропорційності між антропогенними викидами парникових газів і поглинанням цих газів у другій половині століття (вуглецева нейтральність); у фінансуванні заходів із боротьби зі зміною клімату, що пов'язується із зобов'язаннями розвинених країн щодо виділення фінансових ресурсів країнам, що розвиваються, для впровадження заходів із адаптації до зміни клімату та пом'якшення її наслідків; в установленні механізмів для моніторингу, звітності та перевірки виконання зобов'язань.

Паризьку хартію 2015 року є юридично обов'язковою для країн, які її ратифікували, хоча конкретні цілі зменшення викидів – добровільні. Усі країни мають регулярно звітувати про свої зусилля та досягнення.

Таким чином, Паризька хартія 2015 року стала поворотним моментом у глобальних зусиллях із боротьби зі зміною клімату. Вона об'єднала майже всі країни світу навколо спільної мети: зберегти кліматичну стабільність, забезпечуючи екологічну та економічну стійкість [142].

Але при цьому реалізації Паризької хартії 2015 року зустрічає ряд викликів у своїй реалізації, що полягають у недостатності фінансування для країн, що розвиваються, зокрема, у період із 2017 року по 2021 рік через тимчасовий вихід із неї США відбулось її недофінансування. Крім того проблематика реалізації Паризької хартії 2015 року полягає у вирішенні проблеми задоволення потреби в швидшому переході на відновлювані джерела енергії.

Паризька угода 2015 року залишається фундаментальною основою для міжнародних зусиль зі зменшення впливу зміни клімату [142].

Отже, пріоритетний захист у зазначених документах відводиться захисту права особи на безпечне довкілля, що корелюється із чинним Директивами ЄС, зокрема, з положеннями: Директиви 2008/50/ЄС «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи» [62]; Директиви

2004/107/ЄС щодо миш’яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів у навколишньому повітрі[63]; Директиви 2004/42/ЄС про обмеження викидів летких органічних сполук через використання органічних розчинників у певних фарбах і лаках та продуктах повторної обробки автомобілів та про внесення змін до Директиви 1999/13/ЄС [295]; Директиви 1999/32/ЄС щодо зменшення вмісту сірки у певних видах рідкого палива (вносить зміни до Директиви 93/12/ЄС) [285]; Директиви 94/63/ЄС стосовно контролю викидів летких органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ бензину та при його транспортуванні з терміналів до сервісних станцій [305]. та багато інших.

Зокрема, у Директиві 94/63/ЄС про контроль викидів летких органічних сполук (ЛОС), що виникають при зберіганні бензину та його транспортуванні з терміналів до сервісних станцій, спрямованою на мінімізацію втрат бензину через випаровування, містяться положення про: зберігання бензину на терміналах із використанням технологій, таких як плаваючі покрівлі та відбивні покриття; завантаження та вивантаження мобільних контейнерів із зобов'язанням використовувати відповідне обладнання для зменшення випаровування; транспортування бензину, щоб забезпечити повернення пари до терміналу або танкера для подальшої обробки [305].

До важливих безпекових міжнародних документів відноситься також Директива 2001/81/ЕС про межі національних викидів певних атмосферних забруднюючих речовин [292]. Директива 2001/81/ЕС, також відома як Директива про національні граничні рівні викидів (NEC Directive), спрямована на зниження забруднення повітря в країнах ЄС. Документ встановлює національні граничні рівні для чотирьох ключових забруднюючих речовин: сірчистого ангідриду (SO_2), оксидів азоту (NO_x), амонію (NH_3) і летких органічних сполук (VOC). Метою є зменшення їх негативного впливу на здоров’я людей та екосистеми. Держави-члени повинні розробляти національні програми для досягнення встановлених меж

і подавати щорічні звіти про прогрес. Початкові цілі були заплановані до 2010 року, а згодом актуалізовані в рамках Директиви (ЄС) 2016/2284 із новими завданнями до 2020 та 2030 років. Директива стала ключовим інструментом у боротьбі з кислотними дощами, озоновим смогом і деградацією природи, сприяючи переходу на екологічно чисті технології та джерела енергії.

Директива 2001/80/ЕС про обмеження викидів в повітря великими сміттєспалювальними заводами певних забруднюючих речовин (Директива КМЗ / LCP), також відома як "Директива про великі спалювальні установки" (Large Combustion Plants Directive, LCPD), регулює обмеження викидів певних забруднюючих речовин в атмосферу від великих спалювальних установок потужністю понад 50 МВт. Основна мета — зменшення шкідливого впливу викидів сірчистого ангідриду (SO_2), оксидів азоту (NO_x) та твердих частинок на здоров’я людей і довкілля [291].

Директива встановлює граничні значення викидів для нових установок і поступове впровадження стандартів для вже існуючих. Вона зобов’язує держави-члени проводити моніторинг і подавати звіти про викиди, а також заохочує впровадження технологій очищення димових газів. LCPD має важливе значення у боротьбі з кислотними дощами, смогом і забрудненням атмосфери. У 2010-х її положення були інтегровані до Директиви 2010/75/EU про промислові викиди, яка встановила більш суворі стандарти. Директива 2001/80/ЕС стимулювала модернізацію енергетичного сектора та впровадження екологічно чистих технологій [291]

У Директиві 98/69/ЕС про заходи щодо запобігання забрудненню повітря, пов'язаного з викидами автомобілів, прийнятої 13 жовтня 1998 року, визначено сфера її застосування, що спрямовується на використання автомобілів з двигунами, що працюють на бензині та дизельному паливі, і функціонально спрямована на зменшення таких викидів, як оксиди азоту (NOx), вуглекислий газ (CO2) та частки тверді (PM) [116, с. 109-123;296]. Директива передбачає встановлення обов'язкових обмежень на викиди

шкідливих речовин для нових автомобілів, зокрема введення стандартів Євро 3, Євро 4, Євро 5 та Євро 6, які поступово ставали більш суворими. Зміни в директиві стосуються також розвитку методів тестування, наприклад, процедури тестування на реальних умовах експлуатації (RDE). Ці заходи мають на меті покращення якості повітря та захист здоров'я громадян ЄС [296;375].

Таким чином, численні нормативно-правові акти, що діють на міжнародному рівні проголошується ідея захисту атмосферного повітря від забруднення, подолання проявів кліматичної кризи, що має базуватися на принципах «забруднювач платить», що реалізується виходячи із ідеї ефективності, універсальності та практичної цінності стандартів використання таких ресурсів.

Важливим аспектом налагодження міжнародного співробітництва є запровадження та реалізація всебічної інформаційної взаємодії учасників суспільних відносин.

Забезпечення якості атмосферного повітря на міжнародному рівні має переслідувати передусім мету зменшення ризику захворювань дихальної та серцево-судинної систем, особливо серед уразливих груп населення, що, зокрема визначено Всесвітньою організацією охорони здоров’я, якою у 2000 р. були розроблені «Рекомендації щодо якості повітря в Європі», а 2005 р. вийшло додаткове видання «Рекомендації ВООЗ щодо якості повітря, що стосуються твердих сполук, озону, двоокису азоту та двоокису сірки» [25].

Таким чином, світові стандарти охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору спрямовуються на: забезпечення якості повітря; мінімізацію шкідливого впливу на стан здоров’я та довкілля; подолання «парникового ефекту» та зниження рівня CO_2 та інші напрями [271].

Забезпечення виконання поставлених задач європейською спільнотою доволі успішно реалізується в межах Європейської системи торгівлі викидами (European Union Emissions Trading Scheme) [306].

Європейська система торгівлі викидами ЄС функціонально спрямовується на запровадження та реальну дію принципів «забруднювач платить», що починаючи із 2005 року діє в країнах ЄС та Ісландії, Ліхтенштейні, а також у Норвегії, що результативно призводить до скорочення загальних викидів в ЄС, водночас генеруючи доходи для фінансування переходу на «зелену» систему; охоплює викиди від секторів виробництва електроенергії та тепла, промислового виробництва та авіації, на які припадає приблизно 40% загальних викидів парникових газів у ЄС. Починаючи із 2024 року в ЄС було запроваджено ринок дозволів на здійснення викидів від морського транспорту [306].

Європейська система торгівлі викидами ЄС базується на принципі «обмеження та торгівлі». Обмеження стосується обмеження загальної кількості парникових газів, які можуть викидатися установками та операторами, що підпадають під дію системи. Це обмеження щорічно зменшується відповідно до кліматичної цілі ЄС, гарантуючи, що загальні викиди в ЄС з часом зменшаться. До 2023 року Європейська система торгівлі викидами ЄС допомогла скоротити викиди європейських енергетичних і промислових установок приблизно на 47% порівняно з рівнем 2005 року. Обмеження Європейської системи торгівлі викидами ЄС виражається в дозволах на викиди, причому один дозвіл дає право викидати одну тонну CO2-екв. (тобто еквівалент вуглекислого газу) [306].

Дозволи продаються на аукціонах і можуть торгуватися. Зі зменшенням ліміту зменшується і пропозиція квот на вуглецевий ринок ЄС. Згідно з цією системою, суб’єкти господарювання повинні щорічно здійснювати моніторинг і звітувати про свої викиди, а також здавати достатню кількість квот, щоб повністю врахувати свої річні викиди [264]. Якщо ці вимоги не виконуються, то до суб’єктів господарювання накладаються значні штрафні санкції. Хоча квоти переважно продаються на аукціонах, деякі суб’єкти господарювання отримують безкоштовно. За потреби суб’єкти господарювання також можуть торгувати між собою квотами [28].

Якщо установка або оператор зменшує викиди, компанія може або продати запасні квоти та/або залишити їх для використання в майбутньому. Усі ці операції реєструються в Союзному реєстрі. Ціна квот визначається вуглецевим ринком ЄС, на який поширюється жорсткий набір правил нагляду. Зменшення ліміту Європейської системи торгівлі викидами ЄС інформує компанії про довгострокову нестачу квот на ринку, водночас гарантуючи, що вони мають ринкову вартість. Ціна на вуглець, у свою чергу, є стимулом для компаній до економічного скорочення викидів. Ця ціна також визначає дохід від продажу квот. З 2013 року Європейська система торгівлі викидами ЄС залучила понад 175 мільярдів євро. Дохід від Європейської системи торгівлі викидами ЄС в основному надходить до національних бюджетів, і держави-члени повинні використовувати його для підтримки інвестицій у відновлювані джерела енергії, підвищення енергоефективності та технології з низьким вмістом вуглецю, які допомагають зменшити викиди, а отже, і витрати компаній на вуглець. Крім того, частка доходу від Європейської системи торгівлі викидами ЄС підтримує інновації з низьким вмістом вуглецю та енергетичний перехід ЄС через Фонд інновацій та Фонд модернізації [306;264].

Запущена в 2005 році система торгівлі торгівлею ЄС впроваджується із дотриманням етапів. Зараз система перебуває на четвертій фазі торгівлі (2021-2030). Законодавча база Європейської системи торгівлі викидами ЄС викладена в Директиві ETS[293]. Протягом багатьох років Директива зазнавала кількох переглядів, щоб привести систему у відповідність до загальних кліматичних цілей ЄС[289]. Директива ETS для четвертого етапу торгівлі була вперше переглянута в 2018 році відповідно до рамок клімату та енергетики ЄС до 2030 року, створених у 2014 році. Із запуском Європейської зеленої угоди та більш амбітними кліматичними цілями в рамках Європейського законодавства про клімат Директива було додатково переглянуто у 2023 році[270]. 14 липня 2021 року Європейська комісія представила «Fit for 55» [309] - набір пропозицій, спрямованих на

реформування кліматичної та енергетичної політики ЄС, включаючи СТВ ЄС, для впровадження Зеленої угоди[310]. Європейський парламент і Рада ЄС схвалили всі пропозиції щодо ETS до червня 2023 року. Тепер вони є законом.

Згідно з пакетом «Fit for 55», наступні реформи стосувалися Директиви ETS або пов'язаного законодавства: 1) реформа посилює амбіції ЄС СТВ – прийнято 10 травня 2023 року [290]; 2) реформа, що зміцнює резерв ринкової стабільності – прийнято 19 квітня 2023 року[288]; 3) реформа ЄС СТВ щодо авіації – прийнята 18 січня та 10 травня 2023 року; 4) реформа правил моніторингу, звітності та верифікації викидів від морського транспорту – прийнята 16 травня 2023 року[354]; 5) реформа про створення Фонду соціального клімату на додаток до нової системи торгівлі викидами для будівель, автомобільного транспорту та промисловості з малими викидами – ухвалена 10 травня 2023 року[354]; 6) реформа, яка запроваджує механізм коригування кордонів викидів вуглецю – ухвалена 10 травня 2023 року[355].

Рішення № 406/2009/ЄС про розподіл зусиль держав-членів ЄС у скороченні викидів парникових газів (Effort Sharing Decision) та Регламент (ЄС) № 2018/842 про обов'язкові щорічніскорочення викидів парникових газів державами-членами ЄС у період 2021-2030 рр. (Effort Sharing Regulation) [303].

Європейський кліматичний закон встановлює юридично обов'язкову ціль щодо нульового чистого викиду парникових газів до 2050 року. Інституції ЄС та держави-члени зобов'язані вжити необхідних заходів на рівні ЄС та на національному рівні для досягнення цієї мети, беручи до уваги важливість сприяння справедливості. і солідарність між державами-членами. Закон про клімат містить заходи для відстеження прогресу та відповідного коригування наших дій на основі існуючих систем, таких як процес управління для національних енергетичних і кліматичних планів держав-членів, регулярних звітів Європейського агентства з навколишнього середовища та останніх наукових даних про клімат. зміна та її вплив. На

основі комплексної оцінки впливу ЄС встановив нову ціль на 2030 рік щодо скорочення чистих викидів парникових газів принаймні на 55% порівняно з рівнями 1990 року. Нова ціль ЄС до 2030 року включена в Закон. У липні 2021 року Комісія прийняла низку пропозицій щодо перегляду всіх відповідних політичних інструментів для забезпечення додаткових скорочень викидів до 2030 року. Закон ЄС про клімат також включає процес встановлення кліматичної цілі до 2040 року. Закон ЄС про клімат включає: юридичну мету для ЄС досягти кліматичної нейтральності до 2050 року; амбітна кліматична ціль до 2030 року щодо скорочення чистих викидів парникових газів щонайменше на 55% порівняно з 1990 роком із ясністю щодо внеску скорочення викидів та поглинання; визнання необхідності посилення поглинання вуглецю в ЄС за допомогою більш амбітного регулювання ЗЗЗЛГ, пропозицію щодо якого Комісія внесла в липні 2021 року і яке набуло чинності в травні 2023 року; процес встановлення кліматичної цілі до 2040 року, враховуючи індикативний бюджет парникових газів на 2030-2050 роки, який буде опубліковано Комісією зобов'язання скоротити негативні викиди після 2050 року; створення Європейської науково-консультативної ради зі зміни клімату, яка надаватиме незалежні наукові консультації; посилення положень щодо адаптації до зміни клімату; міцна узгодженість політики Союзу з метою кліматичної нейтральності; зобов'язання взаємодіяти з секторами для підготовки галузевих дорожніх карт, що визначають шлях до кліматичної нейтральності в різних сферах економіки.

Варто акцентувати увагу, що загальною тенденцію впровадження політики із охорони атмосферного повітря в ЄС є запровадження профілактичних заходів, а не заходів, спрямованих на усунення шкідливих наслідків впливу на довкілля. Важливим у розбудові політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є побудова економіки «замкненого циклу», де є можливим використання ресурсів як

відновлювальної сировини як основи для досягнення мети сталого розвитку [106].

Задля гармонізації законодавства України з вимогами права ЄС у 2024 році було прийнято ряд законодавчих актів, зокрема, таким є Закон України від 16 липня 2024 року № 3855-IX «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» [200], у якому визначено коло умов, що висуваються до кола діяльності, що вимагає отримання інтегрованого дозволу, до яких віднесено: «1) гранично допустимі викиди; 2) ліміти забору води, ліміти використання води, ліміти скидання забруднюючих речовин, інші характеристики водокористування (передача води, скидання зворотних (стічних) вод, використання води в системах оборотного та повторного водопостачання), умови спеціального водокористування; 3) вимоги та заходи, передбачені водним законодавством, законодавством у сфері охорони атмосферного повітря, управління відходами, запобігання та ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, енергозбереження та охорони земель, громадського здоров'я та санітарно-епідемічного благополуччя населення; 4) вимоги, що забезпечують захист земель та підземних вод, а також заходи з обліку та управління відходами, що утворюються внаслідок діяльності установки; 5) вимоги до моніторингу викидів, моніторингу забруднення земель та підземних вод згідно з цим Законом, які визначають методику, частоту вимірювання та порядок проведення оцінки його результатів (якщо визначаються інші гранично допустимі викиди, ніж нормативи гранично допустимих викидів, визначені у висновках найкращих доступних технологій та методів управління, вимоги до моніторингу викидів забезпечують доступність результатів моніторингу викидів за ті самі періоди часу та для тих самих контрольних умов, що й для нормативів гранично допустимих викидів, визначених у висновках найкращих доступних технологій та методів управління); 6) зобов'язання періодично, у строки, визначені дозвільним органом, подавати йому на основі результатів моніторингу викидів та моніторингу забруднення земель та підземних вод, зазначеного у пункті

5 частини 6 статті 10 цього Закону, звіт оператора установки про дотримання умов інтегрованого довкіллєвого дозволу; 7) у випадках, передбачених законодавством, зобов'язання проводити екологічний аудит та енергетичний аудит; 8) вимоги до регулярного забезпечення здійснення та оцінки ефективності заходів, вжитих для запобігання викидам у землю та підземні води на виконання пункту 4 частини щостої, та вимоги до моніторингу забруднення земель та підземних вод на предмет наявності і концентрації небезпечних речовин, які використовуються, виробляються або вивільняються установкою або утворюються внаслідок її діяльності та які ймовірно можуть бути виявлені на промисловому майданчику і можуть спричинити забруднення земель та підземних вод у межах промислового майданчика; 9) вимоги до здійснення заходів, пов'язаних з іншими умовами, ніж нормальні умови експлуатації установки, зокрема запуск, зупинка, витік, несправність, короткочасний простій, припинення експлуатації установки; 10) положення щодо мінімізації забруднення, що поширюється на великі відстані, або транскордонного забруднення; 11) вимоги до контролю оператором установки за дотриманням гранично допустимих викидів або посилання на відповідні вимоги законодавства щодо такого контролю; 12) вимоги до припинення експлуатації установки та/або використання промислового майданчика або його частини згідно із статтею 25 цього Закону». Однак набуття чинності Законом України від 16 липня 2024 року № 3855-IX «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» відбудеться 3 серпня 2025 року, але його ухвалення безумовно є досягненням процесів гармонізації законодавства України до законодавства країн ЄС.

Процеси гармонізації національного законодавства України у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору вимагають звернення уваги на досягнення інших зарубіжних країн, які відносно нещодавно набули членства в ЄС.

Однією із таких країн є Литва. У Литві законодавство про охорону атмосферного повітря та повітряного простору регулюється національними законами, підзаконними актами та міжнародними зобов'язаннями, які відповідають стандартам Європейського Союзу. Основні положення законодавства спрямовані на забезпечення якості повітря, зменшення викидів шкідливих речовин та захист навколишнього середовища. Основними актами нормативно-правового регулювання про охорону атмосферного повітря та повітряного простору є : Закон Литовської Республіки про охорону навколишнього середовища (Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas), де визначено основоположні засади визначення екологічної політики країни, що спрямовано на забезпечення сталого розвитку суспільства, запобігання забрудненню, раціонального використання природних ресурсів, а також регламентує права і обов'язки громадян, підприємств та органів державного управління в екологічній сфері [330]; Закон про охорону атмосферного повітря Республіки Литви, що регулює обмеження викидів у повітря, моніторинг якості повітря, впровадження екологічних норм і нагляд за підприємствами, які створюють забруднення. Литва адаптувала власне законодавство відповідно до таких директив: Директива 2008/50/ЕС про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи; Директива 2016/2284/ЕС про скорочення національних викидів деяких атмосферних забруднювачів (NEC).

Важливим є досвід Литви в аспекті визначення національних програм скорочення забруднення, практика ухвалення яких пов'язується із дотриманням принципів довгостроковості планування та моніторингу для зменшення викидів оксидів азоту, діоксиду сірки, аміаку, летких органічних сполук і твердих часток, зокрема, через побудову мережі моніторингових станцій, що здійснюють оцінку якості повітря в реальному часі, а дані мають публікуватися для громадськості.

Литва є учасником Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані (CLRTAP) і Паризької угоди, що зобов'язує країну скорочувати викиди парникових газів.

Ці заходи спрямовані на збереження екологічної стійкості та забезпечення здоров'я населення.

Політика охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору в Литві має децентралізований підхід до здійснення, де основними суб'єктами правореалізації та правозастосування є муніципалітети, регіональні органи охорони навколишнього середовища та відповідні екологічні управління.

Важливим у забезпеченні політики запобігання шкідливого впливу у Латвії стало перегляд стандартів якості повітря задля дотримання їх відповідності системам стандартів, що узгоджуються із стандартами ЄС.

Сучасна система моніторингу якості атмосферного повітря в Латвії побудована на застосуванні методів автоматизованого моніторингу, що є складової цифрової системи охорони здоров'я [324]. Розвиток цифрової охорони здоров'я є інклюзивним – користувачі (пацієнти, лікарі, дослідники тощо), медичні установи, інші установи та розробники залучені до планування, створення та розвитку цифрової охорони здоров'я з метою розробки рішень, які відповідають потреби користувачів, прості у використанні та зменшують адміністративне навантаження, а також повністю трансформують відповідні процеси сектору охорони здоров'я. Цифрові рішення для охорони здоров'я в Латвії розроблено відповідно до таких принципів: забезпечення обміну інформацією та єдиних правил гри для забезпечення взаємодії. Він також забезпечує централізоване, уніфіковане та якісне сховище медичної документації пацієнта – електронну картку пацієнта; безпека та якість – на всіх етапах розробки, впровадження та використання цифрових рішень у сфері охорони здоров'я необхідно забезпечувати системну безпеку та якість із дотриманням принципів інтегрованого захисту даних та захисту даних за замовчуванням, а також

забезпечення безперервності обробки даних; пріоритети досвіду користувача (UX) та інтерфейсу користувача (UI) – метою рішень є системи, розроблені так, щоб бути зручними, ефективними та інтуїтивно зрозумілими для користувача. При розробці систем використовуються принципи гнучкої розробки. Розроблені системи включають: принципи узгодженості та стандартів, принципи запобігання помилкам архітектури системи, гнучкості та ефективності використання системи, що дозволяє кожному користувачеві вибрати найбільш прийнятне та ефективне використання функцій. Не рекомендується включати принципи сумісності системи з реальним світом, тобто. інформація відображається в логічному порядку, а система розмовляє мовою користувача без використання незнайомої для користувача термінології тощо.

Важливим елементом цифрової охорони здоров'я населення в Латвії є створення системи децентралізованого розвитку, де усі учасники цифрової екосистеми охорони здоров'я мають право створювати та розвивати власні інформаційні системи відповідно до своїх потреб, підтримуючи при цьому досягнення цілей сектору охорони здоров'я (особливо, якщо залучається державне фінансування), забезпечення співпраці з іншими учасниками екосистеми та обміну рішеннями, а також забезпечення необхідного обміну даними [324, с. 21-22]. Крім того в Латвії побудова системи моніторингу довкілля відбувається із дотриманням принципів сумісності та взаємообміну даними та співпраці в «екосистемі» Digital Health, що створена на основі всіх доступних класифікацій, стандартів, вимог, процесів, даних та описів інтерфейсів, посібників та рекомендацій.

Напрями дій стратегії підтримки громадського здоровя в Латвії комплексно охоплюють аспекти, необхідні для просування сучасного підходу до охорони здоров'я, а також для модернізації процесів надання послуг за допомогою технологічних рішень, орієнтованих на співпрацю та «екосистемний» підхід [324].

Законодавство про якість повітря та безпеку повітряного простору в ФРН передусім пов'язується із ухваленням 1974 році закону - Bundes-Immissionschutzgesetz (Закон про захист якості повітря) [313].

Bundes-Immissionsschutzgesetz (BImSchG) – це федеральний закон Німеччини, який регулює захист від забруднення повітря, шуму, вібрацій і інших негативних впливів на довкілля, що виникають у результаті діяльності промислових підприємств, транспорту та інших джерел. Закон, прийнятий у 1974 році, є основним нормативним актом, що встановлює рамки для захисту якості повітря та довкілля у Німеччині [313]. Ключовими положеннями та цілями Bundes-Immissionsschutzgesetz (BImSchG) є: мінімізація впливу на здоров'я людини та довкілля; захист населення від шкідливих імісій (викидів забруднюючих речовин у повітря) та їхнього впливу на екосистеми; регулювання промислових установок шляхом запровадження ліцензування для установок, які можуть мати значний вплив на довкілля на основі дозволу, що надається лише за умови виконання певних технічних стандартів і екологічних норм; контроль шуму та вібрацій, що впливає на якість життя населення, особливо у житлових районах; моніторинг імісій і зобов'язання підприємств забезпечувати відповідність нормам [313].

При цьому BImSchG інтегрує вимоги директив ЄС щодо захисту довкілля, таких як Директива про промислові викиди (IED).

BImSchG складається з кількох частин, які охоплюють загальні принципи, правила для конкретних галузей, положення про видачу дозволів, а також заходи для контролю і виконання. Його доповнюють технічні регламенти та інструкції, наприклад, TA Luft (технічна інструкція з охорони повітря) і TA Lärm (технічна інструкція з шуму).

Завдяки BImSchG Німеччина справедливо обіймає лідуючі позиції в Європі за рівнем екологічної відповідальності та сталого розвитку.

Висвітлення зарубіжного досвіду регуляції механізмів захисту атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є неможливим без висвітлення його нормативного регулювання у Франції, де починаючи із

1996 року діє окремий законодавчий акт «Якість повітря та раціональне використання енергії» (або «закон про якість повітря»), що за європейськими та світовими стандартами має бути оцінений як надзвичайно прогресивний. Основні положення законодавчого акту Франції «Якість повітря та раціональне використання енергії» (або «закону про якість повітря») полягають у : встановленні контролю за якістю повітря, визначенні зон моніторингу якості повітря; розробці планів дій у випадку перевищення граничних значень забруднення; зменшенні забруднення; обмеженні на викиди від транспортних засобів та промислових підприємств; сприяння розвитку громадського транспорту та альтернативних видів палива; раціональному використанні енергії; запровадженні вимог до енергозбереження в будівлях; просуванні відновлюваних джерел енергії; інформуванні громадськості; забезпеченні доступу населення до інформації про якість повітря; проведенні освітніх кампаній щодо впливу забруднення на здоров'я; розробці та запровадженні місцевих планів захисту атмосфери (PPA - Plans de Protection de l'Atmosphère), які є обов'язковими для регіонів із значним рівнем забруднення [332].

Вплив законодавчого акту Франції «Якість повітря та раціональне використання енергії» (або «закону про якість повітря») виявляється у гармонізації екологічної політики Франції із загальноєвропейськими стандартами. Він також стимулював подальший розвиток законодавства щодо боротьби зі змінами клімату, включаючи Закон про енергетичний перехід (2015) та інші екологічні ініціативи.

Крім того у Франції діє окремий кодифікований акт – Екологічний кодекс, який Постановою уряду Франції від 16 квітня 2021 року запровадив створення національної системи моніторингу якості атмосферного повітря, та встановив умови та порядок виконання Екологічного кодексу. Функціонування національної системи моніторингу якості атмосферного повітря у Франції базується на застосуванні європейських директив та протоколів Женевської конвенції задля забезпечення якості, надійності і

репрезентативності даних, створених цією національною системою, а також їх доступність для громадськості.

Національна система моніторингу якості атмосферного повітря Франції включає регуляторні місії, покладені на AASQA, LCSQA та організації, та призначені державою для моніторингу впливу забруднення повітря на екосистеми.

У статті 122-1 Екологічного кодексу Франції визначено, що держава має забезпечувати, за допомогою місцевих органів влади відповідно до їх вільного управління та принципів децентралізації, моніторинг якості повітря та його впливу на здоров'я та навколишнє середовище. Держава є відповідальною за технічну координацію моніторингу якості повітря, визначається наказом міністра, відповідального за навколишнє середовище. Стандарти якості повітря, визначені указом Державної ради, встановлюються після консультації з Національним агентством, відповідальним за безпеку харчових продуктів, навколишнього середовища та гігієни праці, відповідно до стандартів, визначених Європейським Союзом і, у відповідних випадках, Всесвітньою організацією охорони здоров’я. Ці стандарти мають регулярно переглядатися з урахуванням результатів медичних та епідеміологічних досліджень [280].

Відповідно до Екологічного кодексу Франції визначено, що багаторічною метою щодо зниження середньорічної добової концентрації атмосферних часток реалізується згідно із програмними та наказовими актами міністрів, відповідальних за навколишнє середовище та охорону здоров’я, прийнятих за порадою Національного агентства, відповідального за безпечність харчових продуктів, навколишнє середовище та роботу [280]. Задля мінімізації шкідливого впливу на здоров'я, моніторинг пилку та цвілі в атмосферному повітрі координується організаціями, призначеними наказом міністрів, відповідальних за навколишнє середовище та здоров'я. Результати цього моніторингу є предметом інформування громадськості та зацікавлених сторін. Речовини, викиди яких в атмосферу можуть сприяти погіршенню

якості повітря щодо встановлених відповідно до стандартів законодавства Франції контролюються, зокрема, шляхом спостереження за зміною параметрів, здатних виявити наявність такого погіршення. Відповідно до Екологічного кодексу Франції також здійснюється моніторинг параметрів здоров’я населення, на які може вплинути зміна якості повітря [280].

Система моніторингу якості повітря та його впливу на здоров'я та довкілля охоплює всю національну територію Франції. Методи спостереження адаптовані до потреб кожного регіону Франції, особливо міст з населенням понад 100 000 жителів [280].

Декрет Державної ради встановлює перелік речовин, які контролюються, а також стандарти якості повітря, зазначені в статті L. 221-1. Перелік муніципалітетів, що входять до агломерацій з населенням понад 100 000 осіб, встановлюється спільним указом міністрів Франції, відповідальних за навколишнє середовище та транспорт. Цей указ оновлюється щонайменше кожні п’ять років [280].

Відповідно до законодавства Франції обладнання для вимірювання якості повітря та вимірювання викидів речовин в атмосферу, а також лабораторії, які здійснюють аналізи та контроль забруднюючих викидів, підлягають затвердженню адміністративним органом. Це визначає методи вимірювання та критерії розміщення використовуваних матеріалів. Як відступ від режиму дозвільного погодження у Франції будь-який постачальник послуг, заснований на законних підставах і уповноважений проводити аналізи та контроль забруднюючих викидів в іншій державі-члені Європейського Союзу або в іншій державі-учасниці угоди в Європейському Союзі Економічна зона може здійснювати таку діяльність у Франції на тимчасовій та епізодичній основі, якщо дозвіл, яким він користується в цій державі, надає гарантії, еквівалентні тим, що вимагаються національними правилами, і за умови, що до першої служби вони задекларували свою діяльність з компетентним адміністративним органом. Умови застосування

цього пункту встановлюються наказом міністра, відповідального за екологію [280].

Закон Франції №96-1236 від 30 грудня 1996 року «Про якість повітря та раціональне використання енергії» (LAURE) складається з кількох основних частин, які описують його цілі, засоби реалізації та вимоги до моніторингу і дій щодо покращення якості повітря та енергозбереження. Основні структурні елементи цього закону [332]:

Розділ 1. Загальні положення

- Проголошення права громадян дихати чистим повітрям, яке не шкодить здоров'ю.
- Визначення відповідальності держави за розробку та впровадження політики щодо якості повітря та енергоефективності.
- Встановлення вимог до створення регіональних та місцевих планів дій.

Розділ 2. Моніторинг і контроль якості повітря

- Визначення обов’язкових параметрів моніторингу забруднення.
- Розробка нормативних показників та граничних значень концентрації шкідливих речовин.
- Організація постійного нагляду за якістю повітря через мережу станцій моніторингу.

Розділ 3. Інформування населення

- Обов’язок держави та місцевих органів влади інформувати громадськість про рівень забруднення.
- Встановлення механізмів публікації даних моніторингу.

Розділ 4. Регіональні плани захисту атмосфери

- Розробка та затвердження регіональних планів (PPA) для великих міських зон і зон із високим рівнем забруднення.
- Встановлення цілей щодо зниження рівнів забруднення.

Розділ 5. Механізми екстреної відповіді

- Передбачення заходів у разі перевищення граничних значень забруднення.

- Планування дій для зниження впливу забруднення на населення в критичних ситуаціях.

Розділ 6. Заходи щодо зниження забруднення

- Заохочення використання відновлюваних джерел енергії.
- Обмеження на використання транспортних засобів і видів палива з високим рівнем викидів.
- Сприяння енергоефективності у будівництві та промисловості.

Розділ 7. Фінансові та податкові механізми

- Стимулювання екологічно безпечних ініціатив через податкові пільги.
- Підтримка інноваційних проектів у сфері енергозбереження.

Закон Франції про якість повітря інтегрований у Еколоічного кодексу (зокрема, статті L220-1 до L222-3), що забезпечує його відповідність національній екологічній політиці [332; 280].

Згідно із законодавством Франції встановлюються спеціальні загальнонаціональні та регіональні плани захисту атмосфери, що фактично діють для всіх агломерацій із кількісними показниками населення понад 250 000 людей та інших забруднених зон, і функціонують із встановленням механізмів юридичної відповідальності до суб'єктів, які порушують встановлені стандарти, застосування якої покладається на відомчих префектів. Важливим є досвід Франції, що полягає у поєднанні в одному законодавчому акті, передбачено не лише повноваження із здійснення охорони атмосферного повітря, в тому числі від забруднення із пересувних транспортних засобів, а також планування міського руху та встановлює засади із визначення та впровадження регіональної політики дорожнього руху в населених пунктах із кількістю понад 100 000 осіб, що здійснюється задля зменшення використання автомобілів, що має відбутися через створення розгалуженої та ефективної системи громадського транспорту. У Франції діє спеціальний адміністративний орган, що є підзвітним Міністерству охорони навколишнього середовища, та є уповноваженим за інформаційне та технічне забезпечення діяльності із моніторингу якості

повітря. Граничні значення розробляються відповідно до норм ЄС та рекомендацій ВООЗ. Врахування стандартів якості повітря також вимагає дотримання та впровадження результатів епідеміологічних досліджень [111].

Цікавим є досвід Китаю у сфері забезпечення охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору. Починаючи із 2013 року у Китаї діє довгостроковий у План дій щодо запобігання та контролю забруднення атмосферного повітря [312]. Це довгострокова програма, спрямована на покращення якості повітря в країні. План визначив конкретні цілі для зменшення рівня забруднення та став одним із ключових елементів екологічної політики Китаю. Основними положеннями План дій щодо запобігання та контролю забруднення атмосферного повітря [312] визначено: встановлення цілі щодо зниження концентрації шкідливих речовин, що пов'язується із зменьшенням до 2017 року рівня концентрації дрібнодисперсних часток (PM2.5) у великих міських районах на 15–25%; забезпечення значного скорочення концентрації основних забруднювачів, таких як діоксид сірки (SO_2) та оксиди азоту (NO_x). Пріоритетними регіонами реалізації Плану дій щодо запобігання та контролю забруднення атмосферного повітря [312] визначено Пекін-Тяньцзінь-Хебей (столичний регіон); дельта річки Янцзи; дельта річки Перл (Гуандун). До кола основних заходів Плану дій щодо запобігання та контролю забруднення атмосферного повітря [312] віднесено: зменшення споживання вугілля та підвищення стандартів його використання; стимулювання переходу на чисті джерела енергії, такі як природний газ та відновлювані джерела; модернізація промислових підприємств і впровадження сучасних технологій контролю викидів; скорочення шкідливих викидів у транспортному секторі через введення нових стандартів палива та стимулювання електромобільності.

До механізмів впровадження Плану дій щодо запобігання та контролю забруднення атмосферного повітря [312], що діє в Китаї до 2025 року, віднесено: суворий моніторинг якості повітря через розширення мережі станцій спостереження; встановлення жорсткіших штрафів за порушення

екологічних норм; стимулювання інновацій та екологічно чистих технологій; провадження інформаційної кампанії, що пов’язується із підвищенням обізнаності населення про проблему забруднення; інформування громадськості про заходи, які вживаються для поліпшення ситуації.

Результативними досягненнями Плану дій щодо запобігання та контролю забруднення атмосферного повітря [312], що діє в Китаї до 2025 року, варто виокремити спостереження, що засвідчили значне покращення якості повітря, що відбулося зменшення обсягів споживання вугілля та запроваджено нові стандарти в автомобільній промисловості.

Важливою характеристикою Плану дій Китаю щодо запобігання та контролю забруднення атмосферного повітря [312] є його функціональна спрямованість на визначення вартості діяльності, що спричинює забруднення довкілля, що виявляється в обґрунтуванні методології оцінки економічних втрат від впливу забруднення атмосферного повітря, пов’язаних із спричиненням передчасної смертності, та що мають наслідком настання хронічного та гострого бронхіту, емфіземи, астми, хронічних захворювань легенів, ішемічної хвороби серця, раку легенів та інсульту [256, с. 94-95]. Складовою Плану дій Китаю щодо запобігання та контролю забруднення атмосферного повітря [312] є забезпечення невідворотності відповідальності за екологічні правопорушення та розширення спектру заходів економічного стимулювання раціонального природокористування [255, с. 170-175; 256, с. 94].

Зазначений підхід є ефективним і успішно впроваджується в зарубіжних країнах, що є запорукою для вирішення задачі із формування та забезпечення сприятливого природного та антропогенного середовища для нинішніх і майбутніх поколінь.

Важливим позитивним досвідом із здійснення охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору є успішність децентралізації здійснення управлінських функцій, що означає посилення ролі органів місцевого самоврядування у забезпеченні захисту довкілля.

Одним із напрямів забезпечення успішності впровадження політики із захисту атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є створення дієвих механізмів інформування про дотримання відповідності повітря визначеним стандартам його якості повітря. При цьому в Китаї запроваджено інститут персональної відповідальності керівників органів місцевого самоврядування за неналежне виконання обов'язків із забезпечення вимог та стандартів охорони атмосферного повітря та безпекового простору [322].

Важливим є досвід нормативного регулювання захисту атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору, що впроваджується у США, де основне місце відіграють ухвалені у 1955 році «Акт про чисте повітря» та «Акт про чисту воду», які містять детальні положення про нормативи викидів для стаціонарних і пересувних джерел, допустимих стандартах діяльності джерел викидів, положення про створення системи моніторингу інформації про викиди, розвитку науково-дослідних програм, присвячених контролю над забрудненнями і впливу їх на екосистеми та здоров'я населення[361].

Закон про чисту воду (CWA) встановлює базову структуру для регулювання викидів забруднюючих речовин у води Сполучених Штатів і регулювання стандартів якості поверхневих вод. Основа CWA була прийнята в 1948 році і називалася Федеральний закон про контроль забруднення води, але Закон був значно реорганізований і розширений в 1972 році. «Акт про чисту воду» став загальною назвою Закону з поправками в 1972 році. Відповідно до CWA EPA запровадило програми контролю забруднення, такі як встановлення стандартів стічних вод для промисловості. EPA також розробило рекомендації щодо національних критеріїв якості води для забруднюючих речовин у поверхневих водах[361]. Федеральний закон про контроль забруднення води 1948 року був першим великим законом США, який стосувався проблеми забруднення води. Зростання громадської обізнаності та занепокоєння щодо контролю забруднення води призвело до радикальних поправок у 1972 році. З поправками, внесеними в 1972 році,

закон став широко відомий як Закон про чисту воду (CWA). Поправки 1972 року полягали у створенні базової структури для регулювання викидів забруднюючих речовин у води Сполучених Штатів.

«Акт про чисте повітря» та «Акт про чисту воду» надав EPA повноваження щодо впровадження програм контролю забруднення, таких як встановлення стандартів стічних вод для промисловості, але при цьому збережені існуючі вимоги щодо встановлення стандартів якості води для всіх забруднюючих речовин у поверхневих водах, що забороняє будь-яку особу скидати будь-які забруднюючі речовини з точкового джерела у судноплавні води, якщо не було отримано дозвіл відповідно до його положень [361]. У США фінансування будівництва очисних споруд за програмою грантів на будівництво та визнання необхідності планування вирішення критичних проблем, пов’язаних із забрудненням із неточкових джерел.

Подальші поправки змінили деякі попередні положення CWA [320]. Ревізії 1981 року оптимізували процес муніципальних грантів на будівництво, покращивши можливості очисних споруд, побудованих за програмою. Зміни 1987 року поступово припинили програму грантів на будівництво, замінивши її на Державний оборотний фонд контролю забруднення води, більш відомий як Державний оборотний фонд чистої води. Ця нова стратегія фінансування спрямована на вирішення потреб щодо якості води, спираючись на партнерство EPA та штату. З роками багато інших законів змінили частини Закону про чисту воду. Наприклад, у Розділі I Закону про критичні програми Великих озер 1990 року були введені в дію частини Угоди про якість води Великих озер 1978 року, підписаної США та Канадою, де дві країни погодилися зменшити певні токсичні забруднюючі речовини у Великих озерах. Цей закон вимагав від EPA встановити критерії якості води для Великих озер, що стосуються 29 токсичних забруднювачів з максимальними рівнями, безпечними для людей, дикої природи та водних організмів. Він також вимагав від EPA допомогти Штатам запровадити критерії за певним графіком. CWA визнав незаконним скидання будь-яких

забруднюючих речовин із точкового джерела у судноплавні води, якщо не було отримано дозвіл [361;320].

Національна система ліквідації викидів забруднюючих речовин США (NPDES) EPA контролює викиди до атмосферного повітря із точкових джерел, що є дискретними транспортними засобами, якими є труби або штучні канави. Відповідно до законодавства США окремі будинки, які підключені до муніципальної системи, використовують септичну систему або не мають поверхневого стоку, не потребують дозволу NPDES, та звільняються від вимоги щодо отримання спеціального дозволу на водокористування. Промислові, муніципальні та інші об'єкти повинні отримувати дозволи, якщо їхні скиди надходять безпосередньо у поверхневі води.

До законодавства США з питань забезпечення безпеки атмосферного повітря необхідно віднести також Закон про національну екологічну політику (NEPA), 42 U.S.C. 4321. NEPA вимагає, щоб агенції проводили перевірку впливу на навколишнє середовище («Оцінка навколишнього середовища» та «Заяви про вплив на навколишнє середовище») для основних федеральних дій, які суттєво впливають на якість навколишнього середовища людини. У рамках EPA Управління федеральної діяльності в рамках Управління забезпечення виконання та відповідності (OECA) відповідає за реалізацію EPA NEPA. Стосовно дозволів NPDES, розділ 511 CWA встановлює, що лише видані EPA дозволи на «нові джерела» (скиди, що підлягають новим стандартам продуктивності джерела) підлягають екологічній перевірці NEPA до видачі дозволу. Штати можуть мати власні версії закону штату NEPA [337].

До екологічного законодавства з питань охорони довкілля відносяться також Закон про зникаючі види (ESA) [299]. Розділ 7 ESA вимагає, щоб федеральні агентства проводили консультації з адміністративними службами ESA, щоб переконатися, що будь-які проекти, які вони санкціонують, фінансують або здійснюють, не можуть поставити під загрозу подальше

існування будь-яких видів, що знаходяться під загрозою зникнення, або призвести до знищення або несприятлива зміна критичного середовища проживання таких видів [299].

Національний закон США про збереження історичних пам'яток (NHPA), що є складовою розділу Закону та нормативно-правові акти (36 CFR, частина 800) вимагають від регіонального адміністратора перед видачею ліцензії (дозволу) вжити заходів, якщо це можливо, для пом'якшення потенційних несприятливих наслідків ліцензованої діяльності та об'єктів нерухомості, зазначених або придатних для включення до списку Національний реєстр історичних місць. Вимоги Закону мають виконуватись у співпраці з державними службами охорони пам'яток, після повідомлення та, у разі необхідності, за погодженням з Консультативною радою з питань охорони пам'яток [299]. Національний закон про збереження історичних пам'яток (NHPA) 1966 року є основоположним актом законодавства США, спрямованим на збереження історичних і археологічних пам'яток. Він встановив національну політику щодо збереження історичних пам'яток і створив такі механізми, як Національний реєстр історичних місць і Консультативна рада зі збереження історичних пам'яток (ACHP) для нагляду за цими зусиллями.

Закон також запровадив процес розгляду скарг, який вимагає від федеральних агентств оцінювати вплив їхніх проектів на історичні об'єкти та проводити консультації з відповідними зацікавленими сторонами для пом'якшення негативних наслідків. Це положення підкреслює федеральну відповідальність за врахування збереження культурних та історичних пам'яток у всіх проектах, що фінансуються з федерального бюджету або дозволені, що застосовується в США [299].

До системи зконодавства із охорони атмосферного повітря відноситься також Закон про управління прибережною зоною (CZMA). CZMA було прийнято для захисту прибережної зони країни та впроваджується через державно-федеральне партнерство. Розділ 307(c) CZMA забороняє видачу

дозволів NPDES на діяльність, що впливає на використання землі або води в прибережних зонах, якщо заявник на дозвіл не підтвердить, що запропонована діяльність відповідає державній програмі управління прибережною зоною [339].

Закон про дикі та мальовничі річки США встановлює заборону регіональному адміністратору сприяти за допомогою ліцензії або іншим чином у будівництві будь-якого проекту водних ресурсів, який матиме прямий негативний вплив на цінності, що є притаманною національному природному або штучно створеному водному об'єкту [338;268].

Функціонально Акт США про чисте повітря, що був ухвалений у 1970 році та змінений у 1990 році, надає Агентству з охорони довкілля США (Environmental Protection Agency, EPA) повноваження контролювати якість повітря та розробляти стандарти для запобігання забрудненню, та його основними положення є : встановлення національних стандартів якості повітря (NAAQS), що полягає у визначенні нормативних концентрацій забруднювачів, які впливають на здоров'я людей та довкілля (наприклад, озон, діоксид сірки, чадний газ, тверді частки); регулювання джерел забруднення, що згідно із актом поділено на стаціонарні джерела (заводи, електростанції), що зобов'язані впроваджувати технології зниження викидів, та пересувні джерела (автомобілі, літаки), що мають відповідати унормованим стандартам допустимих викидів; про плани державного впровадження (SIPs) для досягнення та підтримання стандартів NAAQS; про програми щодо контролю кислотних дощів, що передбачаються впровадження обмежень на викиди діоксиду сірки та оксидів азоту, головних чинників кислотних дощів; розв'язання проблем озонового шару, що пов'язується із врегулюванням використання речовин, що руйнують озоновий шар, наприклад, хлорфторвуглецiв (CFC); захисту від небезпечних забруднювачів повітря, що передбачає встановлення контролю над токсичними речовинами, такими як свинець, ртуть та діоксини; закріплення

санкцій за порушення норм законодавства про охорону атмосферного повітря.

У системі суб'єктів забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в США центральне місце відведено EPA, що виступає головним органом, відповідальним за: визначення національних стандартів; моніторинг якості повітря; оцінку та затвердження планів дій штатів; вжиття заходів проти порушників [337].

У США впровадження заходів із запобігання проявам забруднення повітря відбувається через поділ територій за ступенем несприятливості атмосфери в окремих регіонах та населених пунктах [334].

Повноваження Агентства з охорони навколишнього середовища США (EPA) спрямовуються на реалізацію стратегії із мінімізації забруднення довкілля, налагодження взаємодії федеральних суб'єктів та штатних суб'єктів, надання технічної і фінансової підтримки при реалізації планів штатів. Нормотворча діяльність EPA реалізується через видання директив, які структурно будуються через встановлення короткострокових і довгострокових завдань, строків їх виконання, із подальшим наданням звітності, що має бути доступна громадськості.

Позитивним досвідом із запровадження Акту про чисте повітря стало запровадження системи заходів стимулювання із запровадження інноваційних технологій захисту довкілля та забезпечення соціально відповідального уряду, що реалізується в межах таких урядових програм, як EnergyStar і Green Lights, що результативно мають знизити потреби із використання електроенергетичних ресурсів, і як наслідок зменшення викидів електростанціями діоксиду сірки, оксиду азоту, вуглекислого газу, ртуті, свинцю та інших забруднювачів [334].

До системи публічних інформаційних ресурсів, що узагальнюють дані про стан атмосферного повітря в США , відноситься система якості повітря (AQS), де зберігаються відомості про забруднення навколишнього повітря,

акумульовані за рахунок взаємодії між державою та суспільством, федеральними органами влади та органами місцевої влади.

Через офіційний сайт EPA Air Data відбувається доступ громадської до даних про якість повітря; а через ресурс AirNow встановлюється доступ до інформації про стан атмосферного повітря в режимі онлайн [334].

У Великобританії повноваження із охорони атмосферного повітря відносяться до компетенції Департаменту навколишнього середовища, продовольства та сільських справ. Нормативним базисом охорони атмосфери у Великобританії є: Директива ЄС про якість навколишнього повітря 2008 року (Air Quality Directive 2008/50/EC) [266]; Закон про охорону навколишнього середовища (Environmental Protection Act 1990) [301], де визначено правила щодо контролю за забрудненням повітря, управління відходами та регулювання промислових викидів та впроваджено систему дозволів на діяльність, що може призводити до забруднення атмосфери; Акт про чисте повітря (Clean Air Act 1956, 1968, 1993) [277]; Закон про зміну клімату (Climate Change Act 2008) [278], що встановлює юридичне зобов'язання держави щодо скорочення викидів парникових газів; Регламент ЄС (до Брекзіту) та внутрішні акти регулювання.

Після виходу з ЄС (Brexit) країна запровадила нові правила для збереження відповідності стандартам чистоти повітря.

У Великобританії впроваджено Національний план дій щодо якості повітря, яким передбачено зменшення рівня діоксиду азоту (NO_2) у зонах із високим забрудненням, модернізація транспортного сектору та інфраструктури.

У Великобританії так само місцеві ради відповідають за моніторинг якості повітря та вжиття заходів на рівні громад, а відтак відбувається децентралізація процесів із забезпечення охорони атмосферного повітря.

Таким чином, зарубіжний досвід є важливим у світлі забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у світлі впровадженої практики зонування території країни із поділом її на певні

регіони, що відбувається із врахуванням ступеня забруднення довкілля. Такий поділ в зарубіжних країнах покладено в основу встановлення ставок оподаткування діяльності, пов'язаної із забруднення довкілля. Кошти, отримані від справляння екологічних податків та зборів, мають бути розподілені на покращення стану захисту довкілля у відповідних регіонах шляхом фінансування здійснення природоохоронних заходів, впровадження природовідновлюваних інноваційних технологій.

Крім того важливо акцентувати увагу на необхідності імплементації положень Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані та Директиви 2008/50/ЄС щодо встановлення нижнього та верхнього порогів оцінювання небезпеки забруднення атмосферного повітря, що мають бути визначені як головні критерії для ідентифікації критеріїв визначення стану задоволення особи та громадського здоров'я населення. Світові стандарти охорони атмосферного повітря визначають безпосередню залежність із станом здоров'я населення та мають бути базисом для здійснення оцінки ефективності впровадження національних та регіональних стратегій впровадження природоохоронної політики держави.

Досвід зарубіжних країни зазначив, що ефективним є відхід від політики всебічного контролю за сферою природокористування до політики моніторингу якості довкілля, що сприяє завчасному виявленню порушень природоохоронного законодавства та реалізації контрольних повноважень із врахуванням ризик-орієнтовних показників господарської діяльності.

Одним із важливих елементів системи захисту довкілля є впровадження інтегрованого дозволу щодо регулювання забруднення навколишнього природного середовища відповідно до Директиви 2010/75/ЄС про промислове забруднення. Зазначене відбувалось і в українській правовій системі, де 16 липня 2024 року було прийнято Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» [200], де було встановлено нормативну вимогу щодо отримання інтегрованого дозволу на здійснення таких видів діяльності, як : *сфера енергетики* (зокрема,

повязані із спалюванням палива в установках із загальною номінальною споживаною тепловою потужністю 50 МВт або більше; переробкою нафти і газу; виробництва коксу; газифікації або зрідження вугілля; інших видів палива в установках із загальною номінальною споживаною тепловою потужністю 20 МВт або більше; *сфера виробництва та обробки металів* (випалювання або агломерація металевих руд (у тому числі сульфідної руди; виробництво чавуну або сталі (первинне або переплав), у тому числі безперервний розлив, продуктивністю понад 2,5 тонни на годину; обробка чорних металів; лиття чорних металів продуктивністю понад 20 тонн на добу; обробка кольорових металів; обробка поверхонь металів і пластичних матеріалів з використанням електролітичного або хімічного процесу у ваннах загальним об'ємом понад 30 кубічних метрів); *сфера промисловості з переробки мінеральної сировини* (виробництво цементу, вапна та оксиду магнію; виробництво скла, у тому числі скловолокна, плавильною продуктивністю понад 20 тонн на добу; виплавка мінеральних речовин, у тому числі виробництво мінеральних волокон, плавильною продуктивністю понад 20 тонн на добу; виробництво керамічних виробів шляхом випалювання, у тому числі черепиці для покрівлі, цегли, вогнетривкої цегли, керамічної плитки, кам'яної кераміки або порцелянових виробів, продуктивністю понад 75 тонн на добу та/або з об'ємом печей понад 4 кубічних метри і щільністю садки випалювальної печі понад 300 кілограмів на кубічний метр); сфера хімічної промисловості (виробництво органічних хімічних речовин; виробництво неорганічних хімічних речовин, таких як: гази (аміак, хлор та хлористий водень, фтор або фтористий водень, оксиди вуглецю, сполуки сірки, оксиди азоту, водень, діоксид сірки, хлорокис вуглецю); кислоти (хромова кислота, фтористоводнева кислота, фосфорна кислота, азотна кислота, хлористоводнева кислота, сірчана кислота, олеум, сірчиста кислота); луги (гідроокис амонію, гідроокис калію, гідроокис натрію); солі (хлористий амоній, хлорнуватокислий калій, вуглекислий калій, вуглекислий натрій, перборат, азотнокисле срібло); неметали, оксиди металів

або інші неорганічні сполуки (карбід кальцію, кремній, карбід кремнію); виробництво фосфорних, азотних та калійних мінеральних добрив (прості та складні добрива); виробництво продуктів для рослинництва та біоцидів; виробництво фармацевтичних продуктів, у тому числі прекурсорів; виробництво вибухівки/вибухових матеріалів); сфера управління відходами (видалення або відновлення небезпечних відходів продуктивністю понад 10 тонн на добу, що здійснюється одним або декількома з таких методів, як біологічне оброблення; фізико-хімічне оброблення; подрібнення або змішування до початку будь-якої з операцій; регенерація розчинника; рециклінг/регенерація неорганічних матеріалів, які не є металами або металовмісними сполуками; регенерація кислот або лугів; відновлення компонентів, що використовуються для зменшення забруднення; відновлення компонентів каталізаторів; повторна перегонка нафтопродуктів чи інше повторне їх використання; розміщення у відстійниках; видалення або відновлення відходів в установках спалювання відходів або установках сумісного спалювання відходів; видалення відходів, що не є небезпечними, продуктивністю понад 50 тонн на добу, яке здійснюється одним або декількома з таких методів (крім очищення стічних вод): біологічне оброблення; фізико-хімічне оброблення; попереднє оброблення відходів перед спалюванням або сумісним спалюванням; оброблення шлаку і золи; оброблення в подрібнювачах металевих відходів, у тому числі відходів електричного та електронного обладнання, а також транспортних засобів, у яких закінчився строк експлуатації, та їх компонентів; відновлення або поєднання відновлення та видалення відходів, які не є небезпечними, продуктивністю понад 75 тонн на добу, що здійснюється одним або декількома з таких методів (крім очищення стічних вод), як біологічне оброблення; попереднє оброблення відходів перед спалюванням або сумісним спалюванням; оброблення шлаку і золи; оброблення в подрібнювачах металевих відходів, у тому числі відходів електричного та електронного обладнання, а також транспортних засобів, у яких закінчився

строк експлуатації, та їх компонентів; у разі використання лише анаеробного розкладання відходів продуктивністю понад 100 тонн на добу; полігони, що приймають понад 10 тонн відходів на добу, або загальною місткістю понад 25 тисяч тонн, крім полігонів для інертних відходів; тимчасове зберігання небезпечних відходів; зберігання небезпечних відходів у підземних сховищах місткістю понад 50 тонн; інші види діяльності, зокрема, виробництво і переробка на промислових установках: целюлози з деревини або аналогічних волокнистих матеріалів; паперу або картону продуктивністю понад 20 тонн на добу; одного або декількох видів деревних плит з орієнтовано-стружкової плити (ОСП), деревинно-стружкової плити (ДСП) або картону продуктивністю понад 600 кубічних метрів на добу; попереднє оброблення (у тому числі промивання, відбілювання, мерсеризація) або фарбування текстильних волокон або текстилю продуктивністю понад 10 тонн на добу; виробництво дубленої шкіри та хутра продуктивністю понад 12 тонн готової продукції на добу; експлуатація скотобоєнь продуктивністю понад 50 тонн туш на добу; оброблення та перероблення, крім пакування, таких видів сировини (попередньо обробленої або необробленої, призначеної для виробництва харчових продуктів або корму з): сировини тваринного походження (крім молока) продуктивністю понад 75 тонн готової продукції на добу; сировини рослинного походження продуктивністю понад 300 тонн готової продукції на добу або 600 тонн готової продукції на добу, якщо установка експлуатується протягом періоду, що не перевищує 90 послідовних днів за будь-який рік; сировини тваринного та рослинного походження у комбінованих і в окремих продуктах продуктивністю готової продукції понад: 75 тонн на добу, якщо частка сировини тваринного походження у готовій продукції дорівнює 10 або більше відсотків маси; оброблення та перероблення молока, за умови прийому понад 200 тонн молока на добу (середнє значення за рік); видалення або утилізація туш тварин або відходів тваринництва продуктивністю переробки понад 10 тонн на добу; інтенсивне вирощування птиці та свиней: понад 40000 місць для

птиці; понад 2000 місць для свиней (масою понад 30 кілограмів) або понад 750 місць для свиноматок; поверхнева обробка речовин, предметів та продуктів із застосуванням органічних розчинників, у тому числі для апретування, друку, нанесення покриття, знежирення, надання водонепроникності, ґрунтовки, фарбування, очистки або просочення, продуктивністю понад 150 кілограмів на годину або понад 200 тонн на рік; виробництво вуглецю (із коксу) або електрографіту шляхом спалювання та графітизації; уловлювання вуглекислого газу із джерел, зазначених у цьому Переліку, з метою підземного зберігання; оброблення деревини та виробів з деревини захисними засобами продуктивністю понад 75 кубічних метрів на добу, крім оброблення виключно для захисту від синяви; очищення зворотних вод».

Закон України «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення» набуває чинності із 08 серпня 2025 року [200].

Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору вимагає подальших процесів із діджиталізації інформаційної взаємодії між населенням та адміністративними органами з питань здійснення оцінки якості повітря та кореляції таких показників із станом громадського здоров'я населення з використанням переліку індикаторних показників.

Окремої дослідницької уваги потребує питання вивчення досвіду зарубіжних країн із забезпечення безпеки повітряного простору, що є особливо актуальним для України в умовах воєнного стану, що спричинений війною із російською федерацією.

Основним актом, що регулює використання повітряного простору у США є Закон «Про модернізацію і реформи Федерального управління цивільної авіації» 2012 року [308]. Відповідно до законодавства США встановлюється, що використання повітряного простору може функціонально спрямовуватися задля здійснення процедур із акумуляції даних про стан атмосфери, але при цьому не повинно відбуватися порушення

таємниці особистого життя. Необхідно підкреслити, що повітряний простір США використовується на засадах права приватної власності, що є відмінним від законодавства України, і пов'язується із наданням права використання повітряного простору особам, що володіють відповідними земельними ділянками. Окремо положення законодавства США спрямовується на дотримання вимог із використання таких технологій, як геозон і автоматичне редагування, що дозволяються забезпечити здійснення повітряного спостереження за допомогою безпілотних повітряних суден більш надійним захистом конфіденційності та безпеки, ніж спостереження, що здійснюється людиною [308].

Забезпечення безпеки повітряного простору в США покладається на Федеральне управління цивільної авіації (FAA), що входить до складу Департаменту транспорту, яке уповноважено на здійснення ліцензування безпілотних літальних апаратів для домашнього використання. Забезпечення безпеки повітряного простору в США передусім пов'язується із здійсненням безпеки літальних апаратів та засобів, що мають як відповідати вимогам їх безпечної експлуатації, так і таким, що відповідає вимогам забезпечення якості повітря.

Забезпечення безпеки повітряного простору в США є багаторівневим завданням, яке координується різними федеральними органами, зокрема Федеральним авіаційним управлінням (FAA), Адміністрацією транспортної безпеки (TSA), військовими структурами та іншими відомствами. Основними аспектами цієї діяльності є регулювання повітряного руху, захист авіаційної інфраструктури, та попередження терористичних загроз. До ключових елементів забезпечення безпеки повітряного простору США відноситься : контроль повітряного руху, де FAA відповідає за управління повітряним рухом через мережу диспетчерських центрів, а авіадиспетчери забезпечують координацію між цивільними, комерційними та військовими авіаційними операціями, щоб уникнути зіткнень та забезпечити ефективність повітряного руху; забезпечення авіаційної безпеки, що покладається на TSA, яка

забезпечує огляд пасажирів, багажу та вантажів, щоб виявляти та попереджати перевезення заборонених предметів; крім того безпека повітряного простору забезпечується здійсненням впроваджених програм попереднього скринінгу, такі як TSA PreCheck, для прискорення процесу огляду без втрати якості; реагування на потенційні загрози, що має відбуватися у випадках порушення безпеки повітряного простору, відповідальність за нейтралізацію загроз покладається на Північноамериканське командування повітряно-космічної оборони (NORAD), до повноважень якого крім того входить перехоплення та супровід підозрілих літаків; забезпечення кібербезпеки, що пов'язується із здійсненням захисту систем управління повітряним рухом від кіберзагроз є критично важливим завданням, яке виконується спільними зусиллями FAA та інших національних агенцій; профілактика терористичних актів, що вимагає посилення правил для екіпажів та авіакомпаній, включаючи зміцнення кабін пілотів та запровадження збройної охорони на борту літаків (програма Federal Air Marshal Service); налагодження міжвідомчої співпраці, що має здійснюватся у координації з Міністерством внутрішньої безпеки (DHS), ФБР, та іншими агентствами для забезпечення комплексного підходу до безпеки [308].

Основні правила забезпечення безпеки повітряного простору визначаються FAA через Кодекс федеральних регламентів США (14 CFR), а також через рекомендації Національної ради з безпеки на транспорті (NTSB) [267].

Нормативно питання юридичної відповідальності суб'єкта, що використовує повітряний простір, регулюється із дотримання правових норм, що встановлюють безпеку перевезень авіатранспортом.

До видів відповідальності, що найчастіше застосовується до порушників норм використання повітряного простору в США, є кримінальна відповідальність, що встановлюється на рівні більшості штатів, і зокрема, у

Арізоні, Арканзасі, Каліфорнії, Техасі, Юті, Вермонті та інших [17, с. 147-148].

Не допускається використання повітряного простору над об’єктами критичної інфраструктури, що відповідно до законодавства Флориди визнається як кримінальне правопорушення. Не допускається використання безпілотних повітряних апаратів особами , що перебувають у стані алкогольного чи наркотичного сп’яніння. Згідно із законодавством штату Texas НВ встановлюється заборона на використання безпілотних апаратів над спортивними об'єктами. Використання повітряного простору відповідно до законодавства США не повинно завдавати шкоди тваринам.

Відповідно до законодавства Канади встановлюються штрафні санкції за порушення правил використання повітряного простору, у розмірі до тисячі доларів за несертифікований політ. Розмір штрафних санкцій суттєво збільшується у разі недотримання вимог безпеки перевезень людей і може сягнути 15000 доларів США [274].

Правила використання безпілотних суден у Великобританії визначені у Кодексі Дронів (безпілотників) (The Drone and Model Aircraft Code) та дорівнюють таким ключовим аспектам, як: презумпція небезпеки використання безпілотних суден; безпілотна судна є складовою системи авіації; за порушення правил безпеки польотів встановлюється відповідальність; заборона керування безпілотними об’єктами біля аеропорту / аеродрому або поблизу літака; вимога використання безпілотних суден в полі зору та нижче 400 футів; заборона польотів над густонаселеними районами, а також на відстані ближчої за п’ятдесят метрів від людей, транспортних засобів або будівель; використання безпілотних суден із комерційною метою вимагає отримання спеціального дозволу; дотримання вимог конфіденційності використання даних, отриманих за допомогою безпілотних суден [363].

У Великобританії діє спеціальний законодавчий акт - Кодекс Дронів (безпілотників). Кодекс Дронів (безпілотників) Великої Британії, який

регулюється Управлінням цивільної авіації (CAA), містить основні вказівки для користувачів безпілотників щодо забезпечення безпеки та дотримання законодавства.

У Франції діє спеціальне законодавство із питань використання безпілотних літальних апаратів – Arrêté du 17 décembre 2015 relatif à l'utilisation de l'espace aérien par les aéronefs qui circuitlent sans personne à bord [307]. Експлуатація повітряних суден без екіпажу на борту регулюється Імплементаційним регламентом (ЄС) 2019/947 від 24 травня 2019 року щодо правил і процедур, що застосовуються до експлуатації повітряних суден без екіпажу на борту. Цей регламент застосовується з 31 грудня 2020 року. Він, зокрема, описує вимоги, пов’язані з цією операцією, щодо таких тем: експлуатаційні умови та повітряне судно, придатне для експлуатації у відкритій категорії; вимоги, пов’язані з підготовкою дистанційного пілота та його кваліфікацією; обов'язки оператора та дистанційного пілота.

Вимоги, що застосовуються до повітряних суден, що використовуються у відкритій категорії, також описані в Делегованому регламенті Комісії (ЄС) 2019/945 від 12 березня 2019 року щодо систем безпілотних літальних апаратів на борту та до операторів із третіх країн систем безпілотних літальних апаратів на борту. Він, зокрема, визначає класи від C0 до C4 дронів, які можуть експлуатуватися у відкритій категорії. Ці класи залежать зокрема (але не виключно) від максимально дозволеної маси повітряного судна. Простіше кажучи, вимоги тим вищі, чим важчий безпілотник або він експлуатується поблизу людей.

Використання повітряного простору відповідно до законодавства ФРН також вимагає дотримання вимог особистої, екологічної, державної безпеки. При цьому безпілотні літальні апарати дорівнюються за режимом їх використання до режиму експлуатації літаків. Крім того повітряний простір ФРН поділений на зони, де виділяються зони, де допускається використання безпілотних літальних апаратів [297].

В Італії так само діє спеціальний акт, що регламентує використання дронів. Таким актом є Постанова уряду Італії «Про дрони», де встановлено правила дистанційного пілотування [346].

Таким чином, використання повітряного простору має бути здійснено із дотриманням таких вимог, як : дотримання вимог екологічної безпеки та дотримання гранично допустимих обсягів забруднення повітря; презумпція небезпеки використання безпілотних суден; безпілотна судна є складовою системи авіації; за порушення правил безпеки польотів встановлюється відповідальність; заборона керування безпілотними об'єктами біля аеропорту / аеродрому або поблизу літака; вимога використання безпілотних суден в полі зору та нижче 400 футів; заборона польотів над густонаселеними районами, а також на відстані ближчої за п'ятдесят метрів від людей, транспортних засобів або будівель; використання безпілотних суден із комерційною метою вимагає отримання спеціального дозволу; дотримання вимог конфіденційності використання даних, отриманих за допомогою безпілотних суден.

4.2 Напрями забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України

Здійснене дослідження виявило надзвичайно розпорошену систему законодавству України з питань охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного безпеки. Важливими у такій системі є Повітряний кодекс України [145] та Закон України «Про охорону атмосферного повітря» [204].

Але при цьому відповідно до висновків європейських експертів є необхідним є вдосконалення законодавства про охорону атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного безпеки [166], що полягає в:

1) ухваленні нового українського авіаційного закону, що має бути покладено в основу реалізації угоди про «спільний авіаційний простір» в умовах повоєнного відновлення України;

2) імплементації міжнародних нормативних вимог до законодавства України задля реалізації тим положень, що висуваються до України як члена Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО) [123], Європейської конференції цивільної авіації (ECAC) [69], Європейської організації аеронавігаційної безпеки 46 (EUROCONTROL) [302] та Організації Об'єднаних Націй з питань авіаційної адміністрації (JAA) [196].

Задля гармонізації чинного законодавства України з охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного безпеки було ухвалено Указ Президента України «Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України» у 2011 році [182], який у 2019 році втратив чинність [158]. Наразі чинним є Положення про Державну авіаційну службу України [183], де визначено, що такий адміністративний орган уповноважений: 1) залучати в установленому порядку до виконання окремих робіт, участі у вивченні окремих питань вчених і фахівців, працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій (за погодженням з їх керівниками); 2) одержувати безоплатно від державних органів та органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності та їх посадових осіб, а також від громадян та їх об’єднань інформацію, документи і матеріали, необхідні для виконання покладених на неї завдань; 3) користуватися відповідними інформаційними базами даних державних органів, державною системою урядового зв’язку та іншими технічними засобами; 4) скликати наради, утворювати комісії та робочі групи, проводити наукові конференції, семінари з питань, що належать до її компетенції; 5) встановлювати обмеження або заборону на вчинення певних дій суб’єктами авіаційної діяльності або зобов’язати їх вчиняти певні дії відповідно до законодавства та авіаційних правил України; 6) накладати

штрафи за умов, визначених Повітряним кодексом України; 7) встановлювати обмеження на експлуатацію повітряних суден; 8) анулювати ліцензії на провадження господарської діяльності з надання послуг з перевезень пасажирів та/або вантажу повітряним транспортом; 9) анулювати, відмовляти у наданні, обмежувати обсяг прав на експлуатацію повітряних ліній у випадках, визначених Повітряним кодексом України; 10) обмежувати частково або повністю використання повітряного простору України або його окремої частини; 11) визначати за результатами оцінки рівня загрози всі або окремі рейси будь-якого експлуатанта як рейси підвищеного ризику із застосуванням посилених заходів безпеки в аеропортах України; 12) відмовляти в реєстрації цивільного повітряного судна у разі, коли повітряне судно не відповідає вимогам щодо льотної придатності, охорони навколишнього природного середовища або інших обмежень, установлених Державіаслужбою; 13) встановлювати обмеження або заборону на польоти іноземних авіаперевізників на підставі результатів перевірок повітряних суден таких авіаперевізників у разі їх невідповідності стандартам ІКАО; 14) визначати або залучати до виконання окремих робіт або надання послуг, в тому числі до проведення інспекцій, перевірок, оцінки, експертизи, випробувань та досліджень, підприємства, установи, організації і науковців, працівників центральних та місцевих органів виконавчої влади, недержавних організацій; 15) направляти державних інспекторів, які мають чинне свідоцтво льотного складу, для виконання льотних тренувань, підтримання кваліфікації та проведення перевірок в авіакомпаніях (авіапідприємствах) і спеціалізованих навчальних закладах, а також для проходження тренувань на повітряних суднах та комплексних тренажерах [117].

Доповненням до Повітряного кодексу є положення щодо лібералізації міжнародних повітряних перевезень за участю України [198].

Наявна нормативно-правова база з питань охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного безпеки : унормовує правила

забезпечення безпеки повітряних перевезень; встановлює нормативи гранично допустимих викидів повітря.

Але при цьому відсутнім є встановлення нормативних стандартів відповідності між рівнем забруднення атмосферного повітря та станом здоров'я населення.

Законодавство України з питань захисту атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору постійно оновлюється та трансформується. Зокрема, таким законодавчим актом є Закон України від 27 січня 2022 року № 2026-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку розроблення, прийняття та впровадження авіаційних правил України» [160], де встановлено, що «авіаційні правила України розробляються відповідно до стандартів і рекомендованої практики Міжнародної організації цивільної авіації, нормативних актів Міжнародної асоціації повітряного транспорту, Європейської асоціації з безпеки аеронавігації (Євроконтролю), Європейського агентства з безпеки польотів, інших міжнародних авіаційних організацій та з урахуванням законодавства Європейського Союзу в галузі цивільної авіації. Авіаційні правила України, розроблені відповідно до нормативних актів Європейського агентства з безпеки польотів, які визначають стандарти та вимоги для сертифікації, нагляду та експлуатації повітряних суден, є нормативно-технічними документами та можуть прийматися мовою оригіналу».

Чинним законодавством України визначено, що «вимоги до повітряних перевізників з обслуговування та перевезення пасажирів, багажу, вантажу і пошти; встановлення критеріїв віднесення до класу обслуговування (економ-клас, бізнес-клас, преміум-клас); виплати компенсації та надання допомоги пасажирам у разі відмови від прийняття на борт або скасування польоту чи затримки вильоту, зниження класу обслуговування пасажирів, повернення плати за ненадану послугу з повітряного перевезення, розмір та спосіб виплати компенсації і обслуговування пасажирів, яким відмовлено у

прийнятті на борт, встановлюються однаковими як для внутрішніх, так і міжнародних рейсів» [160].

Підтримуючи наведені у попередніх підрозділах даної дисертації підходи до розуміння принципів адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простору, зазначимо на доцільності їх доповнення принципами економічної доцільності та принципу екологічної обґрунтованості.

На підставі здійсненого аналізу до спеціальних принципів адміністративно-правової охорони атмосферного повітря, які відображають вимоги суспільства та правове регулювання природоохоронної діяльності держави, необхідно віднести такі засади, як: принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян; принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення; принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин; принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантуванні впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони; принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників; принцип економічної збалансованості; принцип екологічної обґрунтованості та оцінки впливу на довкілля.

Ці принципи спрямовані на досягнення балансу між потребами суспільства в економічному розвитку та збереженні природного середовища для майбутніх поколінь.

Однак при цьому у Законі України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII [204] є відсутніми зазначені спеціальні засади його адміністративно-правової охорони.

На підставі зазначеного є необхідним внести зміни до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII, де передбачити положення, що закріплюються спеціальні принципи правової охорони такого природного об'єкту.

Так, є необхідно доповнити статтею 3-1 Закону України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII у такій редакції:

«Принципи охорони атмосферного повітря:

1) принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян;

2) принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення;

3) принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин;

4) принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантуванні впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони;

5) принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників;

6) принцип економічної збалансованості;

7) принцип екологічної обґрунтованості та оцінки впливу на довкілля» (додаток Б).

Чинна редакція Закону України «Про охорону атмосферного повітря» вимагає розширення її категоріального ряду, зокрема, шляхом її доповнення

визначенням таких понять, як «*якість атмосферного повітря»,* що має розумітися як така відповідність атмосферного повітря, що здатне забезпечити належний стан громадського здоров'я.

Зазначена пропозиція вимагає внесення змін до статті 1 Закону України у вигляді окремого пункту такого змісту «*якість атмосферного повітря - це така відповідність атмосферного повітря, що здатне забезпечити належний стан громадського здоров'я*» та подальшого викладення її у такій редакції (додаток Б):

«Стаття 1. Визначення термінів

У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні:

атмосферне повітря - життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень;

охорона атмосферного повітря - система заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням та зниженням рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів;

забруднення атмосферного повітря - змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища;

забруднююча речовина - речовина хімічного або біологічного походження, що присутня або надходить в атмосферне повітря і може прямо або опосередковано справляти негативний вплив на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища;

викид - надходження в атмосферне повітря забруднюючих речовин або суміші таких речовин;

неорганізоване стаціонарне джерело викиду - джерело викиду, з якого забруднюючі речовини надходять в атмосферне повітря у вигляді

ненаправлених потоків та яке не оснащене спеціальними спорудами для відведення пилогазоповітряної суміші;

нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря - група нормативів, дотримання яких запобігає виникненню небезпеки для здоров'я людини та стану навколишнього природного середовища від впливу шкідливих чинників атмосферного повітря;

норматив вмісту забруднюючої речовини у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувного джерела - гранично допустима кількість забруднюючої речовини у відпрацьованих газах пересувного джерела, що відводиться в атмосферне повітря;

норматив гранично допустимого викиду забруднюючої речовини стаціонарного джерела - гранично допустимий викид забруднюючої речовини або суміші цих речовин в атмосферне повітря від стаціонарного джерела викиду;

технологічний норматив допустимого викиду забруднюючої речовини - гранично допустимий викид забруднюючої речовини або суміші цих речовин, який визначається у місці його виходу з устаткування;

норматив якості атмосферного повітря - критерій якості атмосферного повітря, який відображає гранично допустимий максимальний вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі і при якому відсутній негативний вплив на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища;

норматив гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел - норматив, який встановлюється для кожного стаціонарного джерела акустичного, електромагнітного, іонізуючого та інших фізичних і біологічних факторів на рівні, за якого фізичний та біологічний вплив усіх джерел у цьому районі з урахуванням перспектив його розвитку в період терміну дії встановленого нормативу не призведе до перевищення нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря (за найбільш суворим нормативом);

джерело викиду - об’єкт (підприємство, цех, агрегат, установка, транспортний засіб тощо), з якого надходить в атмосферне повітря забруднююча речовина або суміш таких речовин;

організоване стаціонарне джерело викиду - джерело викиду, з якого забруднюючі речовини надходять в атмосферне повітря через спеціально споруджені газоходи, димові труби, аераційні ліхтарі або інші споруди для відведення пилогазоповітряної суміші;

фонова концентрація забруднюючої речовини в атмосферному повітрі - концентрація забруднюючої речовини, яка розраховується експериментальним (за даними спостережень за станом атмосферного повітря конкретної території) або розрахунковим шляхом та обумовлена впливом усіх існуючих джерел викидів на цій території, включаючи транскордонне забруднення атмосферного повітря;

якість атмосферного повітря - це така відповідність атмосферного повітря, що здатне забезпечити належний стан громадського здоров’я.

У цьому Законі термін "громадськість" вживається у значенні, наведеному в Законі України "Про оцінку впливу на довкілля", термін "суб’єкт господарювання" - у значенні, наведеному в Законі України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності", термін "пов’язані особи" - у значенні, наведеному в Податковому кодексі України».

Здійснене дослідження обумовило такий авторський висновок, що безпека атмосферного повітря та безпека повітряного простору є складовими елементами системи національної безпеки, де перша є складовою екологічної безпеки, а друга є складовою державної безпеки, та має розумітися як стан атмосферного повітря та непорушності повітря, за якого дотримуються встановлені фізичні, хімічні та біологічні властивості, що створює сприятливі та достатні умови для функціонування людей та населених пунктів.

Забезпечення ефективності захисту атмосферного повітря та повітряного простору вимагає оптимізації системи чинного законодавства

України у досліджуваній сфері, і в цілому – у сфері забезпечення вимог екологічної безпеки.

Забезпечення вимог екологічної безпеки вимагає від суб'єктів правовідносин вжиття заходів із попередження вчинення порушень його цілісності, комплексності захисту та недопущення заподіяння шкоди [85, с. 9].

Варто підкреслити, що наявний стан захисту довкілля в цілому, і зокрема, з питань охорони атмосферного повітря, залежить як від вжиття внутрішньо національних заходів, так і забезпечення ефективності міжнародного співробітництва, пов'язаного із врегулюванням шкоди, заподіяної внаслідок небезпеки, заподіяної російським повномасштабним вторгненням, так і через забруднення повітря, що пов'язується із діями на сусідніх з Україною територіях [102;107;108, с. 122-125].

До об'єктів правової охорони відповідно до Конституції України відносяться «земля, її надра, вода, ліси, атмосферне повітря, тваринний світ, особливо охоронювані природні території та об'єкти» [104]. Отже, встановлення режимів використання відповідних природних ресурсів та об'єктів є підставою і для реалізації механізму екологічної безпеки [108, с. 122-125].

Отже, забезпечення належної якості атмосферного повітря є складовою механізму забезпечення екологічної безпеки.

Таким чином, розуміння системи нормативно-правового регулювання охорони атмосферного повітря та повітряного простору має функціонально спрямовуватися на забезпечення дотримання екологічних стандартів експлуатації таких об'єктів, із дотримання економічної доцільності та соціальної обґрунтованості.

Атмосферне повітря є таким об'єктом, що вимагає вжиття заходів із забезпечення збереження такого природного об'єкту, так і вжиття заходів із запобігання зростання антропогенного впливу на його якість.

Забезпечення реалізації заходів із здійснення адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простору вимагає вжиття на належному рівні правової ефективності заходів із здійснення обліку та моніторингу забруднення довкілля, що вимагає реалізації функції державного та громадського контролю через визначення нормативів із використання атмосферного повітря та рівня гранично допустимих викидів, дотримання обмежень щодо антропогенного впливу на атмосферне повітря, а також зонування населених пунктів, із виділенням територій, де пріоритетними є розміщення промислових зон [115, с. 105-110;113;272, с. 180-188].

Здійснення на належному рівні адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного безпеки вимагає вжиття попереджувальних, правовідновлюючих, правозахисних, контрольно-наглядових та адміністративно-деліктних заходів впливу.

Головний функціональний зміст адміністративно-правової охорони атмосферного повітря полягає у оптимізації рівня антропогенного впливу та навантаження на нього.

Саме такі вимоги є базисними для побудови системи нормативно-правового регулювання адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простору, що має відповідати досягнення збалансованості економічної доцільності та екологічної раціональності, корелюватися із соціальними інтересами та потребами.

З урахуванням дуалізму розуміння взаємозв’язку безпеки повітряного простору та безпеки атмосферного повітря, що пов’язується із визнанням будь-яких несанкціонованих дій, що спричинюють непорушність повітряного простору України, і створюють ймовірність висунення презумпції забруднення атмосферного повітря в наслідок несанкціонованого використання повітряного простору російськими пілотними та безпілотними засобами, є необхідним розробка та прийняття окремого Закону України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору», де структурно

мають бути передбачені такі елемент: встановлення загальних положень про сфери дії закону; визначення об'єктів регулювання: атмосферне повітря, його якість, повітряний простір та його непорушність; опис необхідного категоріального ряду, що вимагає закріплення нормативного змісту таких понять, як «забруднення», «критичне навантаження», «квоти на викиди», «повітряний простір», «якість атмосферного повітря» та інші; визначення принципів державної політики у сфері забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; нормативне визначення засад забезпечення екологічної збалансованості та наукової обґрунтованості у досліджуваній сфері, де пріоритет захисту є право особи на здоров'я людини.

Другим розділом запропонованого Закону України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору» є необхідним закріпити основоположні засади охорони атмосферного повітря, що безумовно пов'язується із притягненням до відповідальності осіб, винних у порушенні цілісності повітряного простору України, в тому числі, через використання літальних засобів та апаратів країною-агресором.

Окремим розділом запропонованого Закону України має розглядатися розділ, який має закріпити зміст використання повітряного простору, через: відображення правил використання повітряного простору; організації польотів, реєстрація повітряних суден; регулювання безпілотних апаратів; встановлення вимог до дронів, обмеження використання в певних зонах; захист від антропогенних впливів; мінімізацію впливу авіації на атмосферу (зниження шуму, скорочення викидів).

У проєкті Закону України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору» має бути відображено зміст управлінської та контрольно-наглядової діяльності, в тому числі має бути вирішено питання нормативного регулювання здійснення різноманітних форм участі громадськості із питань використання атмосферного повітря та повітряного простору.

Важливою складовою авторського проєкту Закону України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору» є передбачення окремого розділу, де має бути закріплено фінансовий механізм акумуляції та подальшого використання ресурсів для вжиття заходів по відновленню якості атмосферного повітря.

Така структура враховує міжнародний досвід (наприклад, закони про якість повітря у Франції та США) та особливості екологічного законодавства України, та здатна забезпечити комплексний законодавчий підхід до реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Організаційно-правовими напрямами, вжиття яких дозволить підвищити ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України необхідно віднести: удосконалення чинного законодавства України, зокрема, у частині розширення категоріального ряду і встановлення змісту поняття «якість атмосферного повітря»; доповнення чинного законодавства принципами охорони атмосферного повітря, до системи яких необхідно віднести принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян; принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення; принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин; принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантуванні впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони; принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників; принцип економічної збалансованості; принцип екологічної обґрунтованості

та оцінки впливу на довкілля; створення розгалуженої мережі моніторингових станцій у всіх регіонах України; запровадження економічних механізмів стимулювання підприємств до зменшення викидів (торгівля квотами, удосконалення системи екологічних податків та зборів); запровадження жорстких санкцій за перевищення нормативів викидів шкідливих речовин; стимулювання переходу на чисті технології, зокрема використання альтернативних джерел енергії; створення чітких правил для використання безпілотних літальних апаратів (дронів) із врахуванням безпеки та охорони довкілля; інтеграція систем управління повітряним рухом для уникнення конфліктів між комерційною, військовою та цивільною авіацією.

Подальша гармонізація законодавства України з європейськими стандартами, зокрема в рамках імплементації Угоди про асоціацію з ЄС, вимагає застосування комплексного підходу до нормативного визначення функціонування адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, що нами розуміється через дуальність об’єкту правового регулювання.

Висновки до четвертого розділу

У четвертому розділі досягнуто ціль із визначення напрямів удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Задля визначеної цілі поставлено та вирішено такі завдання, як: здійснення характеристики зарубіжного та світового досвіду реалізації адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України; обґрунтування напрямів удосконалення адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. Здійснене дослідження дозволило обґрунтувати ряд авторських висновків.

1. Встановлено, що світові стандарти охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено у: Стокгольмській декларації про навколишнє для людини середовище, на реалізацію якої було утворено Глобальну систему моніторингу навколишнього середовища; Віденській Конвенції про охорону озонового шару та Монреальському протоколі 1987 року до неї; Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані; Конвенції про транскордонне забруднення повітря на великі відстані; протоколі про контроль над окислами азоту (1988, Софія); протоколі про важкі метали (1998, Орхус); протоколі про забруднювачі, що мають довгий час існування (POPs) (1998, Орхус); Гетеборзькому протоколі 1999 року про скорочення кислотних опадів, евтрофікації та озону; Рамковій конвенції ООН про зміну клімату (РКЗК ООН), прийнятої у 1992 році; Орхуській конвенції 1998 року; Кіотському протоколі до Рамкової конвенції ООН про зміну клімату, який був прийнятий 11 грудня 1997 року; Паризькій угоді 2015 року.

Визначено, що світові стандарти корелюються із чинним Директивами ЄС, зокрема, з положеннями: Директиви 2008/50/ЄС «Про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи»; Директиви 2004/107/ЄС щодо миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів у навколишньому повітрі; Директиви 2004/42/ЄС про обмеження викидів летких органічних сполук через використання органічних розчинників у певних фарбах і лаках та продуктах повторної обробки автомобілів та про внесення змін до Директиви 1999/13/ЄС; Директиви 1999/32/ЄС щодо зменшення вмісту сірки у певних видах рідкого палива (вносить зміни до Директиви 93/12/ЄС); Директиви 94/63/ЄС стосовно контролю викидів летких органічних сполук (ЛОС), що виникають зі сховищ бензину та при його транспортуванні з терміналів до сервісних станцій та багато інших.

Підкреслено, що важливим та необхідним в умовах євроінтеграційних процесів є імплементація міжнародних екологічних норм та стандартів до

національної правової системи в цілому, зокрема, у сфері охорони атмосферного повітря, що функціонально має забезпечити охорону громадського здоров'я, що визначається як «сфера знань та організована діяльність суб'єктів системи громадського здоров'я щодо зміцнення здоров'я, запобігання хворобам, покращення якості та збільшення тривалості життя.

Зроблено висновок, що численні нормативно-правові акти, що діють на міжнародному рівні проголошується ідея захисту атмосферного повітря від забруднення, подолання проявів кліматичної кризи, що має базуватися на принципах «забруднювач платить», що реалізується виходячи із ідеї ефективності, універсальності та практичної цінності стандартів використання таких ресурсів.

Визначено, що в зарубіжних країнах налагодженою є практика Європейської системи торгівлі викидами (European Union Emissions Trading Scheme), що функціонально спрямовується на запровадження та реальну дію принципів «забруднювач платить», що починаючи із 2005 року діє в країнах ЄС та Ісландії, Ліхтенштейні, а також у Норвегії, що результативно призводить до скорочення загальних викидів в ЄС, водночас генеруючи доходи для фінансування переходу на «зелену» систему; охоплює викиди від секторів виробництва електроенергії та тепла, промислового виробництва та авіації, на які припадає приблизно 40% загальних викидів парникових газів у ЄС. Починаючи із 2024 року в ЄС було запроваджено ринок дозволів на здійснення викидів від морського транспорту.

Встановлено, що Європейська система торгівлі викидами ЄС (EU ETS) базується на принципі «обмеження та торгівлі», де обмеження стосується обмеження загальної кількості парникових газів, які можуть викидатися установками та операторами, що підпадають під дію системи; та торгівля стосується продажу дозволів, що продаються на аукціонах.

Визначено, що запущена в 2005 році система торгівлі торгівлею ЄС впроваджується із дотриманням етапів, і яка зараз перебуває на четвертій

фазі торгівлі (2021-2030), що було розпочато 14 липня 2021 року шляхом представлення Європейською комісією плану «Fit for 55», спрямованого на реформування кліматичної та енергетичної політики ЄС, включаючи СТВ ЄС, для впровадження Зеленої угоди.

Акцентовано, що загальною тенденцію впровадження політики із охорони атмосферного повітря в ЄС є запровадження профілактичних заходів, а не заходів, спрямованих на усунення шкідливих наслідків впливу на довкілля, де важливим у розбудові політики у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є побудова економіки «замкненого циклу», де є можливим використання ресурсів як відновлювальної сировини як основи для досягнення мети сталого розвитку.

Визначено, що задля гармонізації законодавства України з вимогами права ЄС у 2024 році було прийнято ряд законодавчих актів, зокрема, таким є Закон України від 16 липня 2024 року № 3855-IX «Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення».

Визначено, що досвід нормативного регулювання у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у зарубіжних країнах спрямовується на: забезпечення якості повітря, зменшення викидів шкідливих речовин та захист навколишнього середовища (Закон Литовської Республіки про охорону навколишнього середовища (Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas); Bundes-Immissionschutzgesetz (Закон про захист якості повітря); Закон Франції «Якість повітря та раціональне використання енергії» (Loi sur l'air et l'utilisation rationnelle de l'énergie) та ін.), шляхом запровадження зонування території країни та автоматизованого моніторингу викидів; визнання безпілотних літальних суден за режимом використання, що дорівнюється літальним засобам, що пілотуються.

Цікавим є досвід Латвії, де сучасна автоматизована система моніторингу якості атмосферного повітря є складовою цифрової системи охорони громадського здоров’я, що задля модернізації процесів надання

послуг за допомогою технологічних рішень, є орієнтованою на співпрацю та «екосистемний» підхід.

Важливо зазначити, що адміністративно-правова охорона атмосферного повітря в ФРН складається із кількох частин, які охоплюють загальні принципи, правила для конкретних галузей, положення про видачу дозволів, а також заходи для контролю і виконання, що доповнюється технічними регламентами та інструкціями (TA Luft (технічна інструкція з охорони повітря) і TA Lärm (технічна інструкція з шуму)).

Підкреслено, що важливим позитивним досвідом із здійснення охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору є успішність децентралізації здійснення управлінських функцій, що означає посилення ролі органів місцевого самоврядування у забезпеченні захисту довкілля.

Важливим є досвід побудови системи суб'єктів забезпечення охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору, що запроваджено у Великобританії, де такі повноваження віднесено, зокрема, до компетенції Департаменту навколишнього середовища, продовольства та сільських справ.

На основі аналізу досвіду зарубіжних країни зазначено, що ефективним є відхід від політики всебічного контролю за сферою природокористування до політики моніторингу якості довкілля, що сприяє завчасному виявленню порушень природоохоронного законодавства та реалізації контрольних повноважень із врахуванням ризик-орієнтовних показників господарської діяльності.

Вивчено досвід зарубіжних країн із забезпечення безпеки повітряного простору, що є особливо актуальним для України в умовах воєнного стану, що спричинений війною із російською федерацією.

Встановлено, що до ключових елементів забезпечення безпеки повітряного простору США відноситься : контроль повітряного руху, де FAA відповідає за управління повітряним рухом через мережу диспетчерських

центрів, а авіадиспетчери забезпечують координацію між цивільними, комерційними та військовими авіаційними операціями, щоб уникнути зіткнень та забезпечити ефективність повітряного руху; забезпечення авіаційної безпеки, що покладається на TSA, яка забезпечує огляд пасажирів, багажу та вантажів, щоб виявляти та попереджати перевезення заборонених предметів; крім того безпека повітряного простору забезпечується здійсненням впроваджених програм попереднього скринінгу, такі як TSA PreCheck, для прискорення процесу огляду без втрати якості; реагування на потенційні загрози, що має відбуватися у випадках порушення безпеки повітряного простору, відповідальність за нейтралізацію загроз покладається на Північноамериканське командування повітряно-космічної оборони (NORAD), до повноважень якого крім того входить перехоплення та супровід підозрілих літаків; забезпечення кібербезпеки, що пов'язується із здійсненням захисту систем управління повітряним рухом від кіберзагроз є критично важливим завданням, яке виконується спільними зусиллями FAA та інших національних агенцій; профілактика терористичних актів, що вимагає посилення правил для екіпажів та авіакомпаній, включаючи зміцнення кабін пілотів та запровадження збройної охорони на борту літаків (програма Federal Air Marshal Service); налагодження міжвідомчої співпраці, що має здійснюватися у координації з Міністерством внутрішньої безпеки (DHS), ФБР, та іншими агентствами для забезпечення комплексного підходу до безпеки.

Визначено, що за законодавством зарубіжних країн безпілотні літальні апарати дорівнюються за режимом їх використання до режиму експлуатації літаків. На основі досвіду зарубіжних країн (Франції, ФРН, Італії та ін.) визначено, що використання повітряного простору має бути здійснено із дотриманням таких вимог, як : дотримання вимог екологічної безпеки та дотримання гранично допустимих обсягів забруднення повітря; презумпція небезпеки використання безпілотних суден; безпілотна судна є складовою системи авіації; за порушення правил безпеки польотів встановлюється

відповідальність; заборона керування безпілотними об’єктами біля аеропорту / аеродрому або поблизу літака; вимога використання безпілотних суден в полі зору та нижче 400 футів; заборона польотів над густонаселеними районами, а також на відстані ближчої за п’ятдесят метрів від людей, транспортних засобів або будівель; використання безпілотних суден із комерційною метою вимагає отримання спеціального дозволу; дотримання вимог конфіденційності використання даних, отриманих за допомогою безпілотних суден.

2. Обґрунтовано напрями забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Визначено, що досягнення відповідності актів законодавства з питань охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору актам європейського законодавства пов’язується із необхідністю: ухвалення нового українського авіаційного закону, що має бути покладено в основу реалізації угоди про «спільний авіаційний простір» в умовах повоєнного відновлення України; імплементація міжнародних нормативних вимог до законодавства України задля реалізації тим положень, що висуваються до України як члена Міжнародної організації цивільної авіації (ІКАО), Європейської конференції цивільної авіації (ECAC), Європейської організації аеронавігаційної безпеки 46 (EUROCONTROL) та Організації Об'єднаних Націй з питань авіаційної адміністрації (JAA).

Визначено, що забезпечення реалізації заходів із здійснення адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного простору вимагає вжиття на належному рівні правової ефективності заходів із здійснення обліку та моніторингу забруднення довкілля, що вимагає реалізації функції державного та громадського контролю через визначення нормативів із використання атмосферного повітря та рівня гранично допустимих викидів, дотримання обмежень щодо антропогенного впливу на

атмосферне повітря, а також зонування населених пунктів, із виділенням територій, де пріоритетними є розміщення промислових зон.

З урахуванням дуалізму розуміння взаємозв'язку безпеки повітряного простору та безпеки атмосферного повітря, що пов'язується із визнанням будь-яких несанкціонованих дій, що спричинюють непорушність повітряного простору України, і створюють ймовірність висунення презумпції забруднення атмосферного повітря в наслідок несанкціонованого використання повітряного простору російськими пілотними та безпілотними засобами, є необхідним розробка та прийняття окремого Закону України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору», де структурно мають бути передбачені такі елементи: встановлення загальних положень про сфери дії закону; основоположні засади охорони атмосферного повітря, що безумовно пов'язується із притягненням до відповідальності осіб, винних у порушенні цілісності повітряного простору України, в тому числі, через використання літальних засобів та апаратів країною-агресором; зміст використання повітряного простору, через: відображення правил використання повітряного простору; організації польотів, реєстрація повітряних суден; регулювання безпілотних апаратів; встановлення вимог до дронів, обмеження використання в певних зонах; захист від антропогенних впливів; мінімізацію впливу авіації на атмосферу (зниження шуму, скорочення викидів); зміст управлінської та контрольно-наглядової діяльності, в тому числі має бути вирішено питання нормативного регулювання здійснення різноманітних форм участі громадськості із питань використання атмосферного повітря та повітряного простору; фінансовий механізм акумуляції та подальшого використання ресурсів для вжиття заходів по відновленню якості атмосферного повітря.

Визначено організаційно-правові напрями, вжиття яких дозволить підвищити ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України.

Здійснення на належному рівні адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та повітряного безпеки вимагає вжиття попереджувальних, правовідновлюючих, правозахисних, контрольно-наглядових та адміністративно-деліктних заходів впливу.

Окремі результати та наукові висновки, досягнуті у четвертому розділі цієї дисертації, опубліковано та апробовано у ряді авторських наукових праць, в тому числі у співавторстві [41; 43; 45; 51; 316].

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у визначенні на підставі аналізу доктринальних та нормативних джерел моделі адміністративно-правового механізму охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. За результатами дисертаційної роботи сформульовано такі основні висновки:

1. Обґрунтовано, що функціональним змістом адміністративно-правової охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору є: забезпечення забруднення повітря в межах гранично допустимих норм викидів задля забезпечення права особи на безпечне та якісне довкілля; екологізація виробництва; запровадження екологічних стандартів якості палива; екологізація енергетичного кластеру економіки, в тому числі шляхом запровадження принципів децентралізації енергетичної системи країни; налагодження інформаційної взаємодії учасників правовідносин задля забезпечення прозорості вчинення господарської діяльності, пов’язаної із забрудненням довкілля; формування високого рівня екологічної правосвідомості тощо.

Зроблено висновок, що безпека атмосферного повітря та безпека повітряного простору є складовими частинами системи національної безпеки, де перша є складовою частиною екологічної безпеки, а друга є складовою частиною державної безпеки, та має розумітися як стан атмосферного повітря та непорушності повітря, за якого дотримуються встановлені фізичні, хімічні та біологічні властивості, що створює сприятливі та достатні умови для функціонування людей та населених пунктів.

2. Наголошено, що процеси глобалізації та інтернаціоналізації авіаційного бізнесу як кластеру національних економік та економіки ЄС характеризуються специфічними явищами лібералізації зовнішньоекономічної діяльності, підвищенням рівня відкритості

національних економік, зростанням частки експортно-імпортних потоків, міграції людського капіталу.

Зроблено висновок, що побудова використання повітряного простору та забезпечення безпеки атмосферного повітря в Україні має відповідати визнаним у світі принципам Сталого розвитку та екологізації виробництва.

Акцентовано, що в основу побудови адміністративно-правового механізму використання повітряного простору мають бути покладені інтереси людини, суспільства та держави загалом на забезпечення вимог національної безпеки та екологізації виробництва.

3. Підкреслено, що ефективність здійснення адміністративно-правового регулювання охорони атмосферного повітря та використання повітряного простору корелюється із належністю встановлення нормативно визначених процедур діяльності суб'єктів господарювання, належності інформування населення про безпеку перевезень, використання повітряного простору та дотримання вимог щодо забруднення атмосферного повітря.

Визначено, що нормативно-правове регулювання механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України здійснюється за відповідними рівнями юридичного впливу на суспільні правовідносини, що дозволяє виокремити: конституційний та законодавчий рівень; підзаконний рівень.

Нормативно-правові акти у сфері використання атмосферного повітря та повітряного простору систематизовано за функціональним впливом, де виділено: 1) нормативно-правові акти, що визначають дозвільно-ліцензійне провадження; 2) нормативно-правові акти, що визначають контрольно-наглядове провадження; 3) нормативно-правові акти, що визначають інформаційно-комунікаційне провадження; 4) нормативно-правові акти, що регулюють адміністративно-юрисдикційне провадження; 5) нормативно-правові акти, що встановлюють концептуальні стратегічні засади розвитку таких ресурсів та територій; 6) нормативно-правові акти, що визначають реєстраційно-обліковий обсяг регулювання.

4. Обґрунтовано доцільність класифікувати суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України на: 1) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря; 2) суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору.

Проведений аналіз суб'єктів першої групи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, а саме суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря, дозволив дійти висновку, що ці суб'єкти утворюють систему, яка складається із суб'єктів загальної та спеціальної компетенцій.

Доведено, що суб'єктів другої групи суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, а саме суб'єктів, до компетенції яких входить безпека повітряного простору України, варто розподілити на два складники: із загальною компетенцією та спеціальною компетенцією.

5. Запропоновано відобразити структуру адміністративно-правового статусу суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України за найбільш узагальненою моделлю, яка містить такі елементи, як: 1) ідентифікація суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України (момент утворення суб'єкта взаємодії, його цілі та призначення); 2) принципи правового статусу суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, 3) компетенційно-правомочний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) відповідальність суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного

повітря та безпеки повітряного простору України; 5) гарантійний елемент суб'єкта адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

6. Складниками механізму оптимальної моделі участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору визначено: доступ до актуальної, точної та своєчасної інформації щодо процесу, проєктів документів, довідкових документів та політиків, які приймають рішення у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; публікацію досліджень у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з метою розуміння проблеми та розробки пропозицій щодо її вирішення; документи, що містять питання та відповіді, отримані з мережі Інтернет або через інші канали з метою надання інформації у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, представленої у формі запитань та відповідей; вебсайт органів публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору з повним доступом до ключових документів та оголошення про публічні заходи та можливості участі, які іноді включають можливість моніторингу витрат державних органів та політичного впливу у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; сповіщення електронною поштою про можливість участі у публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; заходи з підвищення обізнаності з метою створення можливостей для участі громадськості у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; інтернет-трансляції засідань, зустрічей та дебатів, які дозволяють громадянам отримувати інформацію у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в режимі реального часу.

Обґрунтовано, що до основних принципів участі громадськості в процесі публічного управління у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору варто віднести: принцип прозорості, в тому

числі своєчасний доступ громадськості до всіх документів, проєктів, рішень та висновків, які мають значення для процесу участі в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; принцип неупередженості та незалежності; принципи відкритості та доступності, оскільки процеси участі повинні бути відкритими та доступними для всіх на основі узгоджених меж участі громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; принципи відповідальності та ефективності; принципи відсутності дискримінації, рівного ставлення та відкритості, а саме рівного доступу для всіх, у тому числі задоволення потреб меншин, осіб, які перебувають у несприятливих умовах, вразливих чи соціально відчужених осіб або груп осіб, які бажають взяти участь у публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

7. Виділено три основні групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: 1) правові та регуляторні інструменти; 2) економічні (фінансові) інструменти; 3) адміністративні та управлінські інструменти. Акцентовано увагу, що всі розглянуті групи активно використовуються як у розвинених, так і в країнах з економікою, що формується.

Зроблено висновок, що всі три групи інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тісно взаємопов’язані, зокрема:

1) Правові та регуляторні інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору формують вектор національної та регіональної екологічної політики, містять базові вимоги до ведення діяльності, встановлюють нормативи викидів та довгострокові цілі щодо загального зниження негативного впливу на атмосферне повітря.

2) Економічні (фінансові) інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки

повітряного простору є ключовими інструментами для практичного досягнення цілей скорочення викидів на державному рівні.

3) Адміністративні та управлінські (контрольно-наглядові) інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору сприяють швидкій адаптації суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України до посилення екологічної політики та швидкому впровадженню різних економічних інструментів.

8. Зроблено висновок, що фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору виконують такі функції: мінімізації негативних форм впливу виробництва і споживання на атмосферне повітря; формування екологічно та економічно обґрунтованої системи платежів за спеціальне використання повітряного простору; економічного забезпечення раціонального користування та охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; стимулювання розвитку «зеленої» економіки, ресурсоефективного виробництва та екологічних інновацій у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору тощо.

Запропоновано під фінансовими інструментами адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розуміти сукупність різноманітних засобів, прийомів, методів економічного спрямування, що застосовуються органами публічного управління з метою забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Вказано, що на сучасному етапі розвитку наукової думки щодо класифікації фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та вітчизняного законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна запропонувати виокремити

такі їх групи: 1) інструменти фіскально-бюджетного характеру: екологічне оподаткування, екологічні платежі і збори, штрафні санкції за порушення законодавства у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, відшкодування в установленому порядку збитків тощо; 2) інструменти фінансово-економічного стимулювання: пільгові податки, пільгові кредити, субсидії у разі впровадження найкращих з наявних технологій, нетрадиційних видів енергії, а також під час здійснення інших ефективних заходів щодо охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; формування ринку екологічних товарів, послуг та робіт; системи страхування екологічних та економічних ризиків; 3) інструменти, пов'язані з економічною оцінкою, аналізом впливу господарської діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: проведення економічної оцінки, моніторингу, аналізу впливу господарської та іншої діяльності на сферу охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; 4) інструменти встановлення лімітів на викиди і скиди забруднюючих речовин і мікроорганізмів, лімітів на розміщення відходів виробництва і споживання та інші види негативного впливу; встановлення цін на первинні ресурси і кінцеву продукцію; 5) інструменти, пов'язані із включенням питань щодо цінності охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в місцеві програмні документи економічного характеру та плани розвитку економіки регіонів.

Перспективними видами фінансових інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору, що підлягають запровадженню згідно з чинним законодавством, визнано: посилення взаємної юридичної відповідальності всіх суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору; розроблення, сприяння впровадженню та запровадження моніторингу дотримання мінімальних екологічних стандартів у всіх галузях виробництва; гармонізація норм у сфері стандартизації та сертифікації, адаптація промислового

виробництва до екологічних вимог; запровадження моделі екоіндустріальних парків; забезпечення екологічності енергетичного сектору та досягнення чистої генерації енергії тощо.

9. Зроблено висновок, що контроль у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору можна розглядати як родове поняття, в якому нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору розглядається як певний різновид контролю. Нагляд у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є похідною складовою частиною контролю у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору із властивими специфічними ознаками. Запропонований підхід щодо розмежування контролю та нагляду у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору доцільно враховувати у роботі над перспективним законодавством у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору та внесенням змін до чинних нормативно-правових актів у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору.

Доведено, що контрольно-наглядові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору є важливою складовою частиною у реалізації функцій держави, зміст яких полягає у спостереженні за законністю та доцільністю діяльності, надання їй оцінки з правових, наукових, соціально-політичних, організаційно-технічних позицій тощо.

10. З’ясовано, що досягнення ефективності здійснення політики з охорони атмосферного повітря та забезпечення безпеки повітряного простору в зарубіжних країнах (Литовській Республіці, Латвійській Республіці, Федеративній Республіці Німеччина, Французькій Республіці та інших) базується на домінуванні децентралізованого підходу до здійснення, де основними суб’єктами правореалізації та правозастосування є муніципалітети (земельні уряди та інші носії місцевої публічної влади),

регіональні органи охорони навколишнього середовища та відповідні екологічні управління.

Зроблено висновок, що зарубіжний досвід є важливим у забезпеченні охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору у світлі впровадженої практики зонування території країни із поділом її на певні регіони, що відбувається із врахуванням ступеня забруднення довкілля, що покладено в основу встановлення ставок оподаткування діяльності, пов'язаної із забрудненням довкілля.

11. Встановлено, що з урахуванням дуалізму розуміння взаємозв'язку безпеки повітряного простору та безпеки атмосферного повітря, що пов'язується із визнанням будь-яких несанкціонованих дій, що спричинюють непорушність повітряного простору України і створюють імовірність висунення презумпції забруднення атмосферного повітря внаслідок несанкціонованого використання повітряного простору російськими пілотними та безпілотними засобами, необхідно розробити та прийняти окремий Закон України «Про охорону атмосферного повітря та повітряного простору», де структурно мають бути передбачені такі елементи, як: встановлення загальних положень про сфери дії закону; основоположні засади охорони атмосферного повітря, що, безумовно, пов'язується із притягненням до відповідальності осіб, винних у порушенні цілісності повітряного простору України, в тому числі через використання літальних засобів та апаратів країною-агресором; зміст використання повітряного простору через: відображення правил використання повітряного простору; організація польотів, реєстрація повітряних суден; регулювання безпілотних апаратів; встановлення вимог до дронів, обмеження використання в певних зонах; захист від антропогенних впливів; мінімізація впливу авіації на атмосферу (зниження шуму, скорочення викидів); зміст управлінської та контрольно-наглядової діяльності, в тому числі має бути вирішено питання нормативного регулювання здійснення різноманітних форм участі громадськості із питань використання атмосферного повітря та повітряного

простору; фінансовий механізм акумуляції та подальшого використання ресурсів для вжиття заходів з відновлення якості атмосферного повітря.

12. Обґрунтовано, що організаційно-правовими напрямами, вжиття яких дозволить підвищити ефективність адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України, є: удосконалення чинного законодавства України, зокрема у частині розширення категоріального ряду і встановлення змісту поняття «якість атмосферного повітря»; доповнення чинного законодавства принципами охорони атмосферного повітря, до системи яких необхідно віднести принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян; принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення; принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин; принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантування впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони; принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників; принцип економічної збалансованості; принцип екологічної обґрунтованості та оцінки впливу на довкілля; створення розгалуженої мережі моніторингових станцій у всіх регіонах України; запровадження економічних механізмів стимулювання підприємств до зменшення викидів (торгівля квотами, удосконалення системи екологічних податків та зборів); запровадження жорстких санкцій за перевищення нормативів викидів шкідливих речовин; стимулювання переходу на чисті технології, зокрема використання альтернативних джерел енергії; створення чітких правил для використання безпілотних літальних апаратів (дронів) із

врахуванням безпеки та охорони довкілля; інтеграція систем управління повітряним рухом для уникнення конфліктів між комерційною, військовою та цивільною авіацією.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авер’янов В.Б. Адміністративне право України. Академічний курс : у двох томах. Том 1 : Загальна частина: підручник. ред. колегія: Авер’янов В.Б. (голова) [та ін.]; Київ :Юрид. думка, 2007. 592 с.

2. Авторгов А.М. Адміністративно-правовий статус державного виконавця : автореф. дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07.Київ, 2008. 17 с.

3. Адміністративне право України. Академічний курс: підручник: У двох томах: Том 1: Загальна частина. Ред. колегія: В. Б. Авер’янов (голова). Київ : Видавництво «Юридична думка», 2004. 584 с.

4. Адміністративне право України: Навчальний посібник. За заг. ред. Т. О. Коломоєць, Г. Ю. Гулевської. Київ : Істина, 2007. 216 с.

5. Адміністративне право України: підруч. для юрид. вузів і ф-тів. Ю. П. Битяк, В. В. Богуцький, В. М. Гаращук [та ін.]; за ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2000. 520 с.

6. Адміністративне право України: Підручник. За заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса: Юридична література, 2003. 896 с.

7. Адміністративний процес України: теорія, практика. Підручник. 4-те видання. В.Бевзенко, М. Смокович. Видавничий Дім "Дакор" Розділ Юриспруденція. 2024. 1224 с.

8. Ангурець О., Хазан П., Колесникова К. Управління якістю атмосферного повітря: від концепції до впровадження: Звіт за результатами досліджень. У редакції М. Сороки. Прага-Київ: Arnika, 2021. 52 с.

9. Андрейцев В.І. Право екологічної безпеки: навч. та наук.-практ.посіб. К., 2002. 332 с.

10. Бандурка О. М. Заходи адміністративного припинення в діяльності міліції : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 1994. 158 с.

11. Безпалова О.І. Горбач Д.О. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. Форум права. 2017. № 5. С. 31–38.

12. Бередіхіна В.Л. Конституційні засади права громадян на безпечне навколишнє середовище. Монографія. Харків: Видавець ФО – П Вакінерчук Н.М., 2008. 168 с

13. Битяк Ю. П. Адміністративне право України : конспект лекцій. Харків : Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. 1996. 160 с.

14. Битяк Ю. П., Зуй В. В. Административное право Украины (Общая часть): Учебное пособие. Харьков : ООО «Одиссей», 1999. 224 с.

15. Біла-Тіунова Л.П. Адміністративно-правовий статус громадянина України. *Juris Europensis Scientia.* 2020. Випуск 3. С.64–68.

16. Білуха М. Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту : підручник. К., 1996. 320 с.

17. Болдирєва Ю.С. Адміністративно-правові засади відповідальності за порушення порядку використання повітряного простору безпілотними повітряними суднами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2021. 202 с.

18. Брусакова О. Адміністративна відповідальність за правопорушення на авіаційному транспорті. *Адміністративне право і процес.* № 8/2020. с.141 – 147. URL: http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/8/23.pdf

19. Буканов Г. Економічні інструменти реалізації державної екологічної політики. *Аспекти публічного управління*. Т. 8. № 5. 2020. С. 5–12. URL: 10.15421/152088.

20. Бунякова Ю.Я. Екологічний менеджмент : конспект лекцій. Одеса : ОДЕКУ, 2018. 126 с.

21. Бучавий Ю.В. Прогнозування ризиків для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря викидами підприємств дніпропетровської області: дис. … канд. біолог. наук:14.03.11. К., 2017. 264 с.

22. Великий тлумачний словник сучасної української мови : 250000. уклад. та голов. ред. В. Т. Бусел. Київ; Ірпінь: Перун, 2005. VIII. 1728 с.

23. Виконавча влада і адміністративне право. За заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ : Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.

24. Волкова Ю.А. Міжнародно-правовий механізм захисту морського простору під час збройних конфліктів. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 3/2023. С. 622-625. URL: http://www.lsej.org.ua/3_2023/144.pdf

25. ВООЗ посилила рекомендації щодо якості повітря. URL: https://enefcities.org.ua/novyny/vooz-posylyla-rekomendatsi-schodo-yakosti-povitrya/

26. Ворушило С.В. Адміністративно-правова охорона атмосферного повітря: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Донецьк, 2010. 252 с.

27. Ворушило С.В. Адміністративно-правова охорона атмосферного повітря: автореф. дис. … канд. юрид. наук:. 12.00.07. К., 2011. 19 с.

28. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 41.

29. Генеральна Асамблея ООН. Декларація про право та обов'язок окремих осіб, груп і органів суспільства заохочувати та захищати загальновизнані права людини та основні свободи: резолюція / прийнята Генеральною Асамблеєю 8 березня 1999 р., A/RES/53/144. URL: http://www.ohchr.org/Documents/Issues/Defenders/Declaration/declaration.pdf.

30. Генеральна Асамблея ООН. Конвенція про права людей з інвалідністю: резолюція / прийнята Генеральною Асамблеєю 24 січня 2007 року, A/RES/61/106. URL: http://www.un.org/disabilities/documents/convention/convoptprot-e.pdf.

31. Генеральний Секретар Ради Європи. Стан демократії, прав людини та верховенства права в Європі. Загальна відповідальність за демократичну безпеку в Європі, 2015 р. URL: https://edoc.CouncilofEurope.int/en/an-overview/6455-state-of-democracy-human-rights-and-the-rule-of-law-in-europe.html

32. Гетьман А. П. Екологічне право: підруч. для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл. Х.: Право, 2013. 432 с.

33. Гладун З. С. Адміністративне право України : навч. посіб. Тернопіль : Карт-бланш. 2004. 579 с.

34. Голосніченко І.П., Голосніченко Д.І. Теорія повноважень, їх легітимність та врахування потреб і інтересів при встановленні на законодавчому рівні. *Вісник НТУУ «КПІ».* Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2011. № 1 (9). С. 147–155.

35. Гордієнко А.В. Particular of adaptation of national legislation in the field of atmospheric air protection to the requirements of the European Union. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право».* 2024. № 2(71). С. 9–15. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.71.18782.

36. Гордієнко А.В. Авіаційна безпека повітряного простору: окремі питання державної політки та досвід зарубіжних країн. *Juris Europensis Scientia*. 2024. Вип. 1. С. 155–159.

37. Гордієнко А.В. Атмосферне повітря та повітряний простір як об’єкт адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 3. . С. 278–280. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/64.

38. Гордієнко А.В. Екологічна стратегія безпеки повітряного простору: досвід Великобританії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції.* 2024. № 1. С. 140-145.

39. Гордієнко А.В. Ефективне використання повітряного простору, як складова оптимального механізму адміністрування навколишнього середовища: міжнародний досвід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Сер.: Юриспруденція. 2024 № 68. С. 120–124. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.68.24.

40. Гордієнко А.В. Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як об’єкт адміністративно-правової охорони: сучасний стан. *Юридичний науковий електронний журнал.* 2024. № 4. С. 350-353.

41. Гордієнко А.В. Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як складова механізму публічного адміністрування. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи* : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 23 лютого 2024 р. Тернопіль : Вектор, 2024. С. 198–201.

42. Гордієнко А.В. Нормативно-правове регулювання адміністративно-правового механізму безпеки атмосферного повітря та використання повітряного простору. *Право і суспільство.* 2024. № 2. С. 183-187.

43. Гордієнко А.В. Окремі аспекти державної політики зарубіжних країн у сфері авіаційної безпеки повітряного простору. *Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів :* матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ, 24 травня 2024 р. Суми : СФ ХНУВС, 2024. С. 123–125.

44. Гордієнко А.В. Окремі види інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2024. №1 (70). С. 9–15. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.70.18474.

45. Гордієнко А.В. Охорона атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: досвід ЄС. *Актуальні проблеми правової науки* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Т.О. Коломоєць ; м. Запоріжжя, 29 лютого 2024 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. С. 31–34.

46. Гордієнко А.В. Принципи адміністративно-правової охорони атмосферного повітря. *Ампаро.* 2024. № 1. С. 11-15. DOI: https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-1-02.

47. Гордієнко А.В. Система суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору України. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 87-93. DOI: https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.12.

48. Гордієнко А.В. Система та адміністративно-правовий статус суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 67-74.

49. Гордієнко А.В. Система та повноваження суб’єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря України. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 77-86. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.10

50. Гордієнко А.В. Сутність інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Право і суспільство.* 2024. №3. С. 198-203. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.30

51. Гордієнко А.В. Сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції* : матеріали міжнародного науково-практичного конгресу / за заг. ред. Т.О. Коломоєць ; м. Запоріжжя, 16 травня 2024 р. ; у 2 ч. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. Ч. 1. С. 52–56.

52. Гордієнко А.В. Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: нормативне регулювання . *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: юридичні науки.* 2024. Т. 35(74). № 3. С. 91–97. DOI: https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/14.

53. Гордієнко А.В. Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в України. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. Вип. 69. С. 34-38. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.69.7.

54. Городецька І. А. Адміністративно-правове регулювання охорони, використання і відтворення тваринного світу України: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2019. 42 с.

55. Гринчишин Н.М. Якість атмосферного повітря за вмістом твердих мікрочастинок (PM 2,5) у містах України в умовах карантину та воєнного стану. *Вісник Львівський державний університет безпеки життєдіяльності*. 2023. №27. С. 6-15.

56. Грудзевич І., Стрільчук Д. Економічні механізми реалізації державної екологічної політики в контексті сталого розвитку. *Наука молода*. 2011. № 15–16. С. 271–273.

57. Декларація Конференції Організації Об'єднаних Націй з проблем оточуючого людину середовища. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_454#Text

58. Декларація про державний суверенітет України. *Відомості Верховної Ради УССР*. 1990. № 31. Ст. 429.

59. Державне підприємство обслуговування повітряного руху України, Місія та завдання, URL:https://www.uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=203

60. Державне управління : проблеми адміністративно-правової теорії та практики. За заг. ред. В.Б. Авер'янова. Київ : Факт, 2003. 384 с.

61. Деякі питання здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря: Постанова Кабінету Міністрів України № 827. URL: https://ecolog-ua.com/norm/postanova-kmu-no-827-deyaki-pytannya-zdiysnennya-derzhavnogo-monitoryngu-v-galuzi-ohorony

62. Директива 2008/50/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 травня 2008 року про якість атмосферного повітря та чистіше повітря для Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_950#Text

63. Директива Європейського парламенту і Ради 2004/107/ЄС від 15 грудня 2004 року про арсен, кадмій, ртуть, нікель і поліциклічні ароматичні вуглеводні в атмосферному повітрі. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_007-04/print

64. Дідух В.Р. Економічні механізми реалізації державної екологічної політики. *Державне будівництво*. 2008. № 1. 10 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeBu_2008_1_15.

65. Договір про заснування Європейської Спільноти (Договір про заснування Європейського економічного співтовариства). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text

66. Додатковий протокол до Європейської хартії місцевого самоврядування про право участі у справах органів місцевої влади, CETS 207 — Місцеве самоврядування (Протокол), 16.11.2009 р.URL: http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008482a.

67. ЕкоСистема – вся екологічна інформація та послуги в один клік URL: https://eco.gov.ua/pro-proyekt

68. Європейська конвенція про захист прав та основних свобод людини. URL: http://www.echr.Council of Europe.int/Documents/Convention_ENG.pdf.

69. Європейська конференція цивільної авіації (ЄКЦА). URL: https://mtu.gov.ua/content/evropeyska-konferenciya-civilnoi-aviacii-ekca.html

70. Євстігнєєв А. С. Проблеми правового забезпечення екологічної безпеки у сфеарі спеціального природокористування в Україні : дис.... д-ра юрид. наук: 12.00.06. К., 2018. 434 с.

71. Єсімов С. С., Гурковський М. П. Основні форми та методи діяльності поліції у сфері забезпечення конституційних прав і свобод людини та громадянина в Україні. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія юридична. 2016. № 4. С. 171–186.

72. Жадан Є.В. Регіональна екологічна політика: сучасний стан та виклики сьогодення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 5. С. 514-516. https://doi.org/10.32782/2524-0374/2023-5/129

73. Забруднення повітря у світі: Індекс якості повітря в реальному часі. URL: https://waqi.info/uk/

74. Загальна теорія держави та права. За ред. В.В. Копєйчикова. К., 1997. 320 с.

75. Зайчук О.В., Оніщенко Н.М. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2006. URL: http://ebk.net.ua/Book/ law/zaychuk_tdp/part2/402.htm

76. Заява Комітету Міністрів щодо Кодексу належної практики участі громадськості у процесі прийняття рішень, ухвалена 21 жовтня 2009 року на 1068 засіданні Заступників Міністрів. URL: https://wcd.Council of Europe.int/ViewDoc.jsp?id=1525009&Site=CM.

77. Звіт про управління Державного підприємства обслуговування повітряного руху України за 2023 рік. URL: https://uksatse.ua/index.php?act=Part&CODE=396

78. Зезека Н.О. Адміністративно-правовий статус Державної служби зайнятості України: дис. канд. юрид. наук: Київ, 2009. 278 с.

79. Золотарьова Н.І. Навколишнє природнє середовище як об’єкт правоохоронного впливу. *Вісник Академії управління МВС.* 2010. № 2 (14). С.28-36.

80. Зуєв В.А. Організаційно-правові аспекти природокористування та охорони навколишнього природного середовища: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2002. 215 с.

81. Керівні принципи ОБСЄ-БДІПЛ та Венеціанської комісії щодо свободи об’єднань, 2015 р. URL: http://www.osce.org/odihr/132371?download=true.

82. Кириченко Ю.М. Поняття та структура адміністративно-правового статусу органів місцевого самоврядування. URL: http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/7_2018/part_2/8.pdf

83. Кіотський протокол до Рамкової конвенції Організації Об'єднаних Націй про зміну клімату. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_801#Text

84. Кобецька Н.Р. Дозвільне та договірне регулювання використання природних ресурсів в Україні: дис. … д-ра юрид. наук : 12.00.06. Київ, 2016. 424 с.

85. Кобецька Н.Р. Екологічне право України: навч. посіб. – 2-ге вид., перероб. і допов. К.: Юрінком Інтер, 2009. 352 с.

86. Коваленко М.А., Мацієвич Т.О. Економічний механізм реалізації екологічної політики в Україні. *Теорія та практика державного* управління і місцевого самоврядування. 2013. № 2. 12 с. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2013_2_5.

87. Коваленко Н. В. Теорія адміністративно-правових режимів. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 548 с.

88. Ковалів М. В. Основи управління в органах внутрішніх справ : навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС, 2010. 329 с.

89. Ковалів М. В., Єсімов С. С., Лозинський Ю. Р. Правове регулювання правоохоронної діяльності : навчальний посібник. Львів: ЛьвДУВС 2018, 323 с.

90. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10/

91. Козачок І. Я. Адміністративно-правові засади забезпечення безпеки польотів на авіаційному транспорті : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2015. 217 с.

92. Коломоєць Т.О. Адміністративне право України. Академічний курс: підруч. К: Юрінком Інтер, 2011. 576 с.

93. Коломоєць Т.О., Колпаков В.К., Легеза Ю.О. Довкілля як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. №1. С. 300-302.

94. Колпаков В.К. Адміністративне право України : підручник. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 752 с.

95. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен монографія ЮринкомІнтер 2004. 528 с.

96. Комісія Європейських Співдружностей COM(2001)428, Біла книга державного управління в Європі. URL: http://europa.eu/rapid/press-release_DOC-01-10_en.htm.

97. Комітет Міністрів. Рекомендація CM/Rec(2007)14 Комітету Міністрів країнам-учасницям щодо правового статусу громадських організацій в Європі. URL: https://wcd.Council of Europe.int/ViewDoc.jsp?id=1194609.

98. Конвенція про доступ до інформації, участь громадськості в процесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються довкілля. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_015#Text

99. Конвенція Європейської економічної комісії ООН (UNECE) про доступ до інформації, участь громадськості упроцесі прийняття рішень та доступ до правосуддя з питань, що стосуються навколишнього середовища(«Орхуська Конвенція») 1998 р. URL: http://ec.europa.eu/environment/aarhus/.

100. Конвенція про доступ до офіційних документів 2009 р. (CETS № 205). URL: http://www.Council of Europe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/0900001680084826.

101. Конвенція про міжнародну цивільну авіацію. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_038#Text

102. Конвенція про оперативне оповіщення про ядерні аварії від 26.09.1986 р. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_026

103. Конвенція про охорону біологічного різноманіття від 1992 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_030#Text

104. Конституція України : прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.

105. Контроль і нагляд у державному управлінні : навч. посіб. Харків : Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого, 1999. 55 с.

106. Копиця Є. М. Гармонізація екологічної політики України зі стандартами ЄС у сфері нормування атмосферного повітря. *Проблеми законності : зб. наук. пр*. Харків, 2014. Вип. 126. С. 116-123.

107. Кориневич А., Короткий Т., Тропін З. Справа МС ООН Україна проти РФ в контексті юридичного протистояння України та Російської Федерації. URL: https://yur-gazeta.com/publications/practice/mizhnarodne-pravo-investiciyi/sprava-ms-oon-ukrayina-proti-rf-v-konteksti-yuridichnogo-protistoyannya-ukrayini-ta-rosiyskoyi-feder.html

108. Корнеєв Ю.В. Поняття та правове регулювання екологічної безпеки в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція.* 2021 № 49. С. 122-125

109. Кошля А. О. Адміністративно-правове регулювання встановлення системи індикаторів вимог національної екологічної безпеки. *Knowledge, Education, Law, Management*. 2022. № 3. С. 268–272. URL : http://kelmczasopisma.com/ua/viewpdf/9157

110. Кримінальний кодекс України: Закон України від 5 квітня 2001 року № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text

111. Крупін В. Викиди парникових газів: спільна проблема України та Польщі. *Актуальні проблеми охорони навколишнього природного середовища українсько-польських прикордонних територій* : тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. (Львів – Івано-Франківськ, 23-25 жовтня 2019 р.). Львів: ПАІС, 2019. С. 12-13.

112. Кузьменко О.В., Мілімко Л.В. Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері земельних відносин. Київ: Київський національний університет внутрішніх справ, 2010. 283 с.

113. Кулага І.В., Ткаченко О.В. Екологічна безпека як основа реалізації Концепції Сталого розвитку України. URL: https://repository.mruni.eu/bitstream/handle/007/16331/Tkachenko_Kulaga.pdf?sequence=1&isAllowed=y

114. Курс адміністративного права України. URL: https://pidru4niki.com/1896080148173/pravo/kurs_administrativnogo_prava_ukrayini

115. Кучма К.С., Легеза Ю.О. Адміністративно-правове регулювання відносин у сфері екології та природних ресурсів: процедурний аспект : монографія. Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2017. 192 с.

116. Ладиченко В.В. Екологічна політика і право ЄС: Навчальний посібник. В.В. Ладиченко, І.В. Гиренко, Л.О. Головко, В.А. Вітів. К.: Видавничий центр НУБіП України. 2019. 363 с.

117. Легеза Ю.О. Адміністративно-правове забезпечення безпеки ведення публічних інформаційних сервісів як складова національної безпеки України. Man and society in the dimensions of socio-cultural transformation : Scientific monograph. Riga, Latvia : “Baltija Publishing”, 2022. 301 p. P. 6–21. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-208-1-1

118. Легеза Ю. О. Визначення змісту екологічної функції держави. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2012. № 1. С. 95–101.

119. Легеза Ю.О. Оскарження результатів діяльності суб'єктів публічного управління сферою використання природних ресурсів. *Jurnalul juridic national: teorie şi practică.* 2016. № 5. С. 59–64.

120. Легеза Ю.О. Проблеми дотримання вимог ядерної безпеки в умовах адміністративно-правового режиму довготривалої антитерористичної операції в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2016. № 2. С. 141–143.

121. Лісабонський договір про внесення змін до Договору про Європейський Союз та Договору про заснування Європейського Співтовариства, 13 грудня 2007 р., 2007/С 306/01. URL:http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A12007L%2FTXT.

122. Лютіков П. С. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: організаційно–правовий аспект: дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2009. 212 с.

123. Лютіков П. С. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: деякі проблемні аспекти доктринального дослідження та нормативного регулювання. *Митна справа*. 2008. № 2. С. 110 - 114.

124. Методичні рекомендації «Оцінка ризику для здоров'я населення від забруднення атмосферного повітря». URL: https://moz.gov.ua/uploads/7/35819-dn_89_17_01_2022_dod.pdf

125. Механізми та процедури залучення громадськості до прийняття рішень. URL: https://nads.gov.ua/nads-u-mezhah-povnovazhen-rozglyanulo

126. Механізми та процедури, за допомогою яких громадськість може представляти свої інтереси у Держводагентстві URL: https://davr.gov.ua/mehanizmi-ta-proceduri-za-dopomogoyu-yakih-gromadskist-mozhe-predstavlyati-svoi-interesi-u-derzhvodagentstvi2

127. Миколаєць А.П. Особливості правового регулювання адміністративно-правового статусу суб'єктів взаємодії держави та громадськості. URL: https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2023/03/13-2.pdf

128. Міжнародна асоціація з питань участі громадськості. Доступно за посиланням. URL: http://www.iap2.org

129. Міжнародна організація цивільної авіації. URL: https://mtu.gov.ua/content/mizhnarodna-organizaciya-civilnoi-aviacii.html

130. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043#Text

131. Міжнародно-правові аспекти укладання угод про спільний авіаційний простір з ЄС. *Актуальні проблеми міжнародних відносин.* 2013. Вип. 116(1). С. 125-135. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apmv_2013_116%281%29__19

132. На шляху до посилення культури консультацій і діалогу — загальні принципи та мінімальні стандарти проведення консультацій з зацікавленими сторонами Комісією; COM/2002/0704. URL: http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52002DC0704.

133. Наказ Державної авіаційної служби України Міноборони України від 11.05.2018 № 430/210 «Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України»». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18#Text

134. Наказ Міндовкілля № 26 від 20.04.2021 р. URL: https://mepr.gov.ua/nakaz-mindovkillya-261-vid-20-04-2021/

135. Науково-практичний коментар Кодексу України про адміністративні правопорушення. за заг. ред. С.В. Пєткова. Київ : Юрінком Інтер, 2020. 792 с.

136. Нікола С.О. Формування системи економічного стимулювання природокористування в умовах екологізації підприємницької діяльності : дис... канд. екон. наук : 08.00.06. Одеса, 2018. 263 с.

137. ОБСЄ БДІПЛ від учасників Форуму громадянського суспільства, організованого на полях Додаткової наради в галузі людського виміру 2015 року, присвяченої свободі мирних зібрань та свободі об'єднань, Рекомендації щодо Поліпшення участі об'єднань в процесі прийняття державних рішень, квітень 2015 року. URL: http://www.osce.org/odihr/185841?download=true

138. Омаров А.Е. Механізми формування та реалізація державної політики екологічної безпеки України : дис. ... д-ра наук з державного управління: 25.00.05. Харків, 2019. 421 с.

139. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ. 1999. 38 с.

140. Організація управління в екологічній діяльності. URL: https://revolution.allbest.ru/ecology/00364912_0.html

141. Офіційний сайт Громадська організація «Зелений світ-Друзі Землі». URL: http://zsfoe.org/

142. Паризька угода 2015 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_l61#Text

143. Петришин О.В. Статус службової особи : природа, структура, спеціалізація.Київ : УНКВО, 1990. 76 с.

144. План дій «Україна – Європейський Союз». URL: http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=994_693.

145. Повітряний кодекс України: Закон України від 19 травня 2011 року № 3393-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3393-17#Text

146. Подоляка А.М. Адміністративно-правовий статус Державної автомобільної інспекції МВС України : автореф. дис. … канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 19 с.

147. Полінець О. П. Контроль в державному управлінні України: теоретико-організаційні питання : дис. … канд. юрид. наук : 25.00.01. Київ. 2003. 248 с.

148. Положення Про використання повітряного простору України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 06 грудня 2017 року № 954 «Про затвердження Положення про використання повітряного простору України». URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/954-2017-п#Text

149. Положення про Департамент захисту довкілля Запорізької обласної державної адміністрації: Розпорядження голови Запорізької обласної державної адміністрації від 25.08.2021 № 558. URL: https://www.zoda.gov.ua/files/WP_Article_File/original/000169/169532.pdf

150. Положення про Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України, затвердженою постановою Кабінету Міністрів України від 25 червня 2020 р. № 614. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/614-2020-п#Text

151. Положення про порядок інформаційної взаємодії органів Мінекоресурсів України та інших суб'єктів системи моніторингу довкілля при здійсненні режимних спостережень за станом довкілля: Наказ Мінекоресурсів України 21.08.2002 № 323. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0323556-02#Text

152. Порядок здійснення державного моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря ЗАТВЕРДЖЕНО постановою Кабінету Міністрів України від 14 серпня 2019 р. № 827. URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&opi=89978449&url=https://www.kmu.gov.ua/storage/app/uploads/public/5d6/920/d0a/5d6920d0a002f363577102.doc&ved=2ahUKEwjxzffTzZSHAxWAR_EDHcdkDA0QFnoECCIQAQ&usg=AOvVaw09d_ptpgT7wSD9xYHHlCwo

153. Правове регулювання громадської участі у країнах ЄС. URL: https://kfcp.law.sumdu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/12/Лекція-2-1.pdf

154. Принципи надання ЄС підтримки ГО у країнах розширення (2014–2020 pp.). URL: http://ec.europa.eu/enlargement/pdf/civil_society/doc_guidelines_cs_support.pdf.

155. Про затвердження Положення про Державну екологічну інспекцію України: Постанова Кабінету Міністрів України від 19 квітня 2017 р. № 275. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/275-2017-%D0%BF#Tex

156. Про Кабінет Міністрів України: Закон України від 27 лютого 2014 року № 794-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-18#Text

157. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр#Text

158. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких указів Президента України: Указ Президента України від 20 червня 2019 року № 419/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/419/2019#Text

159. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України з метою збереження довкілля щодо посилення відповідальності за дії, спрямовані на забруднення атмосферного повітря та знищення або пошкодження об’єктів рослинного світу: Закон України від 13 квітня 2020 року № 556-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/556-20#Text

160. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення порядку розроблення, прийняття та впровадження авіаційних правил України: Закон України від 27 січня 2022 року № 2026-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2026-20#Text

161. Про громадські об'єднання: Закон України від 22 березня 2012 року № 4572-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17#Text

162. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань: Закон України від 24.12.2015 № 909-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/755-15#Text

163. Про доступ до публічної інформації: Закон України від 13 січня 2011 року № 2939-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2939-17#Text

164. Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні: Закон України від 16 листопада 1992 року № 2782-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2782-12#Text (втратив чинність)

165. Про електронну ідентифікацію та електронні довірчі послуги: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2155-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2155-19#Text

166. Про забезпечення виконання Угоди про партнерство та співробітництво між Україною та Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) і вдосконалення механізму співробітництва з Європейськими Співтовариствами (Європейським Союзом) від 24 лютого 1998 р. № 148. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/148/98#Text

167. Про забезпечення участі громадськості у формуванні та реалізації державної політики: Постанова Кабінету Міністрів України від 03.11.2010 №996. URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-п/conv

168. Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів: Закон України від 12 грудня 2019 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-20#Text

169. Про затвердження Авіаційних правил України «Правила використання повітряного простору України»: Наказ Державної авіаційної служби України, Міністерства оборони України 11 травня 2018 року № 430/210. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1056-18#Text

170. Про затвердження гігієнічних регламентів допустимого вмісту хімічних і біологічних речовин в атмосферному повітрі населених місць: Наказ Міністерства охорони здоров'я України 14 січня 2020 року № 52. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0156-20#Text

171. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки: постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text

172. Про затвердження Інструкції про вимоги до оформлення документів, в яких обґрунтовуються обсяги викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 27 червня 2023 року № 448. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1475-23#Text

173. Про затвердження Інструкції про порядок та критерії взяття на державний облік об'єктів, які справляють або можуть справити шкідливий вплив на здоров'я людей і стан атмосферного повітря, видів та обсягів забруднюючих речовин, що викидаються в атмосферне повітря: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України 10.05.2002 № 177. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0445-02#Text

174. Про затвердження Інструкції про розслідування порушень порядку використання повітряного простору України: Наказ Міністерства транспорту України, Міністерства оборони України 27.01.2003 № 50/18. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0116-03#Text

175. Про затвердження Концепції зменшення обсягів викидів важких металів в атмосферне повітря: Постанова Кабінету Міністрів України від 21 серпня 2000 р. № 1291. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1291-2000-%D0%BF#Text

176. Про затвердження Методики розрахунку неорганізованих викидів забруднюючих речовин або суміші таких речовин в атмосферне повітря внаслідок виникнення надзвичайних ситуацій та/або під час дії воєнного стану та визначення розмірів завданої шкоди: Наказ Міністерства довкілля та природних ресурсів України від 13 квітня 2022 року № 175. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-22#Text

177. Про затвердження Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі в результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря: Наказ Міністерства енергетики та захисту довкілля України від 28 квітня 2020 року № 277. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0414-20#Text

178. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо здійснення стратегічної екологічної оцінки містобудівної документації: Наказ Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України 18 жовтня 2023 року № 705. URL: https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0705926-23#Text

179. Про затвердження Національної економічної стратегії на період до 2030 року: постанова Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 р. № 179. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/179-2021-п#Text

180. Про затвердження переліку найбільш поширених і небезпечних забруднюючих речовин, викиди яких в атмосферне повітря підлягають регулюванню: постанова Кабінету Міністрів України від 29 листопада 2001 р. № 1598. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1598-2001-п#Text

181. Про затвердження Положення про громадських інспекторів з охорони довкілля. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0276-02#Text

182. Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України: Указ Президента України від 6 квітня 2011 року № 398/2011. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/398/2011/print (втратив чинність).

183. Про затвердження Положення про Державну авіаційну службу України: Постанова Кабінету Міністрів України від 8 жовтня 2014 р. № 520. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/520-2014-п#n16

184. Про затвердження Порядку ведення державного обліку в галузі охорони атмосферного повітря: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2001 р. № 1655. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1655-2001-п#Text

185. Про затвердження Порядку взаємодії з припинення протиправних дій повітряних суден, які можуть використовуватися для вчинення терористичних актів у повітряному просторі України: Постанова Кабінету Міністрів України від 7 лютого 2007 р. № 153. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/153-2007-п#Text

186. Про затвердження Порядку визначення величин фонових концентрацій забруднювальних речовин в атмосферному повітрі: Наказ Міністерства екології та природних ресурсів України 30.07.2001 № 286. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0700-01#Text

187. Про затвердження Порядку виконання завдань черговими силами з охорони повітряного простору України та протиповітряного прикриття важливих державних та військових об'єктів у мирний час та в особливий період (крім періоду дії воєнного стану): Постанова Кабінету Міністрів України від 26 травня 2005 р. № 377. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/377-2005-п#Text

188. Про затвердження Порядку запровадження обов'язкових автоматизованих систем контролю викидів забруднюючих речовин: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 березня 2023 р. № 272. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/272-2023-п#Text

189. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу за вмістом миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів в атмосферному повітрі: Наказ Міністерства внутрішніх справ України від 28.02.2018 № 154. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0351-18#Text

190. Про затвердження Порядку інформування населення щодо концентрацій миш'яку, кадмію, ртуті, нікелю та поліциклічних ароматичних вуглеводнів в атмосферному повітрі: Наказ Міністерства внутрішніх справ України 01 лютого 2021 року № 72. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0381-21#Text

191. Про затвердження Порядку організації та проведення моніторингу в галузі охорони атмосферного повітря: Постанова Кабінету Міністрів України; Порядок від 09.03.1999 № 343. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/343-99-п#Text

192. Про затвердження Порядку подання та розміщення звіту суб'єкта господарювання про дотримання умов дозволу на викиди та виконання заходів щодо здійснення контролю за дотриманням установлених гранично допустимих викидів забруднюючих речовин: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 січня 2023 р. № 58. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/58-2023-п#Text

193. Про затвердження Порядку проведення робіт, пов'язаних з видачею дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря стаціонарними джерелами, обліку суб'єктів господарювання, які отримали такі дозволи: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 302. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/302-2002-п#Text

194. Про затвердження Порядку розроблення та затвердження нормативів вмісту забруднюючих речовин у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувних джерел забруднення атмосферного повітря: Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 303. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/303-2002-п#Text

195. Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади: Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 №976 URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-п/conv#Text

196. Про затвердження Стратегії інтеграції України до Європейського Союзу: Указ Президента України від 11 черв. 1998 р. № 615/98. *Урядовий кур'єр*. 1998. 18 червня.

197. Про затвердження Технологічних нормативів допустимих викидів забруднюючих речовин у атмосферне повітря із котелень, що працюють на лушпинні соняшнику: Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України від 13.10.2009 № 540. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1023-09#Text

198. Про заходи щодо вдосконалення нормотворчої діяльності органів виконавчої влади: Указ Президента України від 9 лютого 1999 р. № 145. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145/99#Text

199. Про звернення громадян : Закон України від 02.10.1996 № 393/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України.* 1966. № 47. Ст. 256. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр#Text

200. Про інтегроване запобігання та контроль промислового забруднення: Закон України від 16 липня 2024 року № 3855-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3855-20/print

201. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text

202. Про органи самоорганізації населення: Закон України від 30 листопада 2001 року № 2625-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 48. Ст. 254.

203. Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року: Постанова Кабінету Міністрів України від 5 серпня 2020 р. № 695. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text

204. Про охорону атмосферного повітря: Закон України від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2707-12#Text

205. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 р. № 1264–XII. *Відомості Верховної Ради України.* 1991. № 45. С. 546. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1264–12

206. Про оцінку впливу на довкілля: Закон України від 23 травня 2017 року № 2059-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2059-19#Text

207. Про перелік, кількісний склад і предмети відання комітетів Верховної Ради України дев'ятого скликання: Постанова Верховної Ради України від 29 серпня 2019 року № 19-IX. *Відомості Верховної Ради.* 2019. № 35. ст.147. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/19-IX#Text

208. Про Порядок розроблення та затвердження нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря : Постанова Кабінету Міністрів України від 13 березня 2002 р. № 299. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/299-2002-п#Text

209. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до статті 16 Закону України "Про охорону атмосферного повітря" щодо регулювання господарської діяльності з озоноруйнівними речовинами та фторованими парниковими газами: постанови Верховної Ради України від 17 лютого 2021 року № 1243-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1683-20#Text

210. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до деяких законів України щодо удосконалення механізму регулювання викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря: постанова Верховної Ради України від 15 липня 2021 року № 1683-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1683-20#Text

211. Про прийняття Українською РСР Віденської конвенції про охорону озонового шару: постанова Ради Міністрів УРСР від 20 травня 1986 року № 188. URL: https://ips.ligazakon.net/document/KP860188?an=2

212. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності : Закон України від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України (ВВР).* 1999. № 45. ст.397

213. Про ратифікацію Паризької угоди: Закон України від 14 липня 2016 року № 1469-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1469-19#Text

214. Про ратифікацію Угоди між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір: Закон України від 17 лютого 2022 року № 2067-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2067-20#Text

215. Про реалізацію експериментального проекту щодо отримання довідки про визначення величин фонових концентрацій забруднюючих речовин в атмосферному повітрі розрахунковим методом в електронній формі: Постанову Кабінету Міністрів України від 4 листопада 2022 р. № 1249. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1249-2022-п#Text

216. Про систему громадського здоров'я: Закон України від 6 вересня 2022 року № 2573-IX. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text

217. Про схвалення Концепції реалізації державної політики щодо скорочення викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря, які призводять до підкислення, евтрофікації та утворення приземного озону: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 жовтня 2003 р. № 610-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/610-2003-р#Text

218. Про Цілі сталого розвитку України на період до 2030 року: Указ Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/722/2019#Text

219. Публічний звіт т.в.о. Голови Державної екологічної інспекції України за 2022 рік. URL: https://data.gov.ua/dataset/712ce72f-2711-4445-98f7-9789894b3d01

220. Рада Європи Кодекс належної практики участі громадськості в процесі прийняття рішень. URL: https://rm.coe.int/16802eeddb.

221. Рада Європи, ПАРЄ, Постанова № 1746 (2010 р.) Демократія в Європі: криза та перспективи. URL: http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17882&lang=en

222. Рада Європи. ПАРЄ. Постанова (2096). «Як можна попередити встановлення необґрунтованих обмежень для діяльності ГО в Європі?. URL: http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbnQvbncveG1sL1hSZWYvWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0yMjUwMiZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NlbWFudGljcGFjZS5uZXQvWHNsdC9QZGYvWFJlZi1XRC1BVC1YTUwyUERGLnhzbA==&xsltparams=ZmlsZWlkPTIyNTAy

223. Рада ООН з прав людини резолюція. прийнята Радою з прав людини 9 жовтня 2013 р. A/HRC/RES/24/21. URL: https://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?Open&DS=A/HRC/RES/22/6&Lang=E

224. Рада ООН з прав людини, «Рівноправна участь у політичних і громадських справах»: резолюція, прийнята Радою ООН з прав людини 12 жовтня 2015 р., A/HRC/RES/30/9, http://docbox.un.org/DocBox/docbox.nsf/GetFile?OpenAgent&DS=A/HRC/RES/30/9&Lang=E&Type=DOC

225. Рада ООН з прав людини, Доповідь Спеціального доповідача з питань про право на свободу мирних зібрань та право на свободу асоціації, 21 травня 2012 р., A/HRC/20/27 URL:http://freeassembly.net/wp-content/uploads/2013/10/A-HRC-20-27_en-annual-report-May-2012.pdf

226. Рада ООН з прав людини, Захист правозахисників: резолюція, прийнята Радою з прав людини 12 квітня 2013 р., A/HRC/RES/22/6 URL: http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/RES/22/6

227. Рада ООН з прав людини, Простір громадянського суспільства: резолюція, прийнята Радою з прав людини A/HRC/RES/27/31. URL: http://ap.ohchr.org/documents/dpage_e.aspx?si=A/HRC/RES/27/31

228. Рада ООН з прав людини, Рівна участь у політичному житті: резолюція, прийнята Радою з прав людини 8 жовтня 2013 року, A/HRC/RES/24/8. URL: http://dag.un.org/bitstream/handle/11176/305484/A_HRC_RES_24_8-EN.pdf?sequence=3&isAllowed=yn

229. Рада ООН з прав людини, Фактори, що заважають рівноправній участі у політичній діяльності, та кроки для їх усунення: Звіт Управління Верховного комісара Організації Об’єднаних Націй з прав людини, 30 червня 2014 року A/HRC/27/29. URL: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G14/069/52/PDF/G1406952.pdf?OpenElement

230. Резолюція 2095(2016) «Посилення захисту та роль правозахисників у державах-членах Ради Європи». URL: http://semantic-pace.net/tools/pdf.aspx?doc=aHR0cDovL2Fzc2VtYmx5LmNvZS5pbnQvbncveG1sL1hSZWYvWDJILURXLWV4dHIuYXNwP2ZpbGVpZD0yMjUwMCZsYW5nPUVO&xsl=aHR0cDovL3NlbWFudGljcGFjZS5uZXQvWHNsdC9QZGYvWFJlZi1XRC1BVC1YTUwyUERGLnhzbA==&xsltparams=ZmlsZWlkPTIyNTAw

231. Рейтинг «ТОП-100 найбільших підприємств-забруднювачів» за 2019 рік. URL: https://sw.dei.gov.ua/post/reyting-top-100-naybilshikh-pidpriemstv-zabrudnyuvachiv-za-2019-rik

232. Рекомендація CM/Rec (2001)19 країнам-учасницям щодо участі громадян у місцевому громадському житті. URL: https://wcd.coe.int/com.instranet.InstraServlet?command=com.instranet.CmdBlobGet&InstranetImage=2721001&SecMode=1&DocId=234770&Usage=2.

233. Рекомендація CM/Rec(2009)2 Комітету Міністрів країнам-учасницям щодо оцінювання, аудиту та моніторингу участі та політик щодо участі на місцевому та регіональному рівнях. URL: https://wcd.Council of

234. Рішення Запорізької міської ради № 16 від 17.03.2023 року «Про затвердження положення про управління з питань екологічної безпеки Запорізької міської ради». URL: https://zp.gov.ua/upload/editor/upravlinnya_z_pitan_ekologichnoi_bezpeki_1.pdf

235. Рубцова І.М. Загальна характеристика повноважень та компетенції органів публічної влади, що здійснюють державне управліннння у галузі охорони атмесферного повітря. URL: https://pravo.cusu.edu.ua/index.php/pravo/article/view/65/51

236. Сірант М. Механізми адміністративно-правового регулювання забезпечення екологічної безпеки: інструментальна основа. URL: https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2020/nov/22532/27.pdf

237. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підруч. Харків : Консум, 2001. 664 с.

238. Сливка М. М. Взаємодія суб'єктів охорони навколишнього природного середовища (адміністративно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2018. 214 с.

239. Словник української мови. Том пятий. Київ: «Наукова думка». 1974. 840 с.

240. Сокуренко В. В. Особливості функціонування авіаційної інфраструктури та високотехнологічного конкурентоспроможного авіаційного транспорту в Україні. Авіація, промисловість, суспільство : матеріали II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Кременчук, 12 трав. 2021 р.) : у 2 ч. МВС У України, Ха-рків. нац. ун-т внутр. справ, Кременчуц. льотн. коледж. Харків : ХНУВС, 2021. Ч. 1. С. 29–31.

241. Сокуренко В.В. Поняття адміністративно-правового статусу органів публічного управління в сфері оборони. *Evropean political and law discourse*. 2015. Volume 2. Issue 4. С.297 – 301.

242. Створення Комітету з дотримання Орхуської Конвенції було передбачено статтею 15 Орхуської Конвенції. URL: http://www.unece.org/env/pp/ccbackground.html.

243. Стратегія екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату на період до 2030 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1363-2021-р#Text

244. Турос О.І. Шляхи гармонізації діяльності санепідслужби з вимогами Європейської Союзу в галузі гігієни атмосферного повітря. *Актуальні питання гігієни та екологічної безпеки України (другі марзеєвські читання)*: зб. тез доп. наук.-практ. конф. Київ, 2006. С. 212-213.

245. Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Словацької Республіки про визначення умов використання визначеної частини повітряного простору Словацької Республіки у зв'язку з наданням послуг з обслуговування повітряного руху призначеним українським провайдером аеронавігаційного обслуговування у міжнародному аеропорту «Ужгород» від 24.09.2020 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/703_002-20#Text

246. Угода між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом і його державами-членами, з іншої сторони, про спільний авіаційний простір. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_004-21#n2

247. Україна та Європейський Союз уклали угоду про Спільний авіаційний простір. Урядовий портал. URL: https://www.kmu.gov.ua/news/ukrayina-ta-yevropejskij-soyuz-uklali-ugodu-pro-spilnij-aviacijnij-prostir

248. Управління якістю атмосферного повітря: від концепції до впровадження. URL: https://cleanair.org.ua/wp-content/uploads/2021/11/cleanair.org.ua-i-ukrajina-fin-web-hires.pdf

249. Участь громадськостів процесі прийняття рішеньОгляд стандартів та практик у країнах —членах Ради Європи. URL: https://ecnl.org/sites/default/files/files/Overview-of-participation-standards_Ukr.pdf

250. Фелик В.І. Адміністративно-правове забезпечення профілактичної діяльності Національної поліції України: дис. ... кад. юрид. наук: Харків. 2017. 479 с.

251. Фелонюк Д.Л. Сучасна екологічна політика України: правові засади інституціно-функціонального забезпечення формування та здійснення. 12.00.06. Одеса. 2023. 247 с. URL: http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300.pdf?sequence=7&isAllowed=y

252. Хіміч О.М. Забезпечення екологічної безпеки адміністративно-правовими заходами, які застосовуються міліцією: дис. … канд. юрид.: 12.00.07. К., 2005. 175 с.

253. Цвєтков В. В. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи. Київ : Оріяни. 1998. 79 с.

254. Цивільний кодекс від 16 січня 2003 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text

255. Шевчук Т. О. Використання зарубіжного досвіду як умова вдосконалення адміністративно-правового забезпечення безпеки атмосферного повітря. *Юридична наука*. 2019. №12. С. 170-176.

256. Шевчук Т.О. Забезпечення безпеки атмосферного повітря засобами адміністративного права: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпро, 2021. 210 с. URL: https://dduvs.edu.ua/wp-content/uploads/files/Structure/science/rada/new_d0872702/39_6/d.pdf

257. Шепель М.А. Публічний інтерес та легітимні очікування як складові судового захисту права на безпечне довкілля. *Південноукраїнський правничий часопис.* 2019. № 3. С. 158-163.

258. Шкарупа В. К. Адміністративне право України : конспект лекцій В. К. Шкарупа, М. В. Коваль, О. П. Савчук [та ін.]; Ірпінь : Нац. акад. ДПС України, 2005. 248 с.

259. Шмагина В.В. Механізм мобілізації природного ресурсного потенціалу розвитку рекреації та туризму на прикладі Українського Причорномор'я: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.08.01. Одеса, 2001. 21 с.

260. Шуміло О. М. (кер. авт. кол.), Зуєв В. А., Бригадир І. В., та ін. Екологічне право України. Особлива частина. К.: Цент учбової літератури, 2013. 432 с.

261. Юридична енциклопедія : в 6 т. редкол. : Ю. С. Шемчушенко (голова редкол.) [та ін.]; Київ. : Видавництво “Українська енциклопедія” ім. М. П. Бажана. 2001. Т. 3. 789 с.

262. Юринець Ю.Л. Європеїзація адміністративного права України у сфері охорони культурних прав громадян: автореф. дис. … докт. юрид. наук. .спец. 12.00.07. Дніпро, 2017. 40 с.

263. Ярмакі Х.П. Адміністративно-наглядова діяльність міліції в Україні : Моногр.; Одес. юрид. ін-т Харк. нац. ун-ту внутр. справ. Одеса : Юрид. л-ра, 2006. 336 с.

264. About the EU ETS. URL: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/what-eu-ets_en

265. Air pollution in the city. URL: https://www.saveecobot.com/maps

266. Air Quality Directive 2008/50/EC. URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2008/50/oj

267. Air Traffic. URL: https://www.faa.gov

268. An excerpt from the Wild & Scenic Rivers Act. October 2. 1968. URL: https://www.rivers.gov/about

269. Anzhelika Karaeva, Larisa Ivascu, Athanasia K. Tolkou , George Z. Kyzas, Ramona Giurea Reducing the Negative Impact on Atmospheric Air: An Overview of Economic and Administrative and Legal Tools MATEC Web of Conferences 389. 00066 (2024). URL: https://doi.org/10.1051/matecconf/202438900066

270. Auctioning of allowances. URL: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/auctioning-allowances_en

271. Bartaire J.-G. La politique de la Commission des Communautes Europeennes en matiere de pollution atmospherique. *Pollut. Atmos*. 1990. Vol. 32. № 127. P. 264-278.

272. Borysenko A. Volko, Y.; Pushkina, O.,Potip, M, Leheza, Y.. Regulatory principles of public administration in the field of state and regional environmental policy as part of the strategy for sustainable development of Ukraine. *Revista de la Universidad del Zulia*. 2022. № 38. p. 180-188.

273. Buckley R. Perspectives in Environmental Management. Berlin: Springer-Verlag Heidelberg. 1991.

274. Canadian Aviation Regulations (SOR/96-433): About the regulations. URL: https://tc.canada.ca/en/corporate-services/acts-regulations/list-regulations/canadian-aviation-regulations-sor-96-433/canadian-aviation-regulations-sor-96-433-about-regulations

275. Capcelea A. Sistemul managementului ecologic. Ch: Î.E.P. Știința. 2013.

276. Chen G., Guo Y., Yue X. et al. Mortality risk attributable to wildfire-related PM2·5 pollution: a global time series study in 749 locations. The Lancet. *Planetary health.* 2021. Vol.5. № 9. P.579-587. URL: doi.org/10.1016/S2542-5196(21)00200-X

277. Clean Air Act. URL: https://www.westminster.gov.uk/air-quality/clean-air-act

278. Climate Change Act 2008. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/2008/27/contents

279. CO2 Emissions in 2022. URL: https://www.iea.org/reports/co2-emissions-in-2022

280. Code de l'environnement. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/codes/article_lc/LEGIARTI000032044933

281. Commission Regulation (EC) № 2005/2006 of 22 December 2006 imposing provisional anti-dumping duties on imports of synthetic staple fibres of polyesters (PSF) originating in Malaysia and Taiwan. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32006R2005

282. Communication from the Commission COM (2004) 74 final of 09 February 2004. A Community aviation policy towards its neighbours. URL: http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52004DC0074:EN:NOT

283. Conflict and Environmental observatory. URL: https://ceobs.org/un-lawyers-approve-28-legal-principles-to- reduce-the-environmental-impact-of-war/

284. Convention on Long-Range Transboundary Air Pollution. 1979. URL: https://treaties.un.org/pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XXVII-1&chapter=27&clang=_en

285. Council Directive 1999/32/EC of 26 April 1999 relating to a reduction in the sulphur content of certain liquid fuels and amending Directive 93/12/EEC. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31999L0032

286. Council Directive 89/654/EEC of 30 November 1989 concerning the minimum safety and health requirements for the workplace (first individual directive within the meaning of Article 16 (1) of Directive 89/391/EEC) . URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/1989/654/oj

287. Dabek-Zlotorzynska E., Celo V., Ding L., et al. Characteristics and sources of PM2.5 and reactive gases near roadways in two metropolitan areas in Canada. *Atmospheric Environment.* Vol. 218. 116980. URL: doi.org/10.1016/j.atmosenv.2019.116980

288. Decision (EU) 2015/1814 of the European Parliament and of the Council of 6 October 2015 concerning the establishment and operation of a market stability reserve for the Union greenhouse gas emission trading scheme and amending Directive 2003/87/EC (Text with EEA relevance)Text with EEA relevance. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02015D1814-20230515

289. Development of EU ETS. 2005-2020. URL: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/development-eu-ets-2005-2020_en

290. Directive (EU) 2023/959 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 amending Directive 2003/87/EC establishing a system for greenhouse gas emission allowance trading within the Union and Decision (EU) 2015/1814 concerning the establishment and operation of a market stability reserve for the Union greenhouse gas emission trading system (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex%3A32023L0959

291. Directive 2001/80/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2001 on the limitation of emissions of certain pollutants into the air from large combustion plants. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0080

292. Directive 2001/81/EC of the European Parliament and of the Council of 23 October 2001 on national emission ceilings for certain atmospheric pollutants. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32001L0081

293. Directive 2003/87/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 2003 establishing a system for greenhouse gas emission allowance trading within the Union and amending Council Directive 96/61/EC (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A02003L0087-20240301

294. Directive 2004/35/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on environmental liability with regard to the prevention and remedying of environmental damage. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004L0035

295. Directive 2004/42/CE of the European Parliament and of the Council of 21 April 2004 on the limitation of emissions of volatile organic compounds due to the use of organic solvents in certain paints and varnishes and vehicle refinishing products and amending Directive 1999/13/EC. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004L0042

296. Directive 98/69/EC of the European Parliament and of the Council of 13 October 1998 relating to measures to be taken against air pollution by emissions from motor vehicles and amending Council Directive 70/220/EEC. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31998L0069

297. Drones Over Europe: A Regulatory Overview. URL: https://www.jonesday.com/en/insights/2017/10/drones-over-europe-a-regulatory-overview

298. Du Y., Xu X., Chu M., Guo Y., Wang J. Air particulate matter and cardiovascular disease: The epidemiological, biomedical and clinical evidence. *Journal of thoracic disease*. 2016. Vol 8. № 1. P.8–19. URL: doi:10.3978/j.issn.2072-1439.2015.11.37

299. Endangered Species Act. URL: https://www.fws.gov/law/endangered-species-act

300. Environment policy: general principles and basic framework. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/71/environment-policy-general-principles-and-basic-framework

301. Environmental Protection Act 1990. URL: https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1990/43/contents

302. EUROCONTROL is a pan-European, civil-military organisation dedicated to supporting European aviation. URL: https://www.eurocontrol.int

303. European Climate Law. URL: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/european-climate-law_en

304. European Common Aviation Area (ECAA, ЄСН). URL: https://eur-lex.europa.eu/EN/legal-content/summary/european-common-aviation-area-ecaa.html

305. European Parliament and Council Directive 94/63/EC of 20 December 1994 on the control of volatile organic compound (VOC) emissions resulting from the storage of petrol and its distribution from terminals to service stations. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31994L0063

306. European Union Emissions Trading Scheme. URL: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets_en

307. Exploitation de drones en catégorie ouverte. URL: https://www.ecologie.gouv.fr/politiques-publiques/exploitation-drones-categorie-ouverte

308. FAA Modernization and Reform Act of 2012. URL: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/71/environment-policy-general-principles-and-basic-framework

309. Fit for 55: Delivering on the proposals. URL: https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/priorities-2019-2024/european-green-deal/delivering-european-green-deal/fit-55-delivering-proposals_en

310. Free allocation. URL: https://climate.ec.europa.eu/eu-action/eu-emissions-trading-system-eu-ets/free-allocation_en

311. García L. T. Instrumentos económicos para la protección ambiental en el derecho ambiental mexicano. *Sociedad y Ambiente*. año 6. núm. 17. julio-octubre de. 2018.

312. GB 3095-2012 Ambient air quality standard (English Version). URL: //https://codeofchina.com/standard/GB3095-2012.html; HJ 663-2013

313. Gesetz zum Schutz vor schädlichen Umwelteinwirkungen durch Luftverunreinigungen, Geräusche, Erschütterungen und ähnliche Vorgänge. URL: https://www.gesetze-im-internet.de/bimschg/

314. Global Environment Monitoring System (GEMS). Food Contamination Monitoring and Assessment Programme. URL: https://www.who.int/teams/nutrition-and-food-safety/databases/global-environment-monitoring-system-food-contamination

315. Grigore Ardelean. Classification of economic-financial instruments for environmental protection in the doctrine of the republic of Moldova. *Polsko-Ukraińskie Studia Interdyscyplinarne*. 2023. nr 4 (11). ss. 41–48. URL:https://czasopisma.marszalek.com.pl/images/pliki/pomi/11/pomi1103.pdf

316. Hordienko A. Adapting Ukraine's legislation in the field of air protection and airspace security to EU standards. *Політ. Сучасні проблеми науки. Правове регулювання авіаційної та космічної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану* : : тези доповідей XXIV Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених / ред. кол. В. Шульга та ін ; м. Київ, Національний авіаційний університет, 2024 р. Київ : НАУ, 2024. С. 7–8.

317. Hordienko A. The basis of European legislation in the field of air quality and airspace. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 249–251. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-71.

318. Hordienko A., Najafli E., Kobko Y., Savenko V., & Korostashova I. Legal Regulation of E-courts in Ukraine as an Element of Access to Justice for the Protection of Individual Rights. *Jurnal IUS Kajian Hukum Dan Keadilan*. 2024. Vol. 12. № 1. P. 17–30. DOI: https://doi.org/10.29303/ius.v12i1.1316.

319. Heydari S., Tainio M., Woodcock J., de Nazelle A. Estimating traffic contribution to particulate matter concentration in urban areas using a multilevel Bayesian meta-regression approach. *Environment international.* 2020. Vol. 141. 105800. URL: doi.org/10.1016/j.envint.2020.105800

320. History of the Clean Water Act. URL: https://www.epa.gov/laws-regulations/history-clean-water-act

321. Holt A. Economical instruments – tools for en- vironment policy implementation. Annals of the „Constantin Brâncuși" University of Târgu Jiu. letter and social science series, supplement. 3/2015. p. 190. 2015.

322. How China's new air law aims to curb pollution. URL: https://chinadialogue.net/en/pollution/8512-how-china-s-new-air-law-aims-to-curb-pollution/

323. Huang Li H., W., Qian Y., Klemeš J.J., Clean J.. Prod. 383. 135458. 2023.

324. Informatīvais ziņojums. "Digitālās veselības stratēģija līdz 2029. gadam". Riga, 2023. 81 p.

325. Karaeva A.K. Tolkou, L.-I. Cioca, E.S. Lakatos, IOP Conf. Ser.: Earth Environ. Sci. 1126. 012036. 2023.

326. Karaeva E. Magaril V. Torretta P. Viotti E.C. Rada, Sustainability №14(3). 1283.2022.

327. Kolomoiets T., Hordienko A., Yevtushenko D. Protection of the atmospheric air and airspace of Ukraine: regulatory, legal, ecological and economic aspects. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. № 3. P. 168–179. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-3-168-179.

328. Kumeiko Andrii, Hordienko Artur, Volkova Yu., Goncharenko Ganna, Blagodarnyi A., State safety as an object of legal protection. *Studies in Science of Science. 2024.* Vol. 42. № 11. P.168-178. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14242254

329. Leheza Yuliia, Surilova Olena (2019). Legal regulation of the application of economic mechanisms for ensuring the rational use of natural resources : the experience of foreign countries. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol.3 N5. P. 99-103.

330. Lietuvos Respublikos aplinkos apsaugos įstatymas. URL: https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalActEditions/lt/TAD/TAIS.2493

331. Liu Q., Xu C., Ji G., et al. Effect of exposure to ambient Pm2.5 pollution on the risk of respiratory tract diseases: A meta-analysis of cohort studies. *The Journal of Biomedical Research.* 2017. Vol 31. № 2. P.130–142. URL: 10.7555/JBR.31.20160071

332. Loi sur l'air et l'utilisation rationnelle de l'énergie. URL: https://www.legifrance.gouv.fr/loda/id/JORFTEXT000000381337?init=true&page=1&query=Loi+sur+l%27air+et+l%27utilisation+rationnelle+de+l%27énergie&searchField=ALL&tab_selection=all

333. Loreau M., Mouquet N., Gonzalez A., Proc. Natl. Acad. Sci., 100. 12765-12770. 2003.

334. Managing Air Quality - Ambient Air Monitoring. URL: https://www.epa.gov/air-quality-management-process/managing-air-quality-ambient-air-monitoring

335. McDuffie E.E., Martin R.V., Spadaro J.V. et al. Source sector and fuel contributions to ambient PM2·5 and attributable mortality across multiple spatial scales. *Nature communications*. 2021. Vol.12. № 1. 3594. URL: doi.org/10.1038/s41467-021-23853-y

336. Multilateral Agreement between the European Community and its Member States, the Republic of Albania, Bosnia and Herzegovina, the Republic of Bulgaria, the Republic of Croatia, the former Yugoslav Republic of Macedonia, the Republic of Iceland, the Republic of Montenegro, the Kingdom of Norway, Romania, the Republic of Serbia and the United Nations Interim Administration Mission in Kosovo on the establishment of a European Common Aviation Area . *Official Journal of the European Union*. L 285. Vol. 49. 2006. P. 3-46.

337. National Environmental Policy Act. URL:https://www.epa.gov/nepa

338. National Wildlife Refuges with Wild and Scenic Rivers. URL:https://www.fws.gov/story/wild-and-scenic-rivers

339. NOAA Office for Coastal Management. About the Office. URL: https://coast.noaa.gov/czm/act/

340. NowCast Calculator. U.S. Environmental Protection Agency: website. URL: https://www3.epa.gov/airnow/aqicalctest/nowcast.htm

341. Park E.H., Heo J., Kim H., Yi S.M. Long term trends of chemical constituents and source contributions of PM2.5 in Seoul. Chemosphere. Vol. 2020. № 251. 126371. URL: doi:10.1016/j.chemosphere.2020.126371

342. Particulate Matter (PM) Pollution. AirNow. URL: https://www.epa.gov/pm-pollution

343. Piao M.J., Ahn M.J., Kang K.A. , et al. Particulate matter 2.5 damages skin cells by inducing oxidative stress, subcellular organelle dysfunction, and apoptosis. *Arch Toxicol.* 2018. Vol 92. No6. P. 2077–2091. URL:10.1007/s00204-018-2197-9

344. Pondeville S., Swaen V., Y. De Rongé, Management Accounting Research. 2023. № 24(4). Pp. 317-332.

345. Recommendation of the Council on the Use of Economic Instruments in Environmental Policy. URL: https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0258

346. Regole sui droni in Italia dal 2024. URL: https://patentino-drone.it/blogs/notizie/regole-droni-2024

347. Regulation (EC) № 2150/2002 of the European Parliament and of the Council of 25 November 2002 on waste statistics (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32002R2150

348. Regulation (EC) № 549/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 laying down the framework for the creation of the single European sky (the framework Regulation) (Text with EEA relevance) - Statement by the Member States on military issues related to the single European sky. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32004R0549

349. Regulation (EC) № 550/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 on the provision of air navigation services in the single European sky (the service provision Regulation) (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:32004R0550

350. Regulation (EC) № 551/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 on the organisation and use of the airspace in the single European sky (the airspace Regulation) (Text with EEA relevance) - Commission statement. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32004R0551

351. Regulation (EC) № 552/2004 of the European Parliament and of the Council of 10 March 2004 on the interoperability of the European Air Traffic Management network (the interoperability Regulation) (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:32004R0552

352. Regulation (EC) № 847/2004. Of The European Parliament And Of The Council Of 29 April 2004 On The Negotiation And Implementation Of Air Service Agreements Between Member States And Third Countries. *Official Journal of the European Union*. L 157. Vol. 47. 2004. P. 7-17.

353. Regulation (EU) 2021/1119 of the European Parliament and of the Council of 30 June 2021 establishing the framework for achieving climate neutrality and amending Regulations (EC) № 401/2009 and (EU) 2018/1999 (‘European Climate Law’). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32021R1119

354. Regulation (EU) 2023/955 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 establishing a Social Climate Fund and amending Regulation (EU) 2021/1060. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023R0955

355. Regulation (EU) 2023/956 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 establishing a carbon border adjustment mechanism (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32023R0956

356. Regulation (EU) 2023/957 of the European Parliament and of the Council of 10 May 2023 amending Regulation (EU) 2015/757 in order to provide for the inclusion of maritime transport activities in the EU Emissions Trading System and for the monitoring, reporting and verification of emissions of additional greenhouse gases and emissions from additional ship types (Text with EEA relevance). URL: https://eur-lex.europa.eu/eli/reg/2023/957

357. Rojanschi V., Bran F., Diaconu G. *Protecția și in- gineria mediului*, Ed. Economică, București. 1997.

358. SR EN ISO 14001:2015. Environmental management system. Requirements with guidance for use. 2015.

359. SR EN ISO 14004:2016. Environmental management systems. General guidelines on implementation. 2016.

360. SR EN ISO 14005:2019. Environmental management systems. Guidelines for a flexible approach to phased implementation. 2019.

361. Summary of the Clean Water Act. URL: https://www.epa.gov/laws-regulations/summary-clean-water-act

362. The 17 Goals to Transform Our World. URL: https://www.un.org/sustainabledevelopment/

2&BackColorIntranet=FDC864&BackColorLogged=FDC864.

363. The Drone and Model Aircraft Code. URL: https://register-drones.caa.co.uk/drone-code

364. The global water quality database GEMStat. URL: https://gemstat.org/about/

365. The Montreal Protocol on Substances That Deplete the Ozone Layer. URL: https://www.state.gov/key-topics-office-of-environmental-quality-and-transboundary-issues/the-montreal-protocol-on-substances-that-deplete-the-ozone-layer/

366. The Vienna Convention for the Protection of the Ozone Layer. URL: https://ozone.unep.org/treaties/vienna-convention

367. Tran N. H., Fu L., Boehe D. M., J. Clean. Prod. 383. 135443. 2023.

368. UN Framework Convention on Climate Change. URL: https://www.eesc.europa.eu/pt/initiatives/un-framework-convention-climate-change

369. Veeck G., Environ. *Sci. Policy*. 2023. 22. № 139. Pp.195-203.

370. Wang Y., Xiong L., Tang M. Toxicity of inhaled particulate matter on the central nervous system: Neuroinflammation, neuropsychological effects and neurodegenerative disease. *Journal of applied toxicology*. 2017. Vol 37. № 6. P.644–667. URL: doi:10.1002/jat.3451

371. Wang J., Wang W., Yuan F., Int. Rev. Econ. Financ. 86. 570-586. 2023.

372. Wang S., Zhang R., Wan L., Chen J., Ecol. Econ. 206.107750. 2023.

373. Weagle C.L., Snider G., Li C. et al. Global sources of fine particulate matter: interpretation of PM2·5 chemical composition observed by SPARTAN using a global chemical transport model. *Environmental Science & Technology*. 2018. Vol.52. № 20. P.11670-1681. URL: doi:10.1021/ACS.EST.8B01658

374. Weerakkody M.P., L.G.L.M. Edirisinghe, P. Sivashankar. Current Research in Environmental Sustainability. 4.100175. 2022.

375. What is the Kyoto Protocol? URL: https://unfccc.int/kyoto_protocol

376. World Health Organization. WHO global air quality guidelines: particulate matter (PM2.5 and PM10), ozone, nitrogen dioxide, sulfur dioxide and carbon monoxide: executive summary. World Health Organization. 2021. URL: https://iris.who.int/handle/10665/345334

377. Wu X., Deng H., Li H., Guo Y., Technol. Forecast. Soc. 172, 121010. 2021.

378. Zhang B., Yu L., Sun C., Energ. Econ. 110. 106032. 2022.

379. Zhang Y., Chen X., Mao Y., Shuai C., Jiao L., Wu Y., Ecol. Indic. 127. 107705. 2021.

380. Zhang Y., Zhang Q., Hu H., Wang C., Guo X., Clean J.. Prod. 410, 137205. 2023.

381. Zhao J., Gao Z., Tian Z., et al. The biological effects of individual-level Pm(2.5) exposure on systemic immunity and inflammatory response in traffic policemen. *Occupational and environmental medicine.* 2013. Vol 70. № 6. P. 426–431. URL: 10.1136/oemed-2012100864

ДОДАТКИ

ДОДАТОК А

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дисертації:

Статті в періодичних фахових наукових виданнях України:

1. Гордієнко А.В. Атмосферне повітря та повітряний простір як об’єкт адміністративно-правової охорони. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 3. С. 278–280. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-3/64.

2. Гордієнко А.В. Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як об’єкт адміністративно-правової охорони: сучасний стан. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 4. С. 350–353. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-4/82.

3. Гордієнко А.В. Принципи адміністративно-правової охорони атмосферного повітря. *Ампаро*. 2024. № 1. С. 11–15. DOI: https://doi.org/10.26661/2786-5649-2024-1-02.

4. Гордієнко А.В. Particular of adaptation of national legislation in the field of atmospheric air protection to the requirements of the European Union. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право».* 2024. № 2(71). С. 9–15. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.71.18782.

5. Гордієнко А.В. Авіаційна безпека повітряного простору: окремі питання державної політки та досвід зарубіжних країн. *Juris Europensis Scientia*. 2024. Вип. 1. С. 155–159. DOI: https://doi.org/10.32782/chern.v1.2024.28.

6. Гордієнко А. Окремі види інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. *Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право»*. 2024. № 1(70). С. 9–15. DOI: https://doi.org/10.18372/2307-9061.70.18474.

7. Гордієнко А.В. Нормативно-правове регулювання адміністративно-правового механізму безпеки атмосферного повітря та використання повітряного простору. *Право і суспільство*. 2024. № 2. С. 183–187. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.2.24.

8. Гордієнко А.В. Ефективне використання повітряного простору як складова оптимального механізму адміністрування навколишнього середовища: міжнародний досвід. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. № 68. С. 120–124. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.68.24.

9. Гордієнко А.В. Екологічна стратегія безпеки повітряного простору: досвід Великобританії. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2024. № 1. С. 140–145. DOI: https://doi.org/10.32782/2408-9257-2024-1-26.

10. Гордієнко А.В. Система та адміністративно-правовий статус суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Право та державне управління*. 2024. № 1. С. 67–74. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2024.1.9.

11. Гордієнко А.В. Система та повноваження суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря України. *Юридичний вісник*. 2024. № 3. С. 77–86. DOI: https://doi.org/10.32782/yuv.v3.2024.10.

12. Гордієнко А.В. Система суб'єктів адміністративно-правового механізму забезпечення безпеки повітряного простору України. *Правові новели*. 2024. № 23. С. 87–93. DOI: https://doi.org/10.32782/ln.2024.23.12.

13. Гордієнко А.В. Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: нормативне регулювання. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В.І. Вернадського. Серія: Юридичні науки*. 2024. Т. 35(74). № 3. С. 91–97. DOI: https://doi.org/10.32782/TNU-2707-0581/2024.3/14.

14. Гордієнко А.В. Участь громадськості в публічному управлінні у сфері охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору в Україні. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2024. Вип. 69. С. 34–38. DOI: https://doi.org/10.32782/2307-1745.2024.69.7.

15. Гордієнко А.В. Сутність інструментів адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Право і суспільство*. 2024. № 3. С. 198–203. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.3.30.

16. Гордієнко А.В. Світові стандарти охорони атмосферного повітря та повітряного простору: нормативно-правовий аспект. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2024. № 9. С. 433–437. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0374/2024-9/104.

17. Гордієнко А.В. Європейські нормативно-правові акти з охорони Атмосферного повітря та повітряного простору. *Право та державне управління*. 2024. № 2. С. 269–273. DOI: https://doi.org/10.32782/pdu.2024.2.34.

18. Гордієнко А.В. Зарубіжний досвід нормативно-правового регулювання з охорони атмосферного повітря та повітряного простору. *Право і суспільство*. 2024. № 4. С. 449–452. DOI: https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.4.62.

Статті в періодичних наукових виданнях, які індексуються в наукометричних базах Web of Sciences та Scopus:

19. Kolomoiets T., Hordienko A., Yevtushenko D. Protection of the atmospheric air and airspace of Ukraine: regulatory, legal, ecological and economic aspects. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2024. Vol. 10. № 3. P. 168–179. DOI: https://doi.org/10.30525/2256-0742/2024-10-3-168-179.

20. Kumeiko A., Hordienko A., Volkova Yu., Goncharenko G., Blagodarnyi A. State safety as an object of legal protection. *Studies in Science of Science*. 2024. Vol. 42. № 11. P. 168–178. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.14242254.

21. Hordienko A., Najafli E., Kobko Y., Savenko V., Korostashova I. Legal Regulation of E-courts in Ukraine as an Element of Access to Justice for the Protection of Individual Rights. *Jurnal IUS Kajian Hukum Dan Keadilan*. 2024. Vol. 12. № 1. P. 17–30. DOI: https://doi.org/10.29303/ius.v12i1.1316.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

22. Гордієнко А.В. Забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України як складова механізму публічного адміністрування. *Правова парадигма відновлення України: проблеми та перспективи* : матеріали XIV Міжнародної науково-практичної конференції, м. Київ, Національний авіаційний університет, 23 лютого 2024 р. Тернопіль : Вектор, 2024. С. 198–201.

23. Гордієнко А.В. Охорона атмосферного повітря та безпеки повітряного простору: досвід ЄС. *Актуальні проблеми правової науки* : матеріали всеукраїнської науково-практичної конференції / за заг. ред. Т.О. Коломоєць ; м. Запоріжжя, 29 лютого 2024 р. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. С. 31–34.

24. Hordienko A. Adapting Ukraine’s legislation in the field of air protection and airspace security to EU standards. *Політ. Сучасні проблеми науки. Правове регулювання авіаційної та космічної діяльності в умовах правового режиму воєнного стану* : тези доповідей XXIV Міжнародної науково-практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених / ред. кол. В. Шульга та ін ; м. Київ, Національний авіаційний університет, 2024 р. Київ : НАУ, 2024. С. 7–8.

25. Hordienko A. The basis of European legislation in the field of air quality and airspace. *Юридичні науки: проблеми та перспективи* : матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Запоріжжя, 23–24 лютого 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 249–251. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-374-6-71.

26. Гордієнко А.В. Сутність та структура адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України. *Гуманітарні стандарти правових систем у сучасному світі: виклики, рішення, тенденції* : матеріали міжнародного науково-практичного конгресу / за заг. ред. Т.О. Коломоєць ; м. Запоріжжя, 16 травня 2024 р. ; у 2 ч. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. Ч. 1. С. 52–56.

27. Гордієнко А.В. Окремі аспекти державної політики зарубіжних країн у сфері авіаційної безпеки повітряного простору. *Правова наука і державотворення в Україні у контексті інтеграційних процесів :* матеріали міжнародної науково-практичної конференції, м. Суми, Сумська філія Харківського національного університету внутрішніх справ, 24 травня 2024 р. Суми : СФ ХНУВС, 2024. С. 123–125.

28. Гордієнко А.В. Реалізація права громадськості на доступ до інформації про стан охорони атмосферного повітря. *Сучасний стан і перспективи розвитку держави і права* : матеріали XV Міжнародної наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених / за заг. ред. С.І. Оковитий та О.Л. Соколенко ; м. Дніпро, 10 листопада 2024 р. Дніпро :

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, 2024. С. 139–141.

29. Гордієнко А.В. Фінансові інструменти адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору. *«Молодь: наука та інновації» 2024* : матеріали XII Міжнародної науково-технічної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, м. Дніпро, Національний технічний університет «Дніпровська політехніка», 13–15 листопада 2024 р. ; у 3-х т. Дніпро : НТУ «ДП», 2024. Т. 3. С. 138–139.

30. Hordienko A.V. The basis of European legislation in the field of air quality. *Proceedings of the international scientific conference "The latest law developments"*, Wloclawek, Republic of Poland, April 3–4, 2024. Riga : Publishing House "Baltija Publishing", 2024. P. 253–255. DOI: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-432-0-61.

31. Гордієнко А.В. Європейські акти з питань охорони атмосферного повітря та повітряного простору. *Актуальні питання розвитку юридичної науки в період воєнного стану* : міжнародна науково-практична конференція, Науково-дослідний інститут публічного права, 17 травня 2024 р. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. С. 296–299. DOI: https://doi.org/10.36059/978-966-397-395-1-87.

ДОДАТОК Б

Проєкт Закону України «Про забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України»

Верховна Рада України постановляє:

І. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1. до Закону України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII внести такі зміни:

1.1. *Статтю 1 доповнити пунктом у такій редакції:*

«якість атмосферного повітря - це така відповідність атмосферного повітря, що здатне забезпечити належний стан громадського здоров'я»;

1.2. Доповнити статтею 3-1 у такій редакції:

«Принципи охорони атмосферного повітря:

1) принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян;

2) принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення;

3) принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин;
4) принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантуванні впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони;

5) принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників;

6) принцип економічної збалансованості;

7) принцип екологічної обґрунтованості та оцінки впливу на довкілля».

II. Прикінцеві та перехідні положення

2.1. Цей Закон набирає чинності з дня його опублікування.

Порівняльна таблиця до проєкту Закону України «Про забезпечення ефективності адміністративно-правового механізму забезпечення охорони атмосферного повітря та безпеки повітряного простору України»

Закон України «Про охорону атмосферного повітря» від 16 жовтня 1992 року № 2707-XII		
Стаття 1. Визначення термінів У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні: атмосферне повітря - життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень; охорона атмосферного повітря - система заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням та зниженням рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів; забруднення атмосферного повітря - змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження	*Статтю 1 доповнити пунктом у такій редакції: «якість атмосферного повітря - це така відповідність атмосферного повітря, що здатне забезпечити належний стан громадського здоров'я»*	**Стаття 1. Визначення термінів** У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються у такому значенні: атмосферне повітря - життєво важливий компонент навколишнього природного середовища, який являє собою природну суміш газів, що знаходиться за межами жилих, виробничих та інших приміщень; охорона атмосферного повітря - система заходів, пов'язаних із збереженням, поліпшенням та відновленням стану атмосферного повітря, запобіганням та зниженням рівня його забруднення та впливу на нього хімічних сполук, фізичних та біологічних факторів; забруднення атмосферного повітря - змінення складу і властивостей атмосферного повітря в результаті надходження

або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища; забруднююча речовина - речовина хімічного або біологічного походження, що присутня або надходить в атмосферне повітря і може прямо або опосередковано справляти негативний вплив на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища; викид - надходження в атмосферне повітря забруднюючих речовин або суміші таких речовин; неорганізоване стаціонарне джерело викиду - джерело викиду, з якого забруднюючі речовини надходять в атмосферне повітря у вигляді ненаправлених потоків та яке не оснащене спеціальними спорудами для відведення пилогазоповітряної суміші; нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря - група нормативів, дотримання яких запобігає виникненню небезпеки для здоров'я людини та стану навколишнього природного середовища від впливу шкідливих		або утворення в ньому фізичних, біологічних факторів і (або) хімічних сполук, що можуть несприятливо впливати на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища; забруднююча речовина - речовина хімічного або біологічного походження, що присутня або надходить в атмосферне повітря і може прямо або опосередковано справляти негативний вплив на здоров'я людини та стан навколишнього природного середовища; викид - надходження в атмосферне повітря забруднюючих речовин або суміші таких речовин; неорганізоване стаціонарне джерело викиду - джерело викиду, з якого забруднюючі речовини надходять в атмосферне повітря у вигляді ненаправлених потоків та яке не оснащене спеціальними спорудами для відведення пилогазоповітряної суміші; нормативи екологічної безпеки атмосферного повітря - група нормативів, дотримання яких запобігає виникненню небезпеки для здоров'я людини та стану навколишнього природного середовища від впливу шкідливих

чинників атмосферного повітря; норматив вмісту забруднюючої речовини у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувного джерела - гранично допустима кількість забруднюючої речовини у відпрацьованих газах пересувного джерела, що відводиться в атмосферне повітря; норматив гранично допустимого викиду забруднюючої речовини стаціонарного джерела - гранично допустимий викид забруднюючої речовини або суміші цих речовин в атмосферне повітря від стаціонарного джерела викиду; технологічний норматив допустимого викиду забруднюючої речовини - гранично допустимий викид забруднюючої речовини або суміші цих речовин, який визначається у місці його виходу з устаткування; норматив якості атмосферного повітря - критерій якості атмосферного повітря, який відображає гранично допустимий максимальний вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі і при якому відсутній негативний вплив на здоров’я людини		чинників атмосферного повітря; норматив вмісту забруднюючої речовини у відпрацьованих газах та впливу фізичних факторів пересувного джерела - гранично допустима кількість забруднюючої речовини у відпрацьованих газах пересувного джерела, що відводиться в атмосферне повітря; норматив гранично допустимого викиду забруднюючої речовини стаціонарного джерела - гранично допустимий викид забруднюючої речовини або суміші цих речовин в атмосферне повітря від стаціонарного джерела викиду; технологічний норматив допустимого викиду забруднюючої речовини - гранично допустимий викид забруднюючої речовини або суміші цих речовин, який визначається у місці його виходу з устаткування; норматив якості атмосферного повітря - критерій якості атмосферного повітря, який відображає гранично допустимий максимальний вміст забруднюючих речовин в атмосферному повітрі і при якому відсутній негативний вплив на здоров’я людини

та стан навколишнього природного середовища; норматив гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел - норматив, який встановлюється для кожного стаціонарного джерела акустичного, електромагнітного, іонізуючого та інших фізичних і біологічних факторів на рівні, за якого фізичний та біологічний вплив усіх джерел у цьому районі з урахуванням перспектив його розвитку в період терміну дії встановленого нормативу не призведе до перевищення нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря (за найбільш суворим нормативом); джерело викиду - об’єкт (підприємство, цех, агрегат, установка, транспортний засіб тощо), з якого надходить в атмосферне повітря забруднююча речовина або суміш таких речовин; організоване стаціонарне джерело викиду - джерело викиду, з якого забруднюючі речовини надходять в атмосферне повітря через спеціально споруджені газоходи, димові труби, аераційні ліхтарі або інші споруди для відведення пилогазоповітряної		та стан навколишнього природного середовища; норматив гранично допустимого впливу фізичних та біологічних факторів стаціонарних джерел - норматив, який встановлюється для кожного стаціонарного джерела акустичного, електромагнітного, іонізуючого та інших фізичних і біологічних факторів на рівні, за якого фізичний та біологічний вплив усіх джерел у цьому районі з урахуванням перспектив його розвитку в період терміну дії встановленого нормативу не призведе до перевищення нормативів екологічної безпеки атмосферного повітря (за найбільш суворим нормативом); джерело викиду - об’єкт (підприємство, цех, агрегат, установка, транспортний засіб тощо), з якого надходить в атмосферне повітря забруднююча речовина або суміш таких речовин; організоване стаціонарне джерело викиду - джерело викиду, з якого забруднюючі речовини надходять в атмосферне повітря через спеціально споруджені газоходи, димові труби, аераційні ліхтарі або інші споруди для відведення пилогазоповітряної

суміші; фонова концентрація забруднюючої речовини в атмосферному повітрі - концентрація забруднюючої речовини, яка розраховується експериментальним (за даними спостережень за станом атмосферного повітря конкретної території) або розрахунковим шляхом та обумовлена впливом усіх існуючих джерел викидів на цій території, включаючи транскордонне забруднення атмосферного повітря. У цьому Законі термін "громадськість" вживається у значенні, наведеному в Законі України "Про оцінку впливу на довкілля", термін "суб'єкт господарювання" - у значенні, наведеному в Законі України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності", термін "пов'язані особи" - у значенні, наведеному в Податковому кодексі України.		суміші; фонова концентрація забруднюючої речовини в атмосферному повітрі - концентрація забруднюючої речовини, яка розраховується експериментальним (за даними спостережень за станом атмосферного повітря конкретної території) або розрахунковим шляхом та обумовлена впливом усіх існуючих джерел викидів на цій території, включаючи транскордонне забруднення атмосферного повітря; *якість атмосферного повітря - це така відповідність атмосферного повітря, що здатне забезпечити належний стан громадського здоров'я.* У цьому Законі термін "громадськість" вживається у значенні, наведеному в Законі України "Про оцінку впливу на довкілля", термін "суб'єкт господарювання" - у значенні, наведеному в Законі України "Про дозвільну систему у сфері господарської діяльності", термін "пов'язані особи" - у значенні, наведеному в Податковому кодексі України.
Норма відсутня	Доповнити статтею 3-1 у	Стаття 3-1. Принципи охорони атмосферного

	такій редакції: «Принципи охорони атмосферного повітря: 1) принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян; 2) принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення; 3) принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій	повітря: 1) принцип збереження належного стану атмосферного повітря для забезпечення здоров'я та добробуту громадян; 2) принцип запобігання, реалізація якого спрямовується на запобігання забрудненню атмосферного повітря шляхом встановлення норм, стандартів і обмежень для промислових підприємств, транспорту та інших джерел забруднення; 3) принцип мінімізації антропогенного впливу шляхом впровадження технологій та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин; 4) принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантуванні впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони; 5) принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників; 6) принцип економічної збалансованості;

	та практик, які зменшують викиди шкідливих речовин; 4) принцип участі громадськості, що вимагає забезпечення доступу до інформації про стан атмосферного повітря, а також гарантуванні впровадження різноманіття форм участі соціальних груп у прийнятті рішень щодо його охорони; 5) принцип відповідальності, що має застосовуватися за вчинення порушень правил щодо охорони атмосферного повітря, включаючи штрафи та інші санкції для порушників;	7) принцип екологічної обґрунтованості та оцінки впливу на довкілля

	6) принцип економічної збалансованості; 7) принцип екологічної обґрунтованості та оцінки впливу на довкілля».	